

MİMARİ SANAT YEMEK EDEBİYAT EKONOMİ SAĞLIK HUKUK SPOR MÜZİK YASAM TARİH

IV. INTERNATIONAL
IV. ULUSLARARASI OSMANLI İZLERİ SEMPOZYUMU
OTTOMAN TRACES SYMPOSIUM
27 - 28 KASIM 2025 EDİRNE, TÜRKİYE

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI

BOOKS OF ABSTRACTS

OSMER

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

OSMANLI MEDENİYETİ ÇALIŞMALARI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

IV. ULUSLARARASI OSMANLI İZLERİ SEMPOZYUMU
IV. INTERNATIONAL OTTOMAN TRACES SYMPOSIUM

27-28 KASIM 2025
NOVEMBER 27-28, 2025

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI
BOOKS OF ABSTRACTS

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ OSMANLI MEDENİYETİ ÇALIŞMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ
EDİRNE/ TÜRKİYE
TRAKYA UNIVERSITY OTTOMAN CIVILIZATION STUDIES
APPLICATION AND RESEARCH CENTER
EDİRNE/ TURKEY

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

Bütün hakları saklıdır. © 2025. Trakya Üniversitesi
Bu eserin bir kısmı veya tamamı Trakya Üniversitesi Rektörlüğünün izni olmadan hiçbir şekilde
çoğaltılamaz, kopya edilemez.

IV. ULUSLARARASI OSMANLI İZLERİ SEMPOZYUMU BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI

Onursal Başkan/ Honorary Chair
Prof. Dr. Mustafa HATİPLER

Sempozyum Başkanı / Chairman of Symposium
Dr. Öğr. Üyesi Tülay CANİTEZ

Editörler/ Editorial Board
Dr. Öğr. Üyesi Tülay CANİTEZ
Dr. Öğr. Üyesi Tuba HATİPLER ÇİBİK

Kapak Tasarımı/ Cover Design
Dr. Öğr. Üyesi Tuba HATİPLER ÇİBİK

E-ISBN: 978-975-374-388-4
Trakya Üniversitesi Yayın No: 337

Onursal Başkan/ Honorary Chair

Prof. Dr. Mustafa HATİPLER

Sempozyum Başkanı / Chairman of Symposium

Dr. Öğr. Üyesi Tülay CANITEZ

Bilim Kurulu/ Scientific Committee

Prof. Dr. Abdullah ATİYYE	Mısır
Prof. Dr. Abidin TEMİZER	Türkiye
Prof. Dr. Ahad Nejad EBRAHİMİ	İran
Prof. Dr. Ahmet Muzaffer DEMİR	Türkiye
Prof. Dr. Ali Uzay PEKER	Türkiye
Prof. Dr. Baybora TEMEL	Türkiye
Prof. Dr. Christina BOGOVA	Bulgaristan
Prof. Dr. Elvan BAKAR	Türkiye
Prof. Dr. Esmâ MIHLAYANLAR	Türkiye
Prof. Dr. Evgeni VELEV	Bulgaristan
Prof. Dr. Eylem BAYIR	Türkiye
Prof. Dr. Farzin HAGHPARAST	İran
Prof. Dr. Fehim HUSKOVIC	Sırbistan
Prof. Dr. Feridun EMECEN	Türkiye
Prof. Dr. Gülay APA KURTİŞOĞLU	Türkiye
Prof. Dr. Hamide Burcu ÖZGÜVEN	Türkiye
Prof. Dr. Hasan Fırat DİKER	Türkiye
Prof. Dr. Haşim ŞAHİN	Türkiye
Prof. Dr. İbrahim KELAĞAAHMET	Türkiye
Prof. Dr. İbrahim NUMAN	Türkiye
Prof. Dr. İdris Nebi UYSAL	Türkiye
Prof. Dr. İltar BÜYÜKDİĞAN	Türkiye
Prof. Dr. Khaled Omar TADMORI	Lübnan
Prof. Dr. Kiriakos AMOUTZAS	Yunanistan
Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL	Türkiye
Prof. Dr. Meryem KAÇAN ERDOĞAN	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ÖZGÜNLER	Türkiye
Prof. Dr. Müberra GÜRGENDERELİ	Türkiye
Prof. Dr. Mümün TAHİR	Bulgaristan
Prof. Dr. Numan ORUÇ	Makedonya
Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU	Türkiye
Prof. Dr. Nuran PİLEHVARİAN	Türkiye
Prof. Dr. Seden ACUN ÖZGÜNLER	Türkiye
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM	Türkiye
Prof. Dr. Selim Hilmi ÖZKAN	Türkiye
Prof. Dr. Semiha KARTAL	Türkiye
Prof. Dr. Suphi SAATÇI	Türkiye
Prof. Dr. Tanju ARABOĞLU	Türkiye
Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY	Türkiye
Prof. Dr. Zeynep TARIM	Türkiye
Prof. Dr. Sezai ÖZTAŞ	Türkiye
Doç. Dr. Aktan AGO	Makedonya
Doç. Dr. Arif MISIRLI	Türkiye
Doç. Dr. Ayten ERDEM	Türkiye
Doç. Dr. Cengiz FEDAKAR	Türkiye
Doç. Dr. Filiz UMAROĞULLARI	Türkiye
Doç. Dr. Gamze Fahriye PEHLİVAN	Türkiye
Doç. Dr. Hasan Ali CENGİZ	Türkiye

Doç. Dr. Hülya UZUNTAŞ	Türkiye
Doç. Dr. Neriman RUSTEMPAŠIĆ	Bosna-Hersek
Doç. Dr. N. Çiçek AKÇIL HARMANKAYA	Türkiye
Doç. Dr. Nilgün BECENEN	Türkiye
Doç. Dr. Spartak KADIU	Arnavutluk
Doç. Dr. Süheyla YENİDÜNYA GÜRGEN	Türkiye
Doç. Dr. Valentin KITANOV	Bulgaristan
Doç. Dr. Zeynep ERES	Türkiye
Doç. Dr. Xhemile ABDIU	Arnavutluk
Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ	Türkiye
Doç. Dr. Hacer ATEŞ	Türkiye
Doç. Dr. Neval KONUK HALAÇOĞLU	Türkiye
Doç. Dr. Tarık SARIOĞLU	Türkiye
Doç. Dr. Akın ARABOĞLU	Türkiye
Doç. Dr. Hakan ŞALLI	Türkiye
Doç. Dr. Zerrin TAN	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abaz DIZDAROVIC	Karadağ
Dr. Öğr. Üyesi Bahriye GÜRAY GÜLYÜZ	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Banu GÖKMEN	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Esin BENİAN	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Rifat GÜRGENDERELİ	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Selin ARABULAN	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Tuba HATİPLER ÇİBİK	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Tülay CANITEZ	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Vlora NANAKAZI	Kosova
Dr. Öğr. Üyesi Ethem BAYMAK	Kosova
Dr. Öğr. Üyesi Mahmoud Zein ALABİDİN	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Cem DÜZEN	Türkiye

Düzenleme Kurulu/ Organization Committee_

Doç. Dr. Arif MISIRLI
Dr. Öğr. Üyesi Tülay CANITEZ
Dr. Öğr. Üyesi Esin BENİAN
Dr. Öğr. Üyesi Selin ARABULAN
Dr. Öğr. Üyesi Banu GÖKMEN
Dr. Öğr. Üyesi Tuba HATİPLER ÇİBİK
Arş. Gör. Dr. Saygın ALKAN
Öğr. Gör. Nur KESKİN ÇELİK
Öğr. Gör. Gizem SEYHAN

Sempozyum Sekreteryası/ Symposium Secretariat

Dr. Öğr. Üyesi Tuba HATİPLER ÇİBİK
Arş. Gör. Dr. Saygın ALKAN
Öğr. Gör. Nur KESKİN ÇELİK
Öğr. Gör. Gizem SEYHAN

Adres/ Address

Trakya Üniversitesi/ EDİRNE
Trakya University/ EDİRNE

Web: <https://osmanlizleri.trakya.edu.tr>

E-posta: osmanlizleri@gmail.com

Kıymetli Bilim İnsanları, Değerli Araştırmacılar,

Tarihin kadim başkentlerinden biri olan Edirne'de, Trakya Üniversitesinin ev sahipliğinde köklerimize ve mirasımıza adanmış bu anlamlı bilimsel buluşmanın yeni bir halkasında bir araya gelmenin derin heyecanını ve gururunu yaşıyoruz.

Medeniyetler, bıraktıkları izlerle yaşarlar. Bize düşen ise bu izleri takip ederek geçmişin bilgeliğini bugüne taşımaktır. Bizler, Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu çatısı altında tam olarak bu bilgeliğin ve kökleri asırlara yayılan, üç kıtaya damgasını vurmuş bir cihan devletinin ardında bıraktığı muazzam hazinenin peşindeyiz. Elimizde bilginin ışığı, yüreğimizde geçmişimize olan bağlılığımızla tarihimizin derinliklerinde saklı olan bu hazineleri, büyük bir hassasiyetle ve sabırla gün yüzüne çıkarıyoruz. Her bir bildiri, bu çalışmasının bir ürünü; her bir akademik tartışma, o izleri daha da belirgin hale getiren kıymetli bir adımdır.

Bu sempozyum serisi, artık gelenekselleşen yapısıyla Osmanlı mirasını anlama ve anlatma çabamızın en somut nişanelerinden biri haline gelmiştir. Bu dördüncü buluşmamızda da sanat, mimari, edebiyat, sosyal yaşam ve düşünce dünyamızın zenginliklerini yeniden keşfedecek, bu izleri geleceğe daha güçlü bir ilhamla taşıyacağız.

Payitahtlık yapmış bu aziz şehirde Trakya Üniversitesi olarak ecdadımızın mirasına sahip çıkmanın ve bu mirası bilim dünyasıyla paylaşmanın onurunu duyuyoruz. Bu kıymetli çalışmaya katkı sunan tüm bilim insanlarına ve araştırmacılarımıza en kalbi şükranlarımı sunuyor, sempozyumumuzun başarılı ve verimli geçmesini diliyorum.

Saygı ve muhabbetlerimle.

Prof. Dr. Mustafa Hatipler

Trakya Üniversitesi Rektörü

Osmanlı İmparatorluğu'nun çok katmanlı ve geniş coğrafyalara yayılmış tarihî mirasının disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması amacıyla düzenlenen bu sempozyum, geçmişten günümüze taşınan kültürel, sosyal ve idari izlerin bilimsel bir çerçevede değerlendirilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir. Altı yüzyılı aşkın süre boyunca farklı kültürleri, dilleri, dinleri ve yaşam biçimlerini bir arada barındıran Osmanlı medeniyeti; siyasi, sosyal, ekonomik, hukuki ve kültürel alanlarda bıraktığı geniş etkiyle bugün hâlâ araştırılması gereken önemli bir tarihî birikim oluşturmuştur.

Bu yıl dördüncüsü düzenlenen sempozyumda *Edebiyat, Ekonomi, Hukuk, Kamu Yönetimi, Mimari, Müzik, Sağlık, Sanat, Spor, Gastronomi, Tarih ve Sosyal Hayat* gibi çeşitli alanlardan toplam 54 bildiri yer almaktadır. Çalışmalar hem yüz yüze hem de çevrim içi oturumlar aracılığıyla sunulacak olup, farklı disiplinlerden araştırmacıları ortak bir bilimsel zeminde buluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çeşitlilik, Osmanlı mirasının tek yönlü bir inceleme alanına sığmayacak kadar geniş ve çok boyutlu olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Sempozyumumuzun bu yıl Türkiye, Kosova, Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk ve Lübnan'dan gelen katılımcıların iştirakiyle uluslararası niteliğini güçlendirmesi ayrıca önemlidir. Osmanlı geçmişiyle doğrudan ilişkili bu coğrafyalardan gelen çalışmalar, tarihsel mirasın karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirilmesine ve çok yönlü bir bilimsel etkileşimin oluşmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu vesileyle, IV. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumunun düzenlenmesinde desteklerini esirgemeyen başta Rektörümüz Prof. Dr. Sayın Mustafa HATİPLER hocamız olmak üzere sempozyumun gerçekleştirilmesinde katkı sağlayan Üniversitemizin ilgili tüm birimlerine de ayrı ayrı teşekkür ederim. Ayrıca başta Osmanlı Medeniyeti Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi yönetim ve danışma kurulu olmak üzere, sempozyum bilim kuruluna, sempozyum düzenleme kuruluna ve sempozyum sekreteryasında görev alan çok kıymetli hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

IV. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu'nun yeni araştırmalara zemin hazırlayan, bilgi alışverişini güçlendiren ve Osmanlı mirasının farklı yönlerine ışık tutan verimli bir platform oluşturmasını diliyorum.

Sempozyumun tüm katılımcılar için ilham verici ve başarılı geçmesini temenni ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Tülay CANITEZ

Sempozyum Başkanı-OSMER Müdürü

İÇİNDEKİLER/ & CONTENTS

Cengiz Keskin	Dedeağaç'taki Dönüşüm Süreci Üzerine Bir Değerlendirme (1876-1908) <i>An Assessment of The Transformation Process in Dedeağaç (1876-1908)</i>	1
Behçet Loklar	Belgrad'dan İstanbul'daki Osmanlı Arşivlerine Yapılan İlk Resmî Ziyaret ve Bu Ziyaretin Yugoslavya Krallığı'ndaki Tesiri <i>The First Official Visit From Belgrade to the Ottoman Archives in Istanbul and Its Impact on the Kingdom of Yugoslavia</i>	5
Aziz Tekdemir	Edirne'de Eğitim Kurumlarının Modernleşme Süreci (19. Yüzyılın İkinci Yarısı) <i>The Modernization Process of Educational Institutions in Edirne (Second Half of the 19th Century)</i>	9
Khaled Omar Tadmori	Modernizing Beirut During the Reign of Sultan Abdulhamid II <i>Beirut'un II. Abdülhamid Dönemi Modernleşme Süreci</i>	12
Mehmet Berk Yalıtırık	Osmanlı Döneminde Balkan Folklorunda Cadıcılar <i>Djadadjiis in the Balkan Folklore During the Ottoman Period</i>	16
Cüneyt Nur	Sırp Halk Destanlarında Osmanlı-Türk İzleri ve İmajı <i>Ottoman-Turkish Traces and Images in Serbian Epics</i>	19
Derya Karaca	Klasik Türk Şiirinde Kapının Kültürel İzleri <i>Cultural Traces of the Door in Classical Turkish Poetry</i>	23
Nilgün İşcan	Maffirim Müzik Kültürünün Oluşmasında Edirne Mevlevilerinin Rolü <i>The Role of the Edirne Mevlevis in the Formation of the Maffirim Musical Culture</i>	26
Tuba Hatipler Çibik, H. Burcu Özgüven	Osmanlı Şehrinde Ritüeller: Mekân, Toplum ve Devlet Arasındaki Sembolik Bütünlük <i>Rituals in the Ottoman City: the Symbolic Unity Between Space, Society, and the State</i>	30
Tuba Elmas	19. Yüzyılda Osmanlı'da Ebeliğin Diplomalı Meslek Haline Getirilmesi ve Eğitilmiş Ebelerin Taşrada Görevlendirilmesi <i>The Introduction of Certified Midwifery as a Profession in the Ottoman Empire in the 19th Century and the Assignment of Educated Midwives to Rural Areas</i>	34
Orhan Büyük	Osmanlı Edirne'sinde Dericilik <i>Leatherworking in Ottoman Edirne</i>	38
Hakan Şallı	Osmanlıdan Cumhuriyete Yerel Basının Dinamikleri ve Kurumsallaşma Sürecinde Yaşadığı Sorunlar (Edirne Örneği) <i>Dynamics of Local Press From Ottoman Empire to Republic and Problems Experienced in the Institutionalization Process (Edirne Example)</i>	41
Ayşe Zamacı	Osmanlı'nın Hamiyetperver Hanımları: II. Meşrutiyet Dönemi'nde Edirne'de Yardım Amaçlı Oluşturulan Kadın Örgütlenmeleri <i>Charitable Women of the Ottoman Empire: Women's Organizations Established for Charity in Edirne in the Second Constitutional Monarchy Period</i>	43

Murat Kaan Yıldız	Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Seyahat, Ticaret ve Gündelik Yaşam: Giuseppe Haiman'ın Gözlemleri <i>Travel, Trade, and Everyday Life in the Late Ottoman Empire: Giuseppe Haiman's Observations</i>	47
Mümün Tahir	The Impact of Balkan Integration on Regional Peace, Stability, and Europe's Unification Process <i>Balkan Entegrasyonunun Bölgesel Barış, İstikrar ve Avrupa'nın Bütünleşme Süreci Üzerindeki Etkisi</i>	50
Evgeni Velez	Epistemological Challenges in the Emotional-Visual Narration of the Ottoman-Islamic Artistic Heritage in the Balkans <i>Balkanlar'daki Osmanlı-İslam Sanat Mirası'nın Sunumu ve Anlayışında Duygusal-Görsel Anlatıya Yönelik Epistemolojik Zorluklar</i>	54
Zeynep Ceylan Şahin	Fransız Seyyahların İzlenimlerinde Manastır ve Üsküp'ün Karşılaştırmalı Toplumsal ve İdari Temsili <i>Between Reform and Border: Representations of Monastir and Skopje in French Travel Accounts at the End of the 19th Century</i>	56
Tarik Sarıoğlu	Osmanlı Arşiv Kayıtlarına Göre Edirne'de Bir Mezarlık Meselesi: Karaağaç Protestan Mezarlığı <i>The Issue of a Cemetery in Edirne According to Ottoman Archive Records: Karaağaç Protestant Cemetery</i>	60
Marilena Bali	Muslim Cemeteries and Funerary Monuments in the City of Ioannina During the Ottoman Period <i>Osmanlı Döneminde Yanya Şehrindeki Müslüman Mezarlıkları ve Mezar Anıtları</i>	63
Ümmügülsüm Filiz Bayram	On Sekizinci Yüzyıl Osmanlı Savaşlarının Stratejik Mekânları: Sadullah Enverî Tarihi'nde Mehadiye <i>Strategic Locations of the Eighteenth-Century Ottoman Wars: Mehadia in the History of Sadullah Enverî</i>	67
Nevena Nedelcheva, Alcan Cafer	Recruitment of Soldiers in Ottoman Rumelia in the 1830s According to the Population Registers (The Case of Eski Cuma) <i>1830'larda Osmanlı Rumelisi'nde Nüfus Kayıtlarına Göre Asker Toplama (Eski Cuma Örneği)</i>	73
Haluk Kayıcı	Tanzimat Sonrası Osmanlı Gümrük Politikaları: 1859 Nizamnamesi Bağlamında İthalat ve İhracat Vergileri <i>Ottoman Customs Policies After Tanzimat: Import and Export Taxes in the Context of the 1859 Regulation</i>	76
Hacer Ateş	Başkent İstanbul'un Besin Temininde Rumeli Coğrafyasının Rolü (XV-XVI. Yüzyıllar) <i>The Role of Rumelian Geography in the Food Supply of the Capital Istanbul (15th-16th Centuries)</i>	80
Irina Saraivanova	Some Observations on Translated Documents in Ottoman Turkish (18th-19th Cent.) <i>Osmanlıca Tercüme Belgeler (18.-19. Yüzyıllar) Üzerine Bazı Tespitler</i>	84
Selinay Kayhan, Beste Karakaya Aytin	Arkeolojik Mirasın Kamusal Peyzaj Alanına Dönüşümü: Yemiş Kapanı Hanı <i>Transforming Archaeological Heritage into Public Landscape Space: The Case of Yemiş Kapanı Han</i>	87

Emine Çoban Şahin	15. Yüzyıl Osmanlı Cami Bahçelerinin Ekolojik Değeri: Edirne Örneği <i>The Ecological Value of 15th Century Ottoman Mosque Gardens: The Case of Edirne</i>	91
Büşra Nur Dönmez, Ahmet Kurnaz	Osmanlı Medeniyetinin Mekânda İzleri: Tarihi At Çiftliklerinin Yeniden İşlevlendirilmesi <i>Traces of Ottoman Civilization in Space: Adaptive Reuse of Historical Horse Farms</i>	95
Mustafa Aykaç	Güney Afrika'da Osmanlı İzleri <i>Ottoman Traces in South Africa</i>	99
Hasan Ali Cengiz	Keşif Belgeleri Işığında 1766 Depremlerinin Saroz (Muarız) Körfezi'ndeki Kale-i Cedîd'de Oluşturduğu Tahribat Üzerine Bir İnceleme <i>An Examination of the Damage Caused by the 1766 Earthquakes in Kale-i Cedîd in the Saroz (Muarız) Bay in Light of Expert Assessment Reports</i>	103
Muhammed Tağ	"Müslim" mi? "Kıptî-i Müslim" mi? Osmanlı Devleti'nin Romanları Tanımlama Meselesi <i>"Muslim" or "Kıptî-i Muslim" ? The Issue of Defining the Romany in the Ottoman Empire</i>	107
İlhan Süzgül	Sürgün Coğrafyasında Bir Devletin Gölgesi: Refik Halit Karay'ın Hikâyelerinde Osmanlı İmparatorluğu <i>The Shadow of a State in the Geography of Exile: The Ottoman Empire in the Stories of Refik Halit Karay</i>	111
Handan Belli	Şair Sabrî Seyyid Mehmed Emin'in Kaleminden Mora Yarımadası'ndaki Edebî Faaliyetler ve Osmanlı İzleri <i>Literary Activities and Traces of the Ottoman Traces in the Peloponnese Peninsula, as Written by Poet Sabri Seyyid Mehmed Emin</i>	115
Elif Umut, Kerem İşçanoğlu	Edirne'nin Görsel Hafızasında Modern Bir Bakış: Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Yurt Gezileri Deneyimi <i>A Modern Perspective in Edirne's Visual Memory: Bedri Rahmi Eyüboğlu and the Yurt Gezileri Experience</i>	119
Niyazi Adıgüzel	Osmanlı Sohbet Kültürünün Divan Şiirindeki Tezahürleri <i>Reflections of Ottoman Conversation Culture in Divan Poetry</i>	123
Özlem Çayıldak	Klasik Türk Şiirinde Fetih ve Osmanlı'nın Cihangirlik Anlayışı <i>Conquest in Classical Turkish Poetry and the Ottoman Understanding of World Conquest</i>	127
Adriatik Derjaj, Alma Pinari	The Didactics of Turkish as a Native and Foreign Language in the Balkans: A Comparative Study <i>Balkanlarda Ana Dil ve Yabancı Dil Olarak Türkçenin Didaktiği: Karşılaştırmalı Bir İnceleme</i>	130
Büşra Kaplan	Mehmed Emîn El-Ensârî ve Şerh-î Te'lif-î Şemseddîn Tebrîzî <i>Mehmed Emin El-Ensari and Commentary of Compilation of Shams Al-Tabrizi</i>	134
Yasemin Çınar Sekban	Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde: Padişah Figürünün İnşası ve Osmanlı Kültürünün Estetik Yansımaları <i>Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde: The Construction of the Sultan Figure and the Aesthetic Reflections of the Ottoman Culture</i>	138

Mehmet Kazdal	Osmanlı Taşrasında Meliklik Diplomasisi: Vezir İshak Paşa'nın Batı Gürcistan Meliklikleriyle İlişkileri Üzerine Bir İnceleme <i>Kingship Diplomacy in the Ottoman Provinces: An Examination of Vezir Ishak Pasha's Relations with the Kingdoms of Western Georgia</i>	142
H. Baha Öztunç	Osmanlı Polis Teşkilatında Bir Aykırı Figür: Prizrenli Destan Efendi'nin Memuriyet ve Fırar Hayatı <i>An Unconventional Figure in the Ottoman Police Force: The Career and Escape of Destan Efendi of Prizren</i>	145
İsmail Asoğlu	Ferik Sadeddin Paşa'nın Raporlarına Göre 1898 Yenipazar / Berane İsyanı <i>Yenibazar / Berane Rebellion of 1898: According to the Reports of Ferik Sadeddin Pasha</i>	149
Mustafa Dağ	Tütün Tekeli ve Taşra Halkı: Antakya'da Reji Uygulamalarının Sosyo-Ekonomik Sonuçları (1883-1923) <i>Tobacco Monopoly and Provincial Society: Socio-Economic Consequences of the Régie Practices in Antakya (1883-1923)</i>	152
İlirjana Kaceli Demirlika	The Shkodra District Through the Eyes of Ahmed Cevdet Pasha <i>Ahmed Cevdet Paşa Gözüyle İşkodra</i>	156
Eser Çalikuşu	Arnavutluk Tiran'da Edhem Bey Camii'nin Osmanlı Sanatındaki Yeri <i>The Place of the Edhem Bey Mosque in Tirana, Albania, in Ottoman Art</i>	158
Büşranur Güleç Demirel	Osmanlı Suriye'sinde Modern Bir Kamu Yapısı: Şam Hamidiye Gureba Hastanesi <i>A Modern Public Structure in Ottoman Syria: The Hamidiye Gureba Hospital in Damascus</i>	161
Yeşim Görmüş	Geçmişten Günümüze Samsun'un Kültürel Mirası: Canik Gureba / Hamidiye Hastanesi (1902-2025) <i>The Cultural Heritage of Samsun From the Past to the Present: Canik Gureba / Hamidiye Hospital (1902-2025)</i>	165
Medina Çeko, Ejup Dullinja	Accessibility for People with Disabilities in the Ottoman-Era Historical Urban Fabric of Prizren: Challenges and Strategies <i>Prizren'in Osmanlı Dönemi Tarihi Kentsel Dokusunda Engelli Erişilebilirliği: Sorunlar ve Stratejiler</i>	169
Kubilay Arpacı	Şantiyeye Dönüşen İstanbul: 16. Yüzyılın İkinci Yarısında İnşa Faaliyetleri <i>Istanbul Turned into a Construction Site: Building Activities in the Second Half of the Sixteenth Century</i>	174
Özgün Arın	Denizyolu Ulaşımının İstanbul Kentinin Sosyal Yaşamındaki Etkilerine Dair Tarihsel Bir Okuma <i>A Historical Reading on the Effects of Maritime Transport on Social Life of the City Istanbul</i>	178
Didem Çolak-Büyüksoy, Draşan Uğuryol, Işıl Özsait-Kocabaş	Yapay Kaya Uygulamaları ve Osmanlı Bahçelerinde Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme <i>An Evaluation of Artificial Rockwork and Its Use in Ottoman Garden Design</i>	182
Muhsin Önal	Osmanlı Topraklarında Bir Misyoner Pedagojisi: Lancaster Eğitim Sistemi Deneyimi <i>A Missionary Pedagogy in Ottoman Territories: The Lancaster Education System Experience</i>	188

Kybra Alemdar, Nilgün Becenen	Kosova'da Geleneksel Giyim <i>Traditional Clothing in Kosovo</i>	192
Hatice Rumeysa Dursun, Selim Argun	Batı'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Temsilleri: Fransız Basınında II. Abdülhamid Portresi <i>Representations of the Ottoman Empire in the West: The Portrait of Abdulhamid II in the French Press</i>	196
Elif Tektaş	Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e: İbrahim Edhem Paşa Ailesinin Kültürel Ortamı ve Modern Türkiye'nin İnşasındaki Rolüne Dair Alternatif Bir Okuma <i>From the Late Ottoman Empire to the Early Republic: An Alternative Reading of the Cultural Milieu of İbrahim Edhem Pasha's Family and Its Role in the Construction of Modern Turkey</i>	198

DEDEAĞAÇ'TAKİ DÖNÜŞÜM SÜRECİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (1876-1908)

AN ASSESSMENT OF THE TRANSFORMATION PROCESS IN DEDEAĞAÇ (1876-1908)

Cengiz Keskin
Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Kırklareli, Türkiye
cengizkeskin@klu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, Dedeoğaç'ın 19. yüzyılın ikinci yarısındaki dönüşümünü yalnızca tarihsel bir gelişim çizgisi olarak değil, aynı zamanda Osmanlı taşrasında modernleşme süreçlerinin, merkez-taşra ilişkilerinin ve liman kentlerinin yükselişinin bir yansıması olarak ele almaktadır. Liman ve demiryolu entegrasyonu üzerinden şekillenen bu dönüşüm, idari ve mali boyutlarıyla birlikte tartışılmaktadır. Çalışmanın temel araştırma sorusu, "Dedeoğaç'ın liman ve demiryolu yatırımlarıyla geçirdiği dönüşüm, Osmanlı taşra politikalarının ve küresel ticaret ağlarının neresine oturmaktadır?" şeklinde formüle edilmiştir.

Dedeoğaç, 19. yüzyılın sonlarında Edirne Vilayeti'ni oluşturan altı sancaktan biridir. Bahsedilen vilayetin diğer sancakları Edirne merkez, Gümölcine, Kırkkilise, Tekfurdağı ve Gelibolu'dur. Sayılan sancaklar içinde nüfus olarak en güçlü ise Dedeoğaç Sancağı'dır. Ancak zamanla bölgenin nüfusu ve stratejik önemi artmış, Osmanlı Hükümeti bu nedenle liman sahasının da içinde olduğu sahil şeridini genişletme kararı almıştır. Bunun için doğru bir planlamanın yapılması ve bir dizi işlemin bir arada icra edilmesi gerekmektedir. Mevcut limanın genişletilmesi önemlidir, ancak bu işlem tek başına yeterli değildir. Bu nedenle öncelikle sahil bölgesinin bir demiryolu hattı ile Edirne'ye bağlanması düşünülmüştür. Bu düşünce kapsamında Edirne-Dedeoğaç demiryolu hattının önemli bir kısmı 1872-1873 yıllarında tamamlanmıştır. Bununla birlikte hattın yapım işini üstlenen Şark Demiryolu Kumpanyası ile Osmanlı Hükümeti arasındaki anlaşmazlıklar inşa faaliyetlerinde gecikmelere neden olmuştur. Nitekim bu hattın tam manasıyla hizmete açılması ancak 1896'da mümkün olabilmektedir.

Edirne'den Dedeoğaç merkeze kadar uzatılan demiryolu bu gelişimin ilk adımıdır. Bu hattın sahil şeridine kadar uzatılması deniz ticareti açısından önemli bir kazanım olmuştur. Ancak Dedeoğaç limanı mevcut yapısıyla demiryolu ve deniz ulaşımının birbirine entegre edilmesine imkân vermemektedir. Buradaki ulaşımın sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi için yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Dedeoğaç'ın büyük gemilerin

yanaşabileceği bir rıhtımı olmadığından mevcut limanın genişletilerek yenilenmesi gerekmektedir. Stratejik konumda olan bu liman, Edirne-Dedeağaç demiryolu hattının tamamlanmasıyla çok daha önemli bir hale gelmiştir.

Özellikle sahil şeridindeki düzenlemeler bölgeye önemli katkılar sunmuş, ancak bu çalışmalar bütçeye ilave bir yük de getirmiştir. Yapılan çalışmalara bakıldığında yerel idare ve Osmanlı Hükümeti arasında bazı sorunlar yaşandığı görülmektedir. Bu anlaşmazlıkların temel nedeni masrafların paylaşımı konusunda tarafların sorumluluk almaktan kaçınmalarıdır. Osmanlı Devleti içinde bulunduğu ekonomik darboğaz nedeniyle bu işlerin mahalli yönetim tarafından yerine getirilmesini istemiştir. Bu durum mahalli yönetimi yeni kaynaklar bulmaya yöneltmiş, inşa faaliyetleri için çeşitli vergiler ihdas edilmiştir. Nitekim benzer uygulamalar yalnızca Dedeağaç'a özgü olmayıp, Selanik, Beyrut ve Cidde gibi diğer liman şehirlerinde de görülmüştür. Sahil şeridi üzerinde yapılan düzenlemelere dikkat edildiğinde genellikle benzer sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Bu durum sahil şeridinde sağlıklı bir planlama yapılamadığını göstermektedir.

Sonuç olarak Dedeağaç, sadece bölgesel bir liman değil, Osmanlı Devleti'nin taşra yönetimi ile uluslararası ticaret ağı arasındaki kesişim noktasında yükselen bir lojistik merkez haline gelmiştir. Mevcut liman işler hale getirilmiş, limanın harici bir demiryolu ile Edirne'ye ve İstanbul'a bağlanması bu gelişimi hızlandırmıştır. Demiryolu hattının sahile kadar uzatılması bu bölgede yapılan önemli çalışmalardan biridir. Bununla birlikte bölgede yapılan diğer faaliyetlerde başarılı olunduğunu söylemek güçtür. Çalışmalar uzun zamana yayılmış, kronik sorunlar bir türlü çözülememiştir. Ekonomik sorunlar yüzünden Dedeağaç'taki yeni limanın yapımı uzun bir dönem sürüncemede kalmış, düzenleme ve inşa çalışmalarında aksaklıklar yaşanmıştır. Alternatif yollarla sorunları halletmeye çalışan Osmanlı Hükümeti, kumpanya veya mahalli idarelerin öz kaynaklarıyla bu düzenlemeleri yaptırmıştır. Bu çalışmalar devlet bütçesine ek yük getirmeden çözmeye çalışan Osmanlı Hükümeti'nin bu anlamda başarılı olduğu söylenebilir. Nitekim İstanbul ve Selanik güzergâhında önemli bir nokta haline gelen Dedeağaç, deniz ve demiryolu taşımacılığında ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Dedeağaç'ın idari, ekonomik ve stratejik gelişimi incelenmiş; özellikle liman ile demiryolunun entegrasyon süreci kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Altyapı yatırımları çerçevesinde Osmanlı merkezi yönetimi ile yerel idare arasındaki ilişkiler Osmanlı arşiv belgelerine dayalı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca dönemin vilayet salnameleri, basın-yayın organları ve ikincil literatürden yararlanılarak konu çok yönlü bir perspektiften analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dedeağaç, Osmanlı Devleti, Yerel ve Merkezi Yönetim İlişkileri, Liman ve Demiryolu Entegrasyonu, Altyapı Yatırımları

ABSTRACT

This study examines the transformation of Dedeağaç in the second half of the 19th century not merely as a linear historical development but also as a reflection of modernization processes in the Ottoman provinces, the dynamics of center-periphery relations, and the rise of port cities. This transformation, shaped through the integration of port and railway infrastructure, is discussed with its administrative and financial dimensions. The central research question is formulated as follows: “Where does Dedeağaç’s transformation through port and railway investments stand within the broader framework of Ottoman provincial policies and global trade networks?”

Dedeağaç was one of the six districts of Edirne Province in the late 19th century, alongside Edirne, Gümölcine, Kırkkilise, Tekfurdağı, and Gelibolu. Among these, it was the smallest in terms of population. Over time, however, the district’s population and strategic significance increased, leading the Ottoman government to expand the coastline, including the port zone. This required proper planning and a series of coordinated measures. While enlarging the existing port was vital, it was insufficient on its own; hence, the idea of linking the coastal area to Edirne via a railway line was put forward. The Edirne-Dedeağaç railway was largely completed in 1872-1873, yet disputes between the Eastern Railway Company and the Ottoman government caused delays, and the line was fully opened only in 1896.

Extending the railway to the coastline marked the first step in this transformation and created significant advantages for maritime trade. However, the existing port facilities were inadequate for integrating railway and sea transport. Since Dedeağaç lacked a quay suitable for large vessels, the port had to be expanded and modernized. This strategic location gained even greater importance once the railway was connected to the town.

Coastal improvements contributed considerably to the region but also imposed additional financial burdens. Tensions emerged between the local administration and the Ottoman government, primarily due to disputes over cost-sharing. Confronted with severe fiscal constraints, the Ottoman Empire shifted responsibility to the local administration, which sought new revenue sources and introduced various taxes to finance construction. Similar measures were implemented not only in Dedeağaç but also in other Ottoman port cities such as Thessaloniki, Beirut, and Jeddah. These recurring difficulties revealed the absence of comprehensive planning along the coastline and hindered the port from reaching the expected capacity.

In conclusion, Dedeağaç emerged not merely as a regional port but as a logistical hub positioned at the intersection of Ottoman provincial governance and international trade networks. The port was rendered operational, and its connection via railway to Edirne and Istanbul accelerated its prominence. While the extension of the railway to the coast

was a major achievement, other local projects were less successful: construction dragged on for decades, and chronic problems remained unresolved. Economic challenges prolonged the building of a new port, and various arrangements were carried out through the financial resources of railway companies or local administrations. By avoiding further strain on the state budget, the Ottoman government managed to sustain the works relatively effectively. Ultimately, Dedeağaç became a key node along the Istanbul-Thessaloniki route and stood out in both maritime and railway transportation.

This study thus investigates the administrative, economic, and strategic development of Dedeağaç, with particular emphasis on the integration of its port and railway. Based on Ottoman archival documents, it further analyzes the relationship between the central government and local administration in the context of infrastructure investments, while also drawing on provincial yearbooks, periodicals, and secondary literature to provide a multi-dimensional perspective.

Keywords: Dedeağaç, Ottoman State, Local and Central Government Relations, Port and Railway Integration, Infrastructure Investments

BELGRAD'DAN İSTANBUL'DAKİ OSMANLI ARŞİVLERİNE YAPILAN İLK RESMÎ ZİYARET VE BU ZİYARETİN YUGOSLAVYA KRALLIĞI'NDAKİ TESİRİ

THE FIRST OFFICIAL VISIT FROM BELGRADE TO THE OTTOMAN
ARCHIVES IN ISTANBUL AND ITS IMPACT ON THE KINGDOM OF
YUGOSLAVIA

Behçet Loklar
Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü, Balkan Tarihi Anabilim Dalı
Edirne, Türkiye
behcetloklar@trakya.edu.tr

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi ülkelerde her millet kendi saik ve öncelikleri çerçevesinde Osmanlı tarihini, memleketlerinde hüküm süren Türk devrini anlama ve yorumlama gayretinde bulunmaktadırlar. Balkan coğrafyasındaki ülkelerin Osmanlı tarihçiliği yolunda oldukça köklü bir kurumsal geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle Türk ve Müslüman nüfusun yoğun olduğu Balkan ülkelerinde Osmanlı tarihi çalışmaları bölgedeki diğer milletlere de istikamet çizebilecek şekilde öncü rol oynamıştır. Balkan ülkelerinde Osmanlı tarihçiliği yolunda oluşturulan müesseselerle birlikte önemli sayıda şarkiyatçı, dil bilimci, tarihçi, etnolog, müzeci, kütüphaneci gibi bilim insanı da yetişmiştir. Bahsedilen alanlarda yapılan akademik çalışmalar, Türkiye Cumhuriyeti devrine kadar umumiyetle yerel kaynaklardan beslenerek yapılan bir ilmî uğraş niteliğindedir. Türk ve Balkan akademileri XX. asrın ilk çeyreğindeki savaş yıllarını atlatıp kendi iç dinamiklerine yoğunlaştıkları barış döneminde, arşiv merkezli modern tarih çalışmalarına da artık eğilmeye başlayabilmişlerdir. İki Cihan Harbi arasında, Yugoslavya akademisinde Osmanlı tarihçiliği bağlamında yaşanan en önemli gelişmelerden biri, hiç kuşkusuz 1926 yılında Belgrad Üniversitesi bünyesinde Şarkiyatçılık Bölümünün kurulması olmuştur. Burası, Osmanlı tarihini bilimsel manada tetkik etme açısından önemli bir merkez görevi gördüğü gibi gelecekte Yugoslavya sahasında kurulacak olan Türkoloji ve Şarkiyatçılık bölümlerine de temel teşkil etmiştir.

1930'lu yıllarda Yugoslavya Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında ilk ciddi diplomatik temaslar kurulmaya başlamıştır. Bu ilk temas sürecinde Türkiye, Yugoslavya Krallığı, Yunanistan ve Romanya arasında 1934 yılında imzalanan Balkan Paktı çok önemli bir rol oynamıştır. Pakt rüzgârları altında ve yakın diplomatik ilişkilerin geliştiği bir dönemde Yugoslavya akademisi ile Türkiye akademisi arasında ilk resmî bilimsel temasların gerçekleşmesi de tesadüf değildir. Bu yakın temas, aslında Yugoslavya'da uzun yıllar konuşulan Osmanlı arşivlerinin tetkik edilmesi arzusunun da hayata geçirilmesini sağlamıştır. Bu maksatla Osmanlı devrinin ve yerel tarihin "bilinmeyen" yönlerini keşfetme

niyetiyle Yugoslavya Kültür Bakanlığının girişimi ile bir heyet oluşturulmuştur. İstanbul'daki Osmanlı arşivlerine resmî ziyarette bulunmak ve arşiv vesikalarını incelemek için Belgrad Üniversitesi'nde Şarkiyatçılık Bölümünün kurucusu Fehim Bajraktarević, önemli bir Osmanlı tarihçisi ve paleograf olan Gliša Elezović, Orta Çağ Sırp Tarihi uzmanı Stanoje Stanojević ve Askerî Müze Müdürü V. Vanković'ten oluşan dört kişilik heyet, 1936 yılı Nisan ayında İstanbul'a gitmek üzere görevlendirilmişlerdir.

Bu çalışmada, Yugoslavya Krallığı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki Osmanlı Arşivlerine düzenlenen resmî ziyaretinin içeriği incelenmektedir. Heyetin İstanbul'daki Osmanlı Arşivleri'nde yaşadığı tecrübeler, arşiv memurları ile kurdukları ilişkiler, arşiv materyallerinden büyük beklentilerine karşın karşılaştıkları "hüsran", Profesör Stanoje Stanojević tarafından bizzat İstanbul'da gezi notu olarak kaleme alınmış ve aynı günlerde Belgrad'daki Politika gazetesinin iki ayrı sayısında yayımlanmıştır. İçeriği bakımından bu yazılar, Yugoslavya akademisine Osmanlı arşivlerini tanııtma noktasında bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle Stanojević detaylı bir şekilde izlenimlerini kaleme almaya özen göstermiştir. Bu tefrika, Türkiye Cumhuriyeti Hariciyesinde de dikkat çekmiş ve kısa sürede Türkçeye tercüme edilip Bakanlıkların dikkatine sunulmuştur. Stanojević'in yorumları Türkiye'de modern Osmanlı arşivciliğine gidilen yolda önemli bir eleştiri işlevi de görmüştür. Bununla beraber heyetin ziyareti kısa süre içerisinde Yugoslavya akademisinde Osmanlı arşivlerine duyulan ilginin de artmasına neden olmuştur. Arşiv ziyareti sonrasında heyette yer alan Bajraktarević ve Elezović gibi değerli Türkologların yetiştirdiği genç kuşak Yugoslav Osmanlı tarihçileri, Türkiye Cumhuriyeti'nin de katkılarıyla artık İstanbul'a kadar uzanacak olan eğitim sürecine adım atmışlardır. Bu gelişmeler, Yugoslavya Krallığı'nda fakat daha çok İkinci Cihan Harbi sonrasında Sosyalist Yugoslavya döneminde gelişen İstanbul arşivleri merkezli Osmanlı tarihçiliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yugoslavya Krallığı, Osmanlı Tarihçiliği, Arşiv Ziyareti

ABSTRACT

In the countries that emerged from the Ottoman Empire, each nation endeavors to understand and interpret Ottoman history, particularly the period of Turkish rule in their territories, based on their own motives and priorities. It is well-known that countries in the Balkan region have a deeply rooted institutional history regarding Ottoman historiography. Studies on Ottoman history, especially in Balkan countries with a dense Turkish and Muslim population, have played a pioneering role, helping to set a direction for other nations in the region. The institutions established for Ottoman historiography in the Balkans have also enabled the training of a significant number of scholars, including orientalists, linguists, historians, ethnologists, museologists, and librarians. Until the era of the Turkish Republic, this academic work was generally a scholarly pursuit based on local sources.

After surviving the wars of the first quarter of the 20th century, Turkish and Balkan academics began to focus on their internal dynamics during a period of peace, which allowed them to start engaging in modern, archive-based historical studies. One of the most significant developments in Ottoman historiography within the Yugoslav academy during the interwar period was, without a doubt, the establishment of the Department of Oriental Studies at the University of Belgrade in 1926. This department served as a crucial center for the scientific examination of Ottoman history and also laid the foundation for the Turkology and Oriental Studies departments that would later be established throughout Yugoslavia.

In the 1930s, the first serious diplomatic contacts began to be established between the Kingdom of Yugoslavia and the Republic of Türkiye. The Balkan Pact, signed in 1934 by Türkiye, the Kingdom of Yugoslavia, Greece, and Romania, played a very important role in this process. It is no coincidence that the first official scientific contacts between the Yugoslav and Turkish academies occurred during this period of burgeoning diplomatic relations under the influence of the pact. This close contact enabled the long-discussed desire to examine the Ottoman archives in Yugoslavia to be put into practice. With this goal in mind, a delegation was formed under the initiative of the Yugoslav Ministry of Culture to explore the "unknown" aspects of the Ottoman Turkish period and local history. A four-person delegation—consisting of Fehim Bajraktarević, the founder of the Department of Oriental Studies at the University of Belgrade; Gliša Elezović, a prominent Ottoman historian and paleographer; Stanoje Stanojević, an expert in Medieval Serbian History; and V. Vanković, the Director of the Military Museum—was assigned to travel to Istanbul in April 1936 to make an official visit and examine the documents in the Ottoman archives.

This study examines the details of this official visit to the Ottoman Archives in Istanbul from the Kingdom of Yugoslavia. The delegation's experiences at the archives in Istanbul, their relationships with archive officials, their expectations from the archival materials, and the "disappointment" they encountered were personally documented by Professor Stanoje Stanojević as travel notes and published in two separate issues of the newspaper Politika in Belgrade around the same time. The articles were a first in that they introduced the Ottoman archives in Istanbul to the Yugoslav academic community. For this reason, Stanojević was careful to write down his impressions in detail. This series of articles also drew attention from the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, was quickly translated into Turkish, and was presented to the relevant ministries. Stanojević's comments also served as an important critique on the path toward modern Ottoman archival practices in Turkey. Furthermore, the delegation's visit led to an increased interest in the Ottoman archives within the Yugoslav academy. Following the visit, the young generation of Yugoslav Ottoman historians, trained by valuable Turkologists like Bajraktarević and Elezović, began an educational journey that would extend to Istanbul with the support of the Republic of Türkiye. These

developments paved the way for the emergence of Istanbul archive-centered Ottoman historiography that flourished in the Kingdom of Yugoslavia and even more so during the period of Socialist Yugoslavia after the Second World War.

Keywords: Kingdom of Yugoslavia, Ottoman Historiography, Visit to the Archives

EDİRNE'DE EĞİTİM KURUMLARININ MODERNLEŞME SÜRECİ (19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI)

THE MODERNIZATION PROCESS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN EDİRNE (SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY)

Aziz Tekdemir
Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Edirne, Türkiye
aziztekdemir@trakya.edu.tr

ÖZET

Osmanlı Devleti içerisinde oluşturulan pek çok kurum gibi mektep ve medreseler de kendinden önceki Türk İslam Devletlerinden örnek alınarak oluşturulmuş ve varlığını uzun yıllar sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nde bu mektepler açıldıkları yer ve vakfiyelere göre " Da'ül-ilim, Muallimhane, Mektephane, Taş Mektep, Mahalle Mektebi ve Sıbyan mektebi isimleriyle anılmıştır. Tam anlamıyla eğitim-öğretim programı ve yönetimi olmayan bu kurumlarda dini eğitim verilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde yine dini konulara ağırlık veren bunun yanında naklî ve aklî bilimlerin de okutulduğu medreseler de eğitim kurumları içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Bu eğitim kurumları, mevcut durumlarını II. Mahmut Dönemi'ne kadar sürdürmüş ve bu dönemde yeni düzenlemelere gidilmiştir. İlköğretim mecburi hale getirilmiş ve tahsil için Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. 1846'da Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmuş ve eğitim üzerinde şeyhülislamın etkisi azaltılarak Bâbîâfi'nin etkinliği artırılmıştır. Tanzimat Dönemi ile birlikte yeni okullar açılmaya başlanmış ise de eski mektepler de devam ettirilmiştir. 1869 Maarif Nizamnamesiyle merkez ve taşradaki okullar bir çatı altında toplanmış ve Osmanlı eğitim tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Bu şekilde eğitim için verilen mücadele tamamlanmış, eğitim yeniden düzenlenmiş, yabancı ve azınlık okulları ile diğer okulların bir sistem içine alınması, okullarda okutulacak ders kitaplarının hazırlanması ve maarif bütçesinin oluşturulması için gerekli esaslar belirlenmiştir. Maarif nizamnamesinin içerdiği hükümler II. Abdülhamit Devrinde çok az değişikliklere uğrayarak II. Meşrutiyet'e kadar devam etmiştir. Görüldüğü üzere, Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı eğitim sisteminde bir bütünlük sağlanmış; Batı tarzı açılan okulların yanı sıra, medrese gibi dinî eğitim veren okullar da devam ettirilmiştir. Edirne'de II. Murat zamanında eğitime önem verilmiş, medreseler geliştirilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra başkent nakledilmesine rağmen Edirne önemini korumuştur. Edirne'de ilk medrese Musa Çelebi'nin yapımını başlattığı ve 1421'de inşası tamamlanan Eski Cami külliyesinde açılmıştır. Klasik Dönemde medreseler ve sıbyan okulları ile eğitim devam ettirilmiştir. 1869 Maarif Nizamnamesi'yle birlikte sıbyan mektepleri seviyesinde ibtidaî adıyla modern okullar açılmış, II. Abdülhamid Dönemi'nde

ise yaygınlaştırılmıştır. Eğitimdeki modernleşme sonrasında Edirne'de ibtidâî, rüşdiye ve idâdî derecelerinde eğitim vermek üzere askeri ve mülki okullar açılmıştır. Aynı zamanda Edirne'de yaşayan Rum, Bulgar, Ermeni ve Yahudi cemaatlerinin okullarında da yenileşme çalışmaları yapılmıştır. Edirne'de Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin yanı sıra yabancı devletler tarafından açılan okullar da bulunmaktaydı. Bunlar arasında Avusturya ve Fransa tarafından açılan kız mektepleri dikkati çekmektedir. Bu okullarda Müslüman ve gayrimüslimler eğitim görmüştür. Edirne'de mesleki alanda eğitim vermek üzere Hamidiye Mektebi açılmıştır. 93 Harbi'nde Edirne ahalisinin ve göçmenlerin kimsesiz çocukları, 1878 yılında toplattırılarak 300 erkek padişahın ismini taşıyan Hamidiye Mektebi'nde, 15 kadar kız ise Melce-i Eytam adı verilen yerde koruma altına alınmıştır. Bu okulların haricinde Edirne'de paralı eğitim veren okullar da bulunmaktaydı. Bu statüdeki Numune-i Terakki mektebi, 1890 yılında erkek öğrenciler için açılmış daha sonra bir sınıf da kız öğrencilere tahsis edilmiştir. Cumhuriyet döneminde, okullar Tevhid-i Tedrisat kanunu doğrultusunda yeniden düzenlenmiş 1923-1924 Eğitim öğretim yılında Edirne'de 104 öğretmenin görev yaptığı 41 ilkokulda 3.115 öğrenci ders görmüştür. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Edirne Sultanî'si liseye dönüştürülmüştür.

Bu bildiride Osmanlı arşiv belgeleri, dönemin basını ve literatür kullanılarak 19. Yüzyılın ikinci yarısında Edirne'de açılan eğitim kurumları ve bunların dönüşüm süreçleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Eğitim, Modernleşme

ABSTRACT

As with many other institutions established within the Ottoman Empire, schools and madrasahs were modeled after those of previous Turkish-Islamic states and remained in existence for many years. In the Ottoman Empire, these schools were referred to by various names depending on their location and foundation charters, including Dârü'l-ilm, Muallimhane, Mektephane, Taş Mektep, Mahalle Mektebi, and Sibyan Mektebi. These institutions, which lacked fully developed educational curricula and administrative structures, primarily provided religious education. Madrasahs, which also emphasized religious subjects while including both transmitted (naklî) and rational (aklî) sciences, held an important place among Ottoman educational institutions.

These institutions maintained their traditional structures until the reign of Mahmud II, during which significant reforms were introduced. Primary education was made compulsory, and students were sent to Europe for further studies. In 1846, the Meclis-i Maarif-i Umumiye was established, reducing the influence of the şeyhülislam on education and increasing the authority of the Bâbiâli (Sublime Porte). During the Tanzimat era, new schools began to be opened alongside the existing traditional institutions. With the

1869 Maarif Nizamnamesi schools in both the capital and the provinces were brought under a centralized system, marking a turning point in the history of Ottoman education. This regulation laid the groundwork for educational reform by standardizing school types, preparing textbooks, and forming an educational budget. The provisions of the Maarif Nizamnamesi continued, with minor changes, through the reign of Abdülhamid II and lasted until the Second Constitutional Era. Thus, during the Tanzimat period, educational unity was achieved modern, Western-style schools were opened while religious institutions like madrasahs were allowed to continue. During the reign of Murad II, significant importance was given to education in Edirne, and madrasahs were developed. Although the capital was moved to Istanbul after the conquest, Edirne retained its significance. The first madrasah in Edirne was established within the Eski Cami complex, whose construction was initiated by Musa Çelebi and completed in 1421. During the Classical Period, education continued through madrasahs and sıbyan schools. Following the 1869 Maarif Nizamnamesi, modern primary schools known as ibtidâî were introduced at the level of sıbyan schools and were later expanded during the reign of Abdülhamid II.

Following modernization in education, military and civilian schools were established in Edirne to provide education at the ibtidâî, rüşdiye, and idâdî levels. At the same time, renewal efforts were also carried out in the schools of the Greek, Bulgarian, Armenian, and Jewish communities living in Edirne. In addition to non-Muslim subjects of the Ottoman Empire, there were also schools in Edirne opened by foreign states. Among them, girls' schools established by Austria and France stand out. Both Muslim and non-Muslim students were educated in these schools. The Hamidiye School was opened in Edirne to provide vocational education. After the Russo-Turkish War of 1877–78, orphaned children from the local population and migrants were gathered in 1878; around 300 boys were placed in the Hamidiye School named after the Sultan, and about 15 girls were sheltered in a place called Melce-i Eytam. Besides these, there were also fee-based schools in Edirne. One such institution, the Numune-i Terakki School, was opened in 1890 for boys and later added a class for girls. During the Republican period, schools were reorganized according to the Law on the Unification of Education (Tevhid-i Tedrisat). In the 1923–1924 academic year, 3,115 students were enrolled in 41 primary schools in Edirne, with 104 teachers. After the proclamation of the Republic, Edirne Sultanî was converted into a high school.

This paper examines the educational institutions opened in Edirne during the second half of the 19th century and their transformation processes through the use of Ottoman archival documents, contemporary press sources, and scholarly literature.

Keywords: Edirne, Education, Modernization

MODERNIZING BEIRUT DURING THE REIGN OF SULTAN ABDULHAMID II

BEYRUT`UN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ MODERNLEŞME SÜRECİ

Khaled Omar Tadmori
Lebanese University, Faculty of Fine Arts & Architecture
Beirut, Lebanon
archiled@hotmail.com

ABSTRACT

Beirut, during the nineteenth Century witnessed a number of radical changes. These developments underlined the need for organizing an integrated administrative apparatus to ensure governmental continuity, and to offer a system of public services required to satisfy business and commercial interests in the city.

Beirut was one of the most important cities in the Ottoman Empire capable of developing relations with European Countries, particularly in the economic sphere. The port was the most active and dynamic port in the eastern Mediterranean. The changes that Beirut went through during this period secured for it a unique position in the administrative arrangements introduced during the reign of Sultan Abdulhamid II (1876-1909 A.D.). These arrangements were initiated in 1888 A.D. / 1305 H when the city was promoted to become the capital of a province or Wilaya (Merkez Vilayet), which also carried its name. The Wilaya of Beirut included the Liwas, or districts of Beirut, Tripoli, Latakia, Acre and part of the Mutasarifiya or semi-autonomous region of al-Balqaa (now in Jordan).

During the second half of the nineteenth century, new patterns of political and social relationship emerged between the central Ottoman administration and the citizens of Beirut. This state of affairs began to be apparent through the emergence of bureaucratic elite in Beirut that contributed to the local administration of the city. This was made possible by the wider opportunities allowed to these citizens of Beirut to participate in the enforcement of the laws promulgated by the central government in Istanbul.

This new dynamism in administration work, and the efforts expended by the educated class of Beirut's citizens, together with their eagerness to modernize and develop their city, that it could meet their aspirations and ambitions, drew the attention of the authorities in the central Ottoman administration, led by Sultan Abdulhamid II. Their enthusiasm helped the government in supporting the activities of prominent dignitaries in Beirut and encouraged them to continue with their endeavors.

The administrative authorities went even further and subsequently applied the policies adopted in Beirut to all Ottoman administrative units, in accordance with the general policy of the empire. This was implemented either by making these policies mandatory or by encouraging other administrations to follow the example of Beirut.

Sultan Abdulhamid, its policy aimed to reorganizing the affairs of his state and protecting it from Western infiltration, whether this came through investments, imports, modern technology or education. The latter was apparent in the proliferation of foreign schools, both secular and missionary. But the Sultan's policies came too late since he was pre-occupied with the continuing international conflicts on the one hand, and the competition of European powers to monopolize and exploit the empire on the other. Nevertheless, his reign represents the most important era of Ottoman rule in the history of Beirut: During this period, the city's infrastructure started to be modernized, particularly through education, the laying of railroads and the development of the port which was Beirut's life-line. All these activities were undertaken in continuation of the policies of the Ottoman era of reorganization or reformation known as Tanzimat (1839-1876).

A general reflection of the achievements realized in Beirut under Abdul-Hamid can be seen in the construction of government buildings. This was due to the transfer of administrative duties from the control of the military to that of the civil bureaucracy which was closely attached to the central administration.

Beirut also began to modernize its communications infrastructure. The objective was to promote the movement of traffic and support trading activities in keeping with the spirit of the age.

The Sultan's rapidity in taking decisions on matters concerning Beirut, and his desire to be fully briefed on all relevant reports and correspondence indicate his special interest in the welfare of this city. This becomes particularly clear when we recall that the reports submitted to the Sultan were accompanied by briefings covering their contents and objectives prepared by the Grand Vezir (Sublime Porte). These were quickly approved and appropriate imperial decrees issued, within a day of the date of their presentation. All this shows that Beirut was engaged in a massive effort to attain the level of civilization reached by the rest of the world.

Keywords: Beirut, Sultan Abdulhamid II, The Traces of the Ottoman Empire

ÖZET

Beyrut, on dokuzuncu yüzyıl boyunca bir dizi köklü değişime tanıklık etmiştir. Bu gelişmeler, kentsel idarenin sürekliliğini sağlamak ve şehirdeki ticari ve ekonomik çıkarları karşılamak için gerekli kamu hizmetlerini sunacak bütünleşik bir idarî mekanizmanın oluşturulması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Beyrut, özellikle ekonomik alanda, Avrupa ülkeleriyle ilişkiler geliştirme kapasitesine sahip Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli şehirlerinden biriydi. Limanı, Doğu Akdeniz'in en faal ve en dinamik limanı konumundaydı. Bu dönemde Beyrut'un geçirdiği değişimler, şehre Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde uygulamaya konulan idarî düzenlemeler içinde kendine özgü bir konum kazandırmıştır. Bu düzenlemeler, 1888 (H. 1305) yılında şehrin kendi adını taşıyan bir vilayetin (Merkez Vilayet) merkezi olarak yükseltilmesiyle başlatılmıştır. Beyrut Vilayeti; Beyrut, Trablus, Lazkiye, Akka sancaklarını ve günümüzde Ürdün sınırları içinde yer alan yarı özerk bölge el-Belka'nın (Mutasarrıflık) bir kısmını kapsamaktaydı.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı merkezi yönetimi ile Beyrut halkı arasında yeni siyasal ve toplumsal ilişkiler biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu durum, Beyrut'ta kentin yerel idaresine katkıda bulunan bürokratik bir seçkinler sınıfının ortaya çıkmasıyla belirgin hâle gelmiştir. Bu gelişme, Beyrutlulara İstanbul'daki merkezi hükümet tarafından çıkarılan yasaların uygulanmasına katılma konusunda tanınan geniş olanaklar sayesinde mümkün olmuştur.

Yönetim alanındaki bu yeni dinamizm ve Beyrut'un eğitilmiş kesiminin kentin modernleşmesi ve gelişmesi yönündeki çabaları, onların kenti kendi beklenti ve arzularına uygun hâle getirme isteğiyle birleşince, Sultan II. Abdülhamid'in başında bulunduğu merkezi Osmanlı yönetiminin dikkatini çekmiştir. Beyrutlu seçkinlerin bu gayreti, hükümetin önde gelen yerel ileri gelenlerin faaliyetlerini desteklemesine ve onları girişimlerini sürdürmeye teşvik etmesine yardımcı olmuştur.

İdari makamlar bu politikayı daha da ileri götürerek, Beyrut'ta uygulanan yöntemleri imparatorluğun genel politikaları doğrultusunda diğer Osmanlı idari birimlerine de yaymışlardır. Bu yaygınlaştırma, söz konusu politikaları zorunlu hâle getirmek ya da diğer idareleri Beyrut örneğini izlemeye teşvik etmek yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid'in politikası, devletin işleyişini yeniden düzenlemeyi ve Batı'nın yatırımlar, ithalat, modern teknoloji veya eğitim yoluyla gerçekleştirdiği sızmalara karşı korumayı amaçlamaktaydı. Bu sızmanın en açık örneği, laik ve misyoner nitelikli yabancı okulların çoğalmasında görülmekteydi. Ancak Sultan'ın bu politikaları hayata geçirmesi, bir yandan süregelen uluslararası çatışmalarla, diğer yandan da Avrupa güçlerinin imparatorluğu tekelleştirip sömürme rekabetiyle meşgul olmasından ötürü, oldukça geç kalmıştır. Buna rağmen, onun dönemi Beyrut tarihindeki Osmanlı yönetiminin en önemli

dönemlerinden birini temsil eder. Bu süreçte kentin altyapısı, özellikle eğitim alanında, demiryolu inşasıyla ve Beyrut'un can damarı olan limanın geliştirilmesiyle modernleşmeye başlamıştır. Tüm bu faaliyetler, Osmanlı'nın yeniden yapılanma dönemi olarak bilinen Tanzimat (1839-1876) politikalarının bir devamı niteliğindedir.

Abdülhamid döneminde Beyrut'ta gerçekleştirilen ilerlemelerin genel bir yansıması, hükümet binalarının inşasında görülmektedir. Bu durum, idari görevlerin askeri otoritenin elinden alınarak, merkezi yönetimle daha yakın ilişkiler içinde bulunan sivil bürokrasiye devredilmesiyle bağlantılıdır.

Beyrut aynı zamanda iletişim altyapısını da modernleştirmeye başlamıştır. Amaç, ulaşımın gelişmesini sağlamak ve dönemin ruhuna uygun biçimde ticari faaliyetleri desteklemektir.

Sultan'ın Beyrut'la ilgili konularda karar alma hızının ve şehirle ilgili tüm raporlar ile yazışmalardan haberdar olma isteğinin, bu kente duyduğu özel ilgiyi gösterdiği açıktır. Bu durum özellikle, sadrazam (Babiâli) tarafından hazırlanan özetler ve raporlarla birlikte Sultan'a sunulan belgelerin genellikle aynı gün içinde onaylanması ve gerekli fermanların çıkarılmasıyla belirginleşmektedir. Tüm bu gelişmeler, Beyrut'un dünyanın ulaştığı uygarlık düzeyine erişme yönünde büyük bir çaba içinde olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Beyrut, II.Abdülhamid, Osmanlı İzleri

OSMANLI DÖNEMİNDE BALKAN FOLKLORUNDA CADICILAR

DJADADJİİS IN THE BALKAN FOLKLORE DURING THE OTTOMAN PERIOD

Mehmet Berk Yaltrık
Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı
Edirne, Türkiye
mehmetberkyaltrik@gmail.com

ÖZET

Osmanlı döneminde Balkanların çeşitli dönemlerinde kırsal kesimde, hatta bazı şehirlerde yaşanan bazı toplu histeri vakaları incelendiğinde “vampir” inancına rastlarız. Osmanlı literatüründe –yerel Balkan dillerinde verilen isimler haricinde- “hortlak” veya “cadı” olarak bahsedilen bu inanış çeşitli dönemlerde, birçok kaynakta kendine yer bulabilmiştir. Osmanlı metinleri bizlere “vampir”ler hakkında “fantastik” söylentileri aktarmanın yanı sıra eski dönemin folkloru ve insanların “canavar” tasavvurları hakkında da çeşitli fikirler vermektedir. Bu inanışla bağlantılı olarak popüler kültürde “dampir” olarak da bilinen “vampirici”, “cadıci”, “vampiroviç”, “cadıoğlu” adlı geleneksel vampir avcılarında da söz konusu literatürde bahsedilmektedir.

Çalışmada popüler kültüre ait bir “canavarın”, Osmanlı–Balkan folklorundaki tasavvuru ele alınmaktadır. Bu çalışmanın öncelikli amacı söz konusu inanışa ve Osmanlı-Balkan kültür etkileşimine dikkat çekmektir. Bu da tarihi kaynaklar ve güncel çalışmalardaki folklor bilgileri karşılaştırılarak yapılmıştır. Muhtelif dönemlerden Osmanlı kaynaklarında; Şeyhülislam Ebussud Efendi’nin bazı fetvalarında (16’ncı yüzyıl), Evliya Çelebi’nin “Seyahatnâmesi”nde (17’nci yüzyıl), “Takvim-i Vekayi”de (19’uncu yüzyıl), Abdülaziz Bey’in “Âdat ve Merâsim-i Kadîme, Tabîrât ve Muâmelât-ı Kavmiyye-i Osmâniyye” (20’nci yüzyıl) adlı folklor çalışmasına, Makedonya Arşivi’ndeki masarif defterlerinde (19’uncu yüzyıl) bahsi geçen folklor bahislerinden, ayrıca Michael Ursinus, Marko Cepenkov, Mark Mazower, Theresa Bane, Paul Barber, Bruce McClelland, Osman Saygı, Seçkin Sarpkaya, Zeynep Aycibin gibi muhtelif alanlardan araştırmacıların çalışmalarından hareketle bu inanışın farklı coğrafya ve dönemlerdeki veçheleri incelenmiştir. Ayrıca günümüzde o bölgede yaşayan veya oradan göçle gelmiş kişilerle yapılan görüşmelerdeki folklor bilgileri de çalışmaya dahil edilmiştir. Söz konusu inceleme ışığında, Osmanlı folklorunda da izleri görülen bir inanışın klasik ve güncel kimi sanat ürünlerine etkisine de değinilmiştir.

Çalışma çerçevesinde Sheridan Le Fanu’nun 1872 tarihli “Carmilla” romanı, Ali Rıza Seyfi’nin Bram Stoker’ın “Dracula” adlı 1897 romanından Türkiye’ye adapte ettiği 1928 tarihli “Kazıklı Voyvoda” romanı gibi edebiyat

örneklerinden; Türk sinemasında da 1953 tarihli “Drakula İstanbul’da” ve 1970 tarihli “Ölümler Konuşmaz ki” gibi filmlerden bahsedilmiştir. Ayrıca popüler kültürde “Blade” ve “Dampyr” gibi çizgi romanlar ve bunlardan hareketle uyarlanan sinema filmlerine, (Blade 1998, Blade II 2002, Blade: Trinity 2004, Dampyr 2022), Yugoslavya döneminde çekilmiş 1973 tarihli “Leptirica” filmine ve 2002’de Kuzey Makedonya’da tv filmi olarak çekilen “Vampirdzija” filmine değinilmiştir. Doğrudan olmasa da hem avcının kiralanması motifi hasebiyle hem de fantastik de olsa büyük oranda Doğu Avrupa mitlerinden ilham alan “The Witcher” gibi bilgisayar oyunlarında da etkisinden bahsedilebilir. Böylece hem Balkanlardaki Osmanlı kültürüne dair pek göz önünde bulunmayan bir halk inancı tüm yönleriyle mercek altına alınmış, hem de bu konuyla ilgili saha çalışması yapmak isteyen araştırmacıları, halkbilim ve tarih metodlarının kullanıldığı multidisipliner araştırmalar için âcizane bir katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Aynı zamanda çeşitli kurgularında istifade etmek isteyen yazarların, çizerlerin de dikkatine sunmak, böylece Osmanlı kültürünün izlerini daha belirgin hale getirmek, hem Türkiye’de hem de Balkan ülkelerinde popülerleşmesi yolunda bir adım atılmak istenmiştir.

Çalışma neticesinde üç önemli değerlendirmeye varılmıştır. Birincisi, Osmanlı dönemindeki Balkan folklorunun yabancılar tarafından dahi fark edilen zenginliğidir. İkincisi, Batılı popüler kültür ürünlerinin satır aralarında kalmış Osmanlı etkisi açıkça görülmektedir. Üçüncüsü ise Osmanlı kültürünün tarihi ayrıntılarda kaybolmuş bunun gibi başka nüvelerinin de olabileceği yönündeki ipuçlarıdır. Nitekim hem tarih ve folklor gibi iki farkla alanda verilerden faydalanılmış, hem de bunların popüler kültür ürünleriyle etkileşimi incelenmiş, hem araştırmacıların hem de kurgu alanında kalem oynatmak isteyenlerin dikkatine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Vampir, Cadı, Osmanlı Kültürü, Balkan Folkloru

ABSTRACT

When we examine some cases of mass hysteria that occurred in rural areas and even in some cities in the Balkans during the Ottoman period, we come across the "vampire" belief. This belief, which is referred to as “hortlak” or “cadi” in the Ottoman literature -except for the names given in the local Balkan languages- found its place in many sources at various times. Ottoman texts, in addition to conveying “fantastic” stories about “vampires”, also give us various ideas about the folklore of the ancient period and the “monster” conceptions of people. In connection with this belief, traditional vampire hunters named “vampirdzi (vampirici)”, “djadadjii (cadici)”, “vampiroviç (vampire’s son)”, “cadioğlu (witch’s son)”, also known as “dampir” in popular culture, are also mentioned in the aforementioned literature.

In this study, the envisioning of a “monster” belonging to popular culture in Ottoman-Balkan folklore is discussed. The primary aim of this study is to draw

attention to this belief and the Ottoman-Balkan cultural interaction. This is done by comparing folklore information from historical sources and contemporary studies. The aspects of this belief in different geographies and periods were examined in Ottoman sources from various periods; some of the fatwas of SheikhuIslam Ebussud Efendi (16th century), "Seyahatnâme" of Evliya Çelebi (17th century), Takvim-i Vekayi (19th century), Abulaziz Bey's folklore work "Ottoman Customs, Ceremonies and Expressions" (20th century), among the folklore topics mentioned in the "mesarif defterleri" in the Macedonian Archives (19th century), also based on the work of researchers from various fields such as Michael Ursinus, Marko Cepenkov, Mark Mazower, Theresa Bane, Paul Barber, Bruce McClelland, Osman Saygı, Seçkin Sarpkaya, Zeynep Aycibin. In addition, folklore information obtained from interviews with people who live in that region today or migrated from there was also included in the study. In the light of the aforementioned study, the influence of a belief whose traces can be seen in Ottoman folklore on some classical and contemporary artistic products is also mentioned. Within the scope of the study, literary examples such as Sheridan Le Fanu's 1872 novel "Carmilla" and Ali Rıza Seyfi's 1928 novel "Vlad the Impaler", which was adapted to Turkey from Bram Stoker's 1897 novel "Dracula"; and films such as "Dracula in Istanbul" (1953) and "The Dead Don't Talk" (1970) from Turkish cinema were mentioned. In addition, in popular culture, comics such as "Blade" and "Dampyr" and movies based on them (Blade 1998, Blade II 2002, Blade: Trinity 2004, Dampyr 2022), the 1973 film "Leptirica" shot during the Yugoslav period and the movie "Vampirdzija" shot as a TV movie in North Macedonia in 2002 were mentioned. Although not directly, its influence can also be mentioned in computer games such as "The Witcher", which is inspired both by the hunter-for-hire motif and by Eastern European myths, albeit fantastic ones. Thus, a little-known folk belief in the Ottoman culture in the Balkans has been examined in all its aspects, and it is aimed to make a modest contribution to multidisciplinary research using folklore and history methods, as well as to researchers who would like to conduct fieldwork on this subject. At the same time, it was aimed to bring it to the attention of writers and illustrators who wanted to benefit from it in their various fictions, thus making the traces of Ottoman culture more visible and taking a step towards its popularization both in Turkey and the Balkan countries.

The study yielded three important conclusions. The first is the richness of Balkan folklore during the Ottoman period, which was recognized even by foreigners. Secondly, the Ottoman influence is clearly visible between the lines of Western popular culture products. Thirdly, there are clues that there may be other similar cores of Ottoman culture that have been lost in historical details. As a matter of fact, data from two different fields, namely history and folklore, was utilized and their interaction with popular culture products was examined, and it was presented to the attention of both researchers and those who want to write in the field of fiction.

Keywords: Balkans, Vampire, Djadadjii, Ottoman Culture, Folklore of Balkan

SIRP HALK DESTANLARINDA OSMANLI-TÜRK İZLERİ VE İMAJI

OTTOMAN-TURKISH TRACES AND IMAGES IN SERBIAN EPICS

Cüneyt Nur

Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü, Balkan Dilleri ve Edebiyatları
Anabilim Dalı, Edirne, Türkiye
cuneytnur@trakya.edu.tr

ÖZET

Balkanlar, tarih boyunca birçok kültürün, dinin ve siyasi yapının bir arada bulunduğu, sınırların ve iktidarların sık sık değiştiği bir coğrafya olmuştur. Bu çok katmanlı yapının, bölge milletlerinin sözlü edebiyat ürünlerine de güçlü bir şekilde yansıdığı görülmektedir. Özellikle Sırp destanları (srpske narodne pesme), Sırp millî kimliğinin şekillenmesinde ve tarihî hafızanın canlı tutulmasında merkezi bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Sırp halk destanları, sadece edebî bir tür değil, aynı zamanda kolektif kimliğin ve toplumsal belleğin bir taşıyıcısıdır, denilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 14. yüzyıldan itibaren Balkanlara girişi, Sırp siyasi yapısının dönüşümü ve nihayetinde Osmanlı hâkimiyeti, halk hafızasında derin izler bırakmıştır. Bu izler, tarih belgelerinden çok daha canlı ve duygusal bir şekilde Sırp halk destanlarına yansımıştır. Kosova Meydan Savaşı (1389) başta olmak üzere Osmanlı-Sırp savaşlarını konu edinen destanlar, sadece bir tarih anlatısı değil, aynı zamanda “düşman” imgesi üzerinden ulusal kahramanlık ve fedakârlık ideallerinin inşa edildiği bir bellek alanıdır.

Sırp halk destanlarında Osmanlı-Türk figürleri çoğunlukla karşıt kimlik olarak resmedilmektedir. Türkler, güçlü bir düşman, işgalci ya da “öteki” olarak anlatılırken; Sırp kahramanları, bu büyük güç karşısında direnen, şehit olan ya da vatan uğruna fedakârlık yapan figürlerdir. Bu bağlamda Osmanlı imgesi, sadece siyasi bir hâkimiyeti değil, aynı zamanda Sırp ulusal kimliğinin sınırlarını belirleyen bir karşıtlık zeminini ifade etmektedir.

Sırp halk destanlarında Osmanlı-Türk izlerini anlamak için öncelikle tarihsel bağlamı göz önünde bulundurmak gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlara ilerlemesi, bölgenin siyasi ve kültürel yapısını derinden etkilemiştir. Sırp Krallığı'nın zayıflaması, 1389'daki Kosova Meydan Savaşı ile sembolik bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Bu savaş, tarihsel açıdan sonuçları bakımından tartışmalı olsa da Sırp halkın toplumsal hafızasında ve sözlü edebiyatında “millî kaderin” belirleyici bir anı olarak yerini almıştır.

Kosova Savaşı, yalnızca bir askerî çatışma olarak değil, Sırp halk destanlarında bir tür “kutsal kayıp” ve “trajik kahramanlık” anlatısı olarak şekillenmiştir. Prens Lazar'ın öldürülmesi, Miloš Obilić tarafından Sultan Murad'ın şehit edilmesi ve

ardından Sırp ordusunun yenilgisi, destanların merkezinde yer almaktadır. Bu hadise, Sırp kimliğinin Osmanlı karşısında direniş, fedakârlık ve inanç ekseninde yeniden tanımlanmasına imkân vermiştir.

Osmanlı hâkimiyeti altında geçen beş asır boyunca Sırp halkı, siyasi bağımsızlığını büyük ölçüde kaybetmiş olmakla birlikte, sözlü edebiyat ve destan geleneği vasıtasıyla millî şuurunu önemli ölçüde muhafaza etmiştir. Destanlarda Osmanlılar, yani Türkler çoğunlukla “öteki”nin temsili olarak görülürken, Sırp kahramanları bu figürlere karşı direnen ulusal idealleri somutlaştırmaktadır. Bu nedenle destanlar, yalnızca birer folklor ürünü değil, aynı zamanda tarihsel travmaların, direnişin ve kimlik inşasının edebî yansımalarıdır.

Bununla birlikte, Osmanlı-Sırp ilişkilerinde sadece çatışma değil, kültürel etkileşim de söz konusudur. Osmanlı hâkimiyeti, dil, idari kurumlar, dini ve sosyal yaşamda çeşitli izler bırakmıştır. Bu izler, destanlarda bazen düşmanca, bazen de hayranlıkla ifade edilen ikili bir Osmanlı imajının doğmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Osmanlı yalnızca bir “işgalci güç” değil, aynı zamanda toplumsal Sırp hafızasında karşılıklı üzerinden anlam kazanan bir kültürel referans noktası hâline gelmiştir, denilebilir.

Bu bildirinin amacı, özellikle Sırp, Bulgar, Macar krallıkları ile Bosna Banlığı ve Eflak Prenslığı'nden oluşan ittifakın Osmanlı'yı Balkanlardan atmak için başlatmış oldukları ve Sırp'ların büyük bir hezimete uğradıkları Sırsındığı veya I. Meriç Muharebesi, 1389 I. ve 1448 II. Kosova Meydan Muharebesi'nde Sırp'ların Osmanlılara karşı direnişleri ile 1371 ile 1395 yılları arasında Sırp prensi ve Osmanlı vasalı olarak bilinen Kral Marko'nun kahramanlığı etrafında şekillenen Sırp halk destanlarında Osmanlı-Türk izlerini ve bu destanlarda şekillenen Osmanlı imajını incelemektir. İncelemede, destanların tarihsel olaylarla ilişkisi, kolektif hafızadaki işlevi ve Osmanlı algısının Sırp ulusal kimliğinin inşasındaki rolü üzerinde durulacaktır. Böylece, Sırp halk destanları özelinde, hem Balkan sözlü kültüründe Osmanlı'nın bıraktığı edebî-tarihsel izler ortaya konacak hem de bu imajın ulus inşa süreçlerindeki önemi tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sırp, Halk Destanı, Osmanlı, Türk, İzler, İmaj

ABSTRACT

Throughout history, the Balkans have been a region where multiple cultures, religions, and political entities coexisted, with shifting borders and powers. This multilayered reality is strongly reflected in the oral literary traditions of the region's peoples. Serbian epic poetry (srpske narodne pesme), in particular, has played a central role in shaping Serbian national identity and sustaining historical memory. Thus, Serbian epics function not only as a literary genre but also as carriers of collective identity and social remembrance.

The entry of the Ottoman Empire into the Balkans in the 14th century, the subsequent transformation of the Serbian political structure, and ultimately Ottoman domination left deep marks on popular memory. These traces were reflected in Serbian epic poetry with greater vividness and emotional force than in historical records. Epics recounting Ottoman-Serbian conflicts—most notably the Battle of Kosovo (1389)—are not simply historical narratives but also serve as cultural spaces where ideals of national heroism and sacrifice are constructed through the image of the “enemy.”

In Serbian epics, Ottoman-Turkish figures are predominantly portrayed as opposing identities. Turks are depicted as powerful adversaries, invaders, or the “other,” while Serbian heroes appear as figures who resist, fall as martyrs, or sacrifice themselves for the homeland. The Ottoman image therefore represents not only political domination but also the oppositional ground upon which the boundaries of Serbian national identity are defined.

To comprehend Ottoman-Turkish traces in Serbian epics, one must first consider the historical context. The Ottoman advance into the Balkans in the latter half of the 14th century deeply reshaped the region's political and cultural landscape. The decline of the Serbian Kingdom culminated symbolically in the Battle of Kosovo in 1389. While its historical consequences remain debated, in Serbian collective memory and oral tradition it has been positioned as a decisive moment of “national destiny.”

The Battle of Kosovo is portrayed not merely as a military confrontation but as a narrative of “sacred loss” and “tragic heroism.” The martyrdom of Prince Lazar, the assassination of Sultan Murad by Miloš Obilić, and the subsequent defeat of the Serbian army constitute the central motifs of these epics. This event enabled the redefinition of Serbian identity around resistance, sacrifice, and faith in opposition to the Ottomans.

During the five centuries of Ottoman rule, the Serbian people largely lost political independence, yet preserved national consciousness to a considerable extent through oral literature and the epic tradition. In the epics, the Ottomans—equated with the Turks—appear as representatives of the “other,” while Serbian heroes embody national ideals through their resistance. These epics thus constitute not only products of folklore but also literary reflections of historical trauma, resistance, and identity formation.

At the same time, Ottoman-Serbian relations were marked not only by conflict but also by cultural interaction. Ottoman rule left traces in language, administration, religion, and social life. These influences gave rise to a dual Ottoman image in the epics—sometimes hostile, sometimes tinged with admiration. Consequently, the Ottomans came to represent not only an “occupying force” but also a cultural reference point in Serbian collective memory, defined through opposition.

The purpose of this study is to examine Ottoman-Turkish traces and the Ottoman image as shaped in Serbian epic poetry, particularly in connection with: the Serbian resistance against the Ottomans in the Battle of Maritsa (1371, also known as the Battle of the Maritsa or Černomen), the first and second Battles of Kosovo (1389 and 1448), and the heroism of King Marko (1371–1395), remembered both as a Serbian prince and an Ottoman vassal. The analysis will focus on the relationship between these epics and historical events, their function in collective memory, and the role of Ottoman perception in the construction of Serbian national identity. In the context of Serbian epic poetry, both the literary and historical traces left by the Ottoman Empire in the Balkan oral tradition will be revealed, and the significance of this image in nation-building processes will be discussed.

Keywords: Serbs, Epic, Ottoman, Turk, Traces, Image

Kaynaklar:

- Yılmaz, Ö. (1986). Osmanlı Devleti Tarihi (Cilt 1). Faisal Finans Kurumu Yayını.
- Wachtel, A. B. (2009). Dünya Tarihinde Balkanlar (A. C. Akkoyunlu, Çev.). Doğan Kitap Yayıncılık.
- Ćorović, V. (2001). Istorija Srpskog Naroda [Sırp halkının tarihi]. Janus Yayınevi.
- Jireček, K. (1952). Sırpların Tarihi (Istorija Srba) (Cilt 1, J. Radonjić, Çev.). Naučna Knjiga Yayınevi.
- Deretić, J. (1987). Kratka Istorija Srpske Knjževnosti [Kısa Sırp edebiyatı tarihi]. Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Karadžić, V. S. (1895). Srpske Narodne Pjesme II: Najstarije Pjesme Junačke [Sırp halk şiirleri II: En eski kahramanlık şiirleri]. Štamparija Srpske Kraljevine.

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE KAPININ KÜLTÜREL İZLERİ

CULTURAL TRACES OF THE DOOR IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Derya Karaca
İğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
İğdır, Türkiye
drykaraca86@gmail.com

ÖZET

Başlangıcı ve bitişi ifade eden, mekânın en önemli unsurlarından biri olan kapı, Osmanlı toplum yapısında sadece mekânı birbirine bağlayan bir geçiş unsuru değil; aynı zamanda mahremiyet, saygı ve terbiyenin sınırı; bekleyişin, otoritenin sembolü olmuş; birçok inanış ve uygulamalarla yer almıştır. Bir yere girilip çıkılırken içinden geçilen yer; tahtadan, demirden yapılan, iki veya tek kanatlı açılır kapanır düzen olan kapılar, Osmanlı döneminin kültürel yapısıyla birlikte estetik anlayışını da ortaya koymaktadırlar. Osmanlı döneminden bu yana sosyal yaşamdan izleri, gündelik yaşam alışkanlıklarını yansıtan kapılar, âdeta birer kültür taşıyıcısıdırlar. Osmanlı mimarisi, Osmanlı toplumunu yansıtan bir aynadır. Bekleyişin, ayrılığın veya uğurlamanın gerçekleştiği yer olan kapı, sadece mimariye ait bir unsur olmayıp aynı zamanda edebiyat, tasavvuf ve güzel sanatlarda da önemli bir figür olmuştur. Ayrıca kapı kelimesi “devlet, otorite, makam, huzur, başvuru yeri” olmak üzere çok katmanlı anlamlar taşır.

Toplumsal yapıyla iç içe olan şiir, her daim ait olduğu toplumun özelliklerinin dil düzeyinde yansımasıdır. Klasik Türk şiiri, beyit (ev), mısra (kapı kanadı), aruz (çadırın orta direği), kafiye (kapı eşığı) gibi mimariyle ilgili anlamlar taşıyan şiir terimlerine sahiptir. Mekânın en önemli öğelerinden biri olan kapı, sahip olduğu farklı anlam katmanlarıyla, zengin metaforlarıyla, tarihten izler taşımasıyla klasik Türk şiirinde sıkça kullanılmıştır. Türkçe “kapu/kapı”, Arapça “bâb”, Farsça “der” kelimeleriyle beyitlerde yer almıştır. Klasik şiirde âşığın meskeni, sevgilinin kapısıdır. O kapıda beklemek, âşıklığın şanıdır. Tam bir teslimiyet ve bağlılıkla âşik, sevgilinin kapısında bekler. Beyitlerdeki kapı, kimi zaman da dileklerin arz edildiği padişahın kapısı kimi zaman ise duaların kabul edildiği gök kapısıdır. Sadece kapı değil; kapıya ait kapı halkası, kanadı, kilidi, perdesi olmak üzere kapının parçaları beyitlerde yer almakla birlikte kapıyla ilgili kapının önündeki eşik, toprak, süpürge gibi unsurlar da şairlerin ilham kaynağı olmuş; zengin çağrışımlarla ortaya koyulmuştur. Ayrıca kapıların üzerine yazı yazılması veya üzerinin çivilerle süslenmesi gibi estetik görünümü sağlayan süslemeler de şairlerin dikkatini çeken kapıya dair özelliklerden bazılarıdır. Geçmişte meyhane, hamam gibi bazı mekânların kapılarının kendine has özelliklere sahip oldukları da yine şiirsel bir dille ifade edilmiştir.

Klasik Türk şairi, toplumdaki kapıyla ilgili bazı kültürel uygulamalar, âdetler, inanışlar ve davranış biçimlerinin izdüşümlerini yansıtan beyitler kaleme almıştır. Kapı, sadece bir geçiş yeri olarak değil; edebî, sanatsal, siyasi, dini ve sosyo-kültürel anlamlarıyla da şiirde yer almıştır. Bu çalışmada hem estetik görünümüyle hem de üzerine asılan çeşitli malzemelerle klasik Türk şairlerine ilham kaynağı olan kapı ve kapının parçası olan kapı halkası, kanadı, perdesi vb. unsurların klasik şairler tarafından nasıl algılandığı, hangi hayal ve tasavvurlar içerisinde ele alındığı, kapı kelimesinin yer aldığı deyimler, meslek bağlamında kullanımı üzerinde durulacaktır. Kapı ve kapıyla ilgili unsurlar, örnek beyitlerle incelenerek Osmanlı dönemindeki kapıya dair kültürel ve folklorik özellikler ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Kapı, Mekân, Kültürel İzler

ABSTRACT

The door, one of the most important elements of space, symbolizing beginnings and endings, was not only a transitional element connecting spaces within Ottoman society; it also served as a boundary for privacy, respect, and decency; a symbol of anticipation and authority; and was imbued with numerous beliefs and practices. Doors, made of wood or iron, with two or single wings, retractable and retractable, were the passage through which one entered or exited a space. These doors, constructed of wood or iron and with a single wing, reveal both the cultural fabric and aesthetic sensibilities of the Ottoman period. Reflecting traces of social life and daily habits since the Ottoman period, doors have been virtually carriers of culture. Ottoman architecture is a mirror reflecting Ottoman society. The door, a place of anticipation, separation, or farewell, is not only an architectural element but also a significant figure in literature, Sufism, and the fine arts. Furthermore, the word "door" carries multilayered meanings, including "state," "authority," "rank," "peace," and "place of recourse."

Poetry, intertwined with social structure, has always been a linguistic reflection of the characteristics of its society. Classical Turkish poetry has poetic terms that carry architectural meanings, such as couplet (house), sısra (door wing), aruz (middle pole of the tent), rhyme (door threshold). The door, one of the most important elements of space, has been frequently used in classical Turkish poetry with its different layers of meaning, rich metaphors and carrying traces of history. It has appeared in couplets with the Turkish words "kapu/kapı", Arabic "bab" and Persian "der". In classical poetry, the lover's abode is the beloved's door. Waiting at that door is part of the glory of minstrelsy. The lover waits at the beloved's door with complete submission and devotion. The door in the couplets is sometimes the sultan's door where wishes are expressed and sometimes the heavenly door where prayers are accepted. Not only the door; but also the parts of the door such as the door ring, wing, lock and curtain of the door are included in the couplets, but also

elements related to the door such as the threshold, soil and broom in front of the door have been a source of inspiration for the poets; it is presented with rich connotations. Furthermore, aesthetically pleasing decorations, such as inscriptions on doors or nail decoration, are among the features of doors that have captured the attention of poets. The unique characteristics of doors of certain spaces, such as taverns and bathhouses, were also expressed in poetic language.

Classical Turkish poets wrote couplets reflecting the reflections of certain cultural practices, customs, beliefs, and behaviors related to doors in society. The door has featured in poetry not only as a place of passage but also with its literary, artistic, political, religious, and socio-cultural meanings. This study will examine how the door, which inspired classical Turkish poets with its aesthetic appearance and the various materials hung on it, and its elements such as door rings, wings, curtains, etc., were perceived by classical poets, the imaginations and imaginations within which they were conceived, the idioms containing the word "door," and its use in professional contexts. The door and door-related elements will be examined with sample couplets and the cultural and folkloric characteristics of the door in the Ottoman period will be revealed.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Door, Space, Cultural Traces

MAFTIRIM MÜZİK KÜLTÜRÜNÜN OLUŞMASINDA EDİRNE MEVLEVİLERİNİN ROLÜ

THE ROLE OF THE EDİRNE MEVLEVIS IN THE FORMATION OF THE MAFTIRIM MUSICAL CULTURE

Nilgün İşcan
Trakya Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı
Edirne, Türkiye
nilguniscan@trakya.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Edirne'deki Yahudi cemaatlerinin kültürel tarihinde önemli bir yer tutan Maftirim müzik geleneğinin ortaya çıkışını, gelişimini ve Osmanlı müzik dünyası ile kurduğu derin ilişkiyi ortaya koymak ve 20. yy.'ın en önemli hânendesesi ve mevlithânı Kâni Karaca'nın sesinden iki örnekle Maftirim şarkılarını tanıtmaktır.

Edirne, Yahudi toplulukları için son derece önemli bir merkez olmuştur. Daha Hadrian zamanında şehrin kurulmasıyla Roma'daki Yahudilerin bir kısmının bu kente yerleştirildiğini ve Balkan fütûhâtıyla birlikte peyderpey Aşkenaz Yahudilerinin de Edirne'de cemaat kurduklarını görmekteyiz. Edirne'deki yedi cemaatle en kalabalık nüfusa sahip Yahudi topluluğu ise Aragon Kralı Ferdinand ile karısı Kastilya Kraliçesi Isabel'in 31 Mart 1492 yılında yayımladıkları fermanla İspanya ve Portekiz'den kovulmaları neticesinde Osmanlı şehirlerine göç eden Sefarad Yahudileridir. Böylelikle farklı coğrafyalardan, farklı kültürlere sahip ve farklı zamanlarda Avrupa'dan göç edip Edirne'de sinagoglarını kuran 13 farklı Yahudi cemaati bulunmaktadır. Bu 13 Yahudi cemaatinin içinde Sefarad Yahudileri, Edirne'yi âdeta ana vatanları haline getirmişlerdir. Osmanlı kültürüyle sıkı ilişkiler içerisine giren bu topluluğun kültürel uyumunda en göze çarpan alan mûsikî olmuştur.

1492 yılındaki tehcirden sonra, II. Bayezid döneminde, İspanya ve Portekiz'den kitlesel olarak özellikle Safed, Selânîk, Edirne ve İstanbul gibi Osmanlı şehirlerine göç eden Sefarad Yahudileri, Osmanlı mûsikîsinin makam, usûl ve formlarıyla tanışmalarının ardından kendi kutsal şiirlerini okurken iki kültürün ses dünyasından mürekkep, "Maftirim" mûsikîsi nâmiyle, uluslararası müzik literatüründe yeni bir müzik kültürü olarak anılacak bir "dinî mûsikî" geleneği yaratmışlardır. Bu ilâhiler sadece İbranî dilinde olmayıp Ladino olarak da söylenmektedir. Böylelikle Yahudi kutsal şiirleri, yeni biçimleriyle Osmanlı mûsikî kültürü içinde yeniden yaratılmış ve korunarak günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir.

Endülüs'te Arap müziğinin makâmlarına kulakları aşına olan Sefaradlar, Edirne Mevlevîhânesi mûsikîşinâslarıyla olan yoğun temâslarının da etkisiyle yeni yurtlarında dinî şiirlerini Osmanlı makâm sistemiyle okumaya başlamışlardır. Eski yurtları olan İber Yarımadası'nda da "şehirli" olan sürgünler, yerleştikleri Osmanlı şehirlerinin "şehir mûsikîsi"nin yüksek standartlarıyla yani rafine bir ses, ritm ve form sistemiyle karşılaştıklarında buna uyum sağlayabilmişlerdir. Mevlevî ve Bektaşî âyin müziğine hayranlık duymuşlar ve bu tarikatların müzikal yapılarını kendi kutsal melodilerini yaratmak için model almışlardır.

Maftirim, sadece Edirne'deki Sefarad Yahudilerinin değil, Osmanlı coğrafyasına yayılmış tüm Yahudi cemaatlerinin dinî ve kültürel kimliklerinin inşasında belirleyici bir rol oynamış ve sürgün sonrası yeni yurtlarında aidiyet duygularının kuvvetlenmesinde etkili olmuştur. Bu vesile ile aynı zamanda Osmanlı toplumuyla kurdukları kültürel alışverişin de en somut göstergelerinden birini ortaya koymuşlardır.

Edirne Mevlevîhânesi ile kurulan yoğun temasın Maftirim ilâhilerinin biçimlenişinde belirleyici rol oynaması; Mevlevî tarikatı ve Yahudi mûsikîşinâsları arasındaki karşılıklı etkileşimin Osmanlı toplumunda farklı dinî cemaatler arasında kültürel geçişkenliğin mümkün olduğunu göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Maftirim ilâhileri, Osmanlı toplumsal yapısının kültürel geçirgenliğini ve dinsel cemaatler arasındaki etkileşim imkânlarını gözler önüne sermekte ve mekân, kimlik ve müzik ilişkisini kavramak için zengin bir örnek teşkil etmektedir.

En önemli Maftirim bestekârı Rabbi İsrail Najara'dan (1555-1625) Edirneli bestekârlara uzanan bu gelenek, Edirne'nin kozmopolit yapısı ve Mevlevîhâne kültürünün açık yapısı sayesinde güçlenmiş, İstanbul'a ve oradan İzmir ve Bursa'ya taşınarak önemli bir dinî müzik mirası haline gelmiştir. Edirne Mevlevîlerinden mülhem Edirne Yahudi topluluğunun bu özgün müzik mirası, bugün yalnızca dinî değil, çokkültürlü müzik mirası ve toplumsal adaptasyon tarihinin de vazgeçilmez bir parçasıdır.

Anahtar Kelimeler: Maftirim, Edirne Mevlevileri, Dinî Mûsikî

ABSTRACT

This study aims to reveal the emergence and development of the Maftirim musical tradition, which occupies a significant place in the cultural history of the Jewish communities of Edirne, and its deep relationship with the Ottoman musical world, as well as to introduce Maftirim hymns through two examples performed by Kâni Karaca, the most prominent singer of the mevlid in the 20th century.

Edirne has been a significant center for Jewish communities. Already in the time of Hadrian, with the founding of the city, some Jews from Rome were

settled there, and following the Ottoman conquests in the Balkans, Ashkenazi Jews gradually established communities in Edirne as well. Among the seven congregations in Edirne, the most populous Jewish community consisted of the Sephardic Jews, who had been expelled from Spain and Portugal by the edict issued by King Ferdinand of Aragon and Queen Isabella of Castile on March 31, 1492, and who subsequently migrated to Ottoman cities. Thus, thirteen different Jewish congregations from diverse geographies, cultures, and migration waves from Europe had established their synagogues in Edirne. Among these thirteen congregations, the Sephardic Jews virtually made Edirne their homeland. Music was the most striking domain in which this community, closely engaged with Ottoman culture, adapted culturally.

After the expulsion of 1492, during the reign of Bayezid II, the Sephardic Jews who migrated en masse from Spain and Portugal, particularly to Ottoman cities such as Safed, Thessaloniki, Edirne, and Istanbul, encountered the makam, usul, and forms of Ottoman music. In reciting their sacred poetry, they created a new form of "religious music" known as Maffirim, which would be recognized in the international musical literature as a distinct musical culture composed of the sound worlds of both traditions. These hymns were sung not only in Hebrew but also in Ladino. Thus, Jewish sacred poetry was recreated within the Ottoman musical tradition in new forms and preserved, surviving to the present day.

The Sephardim, who had been accustomed to the maqamat of Arab music in al-Andalus, began to recite their religious poems within the Ottoman makam system under the influence of their close contact with the musicians of the Edirne Mevlevihane. Being "urban" in their former homeland on the Iberian Peninsula, these exiles were able to adapt to the high standards of "urban music" in the Ottoman cities where they settled-standards characterized by a refined system of sound, rhythm, and form. They admired the musical structures of the Mevlevi and Bektashi rituals and modeled these traditions in creating their sacred melodies.

Maffirim played a decisive role not only in the religious and cultural identity-building of the Sephardic Jews of Edirne but also of Jewish communities across the Ottoman Empire, strengthening their sense of belonging in their new homeland after exile. At the same time, it represented one of the most tangible indicators of the cultural exchanges they established with Ottoman society.

The formative role of the intense contact with the Edirne Mevlevihane in shaping the Maffirim hymns is noteworthy in showing that reciprocal interaction between the Mevlevi order and Jewish musicians made cultural permeability between different religious communities possible within Ottoman society. Maffirim hymns vividly demonstrate the cultural permeability of the Ottoman social structure and the possibilities of interaction between religious

communities, offering a rich example for understanding the relationship between space, identity, and music.

This tradition, extending from the most important Maftirim composer Rabbi Israel Najara (1555–1625) to the composers of Edirne, was strengthened by the cosmopolitan structure of Edirne and the openness of the Mevlevihane culture. It spread to Istanbul, and from there to Izmir and Bursa, becoming an important heritage of religious music. Inspired by the Edirne Mevlevis, this unique musical heritage of the Edirne Jewish community today constitutes not only a religious tradition but also an indispensable part of multicultural musical heritage and the history of social adaptation.

Keywords: Maftirim, Mevlevis of Edirne, Sacred Music

OSMANLI ŞEHRİNDE RİTÜELLER: MEKÂN, TOPLUM VE DEVLET ARASINDAKİ SEMBOLİK BÜTÜNLÜK

RITUALS IN THE OTTOMAN CITY: THE SYMBOLIC UNITY BETWEEN SPACE, SOCIETY, AND THE STATE

Tuba Hatipler Çibik¹, H. Burcu Özgüven²

¹ Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim
Dalı, Edirne, Türkiye

¹ tubahatiplercibik@trakya.edu.tr

² Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim
Dalı, Edirne, Türkiye

² hburcuozguven@trakya.edu.tr

ÖZET

Osmanlı şehri, sadece fiziki bir yerleşim alanı değil; inanç, gelenek ve toplumsal dayanışmanın mekân üzerinden somutlaştığı bir yaşam sistemidir. Bu bağlamda ritüeller; Osmanlı toplumunun sosyal hafızasını, kimlik ve aidiyet duygusunu yeniden üreten temel dinamiklerdir. Çalışma, ritüelleri dört ana başlık altında sınıflandırmaktadır: geçiş ritüelleri, mevsimsel ritüeller, tasavvuf merkezli ritüeller ve devlet/saray ritüelleri. Bu ritüeller, Lefebvre'nin "mekânsal üçleme" yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, Osmanlı şehrinin toplumsal örgüsünü ve kutsal-dünyevi dengeyi anlamada önemli bir kavramsal araç sunmaktadır.

Ritüeller; toplumların kimliklerini, inanç sistemlerini ve kültürel devamlılıklarını ifade ettikleri sembolik eylemlerdir. Osmanlı şehirlerinde ritüeller hem dini hem de sosyal hayatın merkezinde yer almış, bireylerin yaşam döngüsünü ve şehirlerin mekânsal kurgusunu şekillendirmiştir. Osmanlı Devleti, birçok uygarlığın mirasçısı olarak Selçuklu ve İslam şehircilik geleneklerini devralmış ancak bu gelenekleri kendi toplumsal yapısına özgü biçimde dönüştürmüştür (Cansever, 2010; Şahin, 2010). Dolayısıyla Osmanlı şehri, Türk-İslam kültürünün şehirdeki izdüşümü olarak hem maddi hem de manevi unsurlarla bütünleşmiş bir yapıya sahiptir.

Henri Lefebvre, mekânı toplumsal üretim sürecinin bir parçası olarak ele alır ve "tasarlanan mekân", "yaşanan mekân" ve "algılanan mekân" kavramları üzerinden üçlü bir yapı sunar. Osmanlı şehirde ritüeller, bu üç alanın kesişiminde konumlanır: tasarlanan mekân (devletin planladığı ibadet, eğitim, yönetim ve ticaret alanları), yaşanan mekân (mahalle, cami, tekke ve çarşı), algılanan mekân (ritüellerle anlam yüklenen dinî ve sosyal pratikler). Bu çerçevede ritüeller, Osmanlı kentinde hem kutsal ile dünyevi olanın kesişme noktası hem de toplumsal aidiyetin mekânsal karşılığıdır (Rappaport, 1999; Arslan, 2013).

Osmanlı şehirleri; topoğrafya ile uyumlu, çok merkezli, vakıf sistemiyle desteklenen bir kentsel örgüye sahiptir. Şehrin çekirdeğini ulu cami, çarşı ve kale çevresi oluşturur (Faroqhi, 2004). Bu merkez çevresinde mahalleler hem fiziksel hem de sosyal birimler olarak örgütlenmiştir. Her mahallede bir cami, mektep, hamam ve küçük ticari alanlar bulunur (Ergenç, 1984). Bu yapısal düzen, ritüellerin hem kamusal alanlarda (örneğin surre alayı, yağmur duası) hem de mahrem mekânlarda (örneğin doğum, lohusalık, ölüm törenleri) icrasına olanak tanımıştır.

Osmanlı şehirinde ritüeller; geçiş ritüelleri, mevsimsel ritüeller, tasavvuf merkezli ritüeller ve devlet/saray ritüelleri olmak üzere dört ana başlıkta toplanır. Bu ritüeller hem toplumsal aidiyetin hem de şehir kimliğinin sembolik ifadeleridir. Geçiş ritüelleri; insan yaşamının doğum, evlilik ve ölüm gibi dönüm noktalarında icra edilen törenlerdir (Şümbül, 1997). Osmanlı toplumunda bu ritüeller hem dinî hem sosyal işlev taşır. Mevsimsel ritüeller, doğanın döngüsüne ve üretim takvimine bağlı olarak gerçekleşir. Osmanlı şehirlerinde tasavvufi yapılar (tekke, dergah, zaviye) ritüellerin manevi merkezleridir. Osmanlı'da devlet ritüelleri ise teşrifat kanunnameleri ile düzenlenmiş resmî uygulamalardır (Karaca, 2011). Bu ritüeller, devletin kudretini ve halkla bütünlüğünü temsil eder.

Ritüellerin en önemli işlevlerinden biri, mekânları kutsallaştırarak şehir hafızasını güçlendirmesidir. Cami avluları, tekke meydanları, çarşı kubbeleri, hatta mahalle sokakları ritüellerle anlam kazanır. Böylece Osmanlı şehirleri yalnızca yaşanan değil, sürekli yeniden anlam yüklenen mekânlar hâline gelir. Ritüeller, bu yönüyle şehirlerin fiziksel biçimlenmesinde de rol oynamış; meydan, külliye ve çarşı gibi alanların planlanmasında belirleyici olmuştur. Osmanlı şehri, ritüeller aracılığıyla dinî inanç, toplumsal düzen ve mekânsal bütünlük arasında dinamik bir ilişki kurmuştur. Geçiş ritüelleri bireyin yaşam döngüsünü, mevsimsel ritüeller doğa ile insan ilişkisini, tasavvuf ritüelleri ruhsal bütünlüğü, devlet ritüelleri ise siyasal meşruiyeti temsil etmiştir. Bu bütünsel yapı sayesinde Osmanlı şehirleri, ritüellerin sürekliliğiyle yaşayan bir kültürel organizma hâline gelmiştir. Bugün bu ritüellerin izleri; Edirne, Bursa, Konya, Saraybosna gibi şehirlerin kentsel dokusunda hâlâ okunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Şehri, Ritüel, Mekân

ABSTRACT

The Ottoman city is not merely a physical settlement area; it is a system of life where faith, tradition, and social solidarity are embodied through space. In this context, rituals are the fundamental dynamics that reproduce the social memory, identity, and sense of belonging of Ottoman society. The study classifies rituals under four main headings: rites of passage, seasonal rituals, Sufi-centered rituals, and state/palace rituals. When evaluated within the framework of Lefebvre's "spatial triad" approach, these rituals provide an

important conceptual tool for understanding the social structure of the Ottoman city and the sacred-secular balance.

Rituals are symbolic actions that express the identities, belief systems, and cultural continuity of societies. In Ottoman cities, rituals were central to both religious and social life, shaping individuals' life cycles and the spatial structure of cities. As the heir to many civilizations, the Ottoman Empire adopted Seljuk and Islamic urban traditions, but transformed these traditions in a way specific to its own social structure (Cansever, 2010; Şahin, 2010). Therefore, the Ottoman city has a structure that integrates both material and spiritual elements as a reflection of Turkish-Islamic culture in the city.

Henri Lefebvre approaches space as part of the social production process and presents a tripartite structure through the concepts of "designed space," "lived space," and "perceived space." In the Ottoman city, rituals are located at the intersection of these three areas: designed space (areas planned by the state for worship, education, administration, and trade), lived space (neighborhood, mosque, tekke, and bazaar), and perceived space (religious and social practices imbued with meaning through rituals). Within this framework, rituals in the Ottoman city are both the intersection of the sacred and the secular and the spatial counterpart of social belonging (Rappaport, 1999; Arslan, 2013).

Ottoman cities had an urban fabric that was compatible with the topography, multi-centered, and supported by the waqf system. The core of the city was formed by the grand mosque, the bazaar, and the castle (Faroqhi, 2004). Around this center, neighborhoods were organized as both physical and social units. Each neighborhood has a mosque, a school, a bathhouse, and small commercial areas (Ergenç, 1984). This structural arrangement allowed for the performance of rituals both in public spaces (e.g., surre procession, rain prayer) and in private spaces (e.g., birth, postpartum, and death ceremonies).

Rituals in Ottoman cities are grouped under four main headings: rites of passage, seasonal rituals, Sufi-centered rituals, and state/palace rituals. These rituals are symbolic expressions of both social belonging and urban identity. Transition rituals are ceremonies performed at turning points in human life, such as birth, marriage, and death (Şümbül, 1997). In Ottoman society, these rituals serve both religious and social functions. Seasonal rituals occur in accordance with the cycle of nature and the agricultural calendar. Sufi structures (tekke, dergah, zaviye) in Ottoman cities were the spiritual centers of rituals. In the Ottoman Empire, state rituals were official practices regulated by ceremonial codes (Karaca, 2011). These rituals represented the power of the state and its unity with the people.

One of the most important functions of rituals is to strengthen the memory of cities by sanctifying spaces. Mosque courtyards, tekke squares, bazaar

domes, and even neighborhood streets gain meaning through rituals. Thus, Ottoman cities become not only lived-in spaces but also spaces that are constantly re-endowed with meaning. In this respect, rituals also played a role in the physical formation of cities; they were decisive in the planning of areas such as squares, complexes, and bazaars.

Through rituals, the Ottoman city established a dynamic relationship between religious belief, social order, and spatial integrity. Rites of passage represented the individual's life cycle; seasonal rituals represented the relationship between nature and humans; Sufi rituals represented spiritual integrity; and state rituals represented political legitimacy. Thanks to this holistic structure, Ottoman cities became a living cultural organism through the continuity of rituals. Today, traces of these rituals can still be seen in the urban fabric of cities such as Edirne, Bursa, Konya, and Sarajevo.

Keywords: Ottoman City, Ritual, Place

KAYNAKLAR:

- Arslan, A. (2013). Ritüel Sosyolojisi: Semboller, İdeoloji ve İktidar. Ankara: Phoenix.
Cansever, T. (2010). Kubbeyi Yere Koymamak: Şehir Üzerine Düşünceler. İstanbul: Timaş Yayınları.
Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı Şehrinde Mahalle. Belleten, 48(190), 69–80.
Faroqhi, S. (2004). Osmanlı'da Kentler ve Kentliler. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Lefebvre, H. (2014). Mekânın Üretimi. İstanbul: Sel Yayıncılık.

19. YÜZYILDA OSMANLI'DA EBELİĞİN DİPLOMALI MESLEK HALİNE GETİRİLMESİ VE EĞİTİMLİ EBELERİN TAŞRADA GÖREVLENDİRİLMESİ

THE INTRODUCTION OF CERTIFIED MIDWIFERY AS A PROFESSION IN
THE OTTOMAN EMPIRE IN THE 19TH CENTURY AND THE ASSIGNMENT
OF EDUCATED MIDWIVES TO RURAL AREAS

Tuba Elmas
Trakya Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi (Rektörlük)
Edirne, Türkiye
tubagultekin@trakya.edu.tr

ÖZET

Ebelik, insanlık tarihi boyunca kadınların sağlıklı doğum yapmaları ve çocukların dünyaya gelmesinde kritik bir rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'la başlayan eğitim alanında yaşanan gelişmeler ve toplumsal dönüşümler, sağlık hizmetlerini de derinden etkilemiştir. 19. yüzyılda kız çocuklarının sıbyan mektepleri dışında eğitimi ile başlayan süreçte, basın yayın hayatında kadın, çocuk sağlığı ve eğitimi konuları ön plana çıkmıştır. Meşrutiyet döneminde ise kadınların eğitimi, toplumsal geri kalmışlığın önlenmesi stratejisi olarak görülmüş ve kadınların eğitim ile sağlık hizmetlerinde istihdamına hız verilmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ebeliğin ilkel uygulamalardan modern, diplomayla tanınan bir meslek haline dönüşüm sürecini, eğitilmiş ebelerin taşrada görevlendirilmesinde yaşanan zorlukları ve bu dönüşümün kadın çocuk sağlığı üzerindeki etkilerini Konya Koçhisar Kazası örneği üzerinden değerlendirmektedir.

Çalışma, nitel araştırma yöntemine dayanmakta olup, birincil kaynak olarak Osmanlı Devlet Arşivleri (özellikle taşrada görevlendirme, ebelerin eğitim süreleri ve göreve başlamalarındaki istenilen koşullar, adli olaylara dair belgeler), dönemin basın yayın organları ve ebelik eğitimi ile ilgili literatürde Birgivi Kâtibzâde Kaymakamı Mehmet Nuri Bey'in çeviri eseri Rehnüma-yı Kavabil dâhil taranmıştır. Bu çalışma, ebeliğin kurumsallaşma sürecini, 1806'da Tersane Tıbbiyesi ve 1827'de Tıphâne-i Âmire ve Cerrâhhane-i Mamûre'de başlayan cerrahi ve ebelik dersleri, 1843'te Tıbbiye'de açılan Fenn-i Kibale Kursu ve 1905'te Kadırga Vilâdetnamesi'nin kuruluşunu, aynı zamanda verilen eğitim içeriğini ve eğitimin sonunda ebelerin diplomalarını alarak göreve başlamalarını incelemektedir. Özellikle bu süreçte taşradaki zorluklar, Konya vilayeti Koçhisar kazasında ebe olmadığı için doğum esnasında yaşanan ölüm ve olayın dönemin basınına yansımaları ve ebelerin sadece doğumda değil, adli olaylarda bilirkişi olarak görev almalarına dair örnekler, görev suistimaline karşı uygulanan cezalar ve ebelerin görev aldıkları merkez ve taşradaki gelir farklılıkları analiz edilecektir.

Osmanlı Devleti'nde modern tıp eğitiminin başlangıçta ordunun ihtiyacını karşılamaya yönelik olması ve ilk ebelik derslerinin (erkek ebelere yönelik) cerrahi okullarında verilmesi, mesleğin dönüşümündeki aşamalı süreci göstermektedir. 1843'te Fenn-i Kibale kursunun açılmasıyla kadın ebelerin yetiştirilmesi hedeflenmiş, Kadırga Vilâdetnamesi'nin açılması ise bu alanda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak, merkezin hassasiyetine rağmen, taşrada Koçhisar örneğinde olduğu gibi eğitilmiş ebe yetersizliği veya görevlendirme sorunları nedeniyle kadın ve çocuk sağlığı risk altında kalmaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde yaşanan savaşlar ve toprak kayıpları, devletin nüfus politikalarını etkilemiş ve ebeliğin profesyonel meslek haline gelmesi bu politika için de öneme sahip olmuştur. Bu nedenle kadın ve çocuk sağlığının güvence altına alınması, sağlık alanında ebelik ile başlayan istihdam süreci aynı zamanda hasta bakıcı ve hemşirelik alanlarında da kadınların görevlendirilmesinde öncülük etmiştir. Özellikle kadın ve çocuk sağlığı konusunda ilkel ve sağlıksız hatta kadın ve çocuk ölümleriyle sonuçlanan olayların önlenmesine gayret edildiğinin de göstergesi olmuş, devletin belirlediği koşullar dışında ebelik eğitimi almayan, verilen eğitime devam etmeyen ve eğitim sonunda yapılan imtihanda başarılı olmayanların görevlendirilmediği görülmüştür.

Sonuç olarak bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda kadın ve çocuk sağlığına gösterdiği hassasiyeti ve ebeliği profesyonel bir mesleğe dönüştürme çabasını somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak bu dönüşümün merkezden taşraya yayılmasında uygulamanın kolay olmadığını hatta taşrada görevlendirilecek ebelerin maaşlarının görevlendirildikleri vilayetin bütçesinden karşılanacak olması ve vilayet ile kazalarda, köylerde görev alan ebelerin farklı miktarda maaş alacak olmaları, maaşlarda standartta ödeme yapılmadığını ve sağlık alanındaki reform hareketlerindeki bölgesel eşitsizlikleri göstermektedir. "2025 Aile Yılı" vurgusuyla paralel olarak, bu tarihsel deneyim, günümüzde sağlık profesyonellerinin eğitimi ve kırsal bölgelere dağılımı politikaları için önemli dersler sunmaktadır. Özellikle, taşra örneklerinin derinlemesine incelenmesi, merkezin reformist niyetleri ile yerel uygulama pratikleri arasındaki farklılığı anlamak için hayati öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Ebelik Tarihi, Kadın Sağlığı, Çocuk Sağlığı, Koçhisar, Ebelik Kursu, Kadırga Vilâdetnamesi

ABSTRACT

Midwifery has played a critical role throughout human history in ensuring healthy births for women and the arrival of children into the world. The developments in education and social transformations that began with the Tanzimat reforms in the Ottoman Empire also profoundly healthcare services. In the 19th century, in the process starting with the education of girls outside of primary schools (sıbyan mektepleri), issues of women's and children's health and education came to the fore in the press and publishing life. During the

Constitutional Era (Meşrutiyet), the education of women was seen as a strategy to prevent social backwardness, and the employment of women in education and healthcare services was accelerated. In this context, the main objective of this study is to evaluate the transformation of midwifery from primitive practices to a modern, diploma-recognized profession in the 19th-century Ottoman Empire, the challenges encountered in assigning trained midwives to the provinces, and the impact of this transformation on women's and children's health, using the example of the Koçhisar District of the Konya Province.

The study is based on a qualitative research methodology, utilizing primary sources such as the Ottoman State Archives (especially documents concerning provincial assignments, the required conditions for midwives' training durations and commencement of duty, and documents related to judicial cases), periodicals of the era, and literature on midwifery education, including Birgivî Kâtibzâde District Governor Mehmet Nuri Bey's translated work, Rehnüma-yı Kavabil. This study examines the institutionalization process of midwifery, including the initiation of surgery and midwifery classes at the Naval Medical School (Tersane Tibbiyesi) in 1806 and the Imperial Medical School and Well-Maintained Surgical School (Tıphâne-i Âmire ve Cerrâhhane-i Mamûre) in 1827, the establishment of the Fenn-i Kibale Kursu (Obstetrics Course) at the Medical School (Tibbiye) in 1843, and the founding of the Kadirga Vilâdetnamesi in 1905, as well as the content of the training provided and the commencement of duty by midwives upon receiving their diplomas. Specifically, the challenges in the provinces during this period, such as a death during childbirth due to the lack of a midwife in the Koçhisar district of the Konya province and the event's reflection in the contemporary press, examples of midwives serving not only in childbirth but also as expert witnesses in forensic cases, the punishments applied against misconduct, and the income disparities between midwives working in the center and the provinces will be analyzed.

The fact that modern medical education in the Ottoman Empire was initially aimed at meeting the needs of the army and that the first midwifery lessons (for male midwives) were given in surgical schools indicates the gradual process of the profession's transformation. The opening of the Fenn-i Kibale course in 1843 aimed at training female midwives, and the establishment of the Kadirga Lying-in Hospital marked a significant turning point in this field. However, despite the sensitivity of the central administration, women's and children's health remained at risk in the provinces due to the shortage of trained midwives or assignment issues, as exemplified by Koçhisar. The wars and territorial losses experienced by the Ottoman Empire affected the state's population policies, and the professionalization of midwifery became important for this policy as well. Therefore, securing women's and children's health, and the employment process starting with midwifery in the health sector, also pioneered the assignment of women to positions in nursing and patient care. This was also an indicator of the effort to prevent events

resulting from primitive, unhealthy practices, and even deaths of women and children, and it was observed that those who did not receive midwifery training under the conditions set by the state, did not participate in the provided training, or did not succeed in the final examination were not assigned to duty.

In conclusion, this study concretely demonstrates the Ottoman Empire's sensitivity towards women's and children's health and its effort to transform midwifery into a professional occupation in the 19th century. However, it shows that the implementation of this transformation from the center to the provinces was not easy. Furthermore, the fact that the salaries of the midwives to be assigned to the provinces would be covered by the budget of the province where they were assigned, and that midwives working in the province, districts, and even villages would receive varying amounts of salary, indicates a lack of standardized payment in salaries and regional inequalities in healthcare reform movements. In parallel with the emphasis on "2025 Family Year," this historical experience offers important lessons for contemporary policies on the training and distribution of health professionals in rural areas. Specifically, the in-depth examination of provincial examples is vital for understanding the difference between the central administration's reformist intentions and local implementation practices.

Keywords: History of Midwifery, Women's Health, Child Health, Koçhisar, Midwifery Course, Kadırga Vilâdetnamesi

OSMANLI EDİRNE'SİNDE DERİCİLİK

LEATHERWORKING IN OTTOMAN EDİRNE

Orhan Büyük
Diyamet İşleri Başkanlığı
orhanbuyuk61@gmail.com

ÖZET

Dericilik insanlığın bildiği en eski sanatlardan birisidir. Türklerde dericilik Orta Asya'dan itibaren ilerleyen bir sanayi dalı olarak görülmektedir. Özellikle Selçuklulardan itibaren sistemli bir şekilde gelişmiş olan bu sanat dalı Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılın ikinci yarısında adeta sanatının zirvesine çıkmıştır.

Debbağhanelerin bol suya ihtiyaçları olduğundan deniz kenarlarında veya bir akarsu etrafında tesis edilirdi. Edirne şehrinin nehir kenarında kurulması şehrin temel üretim alanı olan tarım ve hayvancılığa bağlı olarak deri işleyicilerinin de Edirne'de köklü bir şekilde gelişimine olumlu anlamda katkı sağlamıştır. Edirne'de Osmanlı Devleti zamanında Kaleiçi'nden sonraki ilk iskân sahası Tunca nehri kıyısında Debbağhane semti olmuştur. Bu bölgede hayli debbağhaneler kurulmuştur. Burada kullanıma hazır hale getirilen deriler çeşitli ürünlerin imalatında kullanılırdı. Debbağ esnafının ürettiği meşin, kösele, sahtiyen Edirne ve çevresinde belirli fiyat üzerinden satışa sunulurdu. Selimiye Arasta'sındaki ayakkabıcı, çizmeci ve postacı esnafı dericiliğe bağlı olarak hayli gelişmişti. Edirne derileri kaliteli olup Enez yoluyla İzmir'e ve oradan da Fransa'ya gönderilirdi.

Deri ve dokumacılığın ilerlemesine bağlı olarak Edirne'de boyacılık da gelişmişti. Derilere istenen rengi vermek, kumaşları ihtiyaca göre çeşitli desenlerde boyamak, debbağlığın ve dokumacılığın ileri gittiği yerlerde boyacılık zanaatini de geliştirmiştir. Deri üretimine bağlı olarak Edirne'de yapağının geliştiği ve İzmir'e de yapağı sevki yapıldığı görülmüştür. Sadece Debbağhane değil; Saraçhane, Salhane, Kirişhane, Mutfaçılar, Mumhane semtleri de isimlerini burada yapılan iş ve meslek erbabından alarak isimlendirilmiştir.

Dericilerin oturdukları mahalle kendi ismi ile anılmaya başlanmıştı. II. Murad (ö.1451) devrine ait olan Debbağ Ahi Hasan Mahallesi bunlardan biri olup burada kendisi adına mescid yaptırılmıştı. Edirne'de Debbağ Karakaş Hacı Hüseyin Mektebi Şerif-i Evkafı vardı. Debbağhane'de ayrıca Cuma Fakih Mescidi olup debbağların geniş bir sahaya yayıldığı görülmektedir. 1620 yılında Şehabeddin Paşa Evkafı'na ait Edirne'de Debbağhanede birbirine bitişik 12 Debbağhane dükkânı vardı. Evliya Çelebi'de Edirne'de Meriç nehri kenarına kurulmuş büyük bir iş yerinin Debbağhane çarşısı olduğunu ve

Debbağhane'de beş bin kadar Ahi Evran köçeği gencin bulunduğunu ve bunların güçlü, kuvvetli, çevik ve korkusuz kişiler olduğundan bahsetmiştir. Nihayetinde Edirne Osmanlı Rumeli'sinin merkezi ve Avrupa'ya yapılan seferlerin toplanma ve harekât noktası olmasından dolayı burada el sanatları özel bir gelişim göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nin genel gidişatının yanında, deri üretiminin de XIX. yüzyılın sonlarına doğru zayıfladığı görülmüş ve Edirne'de usta ihtiyacı hasıl olmuştur. 1869 yılında Edirne'de bulunan Debbağhane'ye Beykoz'dan usta getirilmesi talep edilmiştir. 1905 Büyük Edirne Yangını'nda pek çok tahribat olduğu gibi Debbağhane'deki dükkânlar da bu yangında zarar görmüştür.

Anahtar Kelimeler: Deri, Debbağ Esnafı, Edirne, Osmanlı

ABSTRACT

Leatherworking is one of the oldest crafts known to mankind. Leatherworking among the Turks is seen as an industry that has progressed since Central Asia. This art form, which developed systematically especially since the Seljuks, reached the peak of its artistry in the Ottoman Empire in the second half of the 18th century.

Since tanneries required abundant water, they were established near the sea or around a river. The establishment of Edirne on the riverbank positively contributed to the deep-rooted development of leather processors in Edirne, linked to agriculture and animal husbandry, which were the city's main production areas. During the Ottoman Empire, the first settlement area in Edirne after Kaleiçi was the Debbağhane district on the banks of the Tunca River. Quite a few tanneries were established in this area. The hides prepared for use here were used in the manufacture of various products.

The leather, suede, and imitation leather produced by the tanners were sold at fixed prices in Edirne and its surroundings. The shoemakers, bootmakers, and boot sellers in the Selimiye Arasta had developed considerably in connection with the leather industry. Edirne leather was of high quality and was sent to Izmir via Enez and from there to France. With the advancement of leather and weaving, dyeing also developed in Edirne. Giving leather the desired color and dyeing fabrics in various patterns according to need also developed the craft of dyeing in places where tanning and weaving were advanced. It has been observed that, linked to leather production, wool production developed in Edirne and wool was also shipped to Izmir. Not only Debbağhane (Tannery), but also the neighborhoods of Saraçhane (Saddlery), Salhane (Butchery), Kirişhane (Rope-making), Mutağçılar (Carpentry), and Mumhane (Candlemaking) were named after the work and craftsmen practiced there.

The neighborhood where the tanners lived began to be known by its own name. The Debbağ Ahi Hasan Neighborhood, dating back to the reign of Murad II (d. 1451), was one such neighborhood, where a mosque was built in his name. In Edirne, there was the Debbağ Karakaş Hacı Hüseyin Mektebi Şerif-i Evkafı. There was also the Cuma Fakih Mosque in Debbağhane, showing that tanners were spread across a wide area. In 1620, there were 12 tanneries adjacent to each other in the Debbağhane district of Edirne, belonging to the Şehabeddin Paşa Evkafı. Evliya Çelebi mentions that Edirne had a large workplace established on the banks of the Meriç River called the Debbağhane bazaar, and that there were about five thousand young men from the Ahi Evran guild in Debbağhane, who were strong, powerful, agile, and fearless individuals. Ultimately, Edirne was the center of Ottoman Rumelia and the gathering and operational point for campaigns to Europe, which led to the special development of handicrafts here.

Alongside the general decline of the Ottoman Empire, leather production also weakened towards the end of the 19th century, creating a need for skilled craftsmen in Edirne. In 1869, a request was made to bring craftsmen from Beykoz to the Debbağhane in Edirne. The Great Edirne Fire of 1905 caused extensive damage, including damage to the shops in the Debbağhane.

Keywords: Leather, Leatherworkers' Guild, Edirne, Ottoman

OSMANLIDAN CUMHURİYETE YEREL BASININ DİNAMİKLERİ VE KURUMSALLAŞMA SÜRECİNDE YAŞADIĞI SORUNLAR (EDİRNE ÖRNEĞİ)

DYNAMICS OF LOCAL PRESS FROM OTTOMAN EMPIRE TO REPUBLIC
AND PROBLEMS EXPERIENCED IN THE INSTITUTIONALIZATION
PROCESS (EDİRNE EXAMPLE)

Hakan Şallı
Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Edirne, Türkiye
hakansalli@trakya.edu.tr

ÖZET

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş süreci, yalnızca siyasal rejim değişimiyle sınırlı kalmamış aynı zamanda kitle iletişim araçlarının yapısal dönüşümünü de beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'nde 1831 yılında yayımlanan Takvim-i Vekâyi ile başlayan basın faaliyetleri ilk olarak iktidarın resmi söylemlerini kamusal alana taşıyan bir iletken görevi görmüş, Islahat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte özel gazetecilik ortaya çıkmışsa da basın faaliyetleri devlet eliyle organize edilmeye devam etmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti'nde ilk kez vilayet gazeteleri yayımlanmaya başlamış ve böylece yerel basın kavramı ortaya çıkmıştır. Ancak vilayet gazeteleri her ne kadar yerel basının ortaya çıkışına sebep olmuşsa da bu gazeteler daha ziyade merkezin sesini taşraya taşıyan ve iktidarın sahip olduğu kamusal alanı genişleten bir araç olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanına kadar genel hatlarıyla bu yapısını koruyan yerel basın, 1908 yılından itibaren kamuoyunu bilgilendirmekten ziyade kamuoyuna siyasi ve toplumsal anlamda yön veren bir yapıya bürünmüştür. Ancak Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı, merkezi otoritenin çizdiği sınırlar dışında gelişim göstermeye başlayan yerel basının karşısına sansür mekanizmasını çıkarmış ayrıca savaş ekonomisinin beraberinde getirdiği çeşitli zorluklar matbaa araç ve gereçlerine ulaşımı sekteye uğratarak yerel gazetelerin yayımlanmasını zora sokmuştur. Yerel basın 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeniden merkezi bir kimlik kazanmış ve yeni rejimin toplum mühendisi misyonunu üstlenmiştir. Vilayet gazetelerinin yayımlanmasından Cumhuriyet Dönemi'nin ilk şehir gazetelerine kadar yerel basının gerek gelişimi ve kurumsallaşması gerekse temel dinamikleri ve sürdürülebilirliği çeşitli fakat benzer yapısal, siyasal ve ekonomik engellerle sınırlanmıştır.

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar geçen süreçte yerel basının dinamiklerini ve kurumsallaşma sürecinde karşılaştığı temel sorunları bu süreçte Edirne'de yayımlanan gazeteler üzerinden ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Basın Tarihi, Cumhuriyet Dönemi Basın Tarihi, Yerel Basın, Vilayet Gazeteleri, Savaş Dönemi Basın, Sansür ve Propaganda, Özel Gazetecilik

ABSTRACT

The transition process from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey was not limited to a change in political regime, but also brought about a structural transformation of the mass media. In the Ottoman Empire, press activities that began with the *Takvim-i Vekâyi* published in 1831 first served as a conductor that carried the official discourses of the government to the public sphere, and although private journalism emerged with the declaration of the Reform Edict, press activities continued to be organized by the state. With the 1864 Provincial Regulation, provincial newspapers began to be published for the first time in the Ottoman Empire, thus giving rise to the concept of the local press. However, although provincial newspapers led to the emergence of the local press, these newspapers were more of a tool that carried the voice of the center to the provinces and expanded the public sphere owned by the government. The local press, which maintained this structure in general until the declaration of the Second Constitutional Era, took on a structure that guided the public politically and socially rather than informing them from 1908 onwards. However, the Balkan Wars and World War I brought the censorship mechanism to the local press, which began to develop outside the boundaries drawn by the central authority, and various difficulties brought about by the war economy disrupted access to printing equipment and materials, making it difficult for local newspapers to be published. The local press regained a central identity with the declaration of the Republic in 1923 and assumed the mission of being the social engineer of the new regime. From the publication of provincial newspapers to the first city newspapers of the Republican period, the development and institutionalization of the local press as well as its basic dynamics and sustainability have been limited by various but similar structural, political and economic obstacles.

This study aims to address the dynamics of the local press and the basic problems it encountered during the institutionalization process from the last periods of the Ottoman Empire to the first years of the Republic, through the newspapers published in Edirne during this period.

Keywords: Ottoman Press History, Press History of the Republic Period, Local Press, Wartime Press, Censorship and Propaganda, Private Journalism

OSMANLI'NIN HAMİYETPERVER HANIMLARI: II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE EDİRNE'DE YARDIM AMAÇLI OLUŞTURULAN KADIN ÖRGÜTLENMELERİ

CHARITABLE WOMEN OF THE OTTOMAN EMPIRE: WOMEN'S
ORGANIZATIONS ESTABLISHED FOR CHARITY IN EDİRNE IN THE
SECOND CONSTITUTIONAL MONARCHY PERIOD

Ayşe Zamacı
Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Edirne, Türkiye
aysezamaci@trakya.edu.tr

ÖZET

II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918), Osmanlı Devleti'nde kadınların önceki dönemlere nazaran toplumsal hayatta daha fazla etkin olduğu, daha fazla sorumluluk aldığı ve hak mücadelesine başladığı bir süreç olmuştur. Osmanlı kadınlarının bu süreçte yaşadığı bilinç değişikliğinde, Tanzimat'tan itibaren kızlar için açılan yeni eğitim kurumlarının ve kadınlara yönelik çıkan süreli yayınların etkisi büyüktür. Kendisine tanınan yeni haklar ve eğitim imkânlarının sonucunda sosyal ve iktisadi yaşamda faal bir rol üstlenmeye başlayan kadınlar, bu dönemde bizzat kendilerinin kurduğu yardım cemiyetleri etrafında örgütlenmişlerdir. Bununla birlikte dönemin diğer yardım cemiyetlerine katkı sunmaktan da geri durmamışlardır. Özellikle askerî yardımı gaye edinen dönemin yarı resmî cemiyetlerinin kadınlar şubelerini meydana getirmek suretiyle bunlar için yardım faaliyetleri düzenlemişlerdir.

Benzer örgütlenmelerin II. Meşrutiyet Dönemi'nde Edirne vilayeti sınırları içinde de gerçekleştiği görülmektedir. Bunların başında 1908 yılının sonlarına doğru kurulmuş olan "Hizmet-i Nisvan Cemiyeti" gelmektedir. Dönemin Edirne valisi Reşit Paşa'nın eşi Emine Semiye Hanım tarafından kurulan cemiyetin kuruluş amacı, Edirne'de sayıları giderek artmakta olan askerlere kıyık giyecek temin etmektir. Cemiyet üyeleri Edirneli hayırseverlerden topladıkları yardımları askerlere ulaştırmak suretiyle Edirne'de görev yapan askerlerin temel bir ihtiyacını karşılamışlardır.

1908 yılının Kasım ayı başında, vilayet merkezinde kurulan "Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi" de benzer bir amaç için kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları arasında Mevlevi Şeyhi Selahaddin Efendi, Levazım Dairesi Birinci Şube Müdür Muavini Mehmet Bey ve tüccar Şevket Efendi bulunmaktadır. Cemiyet daha etkili yardım toplama faaliyeti yürütebilmek adına İstasyon ve Karaağaç civarında bir şube açmıştır. Bu şube Edirne istasyonunda ikamet eden zabıt ve memur ailelerinden meydana gelmekte olup şubenin başkanlığını Alay Emni Rasim Efendi'nin eşi yürütmüştür. Yaklaşmakta olan kış mevsiminin olumsuz

etkilerinden vatan evlatlarını korumak isteyen cemiyet, düzenlediği yardım kampanyasıyla Edirne'deki askerlere kışlık giyecek temin etmiştir.

1909 yılının başlarında Edirne vilayetinde iki kadın örgütlenmesine daha rastlıyoruz. Bunlardan bir tanesi Kırcaali kazasında kurulan "Nisa Cemiyet-i Hayriyesi"dir. Binbaşı Mehmed Tahir Efendi'nin eşi tarafından kurulan bu cemiyet, topladığı çeşitli türden giyim eşyalarını Nizamiye 15. Alay'ın efradına dağıtmak suretiyle orduya yardımda bulunmuştur. Diğeri ise Cisir-i Mustafapaşa kazasındaki "Nisvan-ı İslamiye Cemiyet-i Hayriyesi"dir. Kumandan Ali Paşa'nın eşi başkanlığında kurulan bu cemiyet, tıpkı diğerleri gibi, Osmanlı ordusundaki askerlere kışlık giyim malzemeleri toplayıp dağıtma işini kendisine görev edinmiştir.

19 Temmuz 1909 tarihinde Osmanlı donanmasını güçlendirmek amacıyla İstanbul'da Donanma Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin 30 Eylül 1909 tarihinde Edirne vilayetinde bir merkez şubesi oluşturulmuştur. Erkeklerin teşkil ettiği merkez şubenin dışında, 1910 yılının başlarında bir de kadınlar şubesi meydana getirilmiştir. "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye" ismini taşıyan örgütlenme, cemiyetin amacına uygun olarak Osmanlı donanmasına yardım toplamak amacıyla kurulmuştur. Bu şubenin haricinde İskeçe, Gümülcine ve Cisir-i Ergene'de de birer "muhadderat" yani kadınlar komisyonu meydana getirilmiştir. Gümülcine'deki komisyon Mutasarrıf Kazım Bey'in annesinin başkanlığında, Cisir-i Ergene'deki komisyon ise buradaki Redif Alayı Kumandanı Kaymakam Cavid Bey'in eşinin başkanlığından oluşturulmuştur. İskeçe'deki örgütlenmenin mimarını ise maalesef bilemiyoruz. Kadınların başkanlığındaki bu komisyonlar, Osmanlı donanması yararına bağış toplamışlardır.

Meydana getirilen tüm bu cemiyet ve komisyonların varlığı, Edirne vilayetindeki Osmanlı hanımlarının örgütlü yaşamın faal bir üyesi olduğunu ve olaylar karşısında, devlet ve ordu yararına inisiyatif alabildiğini kanıtlamaktadır. Söz konusu örgütlenmeler tarafından toplanan aynı ve nakdi yardımlar, yardımları yapanların unvanları, isimleri ve yardım miktarlarıyla birlikte Edirne yerel basınında sıklıkla ve açık bir şekilde yer almıştır. Bu vesileyle örgütlerin hem faaliyetleri geniş kesimlere duyurulmuştur hem de gelir-gider durumu şeffaf bir şekilde açıklanarak kamuoyu nezdinde güven tesis edilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Yardım Cemiyetleri, Osmanlı Hanımları

ABSTRACT

The Second Constitutional Monarchy Period (1908-1918) in the Ottoman Empire was a period in which women were more involved in social life compared to previous periods, took more responsibilities, and initiated a rights movement. The change in consciousness experienced by Ottoman women in

this process was heavily influenced by educational institutions established for girls starting in the Tanzimat [Reformation] Era and periodicals published for women. Women, who started to take on more active roles in social and economic life with their newly recognized rights and education opportunities, got organized around charity-oriented societies that they established themselves in the period. They also kept supporting other aid societies of the period. They organized charity campaigns by establishing women's branches for the semi-official societies of the period, especially those focusing on military aid.

Similar forms of organization were observed within the borders of the Edirne province during the Second Constitutional Monarchy period. Foremost among these is the "Hizmet-i Nisvan Cemiyeti," which was established toward the end of 1908. The society was founded by Emine Semiye Hanım, the wife of Reşit Pasha, the then-governor of Edirne, with the purpose of providing winter clothing for the soldiers whose numbers were steadily increasing in Edirne. The members of the society met a fundamental need of the soldiers serving in Edirne by delivering the aid they collected from charitable locals of Edirne to the soldiers.

At the beginning of November 1908, the "Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi," established in the provincial center, was founded for a similar purpose. Among the founders of the society were Mevlevi Sheikh Selahaddin Efendi, Deputy Director of the First Branch of the Supplies Department Mehmet Bey, and merchant Şevket Efendi. To conduct more effective aid collection activities, the society opened a branch in the vicinity of the Station and Karaağaç. This branch was composed of the families of officers and civil servants residing at the Edirne Station, and the presidency of the branch was held by the wife of Regiment Commander Rasim Efendi. Wishing to protect the sons of the homeland from the adverse effects of the approaching winter season, the society provided winter clothing to the soldiers in Edirne through the aid campaign it organized.

At the beginning of 1909, we encounter two more women's organizations in the Edirne province. One of these is the "Nisa Cemiyet-i Hayriyesi," established in the Kırcaali district. Founded by the wife of Major Mehmed Tahir Efendi, this society contributed to the army by distributing various types of clothing it collected to the members of the 15th Regiment of the Nizamiye. The other is the "Nisvan-ı İslamiye Cemiyet-i Hayriyesi" in the Cısr-i Mustafapaşa district. Established under the presidency of the wife of Commander Ali Pasha, this society, like the others, undertook the task of collecting and distributing winter clothing materials to the soldiers of the Ottoman army.

On 19 July 1909, the Donanma Cemiyeti was established in Istanbul with the aim of strengthening the Ottoman navy. On 30 September 1909, a central branch of this society was formed in the Edirne province. In addition to the central branch composed of men, a women's branch was also formed at the

beginning of 1910. This organization, named “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye,” was established to collect aid for the Ottoman navy in accordance with the society’s purpose. Apart from this branch, a “muhadderat” or women’s commission was also formed in İskeçe [Xanthi], Gümülcine [Komotini], and Cısr-i Ergene. The commission in Gümülcine was presided over by the mother of the district governor Kazım Bey, while the commission in Cısr-i Ergene was presided over by the wife of the Commander of the Graduate Regiment in the district, Kaymakam Cavid Bey. Unfortunately, we do not know who the founder of the organization in İskeçe was. These commissions, presided over by women, collected donations for the benefit of the Ottoman navy.

The existence of all these societies and commissions demonstrates that Ottoman women in the Edirne province were active members of organized life and were able to take initiative in response to events for the benefit of the state and the army. The in-kind and cash donations collected by the aforementioned organizations, along with the titles, names, and donation amounts of the donors, were frequently and explicitly featured in the local press of Edirne. Through this means, the activities of the organizations were publicized to broad segments of society, and transparency in income and expenditure was ensured, thereby aiming to establish public trust.

Keywords: Edirne, Aid Societies, Ottoman Women

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMİNDE SEYAHAT, TİCARET VE GÜNDELİK YAŞAM: GIUSEPPE HAIMAN'IN GÖZLEMLERİ

TRAVEL, TRADE, AND EVERYDAY LIFE IN THE LATE OTTOMAN EMPIRE:
GIUSEPPE HAIMAN'S OBSERVATIONS

Murat Kaan Yıldız
İstanbul, Türkiye
mkaany@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile artan diplomatik ve ticari ilişkiler karşısında geçirdiği toplumsal ve idari dönüşümü, İtalyan seyyah Giuseppe Haiman'ın seyahat notları üzerinden incelemektedir. Haiman'ın gözlemleri, yalnızca bir seyyahın gezi izlenimlerinden ibaret olmayıp, dönemin liman kentleri, ticaret yolları ve kutsal şehirleri aracılığıyla Osmanlı taşrasının ekonomik ve kültürel dokusunu anlamaya imkân tanır. Bu makale, Haiman'ın “*Dei Viaggi – Oriente*” (Tipografia all'Insegna di S. Antonio, Firenze 1871, İtalyanca orijinal ilk baskı) adlı eseri temel alınarak hazırlanmıştır; dolayısıyla çalışma, doğrudan birincil kaynağa dayanmaktadır. Ancak metin, Haiman'ın tanıklıklarını daha geniş bir karşılaştırma zemini içinde değerlendirmek amacıyla, 19. yüzyıl Avrupalı seyyah literatüründeki benzer örneklerle de ilişkilendirilmiştir.

Haiman'ın gözlemlerini diğer seyyahlardan ayıran temel unsur, betimlemelerinde lojistik, güvenlik, para ve gümrük sistemleri gibi pratik ayrıntılara yoğunlaşmasıdır. Örneğin, İskenderiye, Kahire, Kudüs ve İstanbul gibi merkezlerdeki konaklama biçimlerini yalnızca mimari veya kültürel değil, aynı zamanda idari ve toplumsal hiyerarşinin yansıması olarak değerlendirir. Haiman'ın ayrıntılı notları, Osmanlı taşrasındaki kervansarayların işleyişini, dragomanların diplomatik aracılığını ve farklı para birimlerinin eşzamanlı dolaşımını sistematik biçimde ele alması bakımından, seyahat literatüründe nadir bir gözlem derinliği sunar. Bu yönüyle, anlatımı romantik egzotizme dayanan klasik oryantalist metinlerden ayrılır.

Yine de Haiman'ın gözlemlerinde Batı-merkezli bir normatif bakış zaman zaman hissedilir. Avrupa tarzı otelleri “medenî yaşamın göstergesi” olarak tanımlarken, Osmanlı taşrasındaki konaklama biçimlerini “geri kalmışlık” çerçevesinde betimlemesi, dönemin oryantalist söylemiyle sınırlı bir bakışa işaret eder. Bununla birlikte, Haiman'ın ayrıntılı ekonomik gözlemleri —örneğin piastra ile yabancı paralar arasındaki kur farkları ya da sarrafların rolü— onu yalnızca bir gezgin değil, aynı zamanda bir erken dönem ekonomik etnograf konumuna getirir.

Bu çalışma, Haiman'ın anlatısını modernleşme ve yerel geleneklerin iç içeliği bağlamında yeniden okumayı amaçlamaktadır. Haiman'ın aktardığı çok para birimli ticaret sistemi, gümrüklerdeki bahşiş uygulamaları, konsolosluk korumasına dayalı seyahat düzeni ve farklı dinî cemaatlerin mekânsal konaklama tercihleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine özgü çok katmanlı bir idari-toplumsal yapıyı yansıtır. Aynı dönemde yazılmış İngiliz ve Fransız seyyah anlatılarıyla karşılaştırıldığında, Haiman'ın notlarının özellikle İtalyan ticaret ağlarının ve Akdeniz liman kentlerinin rolüne yaptığı vurgu bakımından farklılaştığı görülür.

Sonuç olarak Haiman'ın metni, Osmanlı'nın geç döneminde yerel özerklik, merkezî otorite ve Avrupa etkisi arasındaki dengeyi göstermesi bakımından önemli bir tarihsel kaynaktır. Ancak gözlemleri, dönemin Avrupalı entelektüel atmosferinden tamamen bağımsız değildir; bu nedenle Haiman'ın tanıklıkları, eleştirel bir bağlam içinde değerlendirildiğinde, geç Osmanlı coğrafyasında seyahat, ticaret ve gündelik yaşamın dönüşümünü anlamak açısından hem kaynak değeri taşıyan hem de yoruma açık bir metin niteliği kazanır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Kervansaray, Konsolosluk, Giuseppe Haiman, Ticaret, Seyahat

ABSTRACT

This study examines the transformation of the Ottoman Empire in the second half of the nineteenth century—an era characterized by growing diplomatic and commercial ties with Europe—through the travel notes of the Italian traveler Giuseppe Haiman. Haiman's observations go beyond a mere record of impressions; they provide valuable insight into the economic and cultural fabric of the Ottoman provinces by focusing on port cities, trade routes, and sacred centers. The research is based primarily on Haiman's own work, "Dei Viaggi – Oriente", (Tipografia all'Insegna di S. Antonio, Florence, 1871, first edition in Italian) thus relying on a first-hand source. However, it also contextualizes his narrative within the broader corpus of nineteenth-century European travel literature.

What distinguishes Haiman's account from those of other travelers is his focus on practical and administrative details such as logistics, security, currency systems, and customs procedures. For instance, in his descriptions of Alexandria, Cairo, Jerusalem, and Istanbul, he interprets modes of accommodation not merely as architectural or cultural phenomena but as reflections of social and administrative hierarchies. His meticulous notes on caravanserais, dragomans, and the circulation of multiple currencies display an empirical precision rarely found in other travelogues, making his work closer to that of an early economic ethnographer than to a romantic or purely descriptive traveler. In this respect, Haiman's perspective diverges from the exoticism typical of classical Orientalist narratives.

Nevertheless, traces of Eurocentric and normative bias are evident in Haiman's text. While he portrays European-style hotels as symbols of "civilized life," he describes rural accommodations within a framework of "backwardness," reflecting the Orientalist assumptions of his time. Yet his economic observations—such as the fluctuating exchange rate of the piastra or the profit made by money changers—lend significant documentary value to his writings, offering insight into the intertwined economic and administrative networks of the late Ottoman world.

The main aim of this study is to reinterpret Haiman's narrative within the context of Ottoman modernization and the coexistence of traditional structures. The multi-currency trade system, the widespread practice of offering bribes at customs, the consular protection required for travel, and the spatial preferences of different religious communities in Jerusalem all reveal the Empire's multi-layered social and bureaucratic order. When compared with contemporary English and French travel accounts, Haiman's work stands out for its emphasis on Italian trade networks and Mediterranean port cities, situating his narrative within a specifically southern European perspective on the East.

In conclusion, Haiman's text is a valuable historical document for understanding how local autonomy, central authority, and European influence coexisted in the late Ottoman Empire. Yet his observations cannot be separated from the intellectual climate of nineteenth-century Europe. When read through a critical and contextual lens, Haiman's writings become a significant source for analyzing the intersection of travel, commerce, and daily life in a period of profound transformation.

Keywords: Ottoman Empire, Caravanserai, Consulate, Giuseppe Haiman, Trade, Travel

THE IMPACT OF BALKAN INTEGRATION ON REGIONAL PEACE, STABILITY, AND EUROPE'S UNIFICATION PROCESS

BALKAN ENTEGRASYONUNUN BÖLGESEL BARIŞ, İSTİKRAR VE AVRUPA'NIN BÜTÜNLEŞME SÜRECİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Mümün Tahir

University of Library Studies and Information Technologies (UniBIT; ULSIT),
Sofia, Bulgaria

dr.mumun.tahir@gmail.com

ABSTRACT

This study analyzes the impact of Balkan integration on regional peace, stability, and the process of European unification. The central research question addresses whether it is possible to open borders functionally—without altering them—while preserving sovereignty, national integrity, and identity, in a region historically marked by ethnic, religious, linguistic, and economic conflicts. Within this framework, the study questions whether Balkan integration can serve as a viable strategy for establishing lasting peace in line with the European Union (EU) integration model.

Throughout history, the Balkans have been a region characterized by instability and conflict, where the geopolitical interests of great powers have intersected. Bismarck's statement, "The Balkans are not worth the life of a single Pomeranian grenadier," symbolizes the Western indifference and condescending attitude toward the region (Hatipler, 2004). However, some scholars argue that, contrary to this negative perception, the Balkans have functioned as a "litmus test" for Europe's democratization process. The region has been viewed as a space where Europe's political, cultural, and moral tendencies are tested.

As Margaret Thatcher emphasized, the interventionist policies at the end of the twentieth century reduced Balkan states to the status of "semi-protectorates" (Thatcher, 1999). Thatcher argues that neither Bismarckian indifference nor globalist interventionism offers a sustainable solution. In this context, it is suggested that lasting stability can only be achieved through mutual understanding and cooperation among regional actors, rather than through external impositions.

Geopolitically, the Balkan Peninsula constitutes a strategic crossroads between the Black Sea, the Sea of Marmara, and the Mediterranean. This position has historically made the region both a zone of interaction between Eastern and Western cultures and a focal point of great power rivalries

(Larrabee, 1999). Since antiquity, Thracian, Hellenic, Roman, and Byzantine civilizations—as well as Ottoman rule—have deeply influenced the region's cultural and political identity. Today, Balkan countries can be classified into three categories: those entirely located within the peninsula (Albania, Bulgaria, Greece, Kosovo, North Macedonia), those partially included (Serbia, Croatia), and those with only a small portion in the Balkans (Turkey, Romania, Italy) (Hatipler, 2004).

The disintegration of Yugoslavia revealed the reemergence of ethnic identities and historical fractures within the region. According to Larrabee (1999), the political modernization processes of Balkan states have long been overshadowed by external interventions, which delayed the establishment of democratic institutions. However, by the twenty-first century, all Balkan states have sought to position their future within the European Union and to integrate with European identity.

This process of integration does not entail the erasure of national sovereignty and identities but rather requires the construction of a complementary, multi-layered identity structure. European identity should be shaped on the basis of preserving local and national identities, where cultural diversity is seen not as a threat but as a complementary element. Therefore, achieving regional peace depends not on abolishing borders but on strengthening trust and cooperation (Hatipler, 2004).

The most crucial factor in establishing lasting peace in the Balkans is the willingness of regional peoples to develop a culture of dialogue and cooperation through their own volition. External interventions may provide short-term stability, but long-term peace depends on a shared historical consciousness, cultural interaction, and the level of economic integration (Larrabee, 1999). In this regard, Balkan integration is evaluated as a regional model that can contribute to Europe's broader unification process.

In conclusion, the article argues that the Balkans can be not only a site of historical conflict but also a space of reconciliation and solidarity. Cooperation among the peoples of the region, built upon mutual understanding and shared values, carries strategic importance for Europe's peaceful future. As Hatipler (2004) notes, the Balkans are “a geography not only of wars but also of friendship and humanity.” The true European spirit resides in the culture of peace, fraternity, and solidarity distilled from the historical experiences of the Balkan peoples.

Keywords: Balkan Integration, Regional Cooperation, Europeanization

ÖZET

Bu çalışma, Balkan entegrasyonunun bölgesel barış, istikrar ve Avrupa'nın bütünleşme süreci üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Araştırmanın temel problemi, Balkanlar'da tarihsel olarak süregelen etnik, dinsel, dilsel ve ekonomik çatışmaların sınır değişikliklerine gidilmeden; egemenlik, ulusal bütünlük ve kimliklerin korunmasıyla birlikte sınırların işlevsel olarak açılmasının mümkün olup olmadığı sorusudur. Bu çerçevede çalışma, Balkan entegrasyonunun Avrupa Birliği (AB) bütünleşme modeliyle uyumlu biçimde kalıcı barışın tesisi için uygulanabilir bir strateji olup olmadığını sorgulamaktadır.

Tarih boyunca Balkanlar, büyük güçlerin jeopolitik çıkarlarının kesiştiği, istikrarsızlık ve çatışmalarla anılan bir bölge olmuştur. Bismarck'ın "Balkanlar uğruna tek bir Alman askeri feda edilmemelidir" ifadesi, bölgeye yönelik Batılı ilgisizliği ve küçümseyici bakışı sembolize eder (Hatipler, 2004). Bununla birlikte, bazı düşünürler Balkanların bu negatif konumunun aksine, Avrupa'nın demokratikleşme süreci için bir "turnusol işlevi" gördüğünü ileri sürmektedir. Balkanlar, Avrupa'nın siyasal, kültürel ve ahlaki eğilimlerinin sınırdışı bir alan olarak değerlendirilmiştir.

Margaret Thatcher'ın da vurguladığı üzere, 20. yüzyılın sonundaki uluslararası müdahaleci politikalar, Balkan ülkelerini "yarı-protectorat" konumuna indirgemıştır (Thatcher, 1999). Thatcher, ne Bismarckçı ilgisizliğin ne de küreselci müdahaleciliğin sürdürülebilir bir çözüm sunabileceğini savunur. Bu bağlamda kalıcı istikrarın, dış dayatmalardan ziyade bölgesel aktörlerin karşılıklı anlayış ve işbirliğiyle sağlanabileceği ileri sürülmektedir.

Jeopolitik açıdan Balkan Yarımadası, Karadeniz, Marmara ve Akdeniz arasında stratejik bir geçiş alanı teşkil eder. Bu konum, bölgeyi tarih boyunca hem Doğu-Batı kültürlerinin etkileşim sahası hâline getirmiş hem de büyük güç rekabetlerinin merkezi kılmıştır (Larrabee, 1999). Antik dönemden itibaren Trak, Helen, Roma ve Bizans uygarlıklarının yanı sıra Osmanlı egemenliği de bölgenin kültürel ve siyasal kimliğini derinden etkilemiştir. Balkan ülkeleri günümüzde üç kategoride incelenebilir: tamamen yarımadada yer alan devletler (Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Kosova, Makedonya), kısmen dâhil olanlar (Sırbistan, Hırvatistan) ve yalnızca küçük bir kısmı Balkan coğrafyasına dahil olan ülkeler (Türkiye, Romanya, İtalya) (Hatipler, 2004).

Yugoslavya'nın dağılma süreci, bölgedeki etnik kimliklerin ve tarihsel kırılmaların yeniden alevlendiğini göstermiştir. Larrabee'ye (1999) göre, Balkan ülkelerinin siyasal modernleşme süreçleri uzun süre dış müdahalelerin gölgesinde kalmış, bu durum demokratik kurumların yerleşmesini geciktirmiştir. Ancak 21. yüzyıl itibarıyla Balkan devletlerinin tamamı, geleceğini Avrupa Birliği içinde konumlandırmakta ve Avrupa kimliğiyle bütünleşmeyi hedeflemektedir.

Bu bütünleşme süreci, ulusal egemenlik ve kimliklerin silinmesini değil, birbirini tamamlayan çok katmanlı bir kimlik yapılanmasını gerektirmektedir. Avrupa kimliği, yerel ve ulusal kimliklerin korunması temelinde şekillenmeli; kültürel çeşitlilik bir tehdit değil, tamamlayıcı bir unsur olarak görülmelidir. Bu nedenle bölgesel barışın sağlanması, sınırların ortadan kaldırılmasından ziyade güvenin ve işbirliğinin güçlendirilmesiyle mümkün olabilir (Hatıpler, 2004).

Balkanlar'da kalıcı barışın tesisi için en önemli unsur, bölge halklarının kendi iradeleriyle diyalog ve işbirliği kültürünü geliştirmeleridir. Dış müdahaleler kısa vadeli istikrar sağlayabilir; ancak uzun vadede barışın sürdürülebilirliği, ortak tarih bilinci, kültürel etkileşim ve ekonomik bütünleşme düzeyine bağlıdır (Larrabee, 1999). Bu bağlamda Balkan entegrasyonu, Avrupa'nın bütünleşme sürecine katkı sağlayabilecek bölgesel bir model olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak makale, Balkanlar'ın yalnızca tarihsel çatışmaların değil, aynı zamanda uzlaşma ve dayanışmanın da mekânı olabileceğini savunmaktadır. Bölge halklarının karşılıklı anlayış ve ortak değerler temelinde oluşturacakları işbirliği, Avrupa'nın barışçı geleceği açısından stratejik önem taşımaktadır. Hatıpler'in (2004) de belirttiği gibi, Balkanlar "savaşların değil, dostluğun ve insanlığın da coğrafyasıdır." Gerçek Avrupa ruhu, Balkan halklarının tarihsel deneyimlerinden süzülen barış, kardeşlik ve dayanışma kültüründe yaşamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Balkan Entegrasyonu, Bölgesel İşbirliği, Avrupalılaştırma

EPISTEMOLOGICAL CHALLENGES IN THE EMOTIONAL-VISUAL NARRATION OF THE OTTOMAN-ISLAMIC ARTISTIC HERITAGE IN THE BALKANS

BALKANLAR'DAKİ OSMANLI-İSLAM SANAT MİRASI'NIN SUNUMU VE ANLAYIŞINDA DUYGUSAL-GÖRSEL ANLATIYA YÖNELİK EPISTEMOLOJİK ZORLUKLAR

Evgeni Velev
University of Library Studies and Information Technologies
Sofia, Bulgaria
e.velev@unibit.bg

ABSTRACT

The study aims to examine and analyze, within an epistemological context, certain challenges related to the emotional-visual narration in the presentation, socialization, perception, and understanding of the Ottoman-Islamic artistic heritage in the Balkans. From the perspective of Epistemological Internalism Theory and classical theories of “justification,” it is approached as a general concept that has no direct relation to the distinction between subjective and objective viewpoints, seeking to explain the processes and scope of influence of this heritage within the contemporary postmodern cultural environment. Based on the notion that knowledge—whether considered individually or socially—constitutes a set of necessary and sufficient conditions under which the individual or society, regardless of perspective, maintains control over the dissemination and assimilation of knowledge, the study emphasizes the importance of the power of “true expression” and “shared belief” in the formation and validation of values and identities.

The research further discusses the epistemological dimension of emotional-visual images and signs in contemporary interpersonal, intercommunal, and intercultural communication. From the perspective of socio-cultural processes that have taken place over the past few decades—under the conditions of cultural globalization and the information society—centuries-old traditions, concepts, stereotypes, values, and norms that are in constant transformation form the foundation for the emergence of new moral, ethical, and cultural practices and ideas. The study ultimately aims to outline the symbolic and performative dimensions of postmodern visual culture, as well as those of artistic and cultural memory.

Keywords: Ottoman-Islamic Artistic Heritage; Emotional-Visual Narrative; Visual Culture; Emotional-Visual Images and Signs; Visual Transformation; Historical-Cultural Continuity; Shared Faith; Artistic and Cultural Memory

ÖZET

Çalışma, Balkanlar'daki Osmanlı-İslam sanat mirasının sunumu, toplumsallaşması, algılanması ve anlaşılmasında duygusal-görsel anlatıya yönelik bazı zorlukları epistemolojik bir bağlamda incelemeyi ve analiz etmeyi amaçlamaktadır. Epistemolojik İçselcilik Kuramı ve klasik "gerekçelendirme" kuramları perspektifinden, öznel ve nesnel bakış açısı arasındaki ayrımla hiçbir ilgisi olmayan genel bir kavram olarak kabul edilerek, bu mirasın günümüz postmodern kültürel ortamındaki süreçleri ve etki kapsamı açıklanmaya çalışılmaktadır. Bilginin, bireyin veya toplumun bir bütün olarak, bakış açısı ne olursa olsun, bilginin yayılması ve özümsemesi üzerinde kontrol sahibi olduğu gerekli ve yeterli koşullar kümesi olduğu anlayışından yola çıkarak, çalışma, değerlerin ve kimliklerin oluşumu ve onaylanması açısından "doğru ifadenin" ve "ortak paylaşılan inancın" gücünün önemini vurgulamaktadır.

Çalışmada çağdaş kişilerarası, topluluklararası ve kültürlerarası iletişimde duygusal-görsel imge ve işaretlerin epistemolojik boyutu hakkında, son birkaç on yılda gerçekleşen sosyo-kültürel süreçler perspektifinden, kültürel küreselleşme ve bilgi toplumu koşullarında sürekli değişen yüzyıllardır süregelen gelenekler, kavramlar, kalıpyargılar, değerler ve normlar, yeni ahlaki, etik ve kültürel pratiklerin ve fikirlerin oluşumunun temelini oluşturmakta ve postmodern görsel kültürün ve sanatsal ve kültürel belleğin sembolik ve performatif boyutlarının ana hatlarını çizmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-İslam sanat mirası, Duygusal-Görsel Anlatı, Görsel Kültür, Duygusal-Görsel İmgeler ve İşaretler, Görsel Dönüşüm, Tarihsel-Kültürel Süreklilik, Ortak İnanç, Sanatsal ve Kültürel Bellek

FRANSIZ SEYYAHLARIN İZLENİMLERİNDE MANASTIR VE ÜSKÜP'ÜN KARŞILAŞTIRMALI TOPLUMSAL VE İDARİ TEMSİLİ

BETWEEN REFORM AND BORDER: REPRESENTATIONS OF MONASTIR
AND SKOPJE IN FRENCH TRAVEL ACCOUNTS AT THE END OF THE
19TH CENTURY

Zeynep Ceylan Şahin
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Tarih Bölümü
İstanbul, Türkiye
zeynep.ceylan@msgsu.edu.tr.

ÖZET

19. yüzyıl sonu, Osmanlı Devleti'nin taşra idaresinde kurumsal dönüşümlerin ivme kazandığı, vilayet merkezlerinin idarî, kültürel ve toplumsal açıdan yeniden şekillendiği bir dönemdir. Bu dönemde, Manastır ve Üsküp hem devlet sınırları içerisinde hem de Avrupa kamuoyunda dikkatle izlenen merkezler hâline gelmiştir. Bölgeye dair gözlem yapan Fransız seyyahlar, yalnızca betimlemeler sunmakla kalmamış, aynı zamanda modernleşme sürecinin bu şehirlerde nasıl algılandığını ve uygulandığını da incelemişlerdir. Söz konusu bu seyyahların anlatılarında Manastır, Osmanlı taşrasının reformlara en açık ve düzenli merkezlerinden biri olarak geçmektedir. Şehirde bulunan askerî garnizon, konsolosluklar arası koordinasyon, Avrupaî mimari tarzın şehir merkezinde gözlemlenebilir olması ve özellikle Fransızca eğitimin yaygınlaştığı laik okullar, Manastır'ı bir "reformist taşra şehri" olarak konumlandırmaktadır. Dolayısıyla Manastır, Fransız gözlemciler tarafından Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinin bir "başarı örneği" olarak değerlendirilmiştir. Bu olumlu temsil, aynı zamanda Fransa'nın bölgede kurmak istediği kültürel ve diplomatik etkiyle de örtüşmekteydi.

Buna karşın Üsküp, Fransız seyyahların anlatılarında daha çok "sınır şehri" kimliğiyle tanımlanır. Etnik, dinî ve dilsel çeşitliliğin yoğun olduğu şehir, hem kültürel çeşitliliğiyle hem de siyasal istikrarsızlık riskiyle dikkat çeker. Farklı cemaatlerin bir arada yaşadığı ancak gerilimlerin de yaşandığı bir toplumsal yapıya sahip olan Üsküp'te modernleşmeye karşı direnç gösterilmesi ve milliyetçilik hareketlerinin yükselişi Fransız seyyahların sıklıkla ele aldığı konular olmuştur.

Bu bağlamda seyahatnamelerde Manastır'daki "modernleşmenin pozitif algısı" ile Üsküp'e yöneltilen "çok etnisiteli sınır bölgesi" imgesi, Osmanlı taşrasının Batılı tahayyülde nasıl bölgeselleştirildiğine ve hiyerarşik biçimde nasıl sınıflandırıldığına işaret etmektedir. Fransız kamuoyu nezdinde bu şehirler, yalnızca coğrafi farklılıklarla değil, aynı zamanda reformların uygulanış biçimi, toplumsal yapı ve Batı'ya uyum dereceleriyle de ayrıştırılmıştır.

Bu bildirinin amacı, 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nin öne çıkan Balkan şehirlerinden ikisi olan Manastır ve Üsküp'ün, Fransız seyyahlar tarafından kaleme alınan anlatılarda nasıl temsil edildiğini karşılaştırmalı bir çalışmayla ortaya koymaktır. Söz konusu bu çalışmanın, üç tematik eksen üzerine hazırlanması planlanmaktadır; birincisi, şehirlerin idari ve mekânsal modernleşme süreçleri; ikincisi, dinsel ve etnik cemaat yapılarına dair gözlemler ve toplumsal ilişkiler ağı; üçüncüsü ise, Fransa'nın kültürel nüfuz stratejileri ve bu stratejilerin diplomatik temsil üzerindeki etkileri. Böylelikle, Fransız seyyahların anlatılarının, Osmanlı şehir kimliğini nasıl yeniden ürettiği ve bu yeniden üretim sürecinde Avrupa merkezli modernlik anlayışının nasıl kurumsallaştığı tartışmaya açılacaktır.

Bu çalışmada, Fransızca yazılmış ve bugüne dek Türkçeye çevrilmemiş ya da sınırlı biçimde kullanılmış seyahatnameler birincil kaynak olarak kullanılacaktır. Bu sayede literatüre seyahatnameler alanında orijinal bir katkı sunulması amaçlanmaktadır. E.M. Cousinéry, *Voyage dans la Macédoine contenant des Recherches sur l'Histoire la Géographie les Antiquités de ce pays*, Ernest Chantre, *Mission scientifique*, E. Chamouton *Lettres d'Orient* ve Victor Bérard, *La Turquie et l'Hellénisme contemporain* bildiriye katkı sağlayacak seyahatnamelerden birkaçıdır. Bu eserlerde her iki şehir de Osmanlı taşrasının modernleşme ile geleneksel yapı arasında sıkışmış yüzleri olarak betimlenir. Bu seyahatnamelere ek olarak, dönemin Fransız misyonerlerinin raporlarından da bildiride tamamlayıcı kaynak olarak yararlanılacaktır. Manastır ve Üsküp'te faaliyet gösteren Fransız okullarına dair raporlar, Fransa'nın bölgedeki kültürel nüfuzunu ortaya koymak açısından önemli belgeler niteliğindedir. Ayrıca Archives des Missions Etrangères de Paris (IRFA) ve Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (CADN) arşivlerinde yer alan raporlar, şehirlerdeki eğitim yapıları, dini unsurlar ve Osmanlı idaresiyle Fransız kurumlarının etkileşimi üzerine ayrıntılı veriler ve bilgiler içermektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, 19. yüzyıl sonlarında Fransız seyyahların kaleme aldığı anlatılar aracılığıyla Osmanlı Balkan şehirlerinden Manastır ve Üsküp'ün dışsal bir bakışla nasıl temsil edildiğini ve bu temsillerin hangi söylemsel yapıların ürünü olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Fransız seyyahların aracılığıyla Osmanlı taşrasına dair inşa edilen zihinsel kabullerin, yalnızca 19. yüzyıl Avrupa kamuoyunu değil, aynı zamanda diplomatik ilişkilerin ve kültürel nüfuz politikalarının yönünü de belirlediğini ifade etmek mümkündür. Bu tür bir karşılaştırmalı çalışma, seyahatnamelerin ve döneme ait raporların içerdiği kültürel temsiller ve söylem analizi üzerinden Balkan şehir tarihine ve Fransız-Osmanlı ilişkilerine dair özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Modernleşmesi, Fransız Seyyahlar, Manastır, Üsküp, Seyahatnameler

ABSTRACT

At the end of the 19th century, the Ottoman Empire experienced a period of accelerated institutional transformation in its provincial administration. During this time, provincial centers underwent significant changes in terms of administrative structures, cultural identity, and social composition. Among these centers, Monastir (Bitola) and Skopje emerged as focal points of attention not only within the Ottoman territories but also in the broader European public sphere. French travelers who visited the region did not merely offer descriptive accounts; they also examined how the modernization process was perceived and implemented in these cities.

In the narratives of these travelers, Monastir is often portrayed as one of the most receptive and orderly provincial centers of the Ottoman Empire with regard to reforms. The presence of a military garrison, the coordination among various consulates, the visibility of European architectural styles in the urban fabric, and particularly the spread of secular schools offering education in French positioned Monastir as a "reformist provincial city." Accordingly, French observers considered Monastir a "model case" of Ottoman modernization. This positive representation also aligned with France's cultural and diplomatic ambitions in the region.

In contrast, Skopje was predominantly depicted as a "border city" in the accounts of French travelers. Characterized by its pronounced ethnic, religious, and linguistic diversity, Skopje was perceived both as a site of cultural plurality and as a locus of potential political instability. The presence of inter-communal tensions, resistance to modernization, and the rise of nationalist movements were recurrent themes in the French narratives.

The contrast between the "positive perception of modernization" in Monastir and the portrayal of Skopje as a "multi-ethnic frontier zone" points to a regionalized and hierarchical imagination of the Ottoman provinces in the Western gaze. In the eyes of the French public, these cities were differentiated not only by their geographical positions but also by the degree to which they adopted reforms, their social configurations, and their compatibility with Western norms.

This paper aims to comparatively analyze how Monastir and Skopje, two prominent Balkan cities of the late Ottoman Empire, were represented in French travel accounts from the late 19th century. The study will be structured around three thematic axes: first, the processes of administrative and spatial modernization; second, observations on religious and ethnic communal structures and networks of social relations; and third, France's strategies of cultural influence and their implications for diplomatic representation. In doing so, the paper seeks to explore how French travelers contributed to the discursive reconstruction of Ottoman urban identity and how Eurocentric notions of modernity were embedded in this process.

The study will rely primarily on French-language travel accounts that have either not been translated into Turkish or have received limited scholarly attention. Among the key texts are E.M. Cousin ry's *Voyage dans la Mac doine*, Ernest Chantre's *Mission scientifique*, E. Chamouton's *Lettres d'Orient*, and Victor Bérard's *La Turquie et l'Hell nisme contemporain*. These works depict both cities as spaces suspended between tradition and reform. In addition, reports produced by French missionaries and consular officials will serve as complementary sources. Reports on French schools operating in Monastir and Skopje are of particular significance in uncovering France's cultural presence in the region. Archival materials from the Archives des Missions  trang res de Paris (IRFA) and the Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (CADN) provide valuable data on the educational structures, religious elements, and the interaction between Ottoman authorities and French institutions.

In conclusion, this study investigates how Monastir and Skopje were represented from an external perspective through French travel narratives at the end of the 19th century, and how these representations were shaped by broader discursive frameworks. It argues that the mental constructs developed about the Ottoman provinces through such narratives not only influenced public opinion in 19th-century Europe but also played a role in shaping diplomatic relations and cultural influence strategies. Through a comparative and discourse-analytical approach, this paper aims to offer a novel contribution to both the urban history of the Balkans and the study of Franco-Ottoman relations.

Keywords: Ottoman Modernization, French Travelers, Monastir, Skopje, Travel Literature

OSMANLI ARŞİV KAYITLARINA GÖRE EDİRNE'DE BİR MEZARLIK MESELESİ: KARAAĞAÇ PROTESTAN MEZARLIĞI

THE ISSUE OF A CEMETERY IN EDİRNE ACCORDING TO OTTOMAN ARCHIVE RECORDS: KARAAĞAÇ PROTESTANT CEMETERY

Tarık Sarıoğlu
Trakya Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
Edirne, Türkiye
tariksarioglu@trakya.edu.tr

ÖZET

Edirne, Osmanlı egemenliğine girdikten sonra 92 yıl boyunca başkentlik yapmış, zaman içerisinde idari, iktisadi, askeri, sosyal ve kültürel alanlardaki gelişmelerle birlikte önemli bir Türk-İslam şehri haline gelmiştir. Aynı zamanda Osmanlı tarihinin kadim şehirlerinden biri olan Edirne, bulunduğu konum itibarıyla de birçok etnik unsurun çeşitli nedenlerle uğrak noktalarından biri olmuştur. Bu nedenle kozmopolit bir nüfus yapısına sahip olan Edirne, Osmanlı döneminde Türk, Rum, Yahudi, Ermeni, Bulgar ve Kıpti gibi milletlere ev sahipliği yaparken çeşitli milletlerin mensubu olduğu Hristiyanlığın Katolik ve Protestan gibi mezheplerine de kucak açmıştır. Bu durum şehrin demografik ve kültürel zenginliğini ortaya koymasından dolayı önemli olmasının yanı sıra bu denli çeşitliliğin sosyal açıdan ihtiyaçların karşılanması gerekliliğini de zorunlu kılmıştır. Devlet, bu ihtiyaçları ya da gereklilikleri gidermeye çalışırken bazı zorluklarla ya da meselelerle karşı karşıya kalmıştır. Bu meselelerden biri de Edirne'ye bağlı Karaağaç karyesinde yaşayan Protestanların mezarlık ihtiyacı talebinden kaynaklı yer sorunu olmuştur.

Protestanlar, 19.yy.'ın ortalarından itibaren Edirne'de yaşamaya başladıkları bilinmektedir. Edirne'de yaşayan Protestanlar, devlet ile olan resmi işlerini yürütmek için ilk defa 1858'de kendi içlerinden uygun birinin "kocabaşı" olarak tayinini talep etmişlerdir. Edirne nüfus istatistiklerine bakıldığında Protestan nüfusuna dair bazı verilere 1888 yılından itibaren ulaşılmaktadır. Bu istatistiki verilere göre 1888-1892 yılları arasında Edirne'de yaşayan Protestanların sayısı 42 iken, 1893-1903 yılları arasında 70 civarındadır. 1906-1907'de ise Protestan nüfusu 44 olarak görülmektedir. Muhtelif kayıtlardan anlaşıldığı üzere Edirne'deki Protestan nüfusun Alman, Rum, Ermeni ve İngiliz milletlerinden oluştuğu görülmektedir. Edirne'de yaşayan Protestanlar, dini olarak aynı mezhebe mensup olsa da farklı milletlerden olmaları dolayısıyla birlikte ibadet etme kararlılığında olmamaları dolayısıyla uzun bir süre ortak ibadethane kullandıklarına dair bilgi mevcut değildir. Ancak 1862 yılında İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin Kaleiçi semtinde küçük bir Protestan kilisesi açtıkları bilinmektedir. Sadece Rum ve Ermeni Protestanlarının kullandığı bu mütevazı kilise 1905'te Kaleiçi semtinde çıkan büyük bir yangın sonucu kullanılmaz hale

gelmiştir. Bunun üzerine kiliseleri yanan Protestanlar, Süpürgeciler Mahallesi'nde Kalıbcı Panayot adında bir şahsın hanesini geçici olarak ibadethaneye çevrilmesi talebinde bulunmuşlardır.

Edirne'de Protestan Cemaati'nin ibadethane dışında zaman içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlarından biri de mezarlık olmuştur. Vefat eden Protestanların kendilerine ait bir mezarlıklarının olması için yer tahsisine dair çalışmalar yapıldığı görülmektedir. 1895'te 30 kişiden oluşan bir Protestan grubun mezarlık için Karaağaç karyesinde satın aldıkları bir dönümlük arazinin mezarlık yapılması için ruhsat talebinde bulunması meselenin başlangıcı olmuştur. İlk aşamada mezarlık olması konusunda mahzur görülmeyen arazinin sonradan istasyon mevkiindeki askeri tabyalara yakınlığı nedeniyle tekrar incelenmesine karar verilmiştir. 1898 yılına kadar çeşitli yazışmalar ve tahkikatlar süreci içerisinde meselenin çözümlenmeye çalışıldığı görülmektedir.

Osmanlı hâkimiyeti boyunca çeşitli etnik unsurlara ev sahipliği yapmış olan Edirne'de günümüzde bazı milletlerin izleri halen bulunmakta iken bazıları ise sadece hafızalarda kalmıştır. Mezarlıklar, bir şehrin tarihi hafızası gibidir. Şehirlerin tarihinin bir parçası olan mezarlıklar ve bu mezarlıklarda yatan etnik unsurların kimlikleri bizlere şehirlerin tarihi şeceresi hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. İşte bu minvalde Edirne'nin zengin kültürünün bir parçası olan bu milletlerin varlığını ortaya koymak şehrin tarihi açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada, Edirne'de yaşayan Protestanlar hakkındaki bilgiler ile birlikte Karaağaç Protestan Mezarlığı meselesi ele alınmıştır. Bu konularla ilgili olarak ortaya konulan çalışma, Osmanlı arşiv kayıtlarında bulunan belgelerden ve muhtelif kaynaklardan istifade edilerek hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hristiyanlık, Protestanlık, Edirne, Karaağaç, Mezarlık

ABSTRACT

Edirne served as the capital for 92 years after coming under Ottoman rule, and over time, it became an important Turkish-Islamic city with developments in administrative, economic, military, social and cultural fields. Edirne, one of the ancient cities of Ottoman history, has also been a frequent destination for many ethnic groups for various reasons due to its location. For this reason, Edirne, which has a cosmopolitan population structure, hosted nations such as Turks, Greeks, Jews, Armenians, Bulgarians and Gypsy during the Ottoman period, while it also embraced sects of Christianity such as Catholic and Protestant, to which various nations belonged. This situation is not only important in terms of revealing the demographic and cultural richness of the city, but also necessitates meeting the social needs of such diversity. The state has faced some difficulties or issues while trying to meet these needs or requirements. One of these issues was the space problem arising from the demand for a cemetery by the Protestants living in the Karaağaç village of Edirne.

It is known that Protestants started living in Edirne in the mid-19th century. Protestants living in Edirne first requested the appointment of a suitable person from among themselves as a "kocabaşı" in 1858 in order to conduct their official affairs with the state. When looking at the population statistics of Edirne, some data on the Protestant population can be found as of 1888. According to these statistical data, the number of Protestants living in Edirne was 42 between 1888 and 1892, while it was around 70 between 1893 and 1903. In 1906-1907, the Protestant population was seen as 44. As understood from various records, the Protestant population in Edirne consisted of German, Greek, Armenian and British nationalities. Although Protestants living in Edirne belong to the same religious denomination, there is no information about them using common places of worship for a long time because they are from different nations and are not determined to worship together. However, it is known that British and American missionaries opened a small Protestant church in the Kaleiçi district in 1862. This modest church, used only by Greek and Armenian Protestants, fell into disuse after a major fire broke out in the Kaleiçi district in 1905. Thereupon, the Protestants, whose churches were burned down, requested that the house of a person named Kalıbcı Panayot in the Süpürgeçiler District be converted into a temporary place of worship.

In Edirne, one of the needs of the Protestant Community that arose over time, apart from a place of worship, was a cemetery. It is seen that efforts were made to allocate land for deceased Protestants to have their own cemeteries. The beginning of the issue was when a Protestant group of 30 people requested a permit to turn a one-acre land they had purchased in the Karaağaç village into a cemetery in 1895. Although the land was initially deemed suitable for use as a cemetery, it was later decided to be re-examined due to its proximity to the military forts at the station location. It is seen that the issue was tried to be resolved through various correspondences and investigations until 1898.

Edirne, which hosted various ethnic groups during the Ottoman rule, still has traces of some nations today, while others remain only in memory. Cemeteries are like the historical memory of a city. Cemeteries, which are a part of the history of cities, and the identities of the ethnic elements buried in these cemeteries provide us with detailed information about the historical genealogy of the cities. In this respect, revealing the existence of these nations, which are a part of Edirne's rich culture, is very important for the city's history. In this study, the issue of the Karaağaç Protestant Cemetery is discussed along with information about the Protestants living in Edirne. The study on these issues was prepared by making use of documents and various sources found in the Ottoman archive records.

Keywords: Christianity, Protestantism, Edirne, Karaağaç, Cemetery

MUSLIM CEMETERIES AND FUNERARY MONUMENTS IN THE CITY OF IOANNINA DURING THE OTTOMAN PERIOD

OSMANLI DÖNEMİNDE YANYA ŞEHRİNDEKİ MÜSLÜMAN MEZARLIKLARI VE MEZAR ANITLARI

Marilena Bali

Girit Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih ve Arkeoloji Bölümü – Akdeniz Araştırma Enstitüsü / Teknoloji ve Araştırma Kurumu, Resmo, Yunanistan
balimariele@gmail.com

ABSTRACT

The city of Ioannina [in Turkish: Yanya, in Greek: Ιωάννινα (Ioannina)] is located in northwestern modern-day Greece and is the capital of the Epirus region. The city came under the Ottoman rule in 1430 and remained part of the Ottoman Empire until 21st February 1913, i.e. until the end of the First Balkan War. For 483 years, it had been an important multicultural center where Christians, Muslims, and Jews lived and operated together. Each religious community has marked its own unique and distinctive identity on the city.

This research focuses on the Muslims of Ioannina, known also as “Tourkoyanniotes” (Τουρκογιαννιώτες), and in particular on the study of Muslim cemeteries and funerary monuments (mausoleums, tombstones, etc.) erected during the Ottoman period. Unfortunately, a significant part of them has been disappeared or destroyed over time for various reasons, especially after the population exchange between Turkey and Greece in 1922-1923. Nevertheless, it is possible to obtain considerable information about them.

During our research, different types of sources, like written documents, maps, photographs, etc., offered us important help. However, the most important source was the Ottoman Muslim tombstones kept in the open areas of the Aslan or Arslan Pasha Complex (Aslan/Arslan Paşa Külliyesi). This complex is located in the northeast citadel of Ioannina Castle and includes various structures, such as a mosque, a madrassah, and a mausoleum (türbe). Moreover, in the past, in its open areas a hazire type cemetery coexisted with them. Nowadays, this complex houses Ioannina Municipal Museum and various objects belonging to the Christian, Muslim, and Jewish communities of Ioannina are exhibited inside the building of the mosque.

All the Ottoman Muslim tombstones located in the Aslan Pasha Complex received a unique registration number, have been photographed and measured, while their epitaphs and decorative elements were studied. At this point, it should be mentioned that the research was not limited to these

tombstones; parts of other funerary monuments, such as sarcophagi, were also included in this study. Sadly, they are very few and generally most of them survived to the present day in the form of fragments. Some tombs and one mausoleum have been registered and studied, up to a point, too. Finally, most of the tombstones were the subject of a master thesis.

As mentioned above, Ottoman Muslim cemeteries of Ioannina do not exist anymore. This does not mean that they are not worth studying. By using every available source, which either refers to them in written texts or –if we are extremely lucky– portrays them, at least we can obtain some information.

Correspondingly, funerary monuments surviving to the present day, rarely remaining intact and usually being broken or fragmented, can only be treated as separate and distinct objects, as they have often been removed and cannot be traced back to their original sites. Despite this, especially when it comes to tombstones, this should not reduce their value as both historical objects and historical sources. In many cases, along with personal information about the deceased (gender, name, occupation, etc.), information about his/her family is also provided. Moreover, we can obtain information about the funerary customs of a particular period and region, the tombstone writing style, the funerary art, etc. Thus, studies conducted on Ottoman Muslim cemeteries and funerary monuments in Ioannina provide us with some insight into the funerary customs of the city and, possibly, of the wider region. What is more, their study help us find similarities and differences between a city in a relatively remote province of the Ottoman Empire and its capital Istanbul or other major cities.

In any case, we believe that, except from the benefits for the scientific community and especially for the historians, it provides even greater benefits to everyday people, namely the current residents of Ioannina, the city's visitors, and all individuals interested in history. Our work offers to everyone, regardless of nationality or religion, the opportunity to receive new information about the city's long history, which was almost unknown until recently.

Keywords: Ioannina, History of Ioannina, Ottoman Cemeteries, Ottoman Funerary Monuments, Ottoman Tombstones, Muslim Cemeteries, Muslim Funerary Monuments, Muslim Tombstones, Complex of Aslan/Arslan Pasha

ÖZET

Yanya [Yunanca: Ιωάννινα (Ioannina)], günümüz Yunanistan'ın kuzeybatısında yer almakta olup Epir Bölgesi'nin başkentidir. Şehir, 1430 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiş ve 21 Şubat 1913 tarihine kadar, yani I. Balkan Savaşı'nın sonlarına dek Osmanlı topraklarının bir parçası olarak kalmıştır. 483 yıl boyunca, Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler'in

birlikte yaşadığı ve faaliyet gösterdiği önemli birçok kültürlü merkezi olmuştur. Her dini topluluk şehirde kendi kimliğinin eşsiz ve özgün izlerini bırakmıştır.

Bu araştırma, genel anlamda “Turkoyanyotes” (Τουρκογιαωνιώτες) olarak anılan Yanya Müslümanlarına odaklanmaktadır. Daha özelden ise Osmanlı döneminde inşa edilen Müslüman mezarlıkları ile mezar anıtlarının (türbeler, mezar taşları vs.) incelenmesini konu edinmektedir. Maalesef, özellikle 1922-1923 yıllarında Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleştirilen nüfus mübadelesi sonrasında, söz konusu mezarlıklar ve mezar anıtlarının önemli bir kısmı zaman içerisinde çeşitli nedenlerle ortadan kalkmış ya da tahrip edilmiştir. Bu duruma rağmen, bunlarla ilgili yeterince bilgi elde etmek mümkün olmaktadır.

Araştırma sürecinde, yazılı belgeler, haritalar, fotoğraflar gibi çeşitli kaynak türleri kullanılarak, bu materyaller önemli katkılar sağlamıştır. Ancak, araştırmanın temel dayanak noktasını, Aslan veya Arslan Paşa Külliyesi'nin açık alanlarında günümüze kadar ulaşmayı başarmış olan Osmanlı dönemi Müslüman mezar taşları oluşturmuştur. Yanya Kalesi'nin kuzeydoğu akropolünde konumlanan bahsettiğimiz külliye, cami, medrese ve türbe gibi yapılardan oluşmaktadır. Ayrıca, geçmişte açık alanlarında bir hazire mezarlığı da yer almıştır. Günümüzde, külliyenin bulunduğu alan Yanya Belediye Müzesi olarak işlev görmekte olup cami yapısı içerisinde Yanya'daki Hristiyan, Müslüman ve Yahudi topluluklarına ait çeşitli eserler sergilenmektedir.

Aslan Paşa Külliyesi'nde bulunan Osmanlı dönemi bütün Müslüman mezar taşlarına ayrı bir kayıt numarası atanmış, fotoğraflanmış ve ölçümleri yapılarak, üzerlerindeki kitabeler ile dekoratif unsurlar analiz edilmiştir. Bu noktada, araştırmanın sadece bu mezar taşlarıyla sınırlı kalmadığı, lahitler gibi diğer mezar anıtlarının kısımlarının da bu çalışmaya dahil edildiği belirtilmelidir. Ne yazık ki, onların sayısı çok az ve genellikle parçalar hâlinde günümüze ulaşabilmiştir. Buna ek olarak, bazı mezarlar ile bir adet türbe de kayıt altına alınıp bir dereceye kadar incelenmiştir. Son olarak, bahsettiğimiz mezar taşlarının çoğu bir yüksek lisans tezinin konusu olmuştur.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Yanya'daki Osmanlı dönemine ait Müslüman mezarlıkları günümüzde ortadan kalkmış durumdadır. Bu durum, söz konusu mezarlıkların araştırmaya değer olmadıkları anlamına gelmemektedir. Elimizdeki yazılı metinlerde onlara atıfta bulunan veya –çok şanslı olursak– onları tasvir eden kaynakları kullanarak, sınırlı da olsa bilgi edinebiliriz.

Aynı şekilde, günümüze ulaşmayı başarmış, nadiren bütünlüklü kalan ve genellikle kırılan veya parçalar hâlinde olan mezar anıtları, orijinal konumlarından koparılmış olduğu için menşeyini tespit etmek çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, bu tür kalıntılar ayrı ve münferit nesnelere olarak ele alınmak zorundadır. Ancak, bu durum, özellikle mezar taşları söz konusu olduğunda, bu nesnelere hem tarihsel birer obje hem de tarihsel birer kaynak olarak değerlerini azaltmamalıdır. Birçok durumda, ölen kişiye ait

bireysel bilgiler (cinsiyet, isim, meslek vb.) vermekle birlikte sıkça ailesiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca, belirli bir dönem ve bölgenin mezar gelenekleri, mezar taşı yazı tarzı, mezar sanatı vb. hakkında bilgiler elde edebiliriz. Böylece, Yanya'daki Osmanlı Müslüman mezarlıkları ve mezar anıtları üzerine yapılan incelemelerle, şehrin ve muhtemelen daha geniş bir bölgenin, mezar gelenekleri hakkında bir fikir edinebiliriz. Bu araştırma aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun nispeten uzak vilayetindeki bir merkez ile başkent İstanbul veya diğer büyük şehirler arasındaki benzerlik ve farklılıkları tespit etmemize yardımcı olmaktadır.

Her halükârda, bilim camiasının ve özellikle tarihçilerin elde ettiği faydanın yanı sıra, sıradan insanlar, yani Yanya'nın günümüz sakinleri, şehri ziyaret edenler ve tarihe ilgi duyan tüm bireyler için daha büyük bir fayda sağladığına inanıyoruz. Çalışmamız, milliyet ve din ayrımı gözetmeksizin herkese, yakın zamana kadar neredeyse hiç bilinmeyen şehrin uzun tarihi hakkında yeni bilgiler edinme imkânı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yanya, Yanya Tarihi, Osmanlı Mezarlıkları, Osmanlı Mezar Anıtları, Osmanlı Mezar Taşları, Müslüman Mezarlıkları, Müslüman Mezar Anıtları, Müslüman Mezar Taşları, Aslan/Arslan Paşa Külliyesi

ON SEKİZİNCİ YÜZYIL OSMANLI SAVAŞLARININ STRATEJİK MEKÂNLARI: SADULLAH ENVERÎ TARİHİ'NDE MEHADIYE

STRATEGIC LOCATIONS OF THE EIGHTEENTH-CENTURY OTTOMAN WARS: MEHADIA IN THE HISTORY OF SADULLAH ENVERÎ

Ümmügülüm Filiz Bayram
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
İstanbul, Türkiye
filiz.bayram@msgsu.edu.tr

ÖZET

Savaşların geçtiği mekânların coğrafi özellikleri, savaşın gidişatını doğrudan etkileyen stratejik unsurların başında gelmektedir. Osmanlı Devleti bu gerçekten hareketle, coğrafyaya ait fiziki özellikleri ve doğa koşullarını etüt etmiş ve sınırlarını güvende tutacak bir savunma sistemi geliştirmiştir. Bu sistemin merkezinde kaleler ve palangalar gibi korunaklı yapılar yer almaktadır. Savaşlarda ilk hedef genellikle stratejik noktalarda yer alan kaleleri ve palangaları ele geçirmektir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin temel savunma stratejisi, önemli kilit noktalara yeni kaleler ve hisarlar inşa etmek veya var olan kaleleri onararak güçlendirmektir (Abatan, 2003). On sekizinci yüzyılda Osmanlı Devleti'nin önemli stratejik noktalarından biri Mehadiye bölgesiydi.

Bu çalışma, öncelikle coğrafi özelliklerin stratejik önemi ve Osmanlı savunma sistemi hakkında giriş mahiyetinde bilgilerle başlamaktadır. Ardından, konular sistematik bir bütünlük içinde ve mantıksal bir sırayla devam etmektedir. İncelenen temel başlıklar; Mehadiye'nin tarihsel ve coğrafi özellikleri, Mehadiye'nin Osmanlı askeri tarihindeki yeri, on sekizinci yüzyıl Osmanlı savunma anlayışında Mehadiye'nin konumu, sınır tahkimatı ve Zerne Kanalı Projesi ile Sadullah Enverî tarihinde Mehadiye anlatımı şeklinde sıralanmaktadır. Çalışmanın sonunda ise Mehadiye özelinde, savaş mekânları, coğrafi nitelikler, sınır savunması ve savaş stratejilerinin Osmanlı askeri tarihi açısından önemi tartışmaya açılacaktır.

Çalışma kapsamında Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa topraklarında yer alan Mehadiye'nin coğrafi ve stratejik özellikleri çevresel ve tarihsel süreçte analiz edilerek. Çalışmada, başta Sadullah Enverî Tarihi olmak üzere dönemin arşiv belgeleri, tarihî kronikler ve modern ikincil literatürden yararlanılmıştır. Özellikle Dilek Abatan'ın "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Kuzey-Batı Karadeniz Savunma Stratejisi" başlıklı hazırladığı tez çalışması, Osmanlı'nın doğal sınırlara dayalı savunma planlarına bütüncül bir şekilde yer verilen nadir çalışmalardan biridir. Osmanlı ordusunun durakladığı mekânlar yani ordugâhlarla ilgili Osman Köksal'ın Şumnu ordugâhıyla ilgili yaptığı çalışma Şumnu'nun mekânsal ve coğrafi özelliklerine değinilerek yapılmış ender çalışmalardan bir diğeridir. Tahir

Sevinç'in "Osmanlı Devleti'nin İrşova Kanalı Projesi (1739-1741)" başlıklı makalesi sınır belirleme çalışmaları sırasında coğrafi yapının insan eliyle değiştirilmesine ve stratejinin yeniden inşa edilmesine yönelik çok kıymetli bir çalışmadır. Bu çalışma ayrıca argümanımızı oldukça kuvvetlendirmektedir. Hakan Engin'in "Şerhaddin Savunması" adlı eseri hacimli bir sınır savunma çalışması olarak öne çıkmaktadır. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri" çalışmasında Mehadiye Kalesi'nden söz edilmemesi ise bu konudaki bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Mehadiye'nin coğrafi özelliklerine dair en kapsamlı bilgi ise Sadullah Enverî Tarihi'nin 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşlarının anlatıldığı Üçüncü cildinde yer almaktadır.

Mehadiye, Roma döneminden Osmanlı İmparatorluğu'na uzanan süreçte stratejik önemiyle öne çıkan bir yerleşim birimidir. Yabancı kaynaklarda bu bölgenin ismi "Mehadia" olarak geçmektedir. Roma döneminde bu bölge Herkül hamamlarıyla ünlüdür (Kohl, 1844, s. 279; Paget, 1839, s. 143, 144; Boda & Szabo, 2011, s. 273). Osmanlı Devleti tarafından Mehadiye Kalesi 1395 yılında Sultan I. Bayezid'in Macaristan seferi sırasında ele geçirilmiştir.

Osmanlı döneminde Temeşvar Eyaleti'ne bağlı bu bölge; "Mehadiye ahalisi" "Mehadiye şehri", Mehadiye Kasabası", "Mehadiye Vadisi," "Mehadiye Ovası," "Mehadiye Boğazı" , "Mehadiye Nehri", "Mehadiye Kalesi", "Mehadiye Palangası", "Mehadiye Menzili", "Mehadiye ordusu, "Mehadiye askeri" , "Mehadiye seraskeri" gibi farklı coğrafi ve idari birimlerin olduğu bölge olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayram, 2023).

18 Eylül 1739 tarihinde Avusturya ile yapılan Belgrad Antlaşması'nda, Osmanlı-Avusturya sınırları yeniden belirlenmiştir. Bu antlaşma imzalanırken Osmanlı sınırlarının güvenliği "Zerne Kanalı" projesine bağlı olarak yeniden dizayn etmiştir. Bu proje ile Osmanlı ve Avusturya arasında Mehadiye'den İrşova'ya kadar olan ortak arazi ayrılmış ve iki devlet arasındaki sınırlar kesin olarak belirlenmiştir (Sevinç, 2013, s. 2207).

18. yüzyılın son savaşı; 1787-1792 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşı'nda Osmanlı ordusu Avusturya karşısında zaferini burada kazanmıştır. Bu sırada sefer vakanüvisi olan Sadullah Enverî, eserinde bu zafere önemli bir yer ayırmıştır. Eserde, yalnızca zaferden değil, bölgenin coğrafi yapısından da bahsetmiştir. Enverî, eserinde coğrafi bilgileri iki farklı yöntemle aktarmıştır. İlk olarak, "Zikr-i Nebz-i ez-Evsâf-ı Nehr-i Tuna ez-Hadd-i Kal'a-i Vidin tâ Hudûd-ı Kasaba-i İrşova ve Muhadiye" benzeri müstakil başlıklar altında doğrudan coğrafi tasvirler vermiştir. İkinci olarak ise, bölgenin stratejik değerini öne çıkarmak amacıyla kasaba, köy, nehir, ova, mağara ve vadi gibi mekanların fiziki özelliklerini, ilgili askerî ve siyasi olayların anlatımıyla bütünleştirerek not etmiştir. Enverî Mehadiye'nin önemine dair "Mehadiye Boğazı demekle mevsûf ve mezkûr ve Temeşvar Eyaleti'nin kilidi mesâbesinde idiği elsine-i enâmda mütevâtir ve meşhûr olup..." ifadeleriyle bu bölgenin Osmanlı'nın kuzeybatı savunmasındaki stratejik önemine vurgu yapmıştır (Bayram, 2023, s. 455).

Sonuç olarak bu bildiri, Mehadiye'nin coğrafi özelliklerini ve stratejik önemini bölgede geçen savaşlar ve kazanılan zaferler üzerinden ele almıştır. Literatürde şimdiye kadar incelenmemiş olan Mehadiye üzerinde ilk defa duran bu çalışma, bölgenin tarihi-coğrafyasına yönelik önemli bir katkı sunmaktadır. Çalışma ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'na ait coğrafi ve askerî odaklı çalışmaları güçlendirmekte, Avrupa topraklarındaki stratejik lokasyonların belirlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle konuya yönelik yapılacak araştırmalara da rehberlik edebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mehadiye, Osmanlı Savunma Stratejisi, Askeri Coğrafya, Osmanlı-Avusturya Savaşları, Sadullah Enverî Tarihi

ABSTRACT

The geographic characteristics of the locations where battles took place are among the primary strategic factors that directly influence the course of war. Based on this fact, the Ottoman Empire studied the physical characteristics and natural conditions of the geography and developed a defense system to secure its borders. At the heart of this system were fortified structures such as castles and fortresses. The primary objective in battles was generally to capture castles and fortresses located at strategic points. Therefore, the Ottoman Empire's fundamental defensive strategy was to build new castles and fortresses at key locations or to repair and strengthen existing castles (Abatan, 2003). In the eighteenth century, the Mehadiye region was another important strategic point for the Ottoman Empire.

This study begins with introductory information on the strategic importance of geographical features and the Ottoman defense system. Subsequently, the topics are presented systematically and in a logical sequence. The main themes examined are: the historical and geographical characteristics of Mehadiye, Mehadiye's place in Ottoman military history, Mehadiye's position in the eighteenth century Ottoman defense concept, border fortifications and the Zerine Canal Project, and the depiction of Mehadiye in Sadullah Enverî's history. In the conclusion, the importance of battlefields, geographical attributes, border defense, and war strategies for Ottoman military history will be discussed, using Mehadiye as a case study.

This study analyzes the geographical and strategic features of Mehadiye, located in the Ottoman Empire's Eastern European territories, within its environmental and historical context. The research utilizes archival documents, historical chronicles from the period—primarily Sadullah Enverî's History—and modern secondary literature. Dilek Abatan's thesis, "The Northwestern Black Sea Defense Strategy of the Ottoman Empire in the eighteenth and nineteenth Centuries," is one of the rare studies that comprehensively addresses the Ottoman defense plans based on natural borders. Another significant study is Osman Köksal's work on the Şumnu

encampment, which examines the spatial and geographical features of Şumnu. Tahir Sevinç's article, "The Ottoman State's İrşova Canal Project (1739-1741)," is a valuable study on the human alteration of geographical features and the reconstruction of strategy during border demarcation efforts, and it significantly strengthens our argument. Hakan Engin's work, "The Defense of the Frontier," stands out as a comprehensive study on border defense. Notably, the absence of any mention of Mehadiye Castle in the study "Ottoman Fortresses According to Archival Documents" prepared by the General Directorate of State Archives highlights a gap in the literature. The most comprehensive information on Mehadiye's geographical features is found in the third volume of Sadullah Enverî's History, which details the 1787-1792 Ottoman-Russo-Austrian wars.

Mehadiye is a settlement unit that has stood out for its strategic importance from the Roman period through the Ottoman Empire. In foreign sources, the region is referred to as "Mehadia." During the Roman era, this area was famous for its Hercules Baths (Kohl, 1844, p. 279; Paget, 1839, p. 143, 144; Boda & Szabo, 2011, p. 273). Mehadiye Castle was captured by the Ottoman State in 1395 during Sultan Bayezid I's campaign into Hungary.

During the Ottoman period, this region, connected to the Temeşvar Eyalet, appears as an area comprising various geographical and administrative units, referred to as: "the inhabitants of Mehadiye," "the city of Mehadiye," "the town of Mehadiye," "the Mehadiye Valley," "the Mehadiye Plain," "the Mehadiye Strait," "the Mehadiye River," "Mehadiye Castle," "the Mehadiye Fortresse," "the Mehadiye stopping point," "the Mehadiye army," "the Mehadiye soldiers," and "the Commander of Mehadiye" (Bayram, 2023).

When the Treaty of Belgrade was signed with Austria on September 18, 1739, the Ottoman-Austrian borders were redrawn. During the signing of this treaty, the security of the Ottoman borders was redesigned in connection with the "Zerne Canal" project. This project separated the shared territory from Mehadiye to İrşova, definitively establishing the border between the two states (Sevinç, 2013, p. 2207).

The last war of the eighteenth century, the 1787-1792 Ottoman-Russo-Austrian War, saw the Ottoman army secure a victory against Austria here. Sadullah Enverî, who was the campaign chronicler at the time, devoted significant space to this victory in his work. His account describes not only the victory but also the region's geographical structure. Enverî conveyed geographical information using two distinct methods. First, he provided direct geographical descriptions under independent headings such as "Zikr-i Nebz-i ez-Evsâf-ı Nehri Tuna ez-Hadd-i Kal'a-i Vidin tâ Hudûd-ı Kasaba-i İrşova ve Muhadiye". Second, to highlight the region's strategic value, he integrated the physical features of locations such as towns, villages, rivers, plains, caves, and valleys into his narrative of related military and political events. Emphasizing Mehadiye's importance with the statement, "...known and referred to as the

Mehadiye Strait, and it was widely rumored and famous among the people that it was equivalent to the key of the Temeşvar Eyalet...", Enverî underscored this region's strategic role in the northwestern defense of the Ottoman Empire (Bayram, 2023, p. 455).

In conclusion, this paper examines the geographical characteristics and strategic importance of Mehadiye through the battles and victories that took place in the region. This study, which focuses on Mehadiye for the first time, a site previously unstudied in the literature, offers a significant contribution to the region's historical and geographic context. It also strengthens geographical and military studies on the Ottoman Empire and contributes to the identification of strategic locations within European territory. As such, it may also guide future research on the subject.

Keywords: Mehadia, Ottoman Defense Strategy, Military Geography, Ottoman-Austrian Wars, Sadullah Enverî's History

KAYNAKLAR:

- Abatan, D. (2003). 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Kuzey-Batı Karadeniz savunma stratejisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ahmed bin Mahmud. (2019). Târîh-i Göynüklü Osmanlı Tarihi 1123–1173/1711–1759 (S. Çolak & M. Aydar, Haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Aksan, V. H. (2010). Kuşatılmış bir imparatorluk: Osmanlı harpleri 1700–1780. İş Bankası Yayınları.
- Aydiner, M. (2007). Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi Subhî Tarihi Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile birlikte (İnceleme ve karşılaştırmalı metin). Kitabevi.
- Baymak, O. (2010). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Balkanlar. Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları (BAY).
- Bayram, Ü. F. (2023a). Eflak ve Boğdan voyvodalıklarının 1787–1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşlarındaki rolleri. Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 10(1), 1–31.
- Bayram, Ü. F. (2023b). Sadullah Enverî Târîhi: 1787–1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı, üçüncü cilt inceleme ve metin. TÜBA.
- Beydilli, K. (1991). Avusturya. TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 4, ss. 174–177).
- Boda, İ., & Szabo, C. (2011). Notes on a Dolichenian relief at Mehadia. In Marisia (Studii și Materiale XXXI Arheologie). Targu Mureş.
- Castellan, G. (1993). Balkanların tarihi (A. Y. Başbuğ, Çev.). Milliyet Gazetesi.
- Ekrem, M. A. (1993). Romen kaynak ve eserlerinde Türk tarihi 1: Kronikler. TTK Yayınları.
- Engin, H. (2023). Teşkilat, tahkimat, mali yapısıyla Osmanlılarda Serhaddin savunması. Kitabevi.
- Fedekar, C. (2014). Kafkasya: İmparatorluklar savaşı. İş Bankası Yayınları.
- Gökpınar, B. (2019). Osmanlı Macaristan'ında son kale: Temeşvar'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkması (1716). Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies, 54, 199–240.
- Hammer, J. F. von. (1991). Büyük Osmanlı tarihi (Cilt 7–8). Üçdal Neşriyat.
- İşgüven, H. (1982). Türk Silahlı Kuvvetleri tarihi Osmanlı Devri, III/4: İkinci Viyana kuşatmasından Nizam-ı Cedid'in teşkiline kadar olan devre (1683–1793). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
- Jelavich, B. (2006). Balkan tarihi: 18. ve 19. yüzyıllar I (İ. Durdu, H. Koç & G. Koç, Çev.). Küre Yayınları.
- Jorga, N. (2005). Osmanlı İmparatorluğu tarihi. Yeditepe Yayınları.
- Kahraman, S. A. (2010). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Akkirman–Belgrad–Gelibolu–Manastır–Özü–Saraybosna–Slovenya–Tokat–Üsküp. Yapı Kredi Yayınları.
- Kohl, J. G. (1844). Austria: Vienna, Prague, Hungary, Bohemia, and the Danube; Galicia, Styria, Moravia, Bukovina, and the Military Frontier. Chapman and Hall.
- Köksal, O. (2006). 19. yüzyılda bir Osmanlı ordugâh kasabası: Şumnu. Araştırma Yayınları.

- Kul, E. (2019). Temeşvar Eyaleti'ne nizam verme çalışmaları ve Temeşvar'ın kaybı öncesinde yapılan faaliyetler (1700–1715). *History Studies*, 11 (3), 1009–1029.
- Kurtaran, U. (2014). Sultan I. Mahmud ve dönemi. Atıf Yayınları.
- Orhonlu, C. (2012). Ahmed Resmî Efendi'nin Eflak coğrafyası. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4–5, 1–14.
- Özcan, A. (2013). Târîh-i Râşid ve Zeyli (1071–1114/1660–1703): Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi (C. 1–3). Klasik Yayınları.
- Öztürk, M. (2019). Doğu Avrupa'nın sınırları. *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 351–366.
- Pageť, J. (1839). Hungary and Transylvania: With remarks on their condition, social, political, and economical. Samuel Bentley.
- Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı târîh deyimleri ve terimleri sözlüğü. MEB.
- Pitcher, D. E. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel coğrafyası (B. Tırnakçı, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Sarıcaoğlu, F. (2001). Kendi kaleminden bir padişahın portresi: Sultan I. Abdülhamid. Tarih ve Tabiat Vakfı.
- Sarıcaoğlu, F. (1996). Hacı İvaz Paşa. TDV İslâm Ansiklopedisi, 14, 487–488.
- Sevinç, T. (2013). Osmanlı Devleti'nin İrşova Kanalı Projesi (1739–1741). *Turkish Studies*, 8(9), 2201–2216.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi. (1982). Osmanlı Devri, III/4: İkinci Viyana kuşatmasından Nizam-ı Cedid'in teşkiline kadar olan devre (1683–1793). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
- Türkal, M. K. (2017). 18. yüzyılın ilk yarısında Eflak ve Boğdan üzerinde Osmanlı-Avusturya mücadelesine dair anonim bir eser: Vakāyi'-i Eflak. *History Studies*, 12(9), 35–54.
- Uyanık, F. (2020). Tuna'nın kuzeyine yönelik Osmanlı siyaseti ve Eflak-Boğdan özerkliğinin restorasyonu (1774–1834). TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Devleti tarihi (C. 3–4). TTK.
- Zinkeisen, J. W. (2011). Osmanlı İmparatorluğu tarihi (C. 5). Yeditepe Yayınları.

RECRUITMENT OF SOLDIERS IN OTTOMAN RUMELIA IN THE 1830s ACCORDING TO THE POPULATION REGISTERS (THE CASE OF ESKİ CUMA)

1830'LARDA OSMANLI RUMELİSİ'NDE NÜFUS KAYITLARINA GÖRE ASKER TOPLAMA (ESKİ CUMA ÖRNEĞİ)

Nevena Nedelcheva¹, Alcan Cafer²

¹St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

¹n.nedelcheva@ts.uni-vt.bg

²Omurtag Historical Museum, Bulgaria

²alcan_djafer@abv.bg

ABSTRACT

At the beginning of the nineteenth century, the Ottoman Empire experienced profound political and military transformations, stemming from the necessity of confronting both internal crises and external challenges. The long-standing Janissary corps, which until then had represented the main military force of the empire, gradually turned into an obstacle to modernization and to the efficiency of the state apparatus. The events of 1826, known in historiography as the Vak'a-i Hayriye ("The Auspicious Incident"), put an end to the existence of the Janissaries and marked the beginning of an entirely new military structure. The regular army that was established immediately afterwards – the Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye – was founded upon the principles of conscription, centralized discipline, and the monetary remuneration of soldiers.

The new army was not simply a structural change but also an attempt to create a unified model that would guarantee the control of the central authority over the armed forces. The regulations issued immediately afterwards describe its overall organization, structure, duration of military service, daily regimen and the path for soldiers to join it. In the context of this, the present report aims to present the changes that occurred in the military organization of the empire and, more specifically, the methods and imposed state practices in the collection of soldiers and the new military order that Asakir-i Mansure created. To achieve this, the case of kaza Eski Cuma, an administrative unit in the Rumelian provinces of the Empire, is taken as an example. The preserved but unpublished nüfus register of the 1830s provides a valuable basis for tracing these processes. Through this source, it is possible to follow the trajectory of a soldier: reaching the prescribed age, potential familial continuity, criteria of fitness, and redistribution into imperial barracks across the provinces. The register uniquely documents this selection process, identifying the regiments and companies to which soldiers were assigned. It also records whether individuals belonged to the regular or reserve forces, the type of unit they served in—infantry, cavalry, artillery, etc.—as well as cases of

discharge due to injury or retirement upon completion of service. Furthermore, it contains information about the civilian occupations of some servicemen and the number of conscripts eligible within a single household. By utilizing this material, the paper will present the organization imposed by the new conscript army, enriched with concrete examples that break through the anonymity traditionally characteristic of the military sphere. It will also address issues such as the hierarchical organization of the new army, its internal order, equipment, and financial provisioning.

During the wars of the late 1820s and early 1830s, the number of troops in the regular army proved insufficient. The state was forced to find a solution to fill this deficit, which led to the establishment of the Redif (reserve) army in 1834. The nüfus registers under discussion provide detailed information about the process of its formation, recruitment, the individuals enrolled from each administrative unit, their military training, and organizational principles. These aspects will likewise be discussed in the paper, again based on unpublished Ottoman source material.

By thematically organizing and analyzing this wealth of data, the study will reconstruct the overall military organization of the Eski Cuma district. In many respects, this case can serve as a model for future research and help define the fundamental criteria and micro-level structure of military organization in the Empire.

Keywords: Ottoman Army, Eski Cuma, Population Register, Ottoman Rumelia

ÖZET

XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu, hem iç krizlerle hem de dış tehditlerle başa çıkma zorunluluğundan kaynaklanan derin siyasi ve askeri dönüşümler yaşamıştır. Uzun yıllar boyunca imparatorluğun temel askeri gücünü oluşturan yeniçeri ocağı, yavaş yavaş devlet aygıtının modernleşmesi ve etkinliği önünde bir engel haline gelmiştir. 1826 yılı olayları, tarih yazımında "Vaka-i Hayriye" ("Hayırlı Olay") olarak bilinen gelişmeler, yeniçerilerin varlığına son vermiş ve yeni bir askeri düzenin başlangıcını işaret etmiştir. Hemen ardından kurulan yeni düzenli ordu –Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye– zorunlu askerlik, merkezileştirilmiş disiplin ve askerlere parasal maaş verilmesi ilkeleri üzerine temellendirilmiştir.

Yeni ordu yalnızca yapısal bir değişiklik değil, aynı zamanda merkezî otoritenin askeri güçler üzerindeki denetimini garanti altına alacak bir model oluşturma girişimiydi. Yayımlanan nizamname ordunun örgütlenmesini ayrıntılı şekilde düzenlemişti: askerlik hizmetinin sürelerini, günlük düzeni, hiyerarşiyi ve safların nasıl doldurulacağını belirliyordu. İlk kez bu ölçekte, imparatorluğun farklı bölgelerinden asker toplanmasına yönelik kurumsallaşmış bir mekanizma uygulanmış ve bu süreç sistematik demografik belgelerin tutulmasıyla

ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda nüfus defterleri özellikle değerli bir kaynak olarak ortaya çıkmaktadır – sayım ve kayıt defterleri olup, yalnızca nüfusun sayısını değil, aynı zamanda onun toplumsal yapısını, yaş özelliklerini, mesleki uğraşlarını ve askeri yükümlülüklerini de içerir. Çalışmamız açısından XIX. yüzyılın 30'lu yıllarına ait ve Rumeli'deki Eski Cuma kazasını kapsayan yayımlanmamış bir nüfus defteri özel bir ilgi alanı teşkil etmektedir. Bunu gerçekleştirmek üzere, imparatorluğun Rumeli eyaletlerinden biri olan Eski Cuma kazası örnek olarak seçilmiştir. Kazanın 1830'lu yıllara ait, henüz neşredilmemiş nüfus defteri, bu süreçlerin izlenmesi için elverişli bir zemin sunmaktadır. Bu vesileyle bir askerin yolculuğunu adım adım takip etmek mümkündür: belli bir yaşa ulaşması, ailevi süreklilik ihtimali, askerlik için elverişlilik kriterleri ve imparatorluk kışalarına dağıtımı. Defter, bu seçim sürecini ayrıntılı biçimde belgelendirmekte, askerlerin hangi birliklere gönderildiklerini, hangi alay veya taburlara bağlı olduklarını göstermektedir. Ayrıca kişilerin yedek ya da muvazzaf olarak kaydedilmeleri, piyade, süvari, topçu gibi hangi sınıfa dâhil oldukları, görevden sakatlanma veya askerlik süresini doldurma nedeniyle terhis edilmeleri gibi bilgiler de kayıtlara geçirilmiştir. Bunun yanında bazı askerlerin geçim kaynaklarına, bir haneden askerlik çağındaki kişi sayısına dair veriler de bulunmaktadır.

Bu bilgiler ışığında, nüfus defterleri sayesinde yeni ordunun imparatorluk ölçeğinde tesis ettiği düzen, mikro düzeyde, otantik örneklerle ortaya konulabilecektir. Tebliğde ayrıca yeni ordunun hiyerarşik yapılanması, iç düzeni, donatımı ve maddî güvencesi de ele alınacaktır.

1820'lerin sonu ve 1830'ların başındaki savaşlar sırasında düzenli ordu mevcudu yetersiz kalmıştır. Devlet bu açığı gidermek için yeni tedbirlere başvurmuş ve 1834 yılında Redif ordusunu, yani yedek kuvvetleri tesis etmiştir. İncelenen nüfus defterleri, Redif ordusunun kuruluş sürecini, seçim ilkelerini, her idarî birimden alınan askerleri, bunların eğitimini ve teşkilatlanma esaslarını ayrıntılı şekilde göstermektedir. Bu hususlar da söz konusu tebliğin parçasını oluşturacaktır.

Böylece, eldeki zengin veriler tematik biçimde tasnif edilerek Eski Cuma kazasının bütüncül askerî organizasyonu ortaya çıkarılacaktır. Bu model, gelecekteki araştırmalarda takip edilebilecek bir örnek teşkil edecek ve imparatorluğun mikro ölçekte askerî yapılanmasını anlamak için temel ölçütleri belirleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Askeri, Eski Cuma, Nüfus Defteri, Osmanlı Rumelisi

TANZİMAT SONRASI OSMANLI GÜMRÜK POLİTİKALARI: 1859 NİZAMNAMESİ BAĞLAMINDA İTHALAT VE İHRACAT VERGİLERİ

OTTOMAN CUSTOMS POLICIES AFTER TANZİMAT: IMPORT AND EXPORT TAXES IN THE CONTEXT OF THE 1859 REGULATION

Haluk Kayıcı
Trakya Üniversitesi, İpsala MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
Edirne, Türkiye
halukkayici@trakya.edu.tr

ÖZET

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde ekonomik ve idarî alanda önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönüşümlerden biri de gümrük idaresinde gerçekleşmiş; devletin mâlî yapısının güçlendirilmesi, ticaretin denetimi ve gelirlerin artırılması amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Gümrükler, devletin dış ticaret üzerindeki kontrolünü sağlaması açısından büyük öneme sahip olmuş, ithalat ve ihracat işlemleri bu kurumlar aracılığıyla düzenlenmiştir. Bu bağlamda, 20 Temmuz 1859 tarihli "Sevâhil ve Kara Hudûd Gümrükleriyle Kadîm Kara Gümrükleri Hakkında Nizamnâme", Osmanlı gümrük sisteminin yeniden yapılandırılması sürecinde kritik bir dönüm noktasıdır.

Osmanlı Devleti döneminde gümrük kavramı, yalnızca malların giriş-çıkış yaptığı sınır kapılarıyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda bu işlemlerden alınan vergileri ve bu süreci yöneten idari yapıyı da ifade etmiştir. Gümrükler Tanzimat'a kadar "Emânet" veya "İltizâm" usullerinden biriyle idare edilirken, bu yöntemler, özellikle taşra gümrük gelirlerinin toplanmasında kullanılıyordu; ancak etkinlik ve denetim açısından çeşitli sorunlar barındırıyordu. Tanzimat reformlarıyla birlikte, iltizâm usulü kaldırılarak, İstanbul ve çevresindeki gümrükler "İstanbul Emtia Gümrüğü" adı altında merkezi bir yapı halinde birleştirildi. 1842 yılında iltizâm usulü geçici olarak yeniden uygulanmaya başlasa da 1859'da tekrar kaldırıldı. Bu tarihten sonra, gümrüklerde kapsamlı bir yenilenme süreci başladı. Mart 1860'tan itibaren taşrada bulunan tüm sahil ve kara gümrükleri on yedi "Emânet" birimine bölünerek, her birinin başına "Emin" unvanıyla müdürler atandı. Taşra gümrüklerinin mali ve idari sorumlulukları İstanbul Emtia Gümrüğü'ne devredilerek hem gelirlerin tahsilatı hem de idari işlemler açısından "İstanbul Gümrük Emâneti" merkezi konuma getirildi. Ayrıca, Memleha Müdürlüklerinin unvanları "Memurluk" olarak, Duhan Nezâretlerinin unvanları ise "Duhan Müdürlüğü" şeklinde değiştirildi. Bu idari yapılar da gümrükler gibi tek bir idare altında toplanarak, 1861'de mülga gümrük emînlerinin görev yaptığı yerlerde kurulan on yedi nezârete bağlandı. Böylece, tuz ve tütün gelirleriyle gümrük resimleri "Rüsûmat Emâneti" vasıtasıyla merkezi bir şekilde yönetilmeye başlandı. Bu düzenlemeler, Osmanlı maliyesinin modernleşmesi ve merkezîyetçi yapıya geçiş sürecinin önemli bir

parçasını teşkil etmektedir. 1859'lardan itibaren başlayan bu değişimde özellikle 1861'de süresi dolacak olan ticaret antlaşmalarının çok büyük etkisi vardı.

1859 tarihli nizamnamenin en temel özelliği sahil ve çeşitli kara gümrüklerinde vergilerin nasıl tahsil edileceğinin tespit edilmesidir. İthal mallardan "Âmediye", ihraç mallardan ise "Reftiye" adı altında hangi oranlarda gümrük vergisi tahsil edilmesi hükme bağlanmıştır. Ayrıca, bazı ticari işlemler için ek vergiler alınması da öngörülmüş ve bu süreçte tüccarların gereksiz yere mağdur edilmemesi, ticaretin engellenmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu, dönemin ekonomik politikalarında devletin gelir kaynağını artırmakla birlikte ticareti destekleyici bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir.

Ayrıca bu nizamnamede gümrükler; "Sahil Gümrükleri", "Kara Hudut Gümrükleri", "Tuna Eyaleti Gümrükleri" ve "Kadim Kara Gümrükleri" olmak üzere dört ana kategoriye ayrılmıştır. İstanbul ve diğer kıyı şehirlerinde kurulu bulunan sahil gümrükleri, deniz yoluyla gelen malların kontrolü ve vergilendirilmesini sağlamıştır. Kara hudut gümrükleri ise Bosna, Memleketeyn (Eflak ve Boğdan), Bulgaristan, Sırbistan, Rusya ve İran gibi sınır bölgelerinde yer almakta ve kara ticareti üzerinden denetim sağlamaktaydı. Rumeli ve Anadolu'daki geleneksel kara gümrükleri de sistem içinde yeniden tanımlanarak modern idari yapılara dönüştürülmüştür.

Bu çalışma, 1859 tarihli Gümrük Nizamnamesi temelinde Osmanlı Devleti'nin dış ticaret politikası kapsamında uyguladığı ithalat ve ihracat vergilerini, bu vergilerin oranlarını ve tahsil yöntemlerini analiz etmektedir. Aynı zamanda bu düzenlemenin gümrük teşkilatındaki yapısal dönüşümleri nasıl şekillendirdiğini ortaya koymakta, böylece Tanzimat sonrası dönemde mali modernleşme süreçlerine ışık tutmaktadır. Osmanlı'nın ekonomik yönetim biçiminin merkezileşme, şeffaflık ve vergi düzenlemeleri üzerinden nasıl evrildiğini anlamak açısından önemli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Gümrük Sistemi, 1859 Gümrük Nizamnamesi, Tanzimat Dönemi, Dış Ticaret, Gümrük Vergileri

ABSTRACT

The 19th century was a period when the Ottoman Empire experienced significant economic and administrative transformations. One of these transformations was in the customs administration; various regulations were made to strengthen the state's financial structure, control trade and increase revenues. Customs had great importance in terms of ensuring the state's control over foreign trade and import and export transactions were regulated through these institutions. In this context, the "Regulation on Sevahil and Land Border Customs and Ancient Land Customs" dated July 20, 1859, was a

critical turning point in the process of restructuring the Ottoman customs system.

During the Ottoman Empire, the concept of customs was not limited to the border gates where goods entered and exited; it also referred to the taxes collected from these transactions and the administrative structure that managed this process. Until the Tanzimat, customs were managed by one of the “Emânet” or “İltizâm” methods, and these methods were used especially in the collection of provincial customs revenues; however, they had various problems in terms of efficiency and control. With the Tanzimat reforms, the tax-farming method was abolished and the customs in and around Istanbul were combined into a central structure under the name of “Istanbul Commodity Customs.” Although the tax-farming method was temporarily re-implemented in 1842, it was abolished again in 1859. After this date, a comprehensive renewal process began in the customs. As of March 1860, all coastal and land customs offices in the provinces were divided into seventeen “Emânet” units, and directors with the title of “Emin” were appointed to each. The financial and administrative responsibilities of the provincial customs were transferred to the Istanbul Commodity Customs, and the “Istanbul Customs Office” was brought to a central position in terms of both revenue collection and administrative procedures. In addition, the titles of the Memleha Directorates were changed to “Memurluk” and the titles of the Duhan Ministry to “Duhan Directorate”. These administrative structures were also brought under a single administration, like the customs, and were connected to seventeen ministries established in 1861 in the places where the former customs officers had served. Thus, salt and tobacco revenues and customs duties began to be managed centrally through the “Rüsûmat Depository”. These arrangements constituted an important part of the modernization of Ottoman finances and the transition to a centralized structure. In this change that began in 1859, the trade agreements that would expire in 1861 had a great impact.

The most basic feature of the 1859 regulation was the determination of how taxes would be collected at coastal and various land customs offices. It was stipulated at what rates customs duties would be collected under the name of “Âmediye” for imported goods and “Reftiye” for exported goods. In addition, it was envisaged that additional taxes would be collected for some commercial transactions, and it was emphasized that merchants should not be unnecessarily victimized, and trade should not be prevented during this process. This shows that the state adopted an approach that supported trade while increasing its source of income in the economic policies of the period.

In addition, in this regulation, customs were divided into four main categories: “Coastal Customs”, “Land Border Customs”, “Danube Province Customs” and “Ancient Land Customs”. Coastal customs established in Istanbul and other coastal cities ensured the control and taxation of goods coming by sea. Land border customs were in border regions such as Bosnia, Memleketeyn

(Wallachia and Moldavia), Bulgaria, Serbia, Russia and Iran and provided control over land trade. Traditional land customs in Rumelia and Anatolia were also redefined within the system and transformed into modern administrative structures.

This study analyzes the import and export taxes, the rates of these taxes, and the collection methods applied by the Ottoman Empire within the scope of its foreign trade policy based on the Customs Regulation of 1859. It also reveals how this regulation shaped the structural transformations in the customs organization, thus shedding light on the processes of financial modernization in the post-Tanzimat period. It aims to make an important contribution to understanding how the Ottoman economic management style evolved through centralization, transparency, and tax regulations.

Keywords: Ottoman Customs System, 1859 Customs Regulation, Tanzimat Period, Foreign Trade, Customs Duties

BAŞKENT İSTANBUL'UN BESİN TEMİNİNDE RUMELİ COĞRAFYASININ ROLÜ (XV-XVI. YÜZYILLAR)

THE ROLE OF RUMELIAN GEOGRAPHY IN THE FOOD SUPPLY OF THE CAPITAL İSTANBUL (15th-16th CENTURIES)

Hacer Ateş
Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Edirne, Türkiye
hacerates@trakya.edu.tr

ÖZET

Dünyanın önemli şehirlerinden biri olan İstanbul, bir imparatorluk başkenti olarak Orta Çağ'ın en görkemli ve en kalabalık şehriydi. Bizans döneminde "imparatorluğun midesi" olarak adlandırılan şehrin besin tedarikini Trakya ve Bitinya bölgeleri üstlenmişlerdi. Osmanlı döneminde bu tedarik zincirine Trakya ile birlikte tüm Rumeli coğrafyası, Anadolu, Karadeniz, Doğu Akdeniz ve Mısır da dahil edilmiştir.

1453 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilen İstanbul Osmanlı'nın yeni başkenti olarak güçlü ekonomisi ve günden güne artan nüfusuyla eski ihtişamlı günlerine geri dönmüştür. İstanbul'un nüfusu sadece şehir halkından ibaret olmayıp saray, ordu ve belli zaman aralıklarında şehirde bulunan tüccarlar ve ziyaretçileri de kapsamaktadır. Bu da oldukça kalabalık bir nüfus anlamına gelmektedir. Fatih döneminden Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar İstanbul'un iâşesi meselesi her zaman büyük önem taşımıştır. Osmanlı şehirlerinin büyük çoğunluğu İstanbul'a ürün akışı kesintisiz ve sistemli bir şekilde sağlamak üzere devlet tarafından organize edilmiştir.

Bu çalışmada Osmanlı klasik döneminde İstanbul'un besin ihtiyacının temininde Rumeli bölgesinin rolü ele alınarak bu hususta ön plâna çıkan yerler, başkentten talep edilen ürünler, temin ve nakliye süreçleri ele alınacaktır. Çalışmanın ana kaynağını Osmanlı arşiv vesikaları teşkil etmektedir. Arşiv vesikalarına göre İstanbul iâşesi için Rumeli'den daha ziyade küçükbaş hayvan, tahıl, pirinç, kısmen bal, yağ ve kuru meyve talep edildiği anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde en çok tercih edilen et koyun eti olup saray mutfağının, başkentteki yeniçerilerin ve halkın başlıca tüketim maddesi idi. Bu sebeple devlet düzenli olarak et ihtiyacının karşılanması için XV. yüzyılın sonlarından itibaren celep-keşân sistemini oluşturmuştur. Celep adı verilen hayvan tüccarları vasıtasıyla toplanan koyunlar satılmak üzere İstanbul'da "koyun emini"ne teslim edilip kasaplara ulaştırılmıştır. Her ne kadar Anadolu'dan da koyun temin edilse de celep sistemi sadece Rumeli coğrafyasında ortaya çıkmış bir uygulamadır. Rumeli'nin tercih edilmesinde en

önemli etken, yoğun koyun yetiştiriciliği yapılmasının yanında hayvanların İstanbul'a naklinin daha kolay olmasıdır.

Koyun temin edilen yerler arasında; Üsküp, Kalkandelen, Kosova, Manastır, Pirlepe, Köprülü, Kratova, İştib, Tikveş, Filibe, Gümülcine, Ahyolu, Aydos, Karinabad, Yanbolu, Zağra-i Atik ve Zağra-i Cedid, Hatunili, Rusikasrı, Kızılağaç, Cısr-i Mustafa Paşa, Akçakızanlık, Çırpan, Tatarpazarı, Uzuncaova-i Hasköy, Dimetoka, Yenice-i Karasu, Edirne, İpsala, Gelibolu, Kırkkilise, Vize, Bergos, Silivri, Hayrabolu, Pınarhisarı, Çatalca, Çorlu, Malkara, Ferecik, İnoz, Kavak, Keşan, Mürefte, İneçik, Rodoscuk, Cısr-i Ergene, Havass-ı Mahmudpaşa, Babaeski bulunmaktaydı. Rumeli'den zaman zaman özellikle "kıvırcık koyun" türünün talep edildiği arşiv belgelerinde sıklıkla geçmektedir. Etin yanı sıra buğday temel besin maddelerinin başında gelmekte idi. Pirinç, buğdaydan sonra ikinci sırada tüketilmekteydi. Bol ve kaliteli buğdayın yetiştiği bereketli Rumeli toprakları İstanbul'un en önemli tahıl deposu konumundaydı. Rumeli'nin her eyaletinde ve kazasında buğday üretilmekteydi. Üreticiler kendi ihtiyaçlarının fazlasını öncelikli olarak İstanbul iaşesi için gelen "emin" adı verilen kimselere satmak zorundaydılar. Edirne, Kırklilise, Vize, Çorlu, Ereğli, Hayrabolu, Ergene, Babaeski, Bergos, Malkara, İneçik, Keşan, İpsala, Gümülcine, Karasu Yenicesi, Kavala, Drama, Zihne, Ferecik, Dimetoka, gibi kazalar en çok buğday temin edilen yerlendendi. Liman kentlerine getirilen buğdaylar gemilerle İstanbul'a nakledilmekteydi. Selânik, Karaferye, Tırhala, Ağrıboz, Tekirdağ-Rodoscuk, Gelibolu limanları ile Enez ve İbrice İskeleleri Rumeli'nin çeşitli yerlerinden gelen tahılın İstanbul'a naklediliği merkezlerdi. İstanbul iaşesi için başkente ürün getiren yerli Müslüman ve Gayrı Müslim tüccarlara devlet gümrük vergisinde %1 indirim yapılmaktaydı.

Rumeli'de pirinç üretiminde en önemli merkez Filibe'dir. Ancak Filibe'nin yanı sıra Tatarpazarı'ndan da pirinç talep edilmekteydi. Filibe'de üretilen pirinç önce Edirne'ye sonra Tekirdağ-Rodoscuk limanı vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmekteydi. Bazen bu nakliye işleminin Ahyolu iskelesinden hareketle Karadeniz tarafından İstanbul'a ulaştırıldığı da tespit edilmektedir. Arşiv belgelerine göre yine Selânik, Tırhala, Yenişehir, Drama, Serez, Zağra-i Atik ve Cedid, Sofya, Yergöğü, Hezargrad taraflarından da kilâr-ı amire (saray mutfacı) için pirinç talep edildiği görülmektedir.

Sonuç olarak arşiv vesikalarındaki verilere dayanarak saray mutfacının (kilâr-ı amire), başkentteki yeniçerilerin ve şehir halkının ihtiyacı olan koyun etinin temininde Rumeli'nin oldukça önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta celep-keşân sistemin sadece Rumeli'ye has bir uygulama olması devletin buraya verdiği önemi göstermektedir. Netice itibarıyla başkent'in ihtiyaç duyduğu et, buğday ve pirincin büyük kısmının bugünkü Tuna havzası, Trakya, Bulgaristan, Makedonya ve Teselya bölgelerini içine alan Rumeli coğrafyasından tedarik edildiği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Rumeli, İaşe

ABSTRACT

Istanbul is one of the world's most important cities. As the imperial capital, it was the most magnificent and populous city of the Middle Ages. Known as the "stomach of the empire" during the Byzantine era, the city's food supply was provided by the regions of Thrace and Bithynia. During the Ottoman period, this supply chain included Thrace, as well as the entire region of Rumelia, Anatolia, the Black Sea, the Eastern Mediterranean, and Egypt.

Conquered by Mehmed the Conqueror in 1453, Istanbul returned to its former glory as the new capital of the Ottoman Empire, boasting a strong economy and a steadily growing population. Istanbul's population encompassed not only the city's inhabitants but also the palace, the military, and merchants and visitors who periodically visited the city. This represents a substantial population. From the reign of Mehmed the Conqueror until the collapse of the Ottoman Empire, the issue of Istanbul's provisioning remained paramount. The vast majority of Ottoman cities were organized by the state to ensure an uninterrupted and systematic flow of goods to Istanbul.

This study will examine the role of the Rumelia region in supplying Istanbul's food needs during the classical Ottoman period, focusing on prominent locations, products demanded from the capital, and the processes involved in their procurement and transportation. The main source of this study is Ottoman archival documents. Archive documents indicate that Rumelia was the primary source of food supplies for Istanbul, primarily in small ruminants, grain, rice, and, to a lesser extent, honey, oil, and dried fruit. During the Ottoman period, mutton was the most preferred meat, a staple in the palace kitchen, among the Janissaries in the capital, and among the general public. Therefore, the state established the *celep-keşân* system from the late 15th century to regularly meet the meat demand. Sheep were collected by livestock traders known as *celeps*, and then delivered to the "koyun emini" in Istanbul for sale before being transported to butchers. Although sheep were also sourced from Anatolia, the *celep* system was a practice that originated only in Rumelia. The primary factor in Rumelia's preference was its intensive sheep farming and the ease of transporting the animals to Istanbul.

Among the places where sheep were supplied were; Üsküb, Kalkandelen, Kosova, Manastır, Pırlepe, Köprülü, Kratova, İştib, Tikveş, Filibe, Gümülcine, Ahyolu, Aydos, Karinabad, Yanbolu, Zağra-i Atik ve Zağra-i Cedid, Hatunili, Rusikasrı, Kızılağaç, Cısr-i Mustafa Paşa, Akçakızanlık, Çırpan, Tatarpazarı, Uzuncaova-i Hasköy, Dimetoka, Yenice-i Karasu, Edirne, İpsala, Gelibolu, Kırkkilise, Vize, Bergos, Silivri, Hayrabolu, Pınarhisarı, Çatalca, Çorlu, Malkara, Ferecik, İnoz, Kavak, Keşan, Mürefte, İneçik, Rodoscuk, Cısr-i Ergene, Havass-ı Mahmudpaşa, Babaeski. Archive documents frequently mention that "kivırcık koyun" were in particular demand from Rumelia. Along with meat, wheat was a staple food. Rice was second only to wheat in consumption. The fertile lands of Rumelia, where abundant, high-quality wheat grew, were Istanbul's

most important storage depot. It was produced throughout Rumelia and its districts. Producers were obligated to divide and sell any surplus they had to produce to individuals called "emin," who came to Istanbul to provide food. Cities such as Edirne, Kırklilise, Vize, Çorlu, Ereğli, Hayrabolu, Ergene, Babaeski, Bergos, Malkara, İnecek, Keşan, İpsala, Gümülcine, Karasu Yenicesi, Kavala, Drama, Zihne, Ferecik, Dimetoka, Ferecik and Dimetoka were among the places where most wheat was supplied. Wheat brought to port cities was shipped to Istanbul. The ports of Selânik, Karaferye, Tırhala, Ağrıboz, Tekirdağ-Rodoscuk, Gelibolu, and the Enez and İbrice docks were hubs for grain transport from various parts of Rumelia to Istanbul. Local Muslim and non-Muslim merchants bringing goods to the capital for Istanbul business received a 1% discount on the state customs tax.

The most important center for rice production in Rumelia was Filibe. However, rice was also demanded from Tatarpazarı, as well as Plovdiv. Rice produced in Filibe was first sent to Edirne and then to Istanbul via the port of Tekirdağ-Rodoscuk. It is also known that this shipment departed from the Ahyolu pier and was transported to Istanbul via the Black Sea. Archival documents indicate that rice was also demanded for the kilâr-ı amire (palace kitchen) from Selânik, Tırhala, Yenişehir, Drama, Serez, Zağra-i Atik and Cedid, Sofia, Yergöğü, and Hezargrad.

In conclusion, based on archival data, it appears that Rumelia played a significant role in providing the mutton needed for the palace kitchen (kilâr-ı amire), the capital's standing army, and the city's population. The fact that the celep-keşân system was unique to Rumelia demonstrates the importance the state placed on the region. Consequently, it appears that a large portion of the meat, wheat, and rice needed by the capital was procured from Rumelia, a region encompassing the present-day Danube basin, Thrace, Bulgaria, Macedonia, and Thessaly.

Keywords: İstanbul, Rumelia, Subsistence

SOME OBSERVATIONS ON TRANSLATED DOCUMENTS IN OTTOMAN TURKISH (18TH-19TH CENT.)

OSMANLICA TERCÜME BELGELER (18.-19. YÜZYILLAR) ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Irina Saraivanova

Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Classical and Modern
Philology, Department of Turkic and Altaic Studies

Sofia, Bulgaria

i.saraivanova@uni-sofia.bg

ABSTRACT

This text presents some observations on the specificity of documents from the Ottoman period, translated for different purposes and from a variety of languages into Ottoman Turkish. The official correspondence between different subjects and institutions in the Ottoman Empire included a certain amount of translated documents. In many cases the need for translating official texts into Ottoman Turkish is associated with the relations of the Ottomans with foreign states and their representatives as well as with reports and other texts, originating from the empire's ambassadors to foreign countries. Translations of treaties and various texts of legal character also have a certain place among the translated documents.

Data sources, used for the purposes of this study, are excerpted from the archives of the "St. St. Cyril and Methodius" National Library (Republic of Bulgaria) and the Directorate of State Archives (Republic of Türkiye). The documents for the research are selected from different collections of both institutions with time limitation 18th-19th centuries. The corpus is constituted exclusively from texts with the explicit indication that represent a translation. Generally this indication is stated at the beginning of the document, but in some of the sources is found at the back of the page as an additional inscription.

Issues regarding the language of the originals raise a number of questions to which answers are sought in this study. The specific language from which the translation is made is sometimes mentioned in the document. A certain amount of the researched sources are kept together with the originals, which gives an indisputable confirmation about the source language. In the rest of the archival records on which this research is built on, such indications are not detected. The analysis of the corpus shows a variety of source languages such as French, English, Latin, Greek, Armenian, Spanish, Bulgarian etc. In this regard an interesting aspect of the correspondence is observed: some

archivals have a copy in one language (the original), a copy of a translation in a different language (such as French), and another in Ottoman Turkish. On the other hand, as most of the compilation consists of texts, originating from diplomatic officials, when the documents do not contain any information about the source language, some attempts are made for drawing conclusions, based on the standard language of diplomacy from the period concerned.

The research addresses some aspects of the contents or the reasons for drawing up the documents. This peculiarity is closely related to the sender/author: variations depend on whether the document originates from a foreign diplomatic official or from a diplomatic representative of the Ottoman state to a foreign country. Generally documents from foreign officials express concerns about issues, related to: diplomatic officials in embassies and consulates; citizens/subjects of other countries, residing/working/travelling in the Ottoman Empire; political issues. On the other hand translated documents from Ottoman diplomats often contain information about their personal impressions from meetings with officials from the country they are sent to; observations and even detailed reports in regard to the political situation in the country in question; as well as issues, concerning political and military aspects of the relations between the Ottoman state and other countries.

The analysis of official correspondence in translation into Ottoman Turkish not only reveals its contents but also contributes to the disclosure of information about the identity of the translators and in some cases the process of translation (especially when rough drafts are available) thus underlining the importance of the individuals responsible for the translation as well as the importance of the act of translation itself.

Keywords: Ottoman Turkish, Translated Documents, Diplomatic Correspondence

ÖZET

Bu metinde çeşitli amaçlar güderek birçok dilden Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiş ve Osmanlı dönemine ait tercüme belgelerin özellikleri üzerine bazı tespitler sergilenmektedir. Osmanlı resmi yazışmasında belirli bir sayıda tercüme belgeler vücut bulmaktadır. Çoğu, Osmanlı Devleti ile yabancı ülkeler arasındaki ilişkiler çerçevesinde hazırlanmış belgeler veya Osmanlı sefirleri tarafından düzenlenmiş raporlar ve diğer metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlara ayrıca çeşitli anlaşma ile hukuk ve politika ile ilgili diğer yazılar ilave edilmektedir.

Araştırmada kullanılan veri kaynakları 18–19. yüzyıllara ait olup, 'St. St. Kiril ve Metodiy' Millî Kütüphanesi ile T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığında saklanan

arşivlerdeki farklı koleksiyonlardan toplanmıştır. Söz konusu belgeler, tercüme oldukları açıkça (belgenin başında veya arka sayfasında) belirtildiği kaynaklar arasından seçilmiştir.

Bildirinin amaçları arasında, orijinal metinlerin diliyle ilgili sorunların aydınlığa kavuşturulması da bulunmaktadır. Bazı belgelerde orijinal metnin dili belirtilmiş olmakla birlikte, birçoğunda bu bilgi eksiktir. Yazışmaların bir kısmı, orijinal metniyle birlikte kayda geçirilmiş ve saklanmıştır. Bu bağlamda dikkat çeken arşiv kaynaklarından bazıları üç ayrı metinden oluşmaktadır: orijinal metin, Fransızca tercümesi ve Osmanlıca tercümesi. Bununla birlikte, tercüme belgelerin büyük bir bölümü diplomatik görevliler tarafından gönderildiği için, orijinal metnin dilinin tespit edilmesinde dönemin diplomasi diline ilişkin bilgilerimizden yararlanılarak belirli sonuçlara ulaşılmaktadır. Orijinal metinlerin dilleri arasında Fransızca, İngilizce, Rusça, Rumca, Latince, Ermenice, İspanyolca, Bulgarca vb. dillerin yer aldığı tespit edilmektedir.

İncelememizde, tercüme belgelerin içeriği veya yazılma sebepleriyle ilgili bazı tespitlere de dikkat edilmektedir. Özellikle belgeyi yazan ya da gönderen kişiye göre bir ayırım yapılmaktadır. Böylece bu yazışmalar, Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancı bir diplomatik görevli ile yabancı bir ülkede görev yapan Osmanlı diplomatik temsilcisinden kaynaklanmak üzere iki grupta değerlendirilmektedir. Bu bakımdan, yabancı görevlilerden gelen belgelerin konularının büyük kısmını; Osmanlı Devleti'ndeki kendi yaşamları ve görevleriyle ilgili sorunlar, temsil ettikleri ülkenin tebaasının/vatandaşlarının Osmanlı İmparatorluğu'nda kalma, çalışma veya seyahatlerine ilişkin meseleler, ayrıca politik nitelikli konular oluşturmaktadır. Osmanlı sefirleri ve diğer resmî temsilcileri tarafından gönderilen tercüme belgeler ise çoğu zaman rapor niteliğinde olup, görev yaptıkları ülkedeki üst düzey yetkililerle gerçekleştirdikleri görüşmelere dair izlenimleri ile Osmanlı Devleti'nin söz konusu ülkeyle ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan önemli siyasî, askerî vb. olay ve durumların değerlendirilmesini içeren kaynaklardır.

Osmanlıca tercüme belgelerin incelenmesi sonucunda ayrıca, tercümanlar ve —müsvedde mevcut olduğu durumlarda— tercüme süreci hakkında bilgi edinilmesine de katkı sağlanmaktadır. Böylece tercümeden sorumlu kişilerin önemi ve aynı zamanda tercüme eyleminin kendisinin önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Türkçesi, Tercüme Belgeler, Diplomatik Yazışma

ARKEOLOJİK MİRASIN KAMUSAL PEYZAJ ALANINA DÖNÜŞÜMÜ: YEMİŞ KAPANI HANI

TRANSFORMING ARCHAEOLOGICAL HERITAGE INTO PUBLIC LANDSCAPE SPACE: THE CASE OF YEMİŞ KAPANI HAN

Selinay Kayhan¹, Beste Karakaya Aytin²,

¹ Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı
Edirne, Türkiye

¹ selinaykayhan10@trakya.edu.tr

² Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
Edirne, Türkiye

² bestekarakaya@trakya.edu.tr

ÖZET

Arkeolojik alanlar, sadece geçmişe ait fiziksel izler barındırmakla kalmayıp, aynı zamanda tarihî sürekliliğin günümüze taşındığı ve kültürel kimliğin şekillendiği önemli kültürel anlatılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanlar, tarihî mirasın korunmasının ötesinde, günümüz kent yaşamı içinde sürdürülebilir şekilde işlevlendirilerek kent belleğinin canlı tutulması, toplumsal aidiyetin güçlendirilmesi ve eğitsel amaçlarla kullanılması bakımından hayati bir rol üstlenmektedir. Peyzaj mimarlığı disiplini ise, bu alanların yalnızca fiziksel olarak korunmasını değil; aynı zamanda kamusal erişime açılması, kullanıcılar tarafından anlaşılabilir ve deneyimlenebilir hale getirilmesi için çok yönlü tasarım stratejileri geliştiren kritik bir alan olarak öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda, çalışmanın odak noktası arkeolojik alanların peyzaj tasarım kriterleri ışığında değerlendirilmesi ile birlikte; bu amaçla Edirne kent merkezinde, Osmanlı döneminden kalma 16. yüzyıla ait Yemiş Kapanı Hanı örnek alan olarak seçilmiştir. Han, yapılan arkeolojik kazılar sonucunda kısmen düzenlenmiş bir açık alan niteliğinde olmakla birlikte, saha çalışmaları mevcut düzenlemelerin alanın tarihî, kültürel ve sosyal potansiyelini yansıtmakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Özellikle alanda gözlemlenen yönlendirme ve bilgilendirme eksiklikleri, fiziksel erişilebilirlik sorunları ile kullanıcı deneyimini destekleyecek donatı ve altyapı unsurlarının yetersizliği, alanın kamusal işlevini sınırlandıran temel problemler olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışma boyunca dört aşamalı bir metodoloji izlenmektedir. İzlenen dört aşamalı metodoloji, araştırmanın sistematik ve kapsamlı olmasını sağlamaktadır. İlk aşamada, arkeoparklar ve arkeolojik alanların peyzaj tasarımına ilişkin kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu tarama, hem ulusal hem de uluslararası kaynaklardan (İşcan & Halaç, 2023; Akgül, 2021; Keskin & Zeren, 2018; Sbrogió ve diğerleri) derlenen güncel teorik yaklaşımlar ve uygulama örnekleri doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. İkinci aşamada,

Yemiş Kapanı Hanı alanında gerçekleştirilen yerinde gözlemler ile mekânsal ve fiziksel koşullar detaylı olarak incelenmiştir. Bu inceleme sürecinde, kullanıcıların mekânda geçirdikleri sürenin genellikle kısa olduğu, rotasyon eksikliği sebebiyle alanı dolaşmadan geçtikleri ve özellikle çocuklara yönelik herhangi bir donatı veya eğitsel düzenlemenin bulunmadığı belirlenmiştir.

Üçüncü aşamada, literatürde belirlenen tasarım kriterleri üç ana başlık altında toplanarak (genel, yapısal ve bitkisel) alanın mevcut durumuna uygulanabilirliği test edilmiştir. Bu uygulama, teorik bilgilerin sahadaki somut koşullarla bağdaştırılması açısından önem taşımaktadır. Son aşamada ise, elde edilen bulgular ışığında alanın güçlü ve zayıf yönleri eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmuş; mekânsal ve işlevsel eksikliklerin giderilmesine yönelik özgün tasarım önerileri geliştirilmiştir. Öneriler arasında, kullanıcı yönlendirmesini iyileştirecek bilgilendirme sistemlerinin kurulması, erişilebilirlik standartlarının artırılması, kullanıcı deneyimini zenginleştirecek oturma ve dinlenme alanlarının oluşturulması ile özellikle çocuklar için interaktif ve eğitici donatılar eklenmesi yer almaktadır.

Bu çalışma, arkeolojik alanların tasarımında literatürde ortaya konan teorik kriterlerin saha koşullarıyla karşılaştırılarak uygulanabilirliğinin test edilmesi ve yerel bağlamın özgün dinamiklerine uygun, somut ve işlevsel çözüm önerileri sunması açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Sadece fiziksel mekân analiziyle sınırlı kalmayan araştırma, aynı zamanda arkeo parkların kültürel ve sosyal bağlamda toplumsal hafıza ile bütünleşerek yaşayan ve etkileşimli kamusal mekânlara dönüşme potansiyelini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, peyzaj mimarlığının kültürel mirasın korunmasındaki rolünü yeniden tanımlamakta ve mesleki pratik ile kuramsal bilgi arasında güçlü bir köprü kurmaktadır. Araştırma, bu yönüyle hem akademik çalışmalara katkı sağlamakta hem de uygulayıcı peyzaj mimarlarına, kültürel miras alanlarında bütüncül, kullanıcı odaklı ve sürdürülebilir tasarım stratejileri geliştirme konusunda yol gösterici bir kaynak sunmaktadır. Sonuç olarak, Yemiş Kapanı Hanı özelinde geliştirilen öneriler; alanın kent yaşamına entegre edilerek yalnızca fiziksel olarak değil, işlevsel ve kültürel açıdan da yeniden canlandırılmasını, tarihsel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını ve kent sakinlerinin arkeolojik mirasla güçlü ve sürdürülebilir bir bağ kurmasını desteklemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Arkeolojik Alanlar, Kültürel Miras, Yemiş Kapanı Hanı, Arkeopark

ABSTRACT

Archaeological sites are not merely physical remnants of the past; they also represent significant cultural narratives through which historical continuity is carried into the present and cultural identity is shaped. These sites play a vital role not only in the preservation of historical heritage but also in sustaining

urban memory, strengthening social belonging, and serving educational purposes through sustainable integration into contemporary urban life. The discipline of landscape architecture emerges as a critical field that not only ensures the physical protection of these areas but also develops multifaceted design strategies to make them publicly accessible, understandable, and experienceable for users.

In this context, the focus of the study is to evaluate archaeological sites in light of landscape design criteria. For this purpose, the Yemiş Kapanı Inn, a 16th-century structure from the Ottoman period located in the city center of Edirne, was selected as a case study. Although the site has been partially arranged as an open area following archaeological excavations, fieldwork indicates that the current arrangements are insufficient to reflect the historical, cultural, and social potential of the area. In particular, deficiencies in signage and informational systems, problems related to physical accessibility, and a lack of amenities and infrastructure to support user experience emerge as major issues that limit the public function of the site.

The study follows a four-phase methodology, ensuring a systematic and comprehensive research approach. In the first phase, a comprehensive literature review was conducted on the landscape design of archaeoparks and archaeological sites. This review was carried out based on recent theoretical approaches and implementation examples drawn from both national and international sources (İşcan & Halaç, 2023; Akgül, 2021; Keskin & Zeren, 2018; Sbrogió et al.). In the second phase, on-site observations were carried out at the Yemiş Kapanı Inn to examine the spatial and physical conditions in detail. During this process, it was observed that visitors generally spent a short amount of time in the space, passed through without exploring due to the lack of circulation paths, and that there were no specific amenities or educational features designed for children.

In the third phase, the design criteria identified in the literature were grouped under three main categories—general, structural, and vegetative—and their applicability to the current conditions of the site was tested. This step is significant in terms of aligning theoretical knowledge with practical, site-specific realities. In the final phase, the strengths and weaknesses of the site were critically evaluated based on the findings, and original design proposals were developed to address spatial and functional shortcomings. These proposals include the establishment of informational and wayfinding systems to improve user orientation, enhancement of accessibility standards, the creation of seating and resting areas to enrich the user experience, and the inclusion of interactive and educational features especially targeted at children.

This study is important in that it tests the theoretical criteria proposed in the literature through field application and offers context-specific, practical design solutions. Furthermore, it does not solely focus on physical spatial

analysis but also aims to contribute to the transformation of archaeoparks into vibrant public spaces integrated with collective memory in cultural and social contexts. In this respect, the research serves as a guiding resource for both academic and practicing landscape architects. Ultimately, the proposals developed for the Yemiş Kapanı Inn aim to ensure the sustainable integration of the site into urban life, safeguard the transmission of cultural heritage to future generations, and support the establishment of a meaningful connection between urban residents and archaeological heritage.

Keywords: Archaeological Sites, Cultural Heritage, Yemiş Kapanı Inn, Archaeopark

15. YÜZYIL OSMANLI CAMİ BAHÇELERİNİN EKOLOJİK DEĞERİ: EDİRNE ÖRNEĞİ

THE ECOLOGICAL VALUE OF 15TH CENTURY OTTOMAN MOSQUE GARDENS: THE CASE OF EDİRNE

Emine Çoban Şahin
Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
Edirne, Türkiye
eminecoban@trakya.edu.tr

ÖZET

Osmanlı Dönemi kent anlayışında camiler, yalnızca ibadet mekânları değil; aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekolojik işlevleri bir arada barındıran yapılardır. Cami bahçeleri ise, hem kentsel peyzajın şekillenmesinde hem de kentsel yaşamın doğayla ilişkisinde önemli rol oynamaktadır. Özellikle 15. yüzyılda inşa edilen camiler, dönem mimarisini ve sosyo-kültürel yapısını yansıtırken, günümüzde de ekolojik değerini sürdüren yeşil alanlara sahiptir.

Osmanlı dönemine ait cami bahçeleri, tarihî ve kültürel miras değerlerinin ötesinde, doğal peyzajla bütünleşmiş yapılarıyla kent ekolojisine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Günümüzde hızlı kentleşmenin neden olduğu çevresel sorunlar ve yeşil alan kayıpları, tarihî mekân tasarımlarının ekolojik işlevlerini yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Edirne kent merkezinde yer alan 15. yüzyıl cami bahçeleri örneğinde, Osmanlı döneminden günümüze ulaşan kültürel peyzaj alanlarının ekolojik işlevlerini incelemek ve bu alanların kentsel yeşil dokuya katkılarını değerlendirmektir. Cami bahçeleri, yalnızca ibadete yönelik alanlar değil; aynı zamanda çevresel sürdürülebilirliğe katkı sunan çok işlevli kentsel açık alanlar olarak ele alınmaktadır. Çalışma, tarihî cami bahçelerinin ekolojik peyzaj bileşenleri olarak da değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak, kentsel peyzaj planlaması ve sürdürülebilir kent tasarımı yaklaşımlarına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Çalışma kapsamında öncelikle literatür taraması gerçekleştirilmiş; 15. yüzyılda Edirne'de inşa edilen camiler, genel özellikleri ve kent içindeki konumları, bahçeleri incelenmiştir. Harita çalışmaları ile bahçelerin, bahçe büyüklükleri, yeşil alan miktarları, yapı- bahçe oranları tespit edilmiştir. Yerinde gözlem inceleme ile bahçelerin yeşil alanlarının mevcut durumu ve ağaç sayıları belirlenmiştir. 15. yüzyılda inşa edilmiş günümüze ulaşmış 23 cami bulunmaktadır. Bu camilerin birinin kendine has sınırları olan bir bahçesi yoktur. Böylelikle bahçesi bulunan 22 adet cami tespit edilmiş; çalışma kapsamında incelenmiştir. Bahçelerin büyüklükleri 86 metrekare ile 5500 metrekare arasında değişmektedir. Yapı-bahçe oranları 0,6-11,5 arasında değişkenlik

göstermektedir. 19 caminin yapı bahçe oranları birden büyüktür. Dolayısıyla bu camilerin yapı büyüklüğünden daha büyük bir bahçesi bulunmaktadır. 22 cami toplam 36209 metrekare bahçe alanına sahiptir. Bu alanın 21917 metrekaresi ise yeşil alandır. Geriye kalan alanlar döşeme malzemesi ile kaplanmış, oturma, yürüyüş gibi rekreatif olanaklara fırsat vermektedir. Bahçelerde irili ufaklı 803 ağaç ve/veya çalı bulunmaktadır. Yeşil alanlar karbon tutma (CO₂ yakalama), oksijen üretme, ısı adası etkisini azaltma (mikroklima sağlama), su emme (yağmur suyu yönetme), hava kalitesini artırma ve biyoçeşitliliği destekleme gibi ekolojik faydalar sağlamaktadır. Ortalama bir metrekare yeşil alan yılda 0,5–1,5 kg, bir yetişkin ağaç ise yılda 20–25 kg karbondioksit tutabilir. 1 m² yeşil alan yılda yaklaşık 0.5–1.0 kg, ortalama bir olgun ağaç ise yılda yaklaşık 100–120 kg oksijen üretir. 1 m² yeşil alan yılda 1,5 gram partikül maddeyi tutabilir. 1 m² yeşil alan, özellikle sıcak şehirlerde güneşli saatlerde yüzey sıcaklığını 3–5°C düşürebilir. 1 m² toprak yüzeyi, yılda 200–300 litre yağmur suyunu absorbe edebilir. Bu, su baskınlarını ve altyapıya yükü azaltır. Yeşil alanlar kuşlar, böcekler ve toprak mikroorganizmaları için habitat sağlar. İlgili veriler doğrultusunda 15. Yüzyıl tarihi camilerinin Edirne kent merkezi için bir yılda yaklaşık 22600 kg karbondioksit tutup, 15000 kg oksijen ürettiği, 66 kg partikül maddeyi tuttuğu, 5500 ton yağmur suyunu absorbe ettiği hesaplanmıştır. Ayrıca, bahçelerin büyük çoğunluğu kentsel alanlarda yer aldığından, yaz aylarında hava sıcaklığının 3–5°C azalmasına, kış aylarında ise 3–5°C daha ılıman olmasına katkı sağlamaktadır. Bu bahçeler özellikle sahip oldukları bitki tür çeşitliliği ve renkli çiçeklerle kuş, böcek, kelebek, arı ve toprak organizmaları için yaşam alanı oluşturmaktadır.

Sonuç olarak 15. yüzyıl camileri yalnızca dini, sosyal, toplumsal ve kültürel olarak değil ekolojik olarak da Edirne'ye katkı sağlayan, ekolojik değeri yüksek alanlardır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular, tarihi cami bahçelerinin yalnızca kültürel ve dini değerleriyle değil, aynı zamanda kent ekosistemine sağladıkları katkılarla da korunması ve sürdürülebilir biçimde yönetilmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle iklim değişikliği, kentleşme baskısı ve yeşil alan kaybı gibi tehditlerin arttığı günümüzde, bu tür alanların korunması sadece kültürel mirasın değil, aynı zamanda çevresel dengenin de devamlılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, cami bahçelerinin bitki çeşitliliği artırılmalı, geçirgen yüzeyler korunmalı ve bakım politikaları doğa temelli çözümleri içerecek şekilde yeniden gözden geçirilmelidir. Ayrıca, diğer kentlerdeki tarihi cami bahçeleri üzerinde yapılacak benzer çalışmalar, kıyaslamalı analizler yoluyla daha geniş ölçekli sürdürülebilir koruma stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Ekolojik Değer, Tarihi Cami Bahçeleri, 15. Yüzyıl Camileri

ABSTRACT

In the Ottoman period, mosques were not only places of prayer but also architectural structures that combined social, cultural, and ecological functions. Mosque gardens play an important role in creating the urban landscape and in the relationship between urban life and nature. In particular, mosques constructed during the 15th century serve as tangible representations of the architectural and socio-cultural dynamics of the era, while simultaneously retaining their ecological value as green spaces of the urban green infrastructure.

Mosque gardens from the Ottoman period provide important clues about urban ecology with their structures integrated with the natural landscape, beyond their historical and cultural heritage values. Today, environmental problems and the loss of green spaces caused by rapid urbanization make it necessary to reevaluate the ecological functions of historical space designs. Accordingly, this study aims to analyze the ecological functions of cultural landscape areas that have survived from the Ottoman period to the present day, using the example of 15th-century mosque gardens in the city center of Edirne, and to evaluate the contributions of these areas to the urban green fabric. Mosque gardens are not only areas for worship but also multifunctional urban open spaces that contribute to environmental sustainability. The study emphasizes the need to evaluate historical mosque gardens as ecological landscape components and aims to contribute to urban landscape planning and sustainable urban design approaches.

The methodology of the study consisted of a comprehensive literature review, spatial analysis using mapping techniques, and on-site ecological assessments. Within the literature review; mosques built in Edirne in the 15th century, their general characteristics, their locations within the city, and their gardens were examined. Through mapping studies, the gardens' sizes, green space quantities, and building-to-garden ratios were determined. Through on-site observation and examination, the current state of the gardens' green spaces and the number of trees were determined. There are 23 mosques built in the 15th century that have survived to the present day. One of these mosques does not have a garden with its own boundaries. Thus, 22 mosques with gardens were identified and examined within the scope of the study. The sizes of the gardens range from 86 square meters to 5,500 square meters. The building-to-garden ratios vary between 0.6 and 11.5. The building-to-garden ratios of 19 mosques are greater than one. Therefore, these mosques have gardens larger than their building sizes. The 22 mosques have a total garden area of 36,209 square meters. Of this area, 21,917 square meters are green areas. The remaining areas are covered with paving materials and provide opportunities for recreational activities such as sitting and walking. There are 803 trees and/or shrubs of various sizes in the gardens. Green areas provide ecological benefits such as carbon sequestration (CO₂ capture), oxygen production, reducing the heat island effect (providing microclimate), water

absorption (rainwater management), improving air quality, and supporting biodiversity. On average, one square meter of green space can capture 0.5–1.5 kg of carbon dioxide per year, while a mature tree can capture 20–25 kg per year. One square meter of green space produces approximately 0.5–1.0 kg of oxygen per year, while an average mature tree produces approximately 100–120 kg per year. 1 square meter of green space can absorb 1.5 grams of particulate matter per year. 1 square meter of green space can reduce surface temperature by 3–5°C during sunny hours, especially in hot cities. 1 square meter of soil surface can absorb 200–300 liters of rainwater per year. This reduces flooding and the burden on infrastructure. Green areas provide habitats for birds, insects, and soil microorganisms. The findings demonstrate that the 22 mosque gardens collectively contribute to the urban ecosystem by sequestering approximately 22,600 kg of CO₂, generating 15,000 kg of oxygen, capturing 66 kg of particulate matter, and absorbing an estimated 5,500 tons of rainwater annually. These values highlight the potential of historical green spaces to function as nature-based climate mitigation tools, particularly in dense urban contexts. Additionally, since the majority of gardens are located in urban areas, they contribute to a 3–5°C decrease in air temperature during summer and a 3–5°C increase in temperature during winter. These gardens, particularly due to their plant species diversity and colorful flowers, create living spaces for birds, insects, butterflies, bees, and soil organisms.

In conclusion, 15th-century mosque gardens should be recognized and managed as multifunctional ecological landscape units. Their conservation should be prioritized not solely for cultural and historical preservation, but also for their tangible ecosystem services. Urban planning policies must integrate these heritage landscapes into broader sustainability frameworks, incorporating strategies such as enhancing plant biodiversity, increasing permeable surface areas, and promoting nature-based solutions. Additionally, similar studies conducted on historical mosque gardens in other cities should be subject to comparative analysis.

Keywords: Edirne, Ecological Value, Historic Mosque Gardens, 15th-Century Mosques

OSMANLI MEDENİYETİNİN MEKÂNDA İZLERİ: TARİHİ AT ÇİFTLİKLERİNİN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ

TRACES OF OTTOMAN CIVILIZATION IN SPACE: ADAPTIVE REUSE OF HISTORICAL HORSE FARMS

Büşra Nur Dönmez¹, Ahmet Kurnaz²,

¹İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık
Anabilim Dalı, Mimarlık Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı, İstanbul, Türkiye
donmez.busra@std.izu.edu.tr

²İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi,
Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye
ahmet.kurnaz@izu.edu.tr

ÖZET

Osmanlı Devleti, tarih boyunca geliştirdiği siyasi, askeri ve idari sistemlerin yanı sıra, mimari estetik anlayışı, şehircilik uygulamaları ve kültürel üretim biçimleriyle özgün bir medeniyet kimliği oluşturmuştur. Bu medeniyetin fiziksel temsilleri, yalnızca saraylar, camiler veya hanlarla sınırlı kalmamış; aynı zamanda üretim, ulaşım ve askeri lojistik gibi işlevsel alanlara yönelik inşa edilen yapılarla da kendini göstermiştir. Bu yapılar arasında yer alan at çiftlikleri, Osmanlı Devleti'nin at yetiştiriciliği politikalarının mekâna yansımış özgün örnekleri olup, hem askeri gereksinimlerin karşılanmasında hem de ulaşım ve tarımsal faaliyetlerin desteklenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Bu araştırmada, Osmanlı döneminde inşa edilen ve günümüze farklı biçimlerde ulaşan dört önemli at çiftliği örneği üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu örnekler; Sivas Hamidiye Harası, Çifteler (Anadolu) Harası, Karacabey Harası ve Sultansuyu Harası'dır. Çalışmada, bu yapıların her biri, kuruluş amaçları, fiziksel özellikleri, mekânsal organizasyonları ve günümüzdeki işlevleri bakımından karşılaştırmalı olarak ele alınmakta; koruma, işlevlendirme ve sürdürülebilirlik perspektifinden çok katmanlı bir analiz sunulmaktadır. Sivas Hamidiye Harası, II. Abdülhamid döneminde, Osmanlı sarayına at yetiştirilmesi amacıyla inşa edilmiştir. Yapının günümüzdeki durumu, tarihi yapıların çağdaş yaşamla bütünleştirilmesi bakımından dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. At çiftliği, kapsamlı bir restorasyon sürecinden geçirilerek Hamidiye Millet Bahçesi'ne dönüştürülmüş ve böylece kamusal bir mekân olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Bu dönüşüm sürecinde, yapıların orijinal mimari detaylarının korunmasına özen gösterilmiş; Osmanlı inşa teknikleri ve süsleme anlayışları mimari restorasyonun temel referans noktalarını oluşturmuştur. Yapının bugünkü işlevi, fiziksel korumanın ötesinde, toplumsal belleği canlı tutmayı amaçlayan bir kültürel sürdürülebilirlik örneği sunmaktadır. Diğer üç hara olan Çifteler, Karacabey ve Sultansuyu haraları, günümüzde Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) bünyesinde faaliyetlerini sürdürmekte olup, safkan Arap atı yetiştiriciliği konusundaki uzmanlaşmış üretim işlevlerini devam ettirmektedir. Bu at çiftliklerinin aktif

kullanımı, tarihi yapıların özgün işlevleriyle yaşatılmasının başarılı örnekleri olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu at çiftliklerinde hem üretim altyapısı korunmuş hem de yapıların tarihi kimliği ile günümüz ihtiyaçları arasında fonksiyonel bir denge sağlanmıştır. Bu durum, koruma yaklaşımlarında yalnızca fiziksel müdahalenin değil, işlevsel sürekliliğin de ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmış; literatür taraması, yerinde gözlem, mimari analiz ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla veriler toplanmıştır. İnceleme kapsamında at çiftliklerinin tarihi belgeleri, mimari planları ve kullanım tarihçeleri değerlendirilerek, kültürel mirasın korunmasına yönelik yaklaşımlar analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, Osmanlı at çiftliklerinin korunması ve yeniden işlevlendirilmesi yalnızca bir restorasyon uygulaması olarak değil, aynı zamanda bir medeniyet bilincinin inşası olarak ele alınmalıdır. Bu yapılar, Osmanlı'nın doğa-insan-mekân ilişkisini gözetken planlama anlayışını, üretimle estetiği buluşturan tasarım ilkesini ve toplum merkezli mekânsal örgütlenmesini yansıtmaktadır. Özellikle Sivas örneğinde görüldüğü üzere, kamusal kullanıma açılan ve tarihi kimliğini koruyarak yeni işlevlerle yaşatılan yapılar, kültürel mirasın yalnızca fiziksel değil, sosyal ve sembolik düzeyde de sürdürülebilirliğini mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı dönemine ait at çiftliklerinin korunması ve günümüz şartlarına uygun şekilde işlevlendirilmesi, mimarlık ve kültürel miras koruma alanında bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu tür yapılar aracılığıyla geçmişin üretim kültürü, yaşam biçimi ve mekânsal düzeni günümüz kent yaşantısına entegre edilebilmekte; böylece hem tarihi bilinç geliştirilmekte hem de kültürel süreklilik sağlanmaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilir koruma yaklaşımlarının geliştirilmesi, yalnızca mimari koruma politikalarının güncellenmesine ve daha etkin hale getirilmesine hizmet etmekle kalmamakta, aynı zamanda Osmanlı medeniyet mirasının günümüz toplumsal, kültürel ve kentsel dinamikleri içerisinde yeniden anlamlandırılması ve çağdaş bağlamda yorumlanması sürecine de önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Bu tür yaklaşımlar, geçmişin mirasını geleceğe taşıırken, tarihi yapılarla kurulan ilişki biçimlerinin dönüşümüne olanak tanımakta; böylece hem fiziksel mekânın korunması hem de kültürel sürekliliğin sağlanması açısından bütüncül ve çok katmanlı bir anlayışın benimsenmesini teşvik etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Mimarisi, Kültürel Miras, Haralar, Yeniden İşlevlendirme, Sürdürülebilir Koruma

ABSTRACT

Throughout history, the Ottoman Empire developed a distinctive civilizational identity through its political, military, and administrative systems and its architectural aesthetics, urban practices, and cultural production methods. The physical representations of this civilization were not limited to palaces, mosques, or inns; they also manifested in structures built for functional purposes such as production, transportation, and military logistics. Among

these structures, horse farms represent unique spatial reflections of the Ottoman Empire's horse-breeding policies and played a critical role in meeting military needs and supporting transportation and agricultural activities. This study evaluates four significant examples of horse farms constructed during the Ottoman period and surviving to the present day in various forms. These examples are the Sivas Hamidiye Stud Farm, Çifteler (Anatolian) Stud Farm, Karacabey Stud Farm, and Sultansuyu Stud Farm. Each site is examined comparatively in terms of its founding purposes, physical characteristics, spatial organizations, and current functions, presenting a multilayered analysis from conservation, reuse, and sustainability perspectives. The Sivas Hamidiye Stud Farm, constructed during the reign of Sultan Abdulhamid II to breed horses for the Ottoman court, constitutes a remarkable example of integrating historical structures with contemporary life. It has undergone extensive restoration and was transformed into the Hamidiye Nation's Garden (Millet Bahçesi), refunctioned as a public space. In this transformation, great attention was paid to preserving the original architectural details, with Ottoman construction techniques and decorative approaches serving as the main reference points for restoration. The site's current function goes beyond physical preservation by offering an example of cultural sustainability that aims to keep social memory alive. The other three stud farms—Çifteler, Karacabey, and Sultansuyu—continue their activities under the General Directorate of Agricultural Enterprises (TİGEM), maintaining their specialized production role in breeding purebred Arabian horses. Their ongoing active use represents successful examples of sustaining historical structures through their original functions. In these farms, both the production infrastructure has been preserved and a functional balance between the historical identity of the buildings and contemporary needs has been maintained. This demonstrates that functional continuity is as crucial as physical intervention in conservation approaches. The research employed qualitative methods, with data collected through literature review, on-site observations, architectural analysis, and semi-structured interviews. This framework examined historical documents, architectural plans, and usage histories of the stud farms to analyze approaches to cultural heritage preservation. Based on the findings, the conservation and adaptive reuse of Ottoman stud farms should not be regarded merely as restoration practices but as processes contributing to the construction of civilizational consciousness. These structures reflect the Ottomans' planning principles that respected the nature-human-space relationship, their design ethos that merged production with aesthetics, and their community-centered spatial organization. Particularly, as seen in the Sivas example, sites are opened to public use and sustained with new functions while preserving their historical identity, enabling the sustainability of cultural heritage physically, socially, and symbolically. In this context, conserving and refunctioning Ottoman-era horse farms in accordance with contemporary conditions underscores the necessity of a comprehensive approach in architecture and cultural heritage conservation. Through such structures, the past's production culture, lifestyle, and spatial organization can be integrated into today's urban life, fostering

historical awareness, and ensuring cultural continuity. Accordingly, developing sustainable conservation approaches updates and enhances architectural conservation policies. It significantly contributes to reinterpreting and recontextualizing the Ottoman civilizational heritage within today's social, cultural, and urban dynamics. These approaches carry the legacy of the past into the future, enabling transformations in the ways historical structures are engaged with, and thus encouraging the adoption of a holistic and multilayered understanding that ensures both the preservation of physical space and the continuity of cultural heritage.

Keywords: Ottoman Architecture, Cultural Heritage, Stud Farms, Adaptive Reuse, Sustainable Conservation

GÜNEY AFRIKA'DA OSMANLI İZLERİ

OTTOMAN TRACES IN SOUTH AFRICA

Mustafa Aykaç
Haliç Üniversitesi, İşletme Fakültesi
mustafaaykac@halic.edu.tr

ÖZET

Osmanlı ulemasının gerçekleştirdiği ve etkilediği kültürel aracılık faaliyetlerinin en dikkat çekici örneklerinden biri, 1860'larda Güney Afrika'ya yerleşen ve Güney Afrika'daki "Malay" Müslüman topluluğunun yararına, yerel Felemenkçe lehçesiyle İslam'ın dini yükümlülükleri hakkında bir kitap yazan Ebu Bekir Efendi'ninkidir. Ebu Bekir Efendi, Cape Town'daki Malay toplumunun tarihinde tanınmış bir kişidir. 1862 yılında Osmanlı Sultanı Abdülaziz'in elçisi olarak Cape Town'a geldi. Ebu Bekir Efendi, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Halifesi tarafından Güney Afrika'daki Müslümanları eğitmek ve dini sorunları çözmek amacıyla Ümit Burnu'na gönderilen bir fıkıh âlimidir.

1682'de Batı Cava'daki Banten Sultanlığı'nda yaşanan yerel bir güç mücadelesinde Hollanda karşıtı tarafı tutan ve bunun sonucunda Seylan'a ve nihayetinde Ümit Burnu'na sürgüne gönderilen bilgili bir âlim ve sufi olan Makassarlı Şeyh Yusuf Cape Town'da iz bırakan ilk Müslüman alim olmuştur. Bundan sonra yerel Müslüman topluluk arasında dini tartışmalar ve ihtilafların artması üzerine o dönemde bu konularda en yüksek otorite olarak kabul edilen İstanbul'daki Sultan ve Halife'ye talepler gönderilmiştir. Sultan, kitapların yeterli bulmayıp 1862'de Ebu Bekir Efendi, Londra üzerinden Ümit Burnu Müslümanlarına gönderildi.

Hollandalılar tarafından Ümit Burnu'na sürgün edilen Güneydoğu Asyalı Müslümanlar, Afrika kıtasının güney ucunda tecrit edilmişlerdi. Ana vatanlarından, ana dillerinden ve kültürel ve dini değerlerinden bu şekilde soyutlanmaları, doğal olarak birçok tarihi köklerinin yok olmasına yol açtı. Daha sonra, dini hayatta kalma zorluklarıyla ve yeni bir toplum içinde ilgili değerleri belirleme ihtiyacıyla karşı karşıya kaldılar ve bu da dini özgürlüklerini kısıtladı. Çoğu Ümit Burnu'na gemilerle ve zincirlerle girdi. 143 yıl boyunca ana dillerini konuşmaktan mahrum bırakıldılar ve dinlerini yerine getirirlerse ölümle tehdit edildiler. Bu tür sert asimilasyon, birçok toplumsal bozukluğa yol açtı ve hayatlarına bir miktar kaos getirdi. Ana dillerinin kaybı ve daha sonra Afrikaans olarak bilinecek olan Orta Hollanda lehçesinde dini kitapların bulunmaması, nitelikli imamların azlığıyla birlikte, Müslümanların dinlerini güvenilir kaynaklardan saf bir şekilde öğrenme arayışlarında karşılaştıkları büyük engellerdi. Ümit Burnu Müslümanları, İslami kimliklerini koruma konusunda oldukça gayretliydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika kıtası ile gerçek tanışıklığı 1517'de Mısır'ın fethinde başladığı söylenebilir. Bu tarihten 1924'e kadar Osmanlı Devleti, kıta içinde siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler kurmuştur. 1517 fetihlerinden sonra, Osmanlılar Hac sebebiyle bu bölgeye özellikle ilgi duydular. Hacc'ın eski Müslüman savunucularını fethettikten sonra, Osmanlılar, Afrika'daki bu devletlerin halefleri olarak Hacc'ı yerine getiren herkese koruma sağlama ve güvenli bir geçiş sunma görevini üstlenmişlerdi.

İslam'ın başı olarak görülen Halifelik, önemli bir kurumdu ve bu rol resmi olarak Osmanlı padişahları tarafından yürütülüyordu. Padişahlar, tarihteki diğer Müslüman Türk devletleri gibi, kendilerini dini olarak halifenin gölgesi veya halifenin hizmetkârı olarak görüyorlardı. Ancak 16. yüzyıldan itibaren Halifelik, resmi olarak Osmanlı padişahları tarafından yönetiliyor ve İslam Dünyası tarafından bu şekilde tanınmıştır.

Sultan Abdülhamid, emperyalizme direnmeleri için diğer İslam ülkelerine de elçiler gönderdiği; Hicaz demiryolunu özellikle İslam'ı güçlendirmek için inşa ettiği bilinmektedir. Bu anlayışın bir sonucu olarak Halifeliğin dini görevlerinin 19. yüzyılda Pan-İslamizm ilkelerini izlemesinin bir sonucu olarak, Osmanlı padişahları dünyadaki İslam toplumlarına âlimler gönderdiler. Bunlar arasında Buharin Şeyh Süleyman Rusya'ya, Şirvanizade Ahmet Hulusi Afganistan'a, Ferik Paşa Çin'e, Emin Efendi Zengibar'a ve aynı şekilde Ebu Bekir Efendi Güney Afrika'ya gönderilmiştir. Ebu Bekir Efendi'nin Cape Town'a gönderilmesinde İngiliz hükümetinin, Güney Afrika Müslümanları için Babıali'den bir din alimi talep etmesi belirleyici olmuştur.

Müslüman topluluğa İslam hukuku ve uygulamalarını öğretmek ve bu topluluğun ayrılığa düştüğü bazı dini konularda anlaşmazlıkları çözmek için Cape Town'a gönderildiği bilinmektedir. Arapça öğretti, aynı zamanda yerel topluluğun dili olan Afrikaans'ı da öğrendi ve bu amaçla Farsça-Arapça alfabesini uyarlayarak, Beyan al-din adlı önemli bir eserini Afrikaans dilinde yazdı.

Ebu Bekir Efendi Cape Town'da yalnızca Creolized Afrikaanca konuşmayı öğrenmekle kalmadı, aynı zamanda Beyan ud-Din (Dinin Açıklanması) başlıklı fıkıh kitabını yazmak için Arap alfabesini de kullandı.

Anahtar Kelimeler: Güney Afrika, Osmanlı İzleri, Ebu Bekir Efendi

ABSTRACT

One of the most notable examples of cultural mediation activities carried out and influenced by Ottoman scholars is that of Abu Bakr Effendi, who settled in South Africa in the 1860s and wrote a book on the religious obligations of Islam in the local Dutch dialect for the benefit of the South African "Malay" Muslim community. Abu Bakr Effendi is a prominent figure in the history of the

Malay community in Cape Town. He arrived in Cape Town in 1862 as an ambassador of Ottoman Sultan Abdulaziz. Abu Bakr Effendi was a scholar of Islamic jurisprudence (fiqh) sent to the Cape of Good Hope by the Ottoman Caliph in the second half of the 19th century to educate Muslims in South Africa and resolve religious issues. Sheikh Yusuf of Makassar, a learned scholar and Sufi who sided against the Dutch in a local power struggle in the Sultanate of Banten in West Java in 1682 and was subsequently exiled to Ceylon and eventually the Cape of Good Hope, became the first Muslim scholar to make a significant impact in Cape Town. Following this, religious debates and disagreements escalated among the local Muslim community, and requests were sent to the Sultan and Caliph in Istanbul, who were considered the supreme authority on these matters at the time. The Sultan found the books insufficient, and in 1862, Abu Bakr Effendi was sent to the Muslims of the Cape of Good Hope via London.

Exiled to the Cape of Good Hope by the Dutch, Southeast Asian Muslims were isolated at the southern tip of the African continent. This isolation from their homelands, native languages, and cultural and religious values naturally led to the loss of many of their historical roots. They subsequently faced the challenges of religious survival and the need to establish relevant values within a new society, which restricted their religious freedom. Most entered the Cape of Good Hope by ship and in chains. For 143 years, they were deprived of the ability to speak their native language and were threatened with death if they practiced their religion. This harsh assimilation led to numerous social disorders and brought a degree of chaos to their lives. The loss of their native language and the lack of religious books in the Middle Dutch dialect that would later become known as Afrikaans, coupled with the scarcity of qualified imams, were significant obstacles Muslims faced in their quest to learn their religion in its pure form from reliable sources. The Muslims of the Cape of Good Hope were extremely diligent in preserving their Islamic identity.

The Ottoman Empire's true acquaintance with the African continent can be said to have begun with the conquest of Egypt in 1517. From this date until 1924, the Ottoman Empire established political, economic, social, and cultural relations within the continent. After the conquest of 1517, the Ottomans took a particular interest in the region for the Hajj pilgrimage. After conquering the Hajj's former Muslim defenders, the Ottomans, as successors to these African states, undertook the duty of providing protection and safe passage to all who performed the Hajj.

The Caliphate, considered the head of Islam, was a crucial institution, and this role was officially held by the Ottoman sultans. Like other Muslim Turkic states throughout history, the sultans viewed themselves religiously as the Caliph's shadow or servant. However, from the 16th century onward, the Caliphate was officially ruled by the Ottoman sultans and recognized as such by the Islamic world.

Sultan Abdulhamid is known to have sent ambassadors to other Islamic countries to encourage them to resist imperialism and to have built the Hejaz Railway, particularly to strengthen Islam. As a result of this understanding, the Caliphate's religious duties followed the principles of Pan-Islamism in the 19th century. Ottoman sultans sent scholars to Islamic communities worldwide. Among these, Bukharin, Sheikh Suleiman, was sent to Russia, Shirvanizade Ahmed Hulusi to Afghanistan, Ferik Pasha to China, Emin Efendi to Zanzibar, and Abu Bakr Efendi to South Africa. Abu Bakr Efendi's transfer to Cape Town was determined by the British government's request from the Sublime Porte for a religious scholar for the Muslims of South Africa.

It is known that he was sent to Cape Town to teach the Muslim community Islamic law and practices and to resolve some religious disputes on which the community had disagreed. He taught Arabic and also learned Afrikaans, the language of the local community. For this purpose, he adapted the Persian-Arabic alphabet and wrote an important work in Afrikaans, Bayan al-Din.

In Cape Town, Abu Bakr Efendi not only learned to speak Creolized Afrikaans but also used the Arabic alphabet to write his book on Islamic jurisprudence, Bayan ud-Din (Explanation of Religion).

Keywords: South Africa, Ottoman Traces, Ebu Bekir Efendi

KEŞİF BELGELERİ IŞIĞINDA 1766 DEPREMLERİNİN SAROZ (MUARIZ) KÖRFEZİ'NDEKİ KALE-İ CEDÎD'DE OLUŞTURDUĞU TAHRİBAT ÜZERİNE BİR İNCELEME

AN EXAMINATION OF THE DAMAGE CAUSED BY THE 1766
EARTHQUAKES IN KALE-I CEDID IN THE SAROZ (MUARIZ) BAY IN LIGHT
OF EXPERT ASSESSMENT REPORTS

Hasan Ali Cengiz
Trakya Üniversitesi, Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü
Edirne, Türkiye
hasancengiz@trakya.edu.tr

ÖZET

Günümüzde Saros Körfezi olarak bilinen ve Ege Denizi'nin kuzeyinde, Çanakkale ile Edirne illerinin kıyı şeridinde yer alan bölge, Osmanlı Dönemi'nde "Muarız Körfezi" adıyla anılmaktaydı. XVIII. yüzyıla gelindiğinde, bölgede artan kaçakçılık faaliyetleri ve güvenlik sorunları, Osmanlı Devleti'ni yeni askerî birlikler oluşturma ve savunma altyapısını güçlendirme yönünde adımlar atmaya sevk etmiştir. Bu doğrultuda körfezde yeni savunma yapılarının inşası planlanmıştır.

Bu çerçevede, 1730 yılında körfezdeki Tavşan Adası (Manastır Adası) üzerinde yer alan manastır kompleksi kaleye dönüştürülmüştür. Dönüşüm sürecinde adada bulunan kilise camiye tahvil edilmiş; söz konusu kale, inşa tarihinden ötürü "Kale-i Cedîd" (Yeni Kale), körfezin Osmanlı Dönemi'ndeki adından dolayı "Yeni Muarız" ve manastır kökeni sebebiyle "Manastır Kalesi" olarak anılmıştır. Osmanlı askerî mimarisinde kaleler; yol güzergâhlarını, nehir geçişlerini ve stratejik yerleşim alanlarını koruma amacına hizmet etmiş; sefer hazırlıkları dönemlerinde savunma altyapısının güçlendirilmesi veya doğal afetler sonucu meydana gelen tahribatın giderilmesi amacıyla onarılmıştır. Bu yapılarda meydana gelen hasarların en önemli nedenlerinden biri ise depremlerdir.

Saroz Körfezi'nde yer alan Kale-i Cedîd, 1766 yılında meydana gelen iki büyük depremden etkilenmiştir. İlki 22 Mayıs 1766 tarihinde Marmara Denizi'nin doğusunda meydana gelmiş ve İzmit'ten Tekirdağ'a kadar geniş bir sahada hissedilmiştir. İkinci büyük sarsıntı ise 5 Ağustos 1766'da gerçekleşmiş, muhtemelen birincisinin artçısı niteliğinde olup özellikle Tekirdağ'ın batısından Gaziköy ve Gelibolu'ya kadar uzanan bölgede etkili olmuştur. Kale-i Cedîd'de meydana gelen hasarın hangi depremlerle doğrudan ilişkili olduğu kesin olarak tespit edilememekle birlikte, Mayıs ayındaki depremde kısmen zarar gören yapıların Ağustos'taki sarsıntıyla ağır tahribata uğradığı anlaşılmaktadır. Deprem sırasında Kale-i Cedîd ve çevresindeki pek çok yapı ağır hasar

görmüş veya tamamen yıkılmıştır. Başlıca zarar gören yapılar arasında kale içindeki cami, Kavak Tabyası'ndan Yeni Kule'ye kadar uzanan kârgir sur duvarları, Karakol Kulesi, Topçubaşı Kulesi, cephanе ve hapishane binaları ile dizdar ağa, odabaşı, neferat, kapıcı ve topçu odaları yer almaktadır. Ayrıca kalenin çeşitli noktalarındaki tuvaletler de depremden etkilenmiştir.

Osmanlı idaresinde yapı onarımları, merkezden gelen emirler doğrultusunda yürütülen “keşif” sistemi çerçevesinde gerçekleştirilirdi. Hasar tespitleri, keşif heyetleri tarafından yapılır; kullanılacak malzeme türleri, işçilik miktarı ve türleri ayrıntılı olarak kayıt altına alınırdı. Evreşe kazası sınırlarında bulunan Kale-i Cedîd'in onarımı amacıyla, padişah fermanı üzerine 9 Temmuz 1768 tarihinde Üç Şerefeli Camii Bina Emîni Damad Hacı Mustafa Efendi, Evreşe Kazası naibi ve diğer yetkililerin katılımıyla bir keşif yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterleri tasnifinde MAD.d. 361 numaralı defterin 354–356. sayfalarında yer alan bu keşif defteri, kalede meydana gelen hasarları ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır.

Keşif çalışmasına göre, Kavak Tabyası'ndan Yeni Kule'ye kadar uzanan kârgir duvarlar yeniden inşa edilecek, bitişik kısımlardaki kiremit örtüler yenilenecektir. Yıkılan Karakol Kulesi'nin duvarları tekrar yapılacak ve topçular için kârgir dolma duvarlı, kiremit örtülü yeni bir karakol odası inşa edilecektir. Cephanе binasının çatısı değiştirilecek; neferat, odabaşı, dizdar ağa, kapıcı ve topçu odalarında çatı onarımları yapılacak, kiremitler aktarılacak, tahta döşeme ve tavanlar yenilenecek, duvarlar sıvanacak; ocak ve pencereler tamir edilecektir. Yıkılmış neferat odalarının çatılarının yanı sıra taş duvarları ve döşemeleri yenilenecek, kapıcı odasının kapı ve pencereleri değiştirilecektir. Hapishane önündeki parmaklıklar yenilenecek; hendek civarındaki kârgir duvar ile Topçubaşı Kulesi köşesindeki iskele duvarı yeniden inşa edilecektir. Topçubaşı Kulesi'ndeki odalar, topçuyun dairesi ve tuvaletler onarılacak; ayrıca yağmur sularını sarnıca yönlendirmek amacıyla büyük bir bostan oluğu yapılacaktır.

Deprem sırasında kale bitişğinde bulunan camide de ciddi hasarlar meydana gelmiştir. Bu kapsamda, öncelikle çatının onarılması ve mevcut kiremitlerin sökülerek yeniden aktarılması planlanmıştır. Duvarlarda oluşan çatlaklar doldurulacak, sıva, boya ve badana işleri yapılacaktır. Ana kapı ile diğer kapı ve pencereler yenilenecek; ana giriş kapısı üzerindeki sundurma yeniden inşa edilecektir.

Sonuç olarak, 1766 yılında meydana gelen depremlerin yol açtığı hasarların giderilmesine ilişkin keşif kayıtlarına göre, onarım maliyeti cami için 5.120 akçe, kalenin diğer bölümleri için ise 171.801 akçe olmak üzere toplam 177.421 akçe (1.478,5 kuruş) olarak belirlenmiştir. Ayrıca, 1759 ve 1768 tarihli keşif defterlerinden elde edilen veriler, Kale-i Cedîd'in farklı boyutlarda dizdar ağa, odabaşı, neferat, kapıcı ve topçu odaları dâhil toplam on bir odaya sahip olduğunu göstermektedir. Kale bünyesinde, kiliseden dönüştürülmüş bir cami ile cephanе ve hapishane binaları da yer almaktaydı. Kalenin köşelerinde

Yeni Kule, Karakol Kulesi ve Topçubaşı Kulesi bulunmakta; kale dışında ise adanın çeşitli noktalarına konuşlandırılmış Kavak Tabyası, Kırçalı Tabyası, Bolayır Tabyası ve Kule Yanı Tabyası yer almaktaydı.

Anahtar Kelimeler: Kale-i Cedîd, 1766 Depremi, Manastır Adası, Onarım

ABSTRACT

The region known today as the Gulf of Saros, located on the northern coast of the Aegean Sea along the coastline of the provinces of Çanakkale and Edirne, was referred to as the 'Gulf of Muarız' during the Ottoman period. Due to increasing smuggling activities and security issues in the region, the monastery complex on Tavşan Island (Monastery Island) in the bay was converted into a fortress in 1730. During the conversion process, the church on the island was converted into a mosque; the castle was referred to as 'Kale-i Cedîd' (New Castle) due to its construction date, 'Yeni Muarız' due to the name of the Gulf during the Ottoman period, and 'Manastır Kalesi' due to its monastic origins. In Ottoman military architecture, castles served the purpose of protecting road routes, river crossings, and strategic settlements; they were repaired during periods of military preparations to strengthen the defence infrastructure or to repair damage caused by natural disasters. One of the most important causes of damage to these structures was earthquakes. Kale-i Cedîd, located in the Gulf of Saros, was affected by two major earthquakes in 1766. The first occurred on 22 May 1766 in the eastern Marmara Sea. The second major tremor occurred on 5 August 1766 and affected the region stretching from west of Tekirdağ to Gaziköy and Gelibolu. It is not known for certain which earthquake directly caused the damage to Kale-i Cedîd. During the earthquake, many buildings in and around Kale-i Cedîd were severely damaged or completely destroyed.

Under Ottoman administration, damage assessments were carried out by survey teams; the types of materials to be used, the amount of labour required and the types of work to be done were recorded in detail. An inspection was carried out on 9 July 1768 for the purpose of repairing Kale-i Cedîd. The inspection logbook, found in the Ottoman Archives of the Presidency of the State Archives, MAD.d. 361, reveals the damage that had occurred in the castle.

According to the survey, the masonry walls stretching from Kavak Tabyası to Yeni Kule will be rebuilt, and the tile roofs in the adjacent sections will be renewed. The walls of the demolished Karakol Kulesi will be rebuilt, and a new masonry-filled, tile-roofed guard room will be built for the gunners. The roof of the ammunition building will be replaced; roof repairs will be carried out in the soldiers' quarters, the odabaşı, dizdar ağa, gatekeeper and artillery rooms, the tiles will be replaced, the wooden flooring and ceilings will be renewed, the walls will be plastered, and the stoves and windows will be repaired. The roofs

of the collapsed neferat rooms, as well as their stone walls and floors, will be renovated, and the doors and windows of the gatekeeper's room will be replaced. The bars in front of the prison will be renewed; the stone wall around the moat and the pier wall at the corner of the Topçubaşı Tower will be rebuilt. The rooms, artillery office, and toilets in the Topçubaşı Tower will be repaired; in addition, a large garden gutter will be constructed to direct rainwater to the cistern.

The mosque adjacent to the castle also suffered serious damage during the earthquake. In this context, it is planned to first repair the roof and remove and replace the existing tiles. Cracks in the walls will be filled, and plastering, painting and whitewashing work will be carried out. The main door and other doors and windows will be renovated, and the canopy above the main entrance will be rebuilt.

As a result, according to survey records related to the repair of damage caused by earthquakes in 1766, the repair cost of the mosque was determined to be 5,120 akçe, while the repair cost of other parts of the castle was determined to be 171,801 akçe, for a total of 177,421 akçe (1,478.5 kuruş). Furthermore, data obtained from inspection records dated 1759 and 1768 show that Kale-i Cedîd had a total of eleven rooms of various sizes, including the dizdar ağa, odabaşı, neferat, kapıcı, and topçu rooms. The fortress also housed a mosque converted from a church, as well as ammunition and prison buildings. At the corners of the fortress were the New Tower, the Guard Tower, and the Artillery Tower.

Keywords: Kale-i Cedîd, 1766 Earthquake, Monastery Island, Repair

“MÜSLİM” Mİ? “KIPTÎ-İ MÜSLİM” Mİ? OSMANLI DEVLETİ’NİN ROMANLARI TANIMLAMA MESELESİ

“MUSLIM” OR “KIPTÎ-İ MUSLIM” ? THE ISSUE OF DEFINING THE ROMANY IN THE OTTOMAN EMPIRE

Muhammed Tağ
Trakya Üniversitesi, Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü
Edirne, Türkiye
muhammedtag@trakya.edu.tr

ÖZET

Romanlar kendilerini Rom - Romni (erkek ve dişil), dillerini ise Romani olarak adlandırmışlardır. Rom ismi adam, insan anlamına gelirken, günümüzde hâlâ Hindistan’da görülen düşük bir kastın adı olan Sanskritçe Domba sözcüğünden türemiştir. Romanlar için yüzyıllardan beri kullanılan Çingene adının nereden geldiği ile ilgili ise değişik tezler bulunmaktadır. Bunlar arasında uzmanların üzerinde en çok durduğu, bu kelimenin Yunancada kehanet, büyücülük ve sihirle uğraşan bir grubun adı olarak kullanılan ve dokunulmaz anlamına gelen *Athinganoi* veya *Atsingani* sözcüklerinden türemiş olduğudur. Ayrıca Yunan tarihçi Herodot’un Orta ve Doğu Avrupa’da yaşayan *Sigyntae* isimli bir halktan bahsetmiş olmasından yola çıkarak, Çingene tabirinin *Sigyntae* isminden geldiği de ileri sürülmektedir. Romanlar için kullanılan “Gypsy” tabiri ise uzun süre Mısır’da yaşadıkdan sonra Avrupa’ya girdiklerinde kendilerini Mısırlı olarak ifade etmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Avrupa’da “Gypsy” tabirinin kullanılmış olmasından hareketle Osmanlılar da Romanlardan bahsederken büyük oranda “Kıptî” ifadesini kullanmıştır. Ancak “kıptî” ifadesinden başka “Çingene” ve “Çingane” kelimeleri de Romanlardan bahsedilirken kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti’nde Padişahın mutlak idaresi altında bulunan halk Müslüman ve gayrimüslim olarak iki temel gruba ayrılmıştır. Bu durum Osmanlılar tarafından toplumsal kimlikleri inşa ederken din temelli bir ayırım yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak Romanlar bu durumun dışında değerlendirilmiştir. Çünkü Osmanlı idaresi tarafından Müslüman ya da gayrimüslim olmalarına bakılmaksızın, Romanların cizye (baş vergisi) ödemeleri gerekiyordu; ancak bu vergi farklı oranlarda uygulanıyordu. Bu durum Osmanlı Devleti tarafından Romanların, yaşam tarzı ve kültürel alışkanlıkları nedeniyle, Müslüman olduğuna kuşku ile yaklaşılmasından kaynaklanmaktadır. Hali ile bu kuşkulu yaklaşım dinsel bir tanımlamanın dışına çıkarak etnik bir tanımlamaya tabi tutulmalarına sebep olmuştur. Tanzimat döneminde devletin içinde meydana gelen değişim ve dönüşüm sürecinde de Romanlara bu etnik farklılıklarına vurgu yapan ifadelerle yaklaşmıştır. Ancak 19. yüzyılın sonları itibarıyla bir takım değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Bu

değişikliklerde, nüfus kayıtlarındaki Roman tanımlamaları da değişmiştir. Daha önce Müslüman Romanlar “Kıptî-i Müslim”, gayrimüslim Romanlar ise “gayrimüslim Kıptî” olarak kaydedilirken, yeni süreçte Müslüman Romanlar doğrudan “Müslim” olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Gayrimüslim Romanlar için ise “gayrimüslim Kıptî” ifadesi kullanılmaya devam etmiştir. Bu değişiklik, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Müslüman Romanların nüfusuna dair bilgilere ulaşmayı zorlaştırmıştır. Etnik kimliğe vurgu yapan “kıptî” ifadesinin “Tezkire-i Osmaniyelerinden” çıkarılmış olması dönem itibariyle Romanları memnun ettiği de görülmektedir. Çünkü 20. yüzyılın başı itibariyle bu uygulamadan vazgeçilerek “Tezkire-i Osmaniyelerine” “Kıptî-i Müslim” olarak yazılmaya başlanan Romanlar, bu durumdan şikâyet eden dilekçeler vererek, rahatsızlıklarını bildirmişlerdir. Osmanlı idari makamlarına vermiş oldukları dilekçelerde, “Tezkire-i Osmaniyelerine” eklenmiş olan “Kıptî” lafzının yazılmaması adına taleplerini dile getirmişlerdir. Romanların dilekçeleri ile gündeme gelen bu talepler Osmanlı idari makamları tarafından tartışılmıştır. Bu doğrultuda Romanlarının kayıtlarına “Kıptî” lafzının yazılıp yazılmaması gündelik yaşamlarında dinsel pratiklerini yerine getirip getirmediğine de bakılarak değerlendirilmeye alınmıştır. Romanların oruç tutup tutmadığı, namaz kılip kılmadığı, Müslüman ahali ile aralarında bir ayrılık olup olmadığı, diğer Müslüman ahali ile birbirlerinden kız alıp vermeleri ve askerlik vazifelerini yapıp yapmadıkları gibi sorular doğrultusunda yaklaşımlar sergilenmiştir. Bu yaklaşımlarda Romanlardan cizye alınması meselesine de ayrıca ışık tutan sonuçlar ortaya çıkmıştır. Yine bu veriler Romanların sosyal hayat içinde diğer Müslüman ahali ile evlilikler yolu ile akrabalık ilişkileri kurmuş olduklarını da göstermektedir.

Ortaya çıkan bilgiler ekseninde bu çalışma ile Romanların sosyal hayat içindeki durumları görülecektir. Ayrıca Romanlara dair Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan tanımlama sorunları da ortaya konulacaktır. Osmanlı idari merkezi ile merkez dışındaki, özellikle Balkanlardaki, idari birimlerin yazışmaları çalışmanın ana kaynağını oluşturacaktır. Ayrıca konunun basına yansıyan kısımlarında gazetelere başvurulacaktır. Konu hakkında ele alınmış araştırma eserlerinden de çalışmanın çeşitli bölümlerinde istifade edilecektir. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet, anayasa, iktidar tartışmalarının arasında Romanlara dair de bazı sorunlar yaşadığı ve bu konuda bir takım çözümler ortaya koyduğu bu çalışma ile görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kıptî, Kimlik, Roman, Tanımlama, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

The Romany refer to themselves as “Rom” (male) and “Romni” (female), and their language as “Romani”. The term “Rom” translates to “man” or “human” and is derived from the Sanskrit word “Domba”, which denotes a low caste still observed in India today. Various theories exist regarding the origin of the term “Çingene” (Gypsy), which has been used for centuries to refer to the

Romany. Among these, the most widely discussed by scholars suggests that the term originates from the Greek words “Athinganoi” or “Atsingani”, meaning “untouchable” and referring to a group associated with prophecy, sorcery, and magic. Additionally, some propose that the term “Çingene” may derive from “Sigynnae”, a people mentioned by the Greek historian Herodotus as inhabiting Central and Eastern Europe. The term “Gypsy”, commonly used in Europe, stems from the Romanians self-identification as Egyptians upon their arrival in Europe after residing in Egypt for an extended period. Drawing on the European use of “Gypsy”, the Ottomans predominantly referred to the Romany as “Kıptî”. However, alongside “Kıptî”, the terms “Çingene” and “Çingane” were also used to describe the Romany.

In the Ottoman Empire, the people were divided into two main groups, Muslims and non-Muslims, under the absolute rule of the Sultan. This division was rooted in the Ottoman practice of constructing social identities based on religious affiliation. However, the Romany were treated as an exception to this framework. Regardless of whether they were Muslim or non-Muslim, the Romany were required to pay the “cizye” (poll tax), albeit at varying rates. This practice stemmed from the Ottoman administration's skepticism regarding the Romanians adherence to Islam, influenced by their distinct lifestyle and cultural practices. Consequently, this skepticism led to the Romany being subjected to ethnic rather than religious categorization. During the Tanzimat period, as the Ottoman state underwent processes of reform and transformation, the Romany continued to be identified with an emphasis on their ethnic distinctiveness. However, by the late 19th century, changes began to emerge. These changes were reflected in the population records, where the Romanians designations shifted. Previously, Muslim Romany were recorded as “Kıptî-i Muslim”, and non-Muslim Romany as “gayrimüslim Kıptî”. In the new system, Muslim Romany began to be recorded simply as “Muslim”, while the designation “gayrimüslim Kıptî” persisted for non-Muslim Romany. This shift complicated access to demographic data concerning Muslim Romany by the late 19th and early 20th centuries. The removal of the ethnic identifier “Kıptî” from their “Tezkire-i Osmaniye” (Ottoman identity documents) was reportedly welcomed by the Romany during this period. However, by the early 20th century, when the practice of recording Muslim Romany as “Kıptî-i Muslim” in their “Tezkire-i Osmaniye” was reinstated, the Romany expressed dissatisfaction through petitions submitted to Ottoman authorities. In these petitions, they requested the removal of the “Kıptî” designation from their identity documents. The Ottoman administration deliberated on these demands, evaluating whether to include the “Kıptî” designation by considering the Romanians adherence to Islamic practices, such as fasting, praying, intermarriage with other Muslim communities, and fulfillment of military service obligations. These deliberations also shed light on the issue of levying the “cizye” tax on the Romany. Furthermore, the data reveal that the Romany established kinship ties with other Muslim communities through marriage, integrating into the broader social fabric.

This study aims to elucidate the social conditions of the Romany within Ottoman society. It also seeks to highlight the challenges faced by the Ottoman Empire in defining the Romany during its final period. The primary sources for this study consist of correspondence between the Ottoman administrative center and peripheral units, particularly in the Balkans. Additionally, the study draws on newspaper accounts reflecting public discourse on the subject and utilizes existing scholarly works in various sections. Amid the Ottoman Empire's early 20th-century debates over constitutionalism, governance, and power, this study demonstrates that the Romany faced specific issues, and the Ottoman administration proposed certain solutions to address them.

Keywords: Definition, Gypsy, Identity, Romany, Ottoman Empire

SÜRGÜN COĞRAFYASINDA BİR DEVLETİN GÖLGESİ: REFİK HALİT KARAY'IN HİKÂYELERİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU

THE SHADOW OF A STATE IN THE GEOGRAPHY OF EXILE:
THE OTTOMAN EMPIRE IN THE STORIES OF REFİK HALİT KARAY

İlhan Süzgün

Boğaziçi Üniversitesi (Yarı Zamanlı), Türk Dili ve Edebiyatı
İstanbul, Türkiye

ilhansuzgun@gmail.com

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreciyle birlikte kurumsal yapılar, toplumsal düzen ve siyasal kültür dönüşüme uğramış ve bu değişimin en belirgin izleri devlet bürokrasisinde gözlemlenmiştir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Tanzimat reformlarıyla yeniden inşa edilmeye çalışılan Osmanlı bürokrasisi, hem modernleşmenin taşıyıcısı hem de çözümlenin tetikleyicisi olarak ikili bir işlev üstlenmiştir. Bürokrasi, bir yandan modern hukuk devleti ideallerini, düzenli kamu yönetimini ve merkezîyetçiliği temsil ederken diğer yandan bu yapı içindeki kişisel çıkarlar, kayırmacılık, keyfilik ve taşraya yabancılaşma gibi öğeler sayesinde çöküşün sembolü hâline gelmiştir. Bu gerilimli yapının edebiyata nasıl yansıdığı ise özellikle II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in erken dönem yazarlarının metinlerinde çarpıcı bir şekilde gözlemlenir.

Refik Halit Karay, bu tarihsel dönemin edebî sahnesinde, hem bireysel hem de siyasal anlamda sürgünle temas etmiş bir yazar olarak öne çıkar. İttihat ve Terakki yönetimine karşı kaleme aldığı sert eleştiriler nedeniyle Anadolu'nun çeşitli kentlerinde sürgün hayatı yaşayan Karay, bu deneyimi politik bir mağduriyetin ötesine taşıyarak edebî bir gözlem alanı olarak değerlendirmiştir. Onun özellikle Memleket Hikâyeleri ve Gurbet Hikâyeleri adlı eserlerinde gözlemlenen taşra anlatıları, coğrafi bir uzaklığın yanı sıra merkezin –yani İstanbul'un ve imparatorluğun merkezi idare yapısının– ahlaki ve kültürel çözümlüğünü yansıtır. Bu anlatılar, Osmanlı bürokrasisinin taşrada nasıl işlediğine, birey-devlet ilişkilerinin nasıl kurulduğuna ve toplumsal dokunun nasıl erozyona uğradığına dair son derece önemli edebî tanıklıklar sunar.

Refik Halit Karay'ın hikâyelerinde sıklıkla karşılaşılan memur, kaymakam, kâtip ve benzeri bürokrat tipleri, memur olmanın yanı sıra devletin taşra üzerindeki otoritesinin, merkezî düzen arzusunun ve kültürel üstünlük iddiasının taşıyıcıları olarak da karşımıza çıkar. Ne var ki bu karakterler çoğu zaman halktan kopuk, görev bilincinden uzak, ahlaki zaafarla malul ve ironik bir dille resmedilir. Bu bağlamda Refik Halit'in taşraya dair yazdıkları Anadolu'nun sosyal panoramasını çizerek Osmanlı idari yapısının çözümlüğünü ve bu çözümlüğün gündelik hayattaki izdüşümlerini de gözler önüne serer.

Dolayısıyla Refik Halit Karay'ın hikâyeleri, Osmanlı bürokrasisine dair tarihsel ve ideolojik bir eleştiri taşımakla beraber imparatorluğun çöküş sürecine tanıklık eden bireyin hafızasını da göstermesi açısından önemlidir. Onun metinlerinde Osmanlı, büyüklüğü, azameti ve merkezî otoritesiyle artık geride kalmış bir uygarlık olarak yazarın sürgün yıllarında bulunduğu taşra coğrafyalarında "geçmişin bir gölgesi" olarak belirir. Bu gölge, kimi zaman ironik bir gülümseyişle, kimi zaman sert bir hicivle, kimi zaman ise nostaljik bir özlemle metinlerin satır aralarında dolaşır.

Bu bildirinin amacı, Refik Halit Karay'ın sürgün yıllarında kaleme aldığı hikâyelerde Osmanlı bürokrasisinin ve imparatorluk algısının nasıl temsil edildiğini analiz etmektir. Bu temsilin edebî araçlarla nasıl kurulduğu, toplumsal eleştiriyiyle nasıl iç içe geçtiği ve bireysel hafızayla nasıl harmanlandığı ortaya konacaktır. Edebî çözümleme yöntemine başvuru çalışmada metinler, anlatı yapısı, karakter kurgusu, mekân kullanımı ve dil düzeyinde incelenecek ve ayrıca tarihsel bağlam da göz önünde bulundurularak siyasal ve toplumsal okumalarla desteklenecektir. Böylece Refik Halit Karay'ın metinleri, dönemin bürokratik yapısı ve ideolojik tartışmalarıyla ilişkili olarak yorumlanacaktır. Refik Halit Karay'ın özellikle Memleket Hikâyeleri ve Gurbet Hikâyeleri adlı eserlerine odaklanan çalışmada romanları ve diğer türdeki yazınsal ürünlerine değinilmeyecektir. Ayrıca Osmanlı bürokrasisine dair geniş tarihsel verilerden ziyade, edebî temsiller merkeze alınacaktır. Üç ana odak noktasından oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde, Refik Halit Karay'ın siyasal ve edebî konumu ele alınacak ve özellikle sürgün yazınının nasıl bir politik zemin üzerine inşa edildiği tartışılacaktır. İkinci bölümde, hikâyelerdeki bürokrasi temsillerinin betimleniş biçimleri çözümlenecektir. Son bölümde ise, Refik Halit Karay'ın taşra ve sürgün deneyimi bağlamında kaleme hikâyeler üzerinden Osmanlı'nın bireysel hafızada ve edebî temsilde ne şekilde iz bıraktığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Refik Halit Karay, Memleket Hikâyeleri, Gurbet Hikâyeleri, Sürgün, Osmanlı Bürokrasisi, Taşra, Siyasal Eleştiri

ABSTRACT

With the modernisation process of the Ottoman Empire, institutional structures, social order and political culture underwent transformation, and the most obvious traces of this change were observed in the state bureaucracy. From the mid-19th century onwards, the Ottoman bureaucracy, which was rebuilt with the Tanzimat reforms, assumed a dual function as both the carrier of modernisation and the trigger of disintegration. While bureaucracy represented the ideals of a modern constitutional state, orderly public administration, and centralisation, it also became a symbol of collapse due to elements such as personal interests, favouritism, arbitrariness, and alienation from the provinces within this structure. How this tense structure was reflected in literature is particularly striking in the works of writers from the Second Constitutional Era and the early Republican period.

Refik Halit Karay stands out as a writer who experienced exile both personally and politically during this historical period. Karay, who was exiled to various cities in Anatolia due to his harsh criticism of the Committee of Union and Progress, went beyond political victimisation and used this experience as a field of literary observation. The provincial narratives observed in his works, particularly *Memleket Hikâyeleri* and *Gurbet Hikâyeleri*, reflect not only geographical distance but also the moral and cultural disintegration of the centre, i.e. Istanbul and the central administrative structure of the empire. These narratives offer extremely important literary testimonies about how the Ottoman bureaucracy functioned in the provinces, how individual-state relations were established, and how the social fabric was eroded.

The bureaucratic types frequently encountered in Refik Halit Karay's stories, such as civil servants, district governors, clerks and the like, appear not only as civil servants but also as bearers of the state's authority over the provinces, its desire for centralised order and its claim to cultural superiority. However, these characters are often depicted as detached from the people, lacking a sense of duty, morally flawed, and portrayed with an ironic tone. In this context, Refik Halit's writings on the provinces paint a social panorama of Anatolia, revealing the dissolution of the Ottoman administrative structure and its repercussions on daily life.

Therefore, Refik Halit Karay's stories are important in that they carry a historical and ideological critique of the Ottoman bureaucracy, while also revealing the memory of individuals who witnessed the collapse of the empire. In his texts, the Ottoman Empire appears as a civilisation of the past, with its grandeur, majesty and central authority now behind it, as a 'shadow of the past' in the provincial geography where the author spent his years in exile. This shadow roams the lines of the texts, sometimes with an ironic smile, sometimes with harsh satire, and sometimes with nostalgic longing.

The aim of this paper is to analyse how the Ottoman bureaucracy and imperial perception are represented in the stories written by Refik Halit Karay during his years in exile. The paper will reveal how this representation is constructed through literary devices, how it is intertwined with social criticism, and how it is blended with individual memory. Using literary analysis methods, the texts will be examined in terms of narrative structure, character construction, use of space, and language, and will be supported by political and social readings, taking into account the historical context. Thus, Refik Halit Karay's texts will be interpreted in relation to the bureaucratic structure and ideological debates of the period. Focusing particularly on Refik Halit Karay's works *Memleket Hikâyeleri* and *Gurbet Hikâyeleri*, the study will not address his novels and other types of literary works. Furthermore, rather than broad historical data on the Ottoman bureaucracy, literary representations will be central to the study. In the first section of this study, which consists of three main focal points, Refik Halit Karay's political and literary position will be discussed, and in particular, how exile literature was built on a political

foundation. In the second section, how bureaucracy is represented in the stories will be analysed. In the final section, the way in which the Ottoman Empire left its mark on individual memory and literary representation will be discussed through the stories written by Refik Halit Karay in the context of his provincial and exile experiences.

Keywords: Refik Halit Karay, Memleket Stories, Gurbet Stories, Exile, Ottoman Bureaucracy, Provinces, Political Criticism

ŞAİR SABRÎ SEYYİD MEHMED EMİN'İN KALEMİNDEN MORA YARIMADASI'NDAKİ EDEBÎ FAALİYETLER VE OSMANLI İZLERİ

LITERARY ACTIVITIES AND TRACES OF THE OTTOMAN TRACES IN THE
PELOPONNESE PENINSULA, AS WRITTEN BY POET
SABRÎ SEYYİD MEHMED EMİN

Handan Belli
İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Malatya, Türkiye
handan.belli@inonu.edu.tr

ÖZET

Osmanlı Devleti, fethettiği coğrafyaları özgürlükçü bir yönetim anlayışıyla yönetmiş ve iskân politikasına uygun olarak Anadolu'daki birçok aileyi bu coğrafyaya yerleştirerek dinî, siyasî ve kültürel bir bağ oluşturmuştur. Osmanlı Devleti, Mora Yarımadası'nda yalnızca askerî ve siyasî alanlarda değil, kültürel ve edebî sahada da önemli izler bırakmıştır.

Mora şairlerinden Es-seyyid Mehmed Emin Sabrî Efendi H. 1182/ M.1768 yılında Mora'nın Anabolu kasabasında doğmuştur. Lakabı "Karayılan-zâde" olup şiirlerinde "Sabrî" mahlasını kullanmıştır. Sabrî dört yaşındayken geçirmiş olduğu çiçek hastalığından dolayı âmâ olmuştur. Sabrî (Seyyid Mehmed Emin) XVIII. yüzyılın sonunda Mora'da yaşamıştır. Mora, günümüzde Yunanistan anakarasına bağlı olan büyük bir el şeklinde olan yarımadadır. Fatih Sultan Mehmet zamanında Mora'da bir Bizans Devleti kurulma tehlikesi olduğundan ada fethedilmiştir. 17. yüzyılda Müslüman nüfusu ve özellikle camileri, medreseleri hamamlarıyla Tırapolis, Balyabadra, Anabolu ve diğer bazı şehirler İslam kültürünün önemli merkezleri olmuştur. Mora Yarımadası, coğrafî konumu itibarıyla Bizans ve Osmanlı kültür dünyaları arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethetmesiyle birlikte idarî yapılanma yanında dinî, ilmî ve edebî faaliyetler de teşkilatlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti boyunca Mora'da birçok yapı, cami, hamam, mektep inşa edilmiştir. Dîvân'da bu yapıların tarihleri ile ilgili tarih manzumeleri mevcuttur. Osmanlı hakimiyetinde olan Mora'daki sosyal hayatı, bu tarih manzumelerinden, edebî faaliyetleri de kaside ve gazellerden takip edebilmek mümkündür.

Bu çalışmada Sabrî Divânı, sosyal hayat ve dolayısıyla edebî faaliyetler bağlamında incelendiğinde Osmanlı topraklarında Türk dilinin ve kültürünün canlı bir şekilde yaşatıldığı görülmektedir. Şairin yaşadığı dönemde Mora Valisi olan Merhum Veli Paşa, Vezir Seyyid Mustafa Paşa, Kaptan-ı Derya Merhum Gazi Paşa, Mora Valisi Mehmed Paşa adına yazılmış kasidelerde onların yapmış oldukları yapıların izlerine rastlanmaktadır. Ayrıca bu kasidelerde Sabrî,

bu coğrafyadaki devlet adamlarının şairlere ve edebî faaliyetlere verdikleri desteklere değinmektedir. Balkan topraklarında yaşayan şairlerin bu topraklara kattığı değerler ve bu coğrafya ile ilgili gözlemleri şiir yoluyla günümüze ulaşmıştır. Dîvân'da Anabolu, Tırabolice, Arkadya, Balyabadra gibi kasaba ve şehir isimleri geçmektedir. Özellikle şairin Balkanlardaki şiir ve şiir dili üzerine yapmış olduğu yorumlar, bu coğrafyada yaşayan bir şairin poetikasını göstermektedir. Şair, kendi poetikasını açıklarken dolaylı olarak dönemin şiir anlayışını, halkın dilini ve edebî tercihlerini de ifade eder. Özellikle şairin yaşadığı dönemdeki edebî faaliyetler ile ilgili yazmış olduğu şiirler, bu coğrafyadaki edebî zevki gösterir niteliktedir. Sabrî'nin şiirlerinde çok fazla deyim ve atasözü kullanması Anadolu'daki halk dilinin en canlı şekilde bu coğrafyada yaşatıldığını göstermektedir. Günlük konuşmalarda kullanılan kelime grupları, atasözleri ve deyimler şairin beyitlerinde sıkça yer alır. Sabrî; Allâh'ı seversen, külehi çarha atmak, kurban olmak, kan ağlamak, cana dokunmak, nazarı kalmak, cana kâr etmek, başına çalmak, ipliği pazara çıkmak, gözden düşmek, gözümün nuru, yerlere geçmek, Allâh'a emânet etmek, gerdan kırmak, bir içim su, püsküllü bela, gönül almak, dereyi görmeden paçayı sıvamak, sakız gibi ağza düşmek, Hudâ'ya havale eylemek gibi deyimleri ve günlük konuşmada yer alan söz kalıplarını kullanmıştır. Bu dil kullanımlarından Balkanlardaki Osmanlıya ait, inanç, kültür ve edebî ifade hakkında önemli bilgiler elde edilmektedir.

Sabrî şiirlerinde, Mora'da sade bir dilin tercih edildiği, ekseriyetle halk dilinin esas alındığı, Karacaoğlan, Köroğlu gibi halk şairlerinin daha çok bilindiğini ifade eder. Klasik şairlerin bu coğrafyada çok fazla rağbet görmediği halkın destansı metinleri daha çok okuduğu edebî faaliyetlere dair önemli bilgilerdir. Şairin bölgede klasik şiirin tercih edilmemesini dile getirmesi ve ardından halkı klasik şiir okumaya yönlendirmek konusundaki isteği ve sistemi dikkat çekicidir. Balkanlarda edebî faaliyetleri halkın şekillendirdiği görülür. Osmanlı Devleti'nde İstanbul edebî faaliyetlerin merkezi iken Mora'nın İstanbul'u edebî zevk bakımından takip etmediği ve halkın kendi zevki doğrultusunda hareket ettiği yine bu şiirlerde ifade edilmektedir.

Bu bildiride Balkan topraklarında yaşayan Sabrî'nin şiirleri incelenerek bu coğrafyadaki edebî faaliyetler şair, halk ve dönem bazında ele alınmıştır. Bu inceleme doğrultusunda Mora'da yaşayan Sabrî'nin şiirlerinde bu coğrafyadaki edebî faaliyetleri dolaylı olarak aktardığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Balkanlar, Mora, klasik Türk Şiiri, Sabrî Seyyid Mehmed Emin

ABSTRACT

The Ottoman Empire governed the conquered territories with a liberal approach to governance and, in accordance with its settlement policy, settled numerous Anatolian families in these regions, establishing a religious,

political, and cultural bond. The Ottoman Empire left a significant mark on the Peloponnese Peninsula not only in military and political spheres but also in cultural and literary spheres.

Es-seyyid Mehmed Emin Sabri Efendi, one of the poets of the Morea, was born in the town of Anabolu in the Morea in 1182 AH/1768 AD. His nickname was "Karayılan-zâde" and he used the pen name "Sabri" in his poems. Sabri became blind due to smallpox, which he contracted at the age of four. Sabri (Seyyid Mehmed Emin) lived in the Morea at the end of the 18th century. The Morea is a large, hand-shaped peninsula connected to the Greek mainland today. During the reign of Mehmed the Conqueror, the island was conquered because there was a threat of a Byzantine state being established in the Morea. In the 17th century, cities like Tirapolis, Balyabadra, Anabolu, and others, with their Muslim populations and especially their mosques, madrasas, and baths, became important centers of Islamic culture. Due to its geographical location, the Peloponnese Peninsula served as a bridge between the Byzantine and Ottoman cultural worlds. With the Ottoman conquest of the region, religious, scientific, and literary activities were organized alongside administrative structures. During Ottoman rule, numerous buildings, mosques, bathhouses, and schools were built in the Morea. The Divan contains historical poems relating the dates of these structures. It is possible to trace social life in the Morea under Ottoman rule from these historical poems, and literary activities from odes and ghazals.

This study examines the Sabri Divan in the context of social life and, consequently, literary activity, demonstrating the vibrant survival of the Turkish language and culture in Ottoman lands. Traces of their constructions are found in eulogies written in honor of the late Veli Pasha, the Governor of Morea during the poet's lifetime, the late Seyyid Mustafa Pasha, the late Grand Admiral Gazi Pasha, and the Governor of Morea, Mehmed Pasha. In these odes, Sabri also touches upon the support given by statesmen in this region to poets and literary activities. The values that poets living in the Balkans brought to these lands and their observations about these lands have survived to the present day through poetry. The Divan contains the names of towns and cities such as Anabolu, Tirabolice, Arkadya, and Balyabadra. The poet's comments on the poetry and poetic language of the Balkans, in particular, demonstrate the poetics of a poet living in this region. In explaining his own poetics, the poet indirectly expresses the poetic understanding of the period, the language of the people, and their literary preferences. The poems he wrote about literary activities during his time, in particular, demonstrate the literary taste in this region. The poet's poems, particularly those related to literary activities during his time, demonstrate the literary taste in this region. Sabri's abundant use of idioms and proverbs in his poems demonstrates that the Anatolian vernacular was most vividly preserved in this region. Word groups, proverbs, and idioms used in everyday speech frequently appear in the poet's couplets. Sabri used idioms such as "If you love God," "throw one's head on the cross," "be sacrificed," "shed blood," "touch one's soul," "cause

one's evil eye," "profit one's soul," "steal one's head," "go to market," "fall from grace," "light of my eye," "pass over," "entrust oneself to God," "break one's neck," "a drink of water," "tasseled scourge," "make one's heart sing," and colloquial expressions. These linguistic patterns provide valuable insight into the beliefs, culture, and literary expression of the Ottomans in the Balkans.

Sabri states that in his poems, a simple language was preferred in the Morea, where the vernacular was largely adopted, and that folk poets like Karacaoğlan and Koroğlu were more widely known. This provides important information about the literary activities of the people, who, while classical poets were not widely popular in this region, preferred to read epic texts. The poet's pronouncement on the region's lack of preference for classical poetry, and his subsequent desire and rebuke to encourage the public to read it, are noteworthy. It's clear that the people shaped literary activity in the Balkans. While Istanbul was the center of literary activity in the Ottoman Empire, these poems also demonstrate that the Morea did not follow Istanbul in terms of literary taste, and that the public acted according to its own tastes.

This paper examines the poems of Sabri, who lived in the Balkans, and examines literary activities in this region by poet, people, and period. This analysis reveals that Sabri, who lived in the Morea, indirectly conveys literary activities in this region in his poems.

Keywords: Ottoman, Balkans, Morea, Classical Turkish Poetry, Sabri Seyyid Mehmed Emin

EDİRNE'NİN GÖRSEL HAFIZASINDA MODERN BİR BAKIŞ: BEDRİ RAHMİ EYÜBOĞLU VE YURT GEZİLERİ DENEYİMİ

A MODERN PERSPECTIVE IN EDİRNE'S VISUAL MEMORY: BEDRİ RAHMİ EYÜBOĞLU AND THE YURT GEZİLERİ EXPERIENCE

Elif Umut¹, Kerem İşcanoğlu²

¹Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim ASD, Edirne, Türkiye,
¹elifumut866@gmail.com

²Trakya Üniversitesi GSF Fakültesi Resim Bölümü, Edirne, Türkiye,
²keremiscanoglu@trakya.edu.tr

ÖZET

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye'de sanat, ulusal kimliğin inşasında etkin bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde yürütülen kültür politikaları, modernleşme sürecini yalnızca biçimsel bir dönüşüm olmaktan çıkararak, modern ulus kimliğinin içselleştirilmesi ve tarihsel-kültürel belleğin yeniden yorumlanması süreci olarak ele almıştır. Bu bağlamda devlet tarafından düzenlenen Yurt Gezileri, sanatçılara Anadolu'nun farklı bölgelerini tanıma ve yerel kültürle doğrudan temas kurma olanağı sunmuş; böylece modern sanatın yerel değerlerle kurduğu ilişkiyi derinleştiren özgün bir üretim ortamı yaratmıştır. Aynı zamanda bu geziler, Batılı modern resim geleneğini halka tanıtmaya işlevi de görmüştür. Yurt Gezilerinin kısa süreli uygulanmasına ve sınırlı olanaklarına rağmen, beklenenden fazla toplumsal ve kültürel fayda sağladığı söylenebilir.

20. yüzyıl Türk resminin önemli temsilcilerinden Bedri Rahmi Eyüboğlu, Yurt Gezileri kapsamında Edirne'ye giderek kentin tarihsel ve kültürel dokusunu yerinde gözlemlene fırsatı bulmuştur. Sanatçının bu süreçte ürettiği eserler, Osmanlı kültürel mirasının izlerini onun sanatsal pratiği aracılığıyla günümüze taşır. Sayıca az ve sistematik gözlemden ziyade kişisel izlenimlere dayanan bu eserler, dönemin Edirne'sine ve kentin sosyal yaşamına dair çeşitli görsel ipuçları barındırır. Eyüboğlu'nun çalışmalarında, doğrudan gerçekçi bir gözlemden çok, duygusal ve sezgisel bir yaklaşım belirleyici olmuştur. Manzara ağırlıklı bu resimler, doğa ve mimari unsurları konu edinirken soyutlamaya yaklaşan avangard bir tutum sergiler.

Eyüboğlu'nun Edirne gözlemleri, oryantalistlerin dışarıdan bakan betimleyici yaklaşımından farklıdır. Sanatçının eserleri, bir Fransız empresyonistinin kendi kentinin kırsal manzaralarını içselleştirdiği biçimde, yerel unsurları duygusal bir içtenlikle ele alır. Doğa ve tarihî yapılar arasındaki uyum, sanatçının renk ve çizgi aracılığıyla yarattığı özgün estetik yorumla birleşir. Kapalı hava betimlemeleri, beyaz badanalı ev duvarları ve sakin kentsel görünüşler, özel yaşamdan ziyade kentin mimari ve doğal ritmine odaklanır. Örneğin,

Muradiye Camii'nin taş işçiliği ve kubbe detayları, Edirne çarşısındaki ahşap motifler ve Tunca Nehri'nin sessiz betimleri, sanatçının kente dair duygusal bağını yansıtır.

Eyüboğlu'nun eserlerinde modernist renk ve çizgi kullanımı dikkat çektiği kadar, Anadolu'ya özgü motiflerin çağdaş biçimlerle kaynaştırıldığı görülür. Yurt Gezileri, sanatçının Anadolu'yu derinlemesine tanınması ve geleneksel formları çağdaş estetikle harmanlaması açısından benzersiz bir fırsat sunmuştur.

Sonuç olarak, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Yurt Gezileri kapsamında Edirne üzerine ürettiği resimler, yalnızca bireysel bir sanat pratiği değil, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönem kültür politikalarının çağdaş sanat üzerinden görünür kılınması açısından da önemlidir. Bu eserler, Edirne'nin kent hafızasının görsel olarak anlaşılmasına katkı sağlayan bir estetik miras niteliğindedir. Günümüz sanatçıların benzer programlar çerçevesinde gerçekleştireceği yeni "Yurt Gezileri", Edirne'nin kent kimliğini ve kültürel sürekliliğini daha görünür kılma potansiyeli taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bedri Rahmi Eyüboğlu, Yurt Gezileri, Edirne, Osmanlı Mimarisi, Kültürel Hafıza

ABSTRACT

With the proclamation of the Republic, art in Turkey was regarded as an effective instrument in the construction of national identity. The cultural policies implemented during this period aimed to transform modernization from a merely formal change into a process of internalizing a modern national identity and reinterpreting historical and cultural memory. In this context, the Yurt Gezileri (Nationwide Art Expeditions) organized by the state provided artists with the opportunity to explore different regions of Anatolia and engage directly with local cultures. These expeditions not only created a unique environment that deepened the relationship between modern art and local values but also served to introduce the Western modern painting tradition to the public. Despite their short duration and limited resources, the Yurt Gezileri yielded greater social and cultural benefits than anticipated.

As one of the leading figures in 20th-century Turkish painting, Bedri Rahmi Eyüboğlu participated in the Yurt Gezileri and visited Edirne, where he had the chance to observe the city's historical and cultural fabric firsthand. The works he produced during this period convey traces of Ottoman cultural heritage through his artistic practice. Although few in number and based more on personal impressions than systematic observation, these works offer various visual insights into the social life and atmosphere of Edirne at the time. In Eyüboğlu's paintings, emotional and intuitive perception outweighs direct realism. Predominantly landscape-oriented, his compositions depict nature

and architectural structures through an avant-garde approach that borders on abstraction.

Eyüboğlu's observations of Edirne differ from the descriptive and externalized perspective of orientalist painters. His works internalize the local elements with a sense of emotional intimacy, much like a French Impressionist capturing the rural landscapes of his own country. The harmony between nature and historical architecture is reinterpreted through the artist's distinctive use of color and line. His depictions of overcast skies, whitewashed house walls, and tranquil urban scenes focus not on private life but on the architectural and natural rhythm of the city. For instance, the stone craftsmanship and dome details of the Muradiye Mosque, the wooden motifs and stone structures of the Edirne bazaar, and the quiet views of the Tunca River reflect the artist's deep emotional connection to the city.

In Eyüboğlu's works, the modernist use of color and line is complemented by the integration of Anatolian motifs into contemporary forms. The Yurt Gezileri provided the artist with a unique opportunity to become intimately acquainted with Anatolia and to synthesize traditional forms with a modern aesthetic language.

In conclusion, the paintings that Bedri Rahmi Eyüboğlu produced in Edirne within the framework of the Yurt Gezileri represent not only an individual artistic practice but also a visual manifestation of the early Republican cultural policies through contemporary art. These works constitute an aesthetic legacy that contributes to the visual understanding of Edirne's urban memory. Similar programs and new "Yurt Gezileri" initiated by contemporary artists hold the potential to make Edirne's urban identity and cultural continuity more visible.

Keywords: Bedri Rahmi Eyüboğlu, Travels Around the Country, Edirne, Ottoman Architecture, Cultural Memory

Kaynaklar:

- Tüzün, M., & Yıldız, K. (2023). Yurt Gezileri ve Trakya. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (INCSOS VIII Özel Sayısı), 370–381. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1248640>
- Uz, A. (2012). Tuvale yansıyan Anadolu kültürü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 65–73.
- Deveci, A. (2023). Edirne'nin Osmanlı resim sanatındaki yeri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13(25), 35–57. <https://doi.org/10.33207/trkede.1093360>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). *Edirne Sanat ve Kültür Kataloğu*. <https://arhm.ktb.gov.tr/repo/uploads/Catalog/29012022021316-037d72ca-562f-4730-9342-68102935d2e4.pdf>
- Academia.edu. (t.y.). Edirne resimleri. https://www.academia.edu/70917968/Edirne_resimleri
- CEEOL. (t.y.). Edirne'de Osmanlı izleri ve resim sanatı. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=690230>
- Rose, G. (2016). *Visual methodologies: An introduction to researching with visual materials* (4th ed.). Sage Publications.

- Assmann, J. (2011). *Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination*. Cambridge University Press.
- Eldem, E. (2014). *Cumhuriyet dönemi sanatı ve modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Artun, F. (2012). Cumhuriyet dönemi Türk resminde Bedri Rahmi Eyüboğlu. *Sanat Tarihi Dergisi*, 18(2), 55–78.
- TRT 2. (t.y.). *Resme Yolculuk: Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun izinden Edirne [Belgesel]*. <https://www.trt2.com.tr/sanat/resme-yolculuk/resme-yolculuk-or-bedri-rahmi-eyuboglunun-izinden-edirne-or-5-bolum-15997946>
- Academia.edu. (t.y.). Edirne'deki Osmanlı mimarlık mirası / Ottoman architectural heritage in Adrianople. https://www.academia.edu/4312126/Edirne_de_Osmanli_Mimarlik_Miras_i_Mimarlik_Miras_i_Ottoman_Architectural_Heritage_in_Adrianople

OSMANLI SOHBET KÜLTÜRÜNÜN DİVAN ŞİİRİNDEKİ TEZAHÜRLERİ

REFLECTIONS OF OTTOMAN CONVERSATION CULTURE IN DIVAN POETRY

Niyazi Adıgüzel

Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Kırklareli, Türkiye
niyaziadiguzel@gmail.com

ÖZET

Sohbet kelimesi sözlüklerde, “kısa bir süre de olsa birlikte olup görüşüp konuşma, oturup söyleşme, arkadaşlık edip ünsiyet kurma, kaynaşma ve bir araya gelme, dini ya da dünyevi konuların konuşulup görüşüldüğü meclis” gibi anlamlarla karşılanmıştır. Ayrıca İslami literatürde Peygamber Efendimiz ile müşerref olup onun mukaddes sözlerini işiterek onunla aynı mecliste bulunma saadetine erme anlamına da gelmektedir. Bu nedenle sohbet kelimesinin sözlük anlamından yola çıkılarak Hz. Peygamber’in (sav) sohbetinde bulunan Müslümanlar için “ashab” ve “sahâbe” terimleri kullanılmıştır. Sohbet, tasavvufi olarak “şeyhin ya da âlimin sözlerini dinlemek üzere tertip edilen dinî-tasavvufî toplantı” anlamında kullanılır. Ayrıca edebiyat terimi olarak; günlük yaşamdaki konular üzerine bir yazarın, kişisel düşüncelerini fazla detaya inmeden, ispatlama kaygısı gütmeksizin ve samimi bir üslupla ele alarak genellikle de gazete ya da dergilerde yayımlamak üzere yazdığı yazı türüne sohbet denilmektedir.

Osmanlı toplumunda söz/şiir hem halk arasında hem saray ve çevresinde hem de ilim meclislerinde büyük saygı görürdü. Bu nedenle toplumda “güzel konuşma”, “söz ile ikna” ve “şiir söyleme” sanatı, yüksek bir meziyet sayılırdı. Bunun yanı sıra söz/şiir en önemli kültür araçlarından biri konumundaydı. Sohbet ise sadece bir eğlence unsuru değil; kültürün yeni nesillere aktarımında bir araç aynı zamanda bir terbiye ve öğrenme yöntemi olarak kullanılmıştır. İlmî ve fikrî sohbetler, Tasavvuf ve manevî sohbetler, edebî ve sanatsal sohbetler, kahvehane ve halk sohbetleri şeklinde oluşan bu kültür toplum ve bireyi şekillendiren bir gelenek olarak varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Bu anlayış, dolayısıyla bu gelenek, yalnızca gündelik hayatta değil, Osmanlı'nın edebî zevkinin yansıma yeri olan divan şiirinde de kendini göstermiştir. Çok değişik yerlerde kurulan sazlı sözlü sohbet meclisleri, Osmanlı aydınının estetik üretiminin mekânı olmuş burada oluşan estetik haz şairlerin beyitlerine de yansımıştır.

Divan şairleri, geleneksel hale gelmiş sohbet kültürünü şiirlerinde sıklıkla işlemişlerdir. Yazdıkları beyitlerde sözün değerinin yanı sıra muhabbetin derinliğini ve meclisin atmosferini okuyucuya tüm yönüyle aksettirmeye

çalışmışlardır. Bu yönüyle divan şiiri, sadece kişisel haz ve düşünce dünyasının bir ifadesi değil; Osmanlı toplumunun kültürel değer dünyasını yansıtan bir aynaya dönüşmüştür.

Divan şiirinde sohbet, genellikle “meclis/meclis-i mey”, “meyhane/tekke”, “sâkî”, “kadeh” gibi sembollerle işlenmiştir. Lale, karanfil, menekşe ve gül gibi çiçeklerle dostluk ve muhabbet arasında imgeler oluşturulmuş böylece sohbetin şiirsel boyutuna zenginlik katılmıştır. Karanfil sohbeti, gül sohbeti, helva sohbeti, can sohbeti, mey sohbeti, sıra sohbeti, gam sohbeti gibi türlü türlü sohbetlerde âşık-maşuk-rakip mazmunları işlenerek şiirin anlam dünyasına derinlik katılması amaçlanmıştır. Aşk, divan şiirinin en temel konusudur ve sohbet bu aşkın dile getirildiği ve konuşulup paylaşıldığı mekân olarak sıklıkla betimlenmiştir. Maşukla yapılan sohbet, ilahi ya da mecazi şekilde de olsa bu sohbet sayesinde şair, aşkın gizemini hem sevgiliye hem de okuyucuya aktarmış olur. Bu gibi şiirlerde sohbetle beraber dünyevî zevklerin paylaşılarak artması, dert ve kederlerin de birlikte olunarak azalması amaçlanmıştır. Şairler sohbetle dünyevi zevkin yanı sıra ilahî aşk vecd ve tasavvufi olarak da hakikate ulaşma arzusunu dile getirmişlerdir. Özellikle Ahmedî, Bâkî, Fuzûlî, Nedim, Muhibbî ve Şeyh Gâlib gibi şairlerin beyitlerinde sohbet hem bir anlatım aracı hem de kültürel bir sembol olarak sıklıkla kullanılmıştır.

Bu bildiriye, Osmanlı sosyal hayatında kökleşmiş olan sohbet geleneğinin divan şiirine yansımaları ele alınacak, dostluk ve muhabbet teması üzerinden sohbet kültürünün değişik yansımaları beyitler üzerinden okunacaktır. Böylelikle divan şiirinin toplumdan uzak yüksek bir zümrenin edebiyatı olmayıp, aynı zamanda Osmanlı toplumunun kültürünün de yansıtıcı bir aynası olduğu gözler önüne serilecektir.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Sohbet, Osmanlı Kültürü

ABSTRACT

In dictionaries, the word “conversation” is defined as “spending time together, even if it is for a short time, talking, sitting down and chatting, making friendships and bonds, mingling and gathering together, and discussing religious or worldly matters”. Besides, in Islamic literature, it also refers to the happiness of being in the presence of the Prophet and hearing his sacred words while being in the same gathering with him. Therefore, depending on the dictionary meaning of the word “conversation,” the terms of ‘ashab’ and “sahâbe” are used for Muslims who were in the company of the Prophet (peace be upon him). In Sufism, “conversation” is used to indicate the meaning of “a religious-Sufi gathering organized to listen to the words of the sheikh or scholar.” Additionally, in literary terms, “conversation” refers to a type of writing in which an author addresses topics of daily life, presenting their personal thoughts without delving into excessive detail or

seeking to prove their points, using a sincere style, and typically publishing such writings in newspapers or magazines.

In Ottoman society, speech and poetry were highly respected within the society, at the palace, and in scientific assemblies. Hence, the art of "beautiful speech," "persuasion through words," and "poetry recitation" were regarded as a high virtue in the society. Moreover, speech and poetry were among the most important cultural tools. Conversation was not merely an element of entertainment; it was also a means for transmitting culture to the coming generations, as well as a method of education and learning. Scientific and intellectual conversations, Sufi and spiritual conversations, literary and artistic conversations, coffeehouse and folk conversations have continued to exist as a tradition shaping the society and individuals up to this day. Such an approach, in other words, this tradition, manifested itself not only in everyday life but also in divan poetry, which reflected the literary characteristics of the Ottoman Empire. The musical and verbal conversation gatherings established in various places became the venue for the aesthetic production of Ottoman intellectuals. The aesthetic tendencies in such places were also reflected in the verses of poets.

Divan poets frequently addressed the traditional culture of conversation in their poetry. In the couplets they wrote, they sought to convey to the reader not only the value of words but also the depth of conversation and the atmosphere of the gathering in all its aspects. In this sense, divan poetry is not merely an expression of personal pleasure and the world of thought; it also functions as a mirror reflecting the cultural values of Ottoman society.

In Turkish Divan poetry, conversation is often depicted through symbols like "meclis/meclis-i mey" (assembly/wine assembly), "meyhane/tekke" (tavern/dervish lodge), 'sâkî' (cupbearer), and "kadeh" (cup). Images of friendship and affection are created using flowers such as tulips, carnations, violets, and roses which enriched the poetic dimension of conversation. Various types of conversation, such as carnation conversation, rose conversation, halva conversation, soul conversation, wine conversation, row conversation, and sorrow conversation, have been used to explore the themes of lover-beloved-rival, thereby adding depth to the meaning of the poetry. Love is the most fundamental theme of divan poetry, and conversation is often depicted as the space where this love is expressed, discussed, and shared. Through conversation with the beloved, whether divine or metaphorical, the poet conveys the mystery of love to both the beloved and the reader. In such poems, the aim is to increase worldly pleasures and reduce sorrow and grief through conversation. Poets have expressed not only the desire for worldly pleasure through conversation but also the longing for divine love, ecstasy, and mystical truth. Especially in the verses of poets such as Ahmedî, Bâkî, Fuzûlî, Nedim, Muhibbî, and Şeyh Gâlib, conversation is frequently used both as a narrative tool and as a cultural symbol.

This paper will examine the reflection of the tradition of conversation, which was deeply rooted in Ottoman social life, in divan poetry. Then, various reflections of the culture of conversation will be read through couplets based on the themes of friendship and affection. In this way, it will be indicated that divan poetry is not the literature of an elite class detached from society, but also a reflective mirror of Ottoman society's culture.

Keywords: Divan Poetry, Conversation, Ottoman Culture

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE FETİH VE OSMANLI'NIN CİHANGİRLİK ANLAYIŞI

CONQUEST IN CLASSICAL TURKISH POETRY AND THE OTTOMAN UNDERSTANDING OF WORLD CONQUEST

Özlem Çayıldak

Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Mardin, Türkiye
ozlemcayildak@artuklu.edu.tr

ÖZET

Klasik Türk şiiri, sadece estetik bir zevkin veya bireysel duyguların ifadesi değil; aynı zamanda Osmanlı devlet anlayışının, tarihsel misyonunun ve medeniyet tasavvurunun da edebî dilidir. Fetih ve cihangirlik anlayışı, özellikle Osmanlı imparatorluğunun kuruluşundan itibaren devletin meşruiyetini ve kudretini pekiştiren ana unsurlar arasında yer almıştır. Osmanlı Devletinin genişleme siyaseti, sadece askerî ve siyasî bir faaliyet olarak kalmamış; şairlerin dünyasında da derin etkiler uyandırmıştır. Bu durum klasik Türk şiirinde "fetih", "cihad", "zafer", "gaza" gibi kavramların sıkça işlenmesine yol açmıştır. Bu çalışmada, klasik Türk şiirinde Osmanlı izlerini tespit etmek amacıyla divanlardaki "fetih" kelimesinin kullanımları incelenmiştir. Bu bağlamda 69 farklı divan taranmış ve söz konusu divanlarda yer alan "fetih" kelimesi, doğrudan ya da dolaylı anlam ilişkileriyle birlikte değerlendirilmiştir. Beyitlerde geçen "fetih" kavramı bağlamından koparılmadan hem sözlük anlamı hem de şiir içi işlevi bakımından tarihsel bağlamla ilişkili olarak yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda, "fetih" kelimesinin klasik Türk şiirinde yalnızca askerî zafer ve toprak kazanımı olmadığı, ilahî adaletin ve İslamın hükümlerinin genişlemesi gibi daha geniş bir anlam dünyasına açıldığı gözlemlenmiştir. Beyitlerin önemli bir kısmında "fetih", Osmanlı padişahlarının gerçekleştirdiği gaza ve savaşlarla doğrudan ilişkilendirilmiş; padişah, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi, cihan padişahı olarak idealize edilmiştir. Şairler, Osmanlı sultanlarını ideal Müslüman hükümdar tipolojisiyle özdeşleştirmiş ve onları Hz. Ömer, Hz. Ali gibi İslam büyükleriyle kıyaslamıştır. Kasidelerde padişahların sadece kişisel erdemleri değil; aynı zamanda onun fethettiği topraklarla İslam'a hizmet edişi de vurgulanmıştır. Beyitlerde "fetih" kelimesi, padişahın bütün dünyaya hükmetme kudreti, fetihlerin dinî meşruiyeti ve Tanrı'nın lütfuyla kazanılması, Doğu-Batı, yedi iklim gibi mekân temsilleriyle Osmanlı imparatorluğunun evrensel hâkimiyet tasavvuru ile ilişkilendirilmiştir. Fethedilen beldelerin "küfür diyarı" olmaktan kurtulup "İslam yurdu"na dönüşmesi, adaletin tesis edilmesi ve zulmün ortadan kaldırılması gibi dini-politik temalar da işlenmiştir. Klasik Türk şiirinde fetihle ilgili beyitlerde kılıç, sancak, kale, at, zırh, ok gibi maddî gücü temsil eden savaş unsurlarının yanı sıra; adalet, tevfik (Allah'ın yardımı), himmet, dua gibi kavramlarla birlikte fetih, manevî bir zemine oturtulmuştur. 16. yüzyıldan itibaren beyitlerdeki fetih anlatıları daha sistematik hâle gelmiş;

cihangirlik vurgusu artmış ve Osmanlı Devletinin dünya düzenini kuran bir güç olduğu düşüncesi pekişmiştir. “Fetih” bu dönemde hem siyasi propagandanın hem de edebî övgünün taşıyıcısı bir imgeye dönüşmüştür.

Bu çalışma klasik Türk şiirinde “fetih” kelimesi etrafında inşa edilen söylemin, Osmanlı imparatorluğunun cihangirlik anlayışını ve tarihsel misyonunu yansıttığını ortaya koymaktadır. Şairler, padişahı yalnızca zafer kazanan bir figür olarak değil; aynı zamanda hakikati, adaleti ve İslami düzeni yeryüzüne yayan bir temsilci olarak sunmuşlardır. Klasik şiirde “fetih” üzerinden kurulan bu söylem, Osmanlı Devletinin ideolojik yönelimlerini yansıtan kültürel bir kod niteliğindedir. Şiir metinleri aracılığıyla fetih imgesi Osmanlı'nın ruhunu hem sözde hem zihinde inşa eden bir anlam katmanına dönüşmüştür. Klasik Türk şiiri, Osmanlı imparatorluğunun fetihçi ve cihangirlik anlayışını yalnızca yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda onu inşa eden ve idealize eden güçlü bir anlatı alanıdır. Fetih, şiirde hem dünyevi iktidarın hem uhrevi kurtuluşun anahtarı olarak görülürken cihangirlik ise sadece bir askeri vasıf değil, ilahi bir misyonun ifadesi haline gelmiştir. Bu nedenle klasik Türk şiiri, Osmanlı Devletinin ideolojik evrenini anlamada ve padişah meşruiyetini çözümlenmede vazgeçilmez bir kaynaktır. Sonuç olarak şairler, fetihleri yalnızca tarihî olaylar olarak değil aynı zamanda Osmanlı'nın meşruiyetini, ideolojik duruşunu ve dini liderlik iddiasını pekiştiren simgesel eylemler olarak ele almışlardır. Bu yönüyle klasik şiir, Osmanlı imparatorluğunun cihan devleti olma ülküsünün edebi bir tezahürüdür.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Fetih, Osmanlı, Cihangirlik

ABSTRACT

Classical Turkish poetry is not only the expression of aesthetic taste or individual emotions; it is also the literary language of the Ottoman understanding of statehood, its historical mission, and its vision of civilization. Conquest and the concept of conquest were among the main elements that reinforced the state's legitimacy and power, especially since the founding of the Ottoman Empire. The Ottoman Empire's expansionist policies were not limited to military and political activities; they also had a profound impact on the world of poets. This led to the frequent use of concepts such as "conquest," "jihad," "victory," and "gaza" in classical Turkish poetry. This study examined the use of the word "fetih" in divans to identify Ottoman traces in classical Turkish poetry. In this context, 69 different divans were scanned, and the word "fetih" in these divans was evaluated along with its direct and indirect semantic relationships. The concept of "fetih" in the couplets was interpreted in relation to the historical context, both in terms of its literal meaning and its poetic function, without detaching it from its context. The research reveals that the word "fetih" (conquest) in classical Turkish poetry not only signifies military victory and territorial conquest, but also extends to a broader world of meaning, such as the expansion of divine justice and Islamic

sovereignty. In a significant number of couplets, "fetih" is directly associated with the holy wars and wars waged by the Ottoman sultans, idealizing the sultan as God's representative on earth, the world sultan. Poets equated the Ottoman sultans with the ideal typology of Muslim rulers and compared them to Islamic figures such as Caliph Omar and Ali. The eulogies emphasize not only the sultans' personal virtues but also their service to Islam through the lands they conquered. In these couplets, the word "fetih" is associated with the sultan's power to rule the entire world, the religious legitimacy of the conquests and their achievement through God's grace, and the Ottoman Empire's vision of universal sovereignty through spatial representations such as East and West and the seven climates. Religious and political themes such as the transformation of conquered lands from "lands of infidelity" into "lands of Islam," the establishment of justice, and the elimination of oppression were also explored. In classical Turkish poetry, in addition to war elements representing material power such as swords, banners, castles, horses, armor, and arrows, conquest was also placed on a spiritual basis, with concepts such as justice, *tevfik* (God's help), aspiration, and prayer. From the 16th century onward, narratives of conquest in these couplets became more systematic, the emphasis on conquest increased, and the idea of the Ottoman Empire as a power that established a global order was reinforced. During this period, "conquest" became an image conveying both political propaganda and literary praise.

This study demonstrates that the discourse built around the word "conquest" in classical Turkish poetry reflects the Ottoman Empire's understanding of conquest and its historical mission. Poets presented the sultan not only as a victorious figure but also as a representative who spreads truth, justice, and the Islamic order across the world. This discourse, constructed through the concept of "conquest" in classical poetry, serves as a cultural code reflecting the ideological orientations of the Ottoman Empire. Through poetic texts, the image of conquest transformed into a layer of meaning that constructed the Ottoman spirit both verbally and mentally. Classical Turkish poetry not only reflects the Ottoman Empire's conquest-oriented and conquering mindset, but also serves as a powerful narrative medium that constructs and idealizes it. Conquest is seen in poetry as the key to both worldly power and otherworldly salvation, while conquering becomes not merely a military attribute but also an expression of a divine mission. Therefore, classical Turkish poetry is an indispensable resource for understanding the ideological universe of the Ottoman Empire and analyzing the legitimacy of the sultan. Consequently, poets treated the conquests not only as historical events but also as symbolic acts that reinforced the Ottomans' legitimacy, ideological stance, and claim to religious leadership. In this respect, classical poetry is a literary manifestation of the Ottoman Empire's ideal of becoming a world power.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Conquest, Ottoman, World Conquest

THE DIDACTICS OF TURKISH AS A NATIVE AND FOREIGN LANGUAGE IN THE BALKANS: A COMPARATIVE STUDY

BALKANLARDA ANA DİL VE YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇENİN DİDAKTİĞİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Adriatik Derjaj¹, Alma Pinari²

¹Tiran Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi, Balkan ve Slav Dilleri Bölümü, Türk Dili
Anabilim Dalı, Tiran Arnavutluk

¹adriatik.derjaj@unitir.edu.al

²Tiran Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi, Balkan ve Slav Dilleri Bölümü, Rus Dili
Anabilim Dalı, Tiran Arnavutluk

²alma.pinari@unitir.edu.al

ABSTRACT

This paper comparatively examines the didactic approaches used in teaching Turkish as both a native and a foreign language in the Balkans. Thanks to the legacy of the Huns, Cumans, and Ottomans, migrations, and cultural interactions, Turkish has become both a historical language and a functional tool learned for various purposes in the region. Turkish language teaching practices in sample countries such as Albania, Kosovo, Montenegro, North Macedonia, and Bosnia-Herzegovina are examined, and differences in teaching materials, methods, institutions, and target audiences are analyzed. The findings reveal the multifaceted didactic nature of Turkish in the Balkans, while also demonstrating its close connection to language policies and cultural identity formations in the region.

Institutions such as the Yunus Emre Institute, the Turkish Maarif Foundation, and TİKA play a significant role in promoting the Turkish language globally. The Yunus Emre Institute contributes to the teaching of Turkish through more than 80 cultural centers in 64 countries. Furthermore, the increasing number of international students visiting Türkiye demonstrates the growing interest in the Turkish language.

Turkish television series reach a large audience worldwide. These series have become an effective tool for promoting Turkish culture and learning the Turkish language. Turkey ranks first in television series exports.

The rise in international influencers learning and teaching Turkish on social media platforms is enabling the Turkish language to reach a wider audience globally. These influencers play a significant role in the learning and spread of the Turkish language.

Türkiye's economic, cultural, and military power enhances the reputation of Turkish among the world's languages. The slogan "Those who know/speak

Turkish well will find a good job" positively influences interest and demand for the Turkish language.

The growing interest in the Turkish language worldwide can be explained by a combination of factors, including its historical heritage, cultural diplomacy activities, media influence, and Türkiye's international reputation. This process is enabling Turkish to be accepted as a global language and to be learned by a wider audience globally.

Additionally, this paper examines the fundamental educational techniques used in foreign language teaching within a theoretical framework and provides examples of methods commonly used today. It is crucial that the techniques chosen to increase language learning success are appropriate for learning objectives and student profiles. The paper discusses the advantages and limitations of various techniques, from direct to communicative approaches, and emphasizes the integration of technology into education. Consequently, the flexible and student-centered use of multiple techniques is recommended.

Foreign language learning is an indispensable process for individuals to develop their communication skills in a globalizing world. The educational techniques used in this process directly impact students' effective and lasting language acquisition. Language teaching techniques have evolved parallel to various educational approaches throughout history, and today, communication-oriented methods have become more prominent. The purpose of this study is to examine the fundamental characteristics and application areas of foreign language teaching techniques.

The presence of Turkish in the Balkans is not merely the spread of a language but also the result of historical, social, and cultural interaction. Since the Cuman Turks, Turkish has been used as both the official language and the language of everyday communication in the region; this legacy lives on in various forms today. However, today, Turkish is taught both as a native language and a foreign language in this region, and these two teaching methods require different didactic approaches.

This paper aims to comparatively analyze how Turkish is taught in two different contexts (as a native language and as a foreign language) and from two different worldviews (for Slavic and Albanian communities) by examining the current state of Turkish language education in the Balkans, the methods applied, and the challenges encountered

Keywords: Turkish Language, Balkans, Language Didactics, Worldview

ÖZET

Bu bildiri, Balkan coğrafyasında Türkçenin hem ana dili hem de yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan didaktik yaklaşımları karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Hun, Kuman ve Osmanlı mirası, göçler ve kültürel etkileşimler sayesinde Türkçe, bölgede hem tarihsel bir dil hem de günümüzde farklı amaçlarla öğrenilen işlevsel bir araç haline gelmiştir. Arnavutluk, Kosova, Karadağ, Kuzey Makedonya ve Bosna-Hersek gibi örnek ülkelerde yürütülen Türkçe öğretimi uygulamaları incelenmiş; öğretim materyalleri, yöntemleri, kurumlar ve hedef kitleler arasında görülen farklılıklar analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, Türkçenin Balkanlar'daki çok yönlü didaktik yapısını ortaya koyarken, aynı zamanda bölgedeki dil politikaları ve kültürel kimlik oluşumları ile de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye Maarif Vakfı ve TİKA gibi kurumlar, Türkçenin dünya çapında tanıtılmasında önemli rol oynamaktadır. Yunus Emre Enstitüsü, 64 ülkede 80'den fazla kültür merkeziyle Türkçenin öğretilmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, Türkiye'ye gelen uluslararası öğrencilerin sayısının artması, Türkçeye olan ilgiyi göstermektedir.

Türk dizileri, dünya genelinde büyük bir izleyici kitlesine ulaşmaktadır. Bu diziler, Türk kültürünün tanıtılmasında ve Türkçenin öğrenilmesinde etkili bir araç haline gelmiştir. Türkiye, dizi ihracatında Balkanlarda birinci sırada yer almaktadır. Sosyal medya platformlarında ise Türkçeyi öğrenen ve öğreten uluslararası fenomenlerin artışı, Türkçenin küresel alanda daha fazla kişiye ulaşmasını sağlamaktadır. Bu fenomenler, Türkçenin öğrenilmesi ve yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye'nin ekonomik, kültürel ve askeri gücü, Türkçenin dünya dilleri arasında itibarını artırmaktadır. "Türkçe iyi bilen/konuşan iyi bir iş bulur sloganı", Türkçeye olan ilgiyi ve talebi olumlu yönde etkilemektedir. Türkçenin dünya çapında artan ilgisi, tarihsel mirası, kültürel diplomasi faaliyetleri, medya etkisi ve Türkiye'nin uluslararası itibarı gibi çeşitli faktörlerin birleşimiyle açıklanabilir. Bu süreç, Türkçenin bir dünya dili olarak kabul edilmesine ve küresel alanda daha fazla kişi tarafından öğrenilmesine olanak sağlamaktadır.

Ayrıca, bu bildiri, yabancı dil öğretiminde kullanılan temel eğitim tekniklerini kuramsal çerçevede incelemekte ve günümüzde yaygın olarak uygulanan yöntemlere örnekler sunmaktadır. Dil öğreniminde başarıyı artırmak için seçilen tekniklerin, öğrenme amaçları ve öğrenci profiline uygun olması önemlidir. Bildiride, doğrudan yöntemden iletişimsel yaklaşıma kadar çeşitli tekniklerin avantajları ve sınırlılıkları tartışılmış, teknolojinin eğitime entegrasyonu üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, çoklu tekniklerin esnek ve öğrenci merkezli kullanımı önerilmektedir.

Yabancı dil öğrenimi, küreselleşen dünyada bireylerin iletişim becerilerini geliştirmeleri için vazgeçilmez bir süreçtir. Bu süreçte kullanılan eğitim teknikleri,

öğrencilerin dili etkin ve kalıcı şekilde öğrenmesini doğrudan etkiler. Dil öğretim teknikleri, tarih boyunca çeşitli eğitim yaklaşımlarına paralel olarak evrilmiş ve günümüzde iletişim odaklı yöntemler ön plana çıkmıştır. Ayrıca, bu çalışmanın amacı, yabancı dil eğitim tekniklerinin temel özelliklerini ve uygulama alanlarını incelemektir.

Türkçenin Balkanlar'daki varlığı, sadece bir dilin yayılması değil, aynı zamanda tarihsel, toplumsal ve kültürel bir etkileşimin sonucudur. Kuman Türkleri itibaren bölgede Türkçe, hem resmi dil hem de gündelik iletişim dili olarak kullanılmış; bu miras günümüzde de çeşitli formlarda yaşamaktadır. Ancak günümüzde Türkçe, bu coğrafyada hem ana dili hem de yabancı dil olarak öğretilmekte olup, bu iki öğretim biçimi farklı didaktik yaklaşımlar gerektirmektedir.

Bu bildiri, Balkanlar'daki Türkçe öğretiminin mevcut durumunu, uygulanan yöntemleri ve karşılaşılan zorlukları inceleyerek; Türkçenin iki farklı bağlamda (anadili ve yabancı dil) ve iki farklı dünya görüşü (Slav halkları ve Arnavut halkı için) nasıl öğretildiğini karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Öğretimi, Balkanlar, Dil Didaktiği, Dünya Görüşü

MEHMED EMİN EL-ENSÂRÎ VE ŞERH-İ TE'LÎF-İ ŞEMSEDDİN TEBRÎZÎ

MEHMED EMİN EL-ENSARI AND COMMENTARY OF COMPILATION OF SHAMS AL-TABRIZI

Büşra Kaplan
Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Kırklareli, Türkiye
busrakaplan90@hotmail.com

ÖZET

Bazı edebî eserlerde, ilk başta anlaşılan anlamının ötesinde farklı manalar taşıdığı düşünülen çeşitli metin ya da ibarelerin hedef kitleler tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla detaylı biçimde ele alınıp açıklandığı yani şerh edildiği görülmektedir. Birçok edebî türde olduğu gibi şerh türü de ilk başta insanların Kuran-ı Kerîm'i anlama ve açıklama çabaları neticesinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Dini metinlerin yanında felsefi, bilimsel ya da edebî metinlere de şerhler yazılmıştır. Türk-İslam edebiyatının önemli bir kısmını beyit, gazel, kaside, muamma ya da divan gibi edebî eserlere yapılmış olan şerhler oluşturmaktadır. Şerhler dil ya da biçim gibi çeşitli bakımlardan sınıflandırılabilir. Dil açısından bakıldığında, şerhe konu edilen şiirler ya da şerhin yazıldığı dilin Türkçe, Arapça ya da Farsça olabildiği ya da biçimsel olarak şerhin manzum ya da mensur olarak kaleme alınabildiği görülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada ele alınan eser Farsça şiirlere yapılan Arapça, Farsça ve Türkçe mensur bir şerhi ihtiva etmektedir.

Serlevhasında yazılı olan başlık doğrultusunda “Şerh-i Te'lîf-i Şemseddîn Tebrîzî” olarak adlandırılan eser, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda 3158 numarada “Şerh-i Kasîde-i Şemseddin et-Tebrîzî” adıyla kayıtlıdır. Yazmada şerh edilecek olan Farsça ifadeler kırmızı, şerh metni siyah mürekkeple yazılmıştır ve şerh edilen kelime ya da kelime gruplarının üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Nesih hatla yazılmış 9 satırdan müteşekkil 24 varaktan oluşan eserin telif tarihine dair yazmada ya da katalog kaydında bir bilgi bulunmamaktadır. Şerhin müellifi ise eserin sebep-i telif bölümünde verilen bilgiye göre Mehmed Emîn el-Ensârî'dir. Şarih hakkında yalnızca eser üzerinden bazı bilgiler tespit edilebilmiştir. Buna göre kendisi aslen Azerbaycanlıdır ancak Anadolu'da ikamet etmektedir. Kendisinden Şems-i Tebrizi'nin “kaside”sinin manasını şerh etmesi istenmiş ve o da kabul ederek eserini kaleme almıştır. Ancak şerh edilen şiirler biçim açısından kaside nazım biçimine uymamaktadır.

Eserin içeriğine bakıldığında ise besmele, hamdele, salvele ve sebep-i telifin ardından gelen şerh metninin genel olarak iki kısma ayrıldığı söylenebilir. İlk kısım “Dûş zenem dem dem dem vakt-i seher kum kum kum” ifadesinin şerhi ile

başlamaktadır. Bu kısımda şerh edilen şiirlerin sonunda “Vakt-i seher kum kum kum” ifadesi tekrar etmektedir. Ancak buranın son kısımlarına doğru şerh edilen “Şems-i şeker-rîz benem mefhar-i Tebrîz benem” ifadesinin vezni daha öncekilerden farklıdır. Şerhin ikinci kısmı ise “Hâce girân cû cû cû ikteterû terû terû” ifadesinin açıklanması ile başlamaktadır. Ancak bu kısım ayrı bir bölümden ziyade metnin devamı gibi verilmiştir. Bu bölümdeki şiirlerin sonunda ise “ikteterû terû terû” ifadesi tekrar edilmektedir. Yine bu kısımda da diğerlerinden farklı bir vezinle yazılmış olan “Bekkarâ begû zenem bekâ neğam nekâ nekâ” ifadesi bulunmaktadır. Şerhe konu olan zemin metnin tamamında ses tekrarları bulunmaktadır.

Şerhe konu olan şiir parçaları yazmada verilen bilgi doğrultusunda Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin sohbet şeyhi olarak bilinen Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Melikdâd Tebrîzî'ye (ö. 645/1247 [?]) aittir. Eserin serlevhasında “Hâzâ te'lîf-i Şeyh Şemseddîn Tebrîzî” ibaresi yazılıdır. Bunun yanında yazmanın son kısmındaki “Hubb-ı Celâleddîn benem” ifadesi açıklanırken “Celâleddîn: Sâhib-i Mesnevî'nin ism-i şerîfidür.” denilmiştir. Bu bilgiler şerh edilen şiirlerin sahibinin Şems-i Tebrîzî olduğunu göstermektedir. Ancak kaynaklarda bu şekilde kaleme alınan ve Şems-i Tebrîzî'ye ait kabul edilen şiir parçalarına rastlanmamıştır. Sadece, Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal'ın şahsi kütüphanesinde bulunan 55 numaralı cönkte farklı kelimelerle yazılmış ancak yine “vakt-i seher kum kum kum” ifadesiyle bitirilen ve Şems-i Tebrîzî'ye atfedilen Farsça bir şiir tespit edilmiştir. Dolayısıyla şerhe konu olan metinlerin Şems-i Tebrîzî'ye aidiyeti şüphelidir. Şarih söz konusu şiirlerin orijinalini verdikten sonra Arapça, Türkçe ve çok az bir kısımda Farsça olarak beyitleri şerh etmiştir. Şarih şiir açıklamalarını yaparken yer yer kelimelerin sözlük manalarına, ayetlere, Abdurrahmân Câmî ya da Hâkânî gibi şairlerin beyit örneklerine yer vermiştir. Bu çalışmada Şems-i Tebrîzî'ye atfedilen söz konusu şiir parçalarının metinleri ile onlara Mehmed Emîn el-Ensârî tarafından yapılan şerh ortaya konulup incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Şerh, Şerh-i Kasîde-i Şemseddîn et-Tebrîzî, Şems-i Tebrîzî, Mehmed Emîn el-Ensârî

ABSTRACT

In some literary works, various texts or phrases thought to carry different meanings beyond their initial meaning are examined and explained in detail, to ensure a better understanding by the target audience. Like many literary genres, the commentary genre initially emerged because of people's efforts to understand and explain the Quran. Commentaries were written on religious, philosophical, scientific and literary texts. A significant portion of Turkish-Islamic literature consists of commentaries on literary works such as couplets, ghazals, qasidas, muammas or diwans. Commentaries can be classified according to language or form. From a linguistic perspective, the poems or the commentary can be Turkish, Arabic, or Persian, or, in terms of form, the commentary can be written in verse or prose. Accordingly, the work

discussed in this study contains Arabic, Persian, and Turkish prose commentary on Persian poems. The work, named "Şerh-i Te'lîf-i Şemseddîn Tebrîzî" is registered as "Şerh-i Kaside-i Şemseddin et-Tebrîzî" in the Hacı Mahmud Efendi collection of the Sulaymaniyah Library, number 3158. The Persian phrases to be annotated in the manuscript are written in red ink, the annotation text is written in black ink, and the annotated words or phrases are crossed out in red ink. There is no information about the date of compilation of the work, which consists of 24 pages of 9 lines in naskh script. The author of the annotation is Mehmed Emin al-Ansari, according to the information provided in the reason for compilation section of the work. Only some information about the commentator has been determined from the work itself. According to this, he is originally from Azerbaijan but resides in Anatolia. He was asked to comment on the meaning of Shams's "qasida," and he accepted and wrote his work. However, the commentary poems do not conform to the qasida verse format.

According to the work's content, the commentary text, which follows the besmele, hamdele, salvele, and sebeb-i telif, can be broadly divided into two parts. The first part begins with a commentary on the phrase "Dûş zenem dem dem dem vakt-i seher kum kum kum". At the end of the annotated poems in this section, the phrase "vakt-i seher kum kum kum" recurs. However, the meter of the phrase "Şems-i şeker-rîz benem mefhar-i Tebrîz benem," which is commented towards the end of this section, differs from the previous ones. The second part of the commentary begins with an explanation of the phrase "Hâce girân cû cû cû ikteterû terû terû". However, this section is presented as a continuation of the text rather than a separate section. At the end of the poems in this section, the phrase "ikteterû terû terû" is repeated. This section also includes the phrase "Bekkarâ begû zenem bekâ neğam nekâ nekâ", written in a different meter than the others. The text, which is the subject of the commentary, contains alliteration.

According to the information provided in the manuscript, the poems subject to the commentary belong to Shams al-Din Muhammad ibn Ali ibn Malikdad Tabrizi (d. 645/1247 [?]), known as the sheikh of Rumi. The title of the work reads "Hâzâ te'lîf-i Şeyh Şemseddîn Tebrîzî" in the introduction. Furthermore, in explaining the phrase "Hubb-ı Celâleddîn benem" at the end of the manuscript, it is stated that "Celâleddîn: The noble name of author of Mathnawî". This information indicates that the author of the annotated poems is Shams al-Tabrizi. However, no poems written in this manner and attributed to Shams have been found in the sources. Only a Persian poem, written with different words but ending with the phrase "vakt-i seher kum kum kum" and attributed to Shams, has been identified in cönk number 55, located in the personal library of Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal. Therefore, the attribution of the texts subject to the commentary to Shams is questionable. After providing the originals of the poems in question, the commentator then annotated the couplets in Arabic, Turkish, and, to a lesser extent, Persian. In his explanations of the poems, he occasionally included literal meanings of words, verses, and

examples of couplets by poets such as Abdurrahman Jami and Haqani. This study will present and analyze the texts of these poems attributed to Shams, along with Mehmed Emin al-Ansari's commentary on them.

Keywords: Commentary, Commentary of Compilation of Shams al-Tabrizi, Shams al-Tabrizi, Mehmed Emin al-Ansari

GÖLGEMİ BIRAKTIM LALE BAHÇELERİNDE: PADIŞAH FIGÜRÜNÜN İNŞASI VE OSMANLI KÜLTÜRÜNÜN ESTETİK YANSIMALARI

GÖLGEMİ BIRAKTIM LALE BAHÇELERİNDE: THE CONSTRUCTION OF THE SULTAN FIGURE AND THE AESTHETIC REFLECTIONS OF THE OTTOMAN CULTURE

Yasemin Çınar Sekban
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye
ysekban@aku.edu.tr

ÖZET

Gül İrepoğlu'nun Gölgesi Bıraktım Lale Bahçelerinde adlı tarihî romanı, Osmanlı'nın Lale Devri'ni tarihsel, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla ele alan estetik yönü güçlü bir kurgudur. Sanat Tarihi profesörü olan yazar, tarihsel gerçeklik hattından ayrılmadan, döneme kendi kurgusal eklentilerini yapar. Eserde kahramanların içsel çatışmaları ve ayrıntılı mekân tasvirleri ön plandadır. Romanın merkezinde yer alan III. Ahmed, sadece imparatorluğun mutlak hâkimi değil; sanata, güzelliğe, şiiire ve estetiğe duyarlı bir padişah olarak inşa edilir. Bu figür, Lale Devri'nin masalsı atmosferinde, Osmanlı medeniyetinin son pırlıtsının da simgesi olur. Padişahın şahsında, ince ruhlu bir sanatkâr portresi ve saltanatın ihtişamı birleşmiştir. Bu ihtişam, hem bir cazibenin hem de yozlaşmanın başlangıcı olarak işlenir. Padişah figürü salt dıştan tanımlanmaz; tam aksine duyguları, endişeleri, hayâl kırıklıkları ve sanata olan hayranlığı üzerinden iç dünyası da aksettirilir. Sultanın insanî zaafı, iç monologlar üzerinden derinleştirilerek, tarihî bir figürden çok edebî bir karaktere yaklaştırılır. Bu yönüyle eser, dönemi yansıtan diğer tarihî romanlardan ve klasik tarih anlayışından ayrılır.

Padişahın hemen yanında, devre fırça darbeleriyle tanıklık eden bir diğer önemli karakter ise; sultanın musahibi, şair, nakkaş ve minyatür ustası Levnî'dir. Tarihsel gerçeklikten farklı olarak Levnî, padişahın himâyesi altındaki bir sanatkâr değil, farklı bir anneden doğan kardeşidir. O; iktidar rekâbeti sebebiyle kaderi III. Ahmed'in annesi Emetullah Sultan tarafından çizilen, ölü doğmuş gibi gösterilerek saltanattan uzaklaştırılan ve nihayet devşirme olarak geri getirilen İstefanaki'dir. Nakkaşıktaki başarısı ve renklendirme ustalığı ile ünü saraya dek uzanan Levnî, Emetullah Sultan'ın ölmeden hemen önceki mektubunda III. Ahmed'e itiraf edilmesiyle saraya daha da yaklaştırılır. Levnî ile padişah arasında gelişen ruhsal ve estetik bağ, roman boyunca diyaloglar şeklinde aktarılır. Sanatla hükmetmek isteyen Ahmed'e, devrini lale motifleri ve türlü duygu atlaslarıyla anlatmak isteyen Levnî eşlik eder. Bu lirik buluşma, felsefî bir tefekkür hâlinin iki ayrı yüzü olur. Burada artık hükümdar ile kulu yoktur; duygu, düşünce ve arzularıyla iki insan vardır. Padişahın siyasal

kararsızlığı, iç gerilimi ve her şeye hükmetmesine rağmen kısıtlanan özgürlüğü Levnî tarafından fark edilir ama doğrudan dile getirilmez. Sohbetlerinde şiirden ebediyete, musikîden hat sanatına, nefis terbiyesinden dünya lezzetlerine kadar pek çok konuyu iki eşit insanmışçasına değerlendirirler. Levnî'nin bu konumu, klasik otorite ilişkisini aşar; sanatçının hükümdara duyduğu bağlılık, bir tür ruhdışlık olsa da, Sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından daima göz hapsinde tutulan ve sultana yakınlığı sebebiyle kıskanılan bir şahsiyet olur. Levnî minyatürlerinde padişahı; sarayı, kaftanı, şehzâdeleri ve gösterişli yaşamıyla resmederken devletin ve düzenin odak noktası olarak imgeler. Asıl mahareti dış görüntüsünden ziyade padişahın ruh hâlini ve duygusal derinliğini yansıtmasıyla ortaya çıkar. Osmanlı tarihinde ilk kez bir padişah ile şehzadesinin yan yana resmedildiği sünnet düğünü minyatüründe, padişah gözlerindeki şefkatin fırça ve renklerle işlenebilmiş olmasını zarif bir duygusallıkla takdir eder. Romanın arka fonunda Sadabad bahçeleri, eğlenceler, laleler ve minyatürler içinde geçen hayatın aslında bir düşüşün renkli örtüsü olduğu hissettirilir. Patrona Halil İsyanı ile birlikte kapanan bu parlıtlı devir, eserde siyasal olaylar üzerinden değil sanatsal derinlik ve insanın sonsuzluk arayışı üzerinden okunur.

Osmanlı estetiği romanda sadece görsel bir fon olan minyatürle sınırlı kalmaz. Hükümrân kaftanlarındaki altın sırmalı zarif işlemelerden, sorguçlardaki kıymetli mücevherata kadar her detay, yazarın incelikli betimlemeleriyle romanın dokusunda hayat bulur. Çini sanatına yapılan göndermelerle mimarîdeki zarafet, mavi-beyaz desenler ve motiflerle yansıtılır. Bu unsurlar, hem saray içinde hem de İstanbul'un genel kent dokusunda yer bularak Osmanlı'nın manâ yüklü karakterini yansıtır. Aynı şekilde Osmanlı mutfağı da romanın estetik bir parçasıdır. Helvalar, macunlar, şerbetler, düğün sofraları, saray tatlıları; hepsi dönemin bolluğuna işaret eden ve Osmanlı'nın damak zevkini duyumsatan öğelerdir. Bu yönüyle roman, tat ve görme duyularını buluşturan çok boyutlu bir kültürel hafıza alanı da oluşturur. Saltanatın kültürel zenginliği ve estetik yüzü kendini daha pek çok cihette gösterir: Dönemin musiki ve şiirinin gelişimine destek veren sanatsal ikliminde, lale tarhlarındaki özende, saray bahçeciliğinde, özellikle padişahın yaptırdığı çeşme, köşk, kasır gibi imarlarda, saray giyim kuşamında, mücevherlerdeki renk ve motiflerde, hat sanatında, cami mahyalarında, eğlence ve şenliklerdeki geleneksel cirit oyunlarında, padişahın eşlik ettiği tören alaylarında ve hamam ritüellerinde bir medeniyetin izlerini yakalamak mümkündür.

Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde, kurmacanın tüm olanaklarını kullanarak geniş bir yelpazede Osmanlı ihtişamını yeniden canlandırırken, padişah figürünü bu medeniyet anlatısının şiirsel gövdesi olarak inşa eder.

Anahtar Kelimeler: Tarihî Roman, Lale Devri, Sultan III. Ahmed, Levnî, Osmanlı Estetiği.

ABSTRACT

Gül İrepoğlu's historical novel *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde* is a work of fiction with a strong aesthetic dimension that explores the Tulip Era of the

Ottoman Empire through historical, cultural, and psychological lenses. As an art historian, İrepoğlu remains anchored in historical accuracy while skillfully incorporating fictional elements. The narrative foregrounds the inner conflicts of the characters and offers meticulously detailed descriptions of space and setting. At the center of the novel stands Sultan Ahmed III, constructed not merely as the absolute ruler of an empire, but as a sovereign sensitive to art, beauty, poetry, and aesthetics. This characterization transforms him into a symbolic figure representing both the fairy-tale ambiance of the Tulip Era and the final glimmer of Ottoman cultural brilliance. In his person, the refined soul of an artist coexists with the majesty of imperial authority. This grandeur is depicted as a double-edged phenomenon both a source of allure and the seed of decadence. The portrayal of the sultan extends beyond surface traits; rather, his emotional interior marked by anxieties, disappointments, and an intense admiration for the arts is deeply explored. His human vulnerabilities are articulated through interior monologues, bringing him closer to a literary protagonist than a conventional historical figure. In this regard, the novel departs from traditional historiography and distinguishes itself from other historical fictions of the period.

Alongside the Sultan, another key character who bears witness to the era through the strokes of his brush is Levnî his confidant, poet, miniaturist, and master of illumination. Contrary to historical records, Levnî is not merely an artist under the Sultan's patronage; in the novel's fictional reimagining, he is his half-brother, born of a different mother. He is İstefanaki, a figure whose fate was shaped by a dynastic rivalry, hidden from the throne by Emetullah Sultan Ahmed III's mother through a staged stillbirth, and later returned to the palace as a *devşirme* (forcibly recruited child). Gaining renown for his exceptional skill in miniature painting and color artistry, Levnî is further drawn into the palace circle after Emetullah Sultan confesses the truth in a letter written before her death. The spiritual and aesthetic bond that develops between Levnî and Sultan Ahmed is conveyed throughout the novel via rich dialogues. While Ahmed aspires to rule through art, Levnî seeks to depict their era through tulip motifs and emotional cartographies. Their lyrical encounters unfold as a philosophical contemplation, reflecting two facets of introspection. At this point, the hierarchical boundaries between sovereign and subject dissolve; what remains are two human beings with shared emotions, thoughts, and desires. Levnî perceives the Sultan's political indecisiveness, inner tension, and limited freedom despite his supreme authority though he never voices these directly. In their conversations, they explore a wide range of topics, from poetry and eternity to music, calligraphy, self-discipline, and worldly pleasures, as if equals. Levnî's position transcends the traditional artist-patron relationship. Though his connection with the Sultan resembles a spiritual kinship, it also makes him a target of envy and suspicion especially by Grand Vizier Damat İbrahim Pasha, who keeps him under constant surveillance. In his miniatures, Levnî depicts the Sultan not only with his palace, ceremonial robes, princes, and opulent lifestyle, but also as the symbolic axis of order and sovereignty. His true artistic mastery, however, lies

in his ability to capture the Sultan's inner emotional states rather than his outward appearance. In the miniature depicting the royal circumcision ceremony the first time in Ottoman art a sultan and his son are shown side by side Ahmed III recognizes, with subtle sentimentality, that the tenderness in his eyes has been rendered through brush and color. Behind this vivid narrative lies a symbolic layer: the vibrant life of Sadabad's gardens, entertainments, tulips, and miniature art masks the decline of an era. The shimmering age, which ends with the Patrona Halil Rebellion, is not interpreted through political developments but through artistic depth and the human yearning for transcendence.

In the novel, Ottoman aesthetics are not confined solely to miniature painting as a visual backdrop. Every detail ranging from the delicately embroidered gold-threaded robes of the sovereign to the precious jewels adorning imperial plumes is brought to life through the author's nuanced descriptions. References to the art of tilework evoke architectural elegance through blue-and-white patterns and motifs. These elements are integrated both into the palace interior and the broader urban fabric of Istanbul, reflecting the symbolic and meaningful character of the Ottoman worldview. Similarly, Ottoman cuisine functions as an aesthetic component of the narrative. Helvas, herbal pastes, sherbets, wedding feasts, and palace desserts all signify the abundance of the period and evoke the refined tastes of Ottoman culinary culture. In this regard, the novel creates a multidimensional cultural memory space that appeals to both taste and vision. The cultural richness and aesthetic face of the empire manifest in many aspects: the artistic climate that nurtured poetry and music; the meticulously arranged tulip beds; palace horticulture; and the architectural projects commissioned by the Sultan, such as fountains, pavilions, and summer residences. One can also trace Ottoman civilization in the sartorial elegance of the palace, the color and design of imperial jewels, the art of calligraphy, illuminated mosque banners, traditional cirit games held during festivals, ceremonial processions with the Sultan and the ritualistic practices of the imperial baths.

Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde employs the full potential of fiction to vividly revive the grandeur of the Ottoman Empire across a wide spectrum, constructing the figure of the sultan as the poetic embodiment of this civilizational narrative.

Keywords: Historical novel, Tulip Era, Sultan Ahmed III, Levnî, Ottoman Aesthetics.

KAYNAKLAR:

- Altınay, A. R. (2010). *Lâle Devri (1718–1730)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Arslan, M. (2009). *Osmanlı saray düğünleri ve şenlikleri – Vehbi Sûrnâmesi (Cilt 3)*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı.
Doğan, Â. (2006). Bir sanat tarihçisi akademisyenin romanı: *Gölgemi bıraktım lâle bahçelerinde*. *Türkbilig*, 12, 93–103.
İrepoğlu, G. (2020). *Gölgemi bıraktım lale bahçelerinde*. İstanbul: Hep Kitap.
İrepoğlu, G. (1999). *Levnî: Nakış – Şiir – Renk*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

OSMANLI TAŞRASINDA MELİKLİK DİPLOMASİSİ: VEZİR İSHAK PAŞA'NIN BATI GÜRCİSTAN MELİKLİKLERİYLE İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

KINGSHIP DIPLOMACY IN THE OTTOMAN PROVINCES: AN EXAMINATION OF VEZİR ISHAK PASHA'S RELATIONS WITH THE KINGDOMS OF WESTERN GEORGIA

Mehmet Kazdal
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi
ve Sanatları Bölümü, Rize, Türkiye
mehmet.kazdal@erdogan.edu.tr

ÖZET

Bu bildiri, 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'da sürdürdüğü çok yönlü siyasi hâkimiyet stratejileri çerçevesinde, Çıldır Beylerbeyi Vezir İshak Paşa'nın Batı Gürcistan'daki yerel feodal yapılarla, özellikle Açıkbaz (İmereti), Güril ve Dadyan meliklikleriyle kurduğu ilişkileri analiz etmeyi amaçlamaktadır. Osmanlı taşra idaresinin yalnızca merkezî buyruklarla değil, yerel güç odaklarıyla geliştirilen pragmatik ittifaklar üzerinden nasıl işlediğini göstermek bakımından İshak Paşa'nın tecrübesi, dikkate değer bir tarihsel örnek teşkil etmektedir.

18. yüzyılın ilk yarısı, Osmanlı-İran mücadelesinin devam ettiği ve Rusya'nın Kafkasya siyasetine müdahil olmaya başladığı bir dönemdir. Osmanlı Devleti, bu yeni çok aktörlü dengeyi gözeterek doğrudan idari müdahale yerine yerel melikler üzerinden yürütülen bir denetim mekanizması benimsemiştir. Bu sistemin başarısı, büyük ölçüde bölgede görev yapan beylerbeyilerle, özellikle İshak Paşa gibi yetkin taşra yöneticileriyle mümkün olmuştur. İshak Paşa, sadece bir idareci değil, aynı zamanda Osmanlı'nın Kafkasya'daki çıkarlarını sürdürülebilir kılmak adına diplomatik dengeyi yöneten bir temsilci olarak öne çıkmaktadır. İshak Paşa'nın, söz konusu melikliklerle olan ilişkilerinde üç temel işlev öne çıkar: arabuluculuk, hakemlik ve temsil. Açıkbaz Melikliği'nde V. Giorgi, Simon ve Aleksandr gibi hükümdarlar döneminde yaşanan iktidar mücadelelerinde Osmanlı'nın çıkarlarını gözetten bir denge siyaseti izlemiştir. Melikler arasındaki toprak ve miras ihtilaflarında zaman zaman bizzat çözüm önerileri sunmuş; kimi durumda ise melik atamalarında paytahta teklifler iletmıştır. Bu sayede hem Osmanlı otoritesinin sembolik gücünü sürdürmüş, hem de bölgesel istikrarı sağlayarak taşrada çatışmaların yayılmasını engellemiştir.

Bu diplomatik faaliyetlerin arkasında güçlü bir mali kontrol mekanizması da yer almaktadır. Meliklerin Osmanlı hazinesine ödemekle yükümlü oldukları yıllık vergilerin takibi ve tahsili büyük oranda İshak Paşa'nın nezaretinde gerçekleşmiştir. Arşiv belgeleri, bu vergilerin türleri, miktarları ve ödeme tarihleri hakkında ayrıntılı bilgiler sunmakta; vergi gecikmeleri veya eksik ödemeler

durumunda İshak Paşa'nın doğrudan müdahalelerde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Paşa, yalnızca bir askerî-ıdarî figür değil, aynı zamanda bölgenin mali disiplini sağlayan bir denetleyicidir. İshak Paşa'nın en dikkat çeken stratejilerinden biri, meliklikler arasındaki güç dengesini korumaya yönelik politikalarıdır. Osmanlı'nın çıkarlarının yanında yerel feodal dengeleri de gözetenek çatışma ortamını kontrol altında tutmayı başarmıştır. Bu tutum, hem Osmanlı Devleti'nin Batı Gürcistan'daki etkinliğini sürdürebilmesini sağlamış hem de İshak Paşa'nın kişisel otoritesini meşrulaştırmıştır. Gürcü tarihçi Vahuşti'nin kendisini "Ahıska, Tiflis, İmereti, Lori ve Kaheti kralı" olarak tanımlaması, bu nüfuzun yerel algıdaki izdüşümünü göstermesi açısından oldukça anlamlıdır.

Sonuç olarak bu bildiri, Vezir İshak Paşa'nın Batı Gürcistan melikleriyle kurduğu ilişkiler üzerinden, Osmanlı taşra siyasetinde diplomasi, ekonomik denetim ve yerel otorite kurma süreçlerinin nasıl birlikte işlediğini gözler önüne sermektedir. İshak Paşa'nın faaliyetleri, klasik bir beylerbeyi görev tanımının ötesinde; merkeziyle uyumlu ama aynı zamanda yerel bağlamlara duyarlı, çok katmanlı bir taşra yöneticiliği modelinin örneğidir. Dolayısıyla bu çalışma, Osmanlı-Gürcistan ilişkilerine dair literatüre yeni bir bakış açısı sunmayı ve taşra yöneticilerinin Osmanlı dış politikasındaki rolünü daha iyi kavramaya katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Eyalet Yönetimi, Batı Gürcistan, İshak Paşa, Yerel Beylikler, Kafkasya Diplomasisi

ABSTRACT

This paper aims to analyze the relationships established by Çıldır Governor-General (Beylerbeyi) Vizier İshak Pasha with the local feudal structures of Western Georgia—particularly the principalities of Açıkbash (Imereti), Guri, and Dadiani—within the framework of the Ottoman Empire's multifaceted political domination strategies in the Caucasus during the 18th century. İshak Pasha's experience constitutes a significant historical example in demonstrating how Ottoman provincial administration operated not merely through central directives, but also through pragmatic alliances forged with local power centers.

The first half of the 18th century was marked by the ongoing Ottoman–Iranian rivalry and the increasing involvement of Russia in Caucasian affairs. In response to this new, multi-actor balance of power, the Ottoman Empire adopted an indirect mode of control, favoring supervision through local rulers rather than direct administrative intervention. The success of this system largely depended on capable provincial administrators such as İshak Pasha. Far more than a governor, İshak Pasha emerges as a representative figure who managed a delicate diplomatic balance in service of sustaining Ottoman interests in the Caucasus. Three core functions stand out in İshak

Pasha's relations with these principalities: mediation, arbitration, and representation. During the reigns of rulers such as Giorgi V, Simon, and Alexander in the Principality of Açıkbash, he pursued a balanced policy that safeguarded Ottoman interests amidst internal power struggles. He frequently proposed resolutions in cases of land and inheritance disputes among the meliks, and at times submitted recommendations to the imperial center regarding appointments. In doing so, he not only upheld the symbolic authority of the Ottoman Empire but also ensured regional stability by preventing the escalation of conflicts in the provinces.

Behind these diplomatic efforts lay a robust financial control mechanism. The annual taxes owed by the meliks to the Ottoman treasury were closely monitored and largely collected under İshak Pasha's supervision. Archival documents provide detailed records of the types, amounts, and payment dates of these taxes, revealing İshak Pasha's direct interventions in cases of delays or underpayments. In this respect, he functioned not only as a military-administrative figure but also as a fiscal overseer ensuring regional financial discipline. One of İshak Pasha's most notable strategies was his effort to preserve the balance of power among the principalities. While safeguarding Ottoman interests, he also took into account the internal dynamics of local feudal structures, thereby maintaining a controlled conflict environment. This approach both sustained Ottoman influence in Western Georgia and legitimized İshak Pasha's personal authority. The characterization by Georgian historian Vakhushti, who described him as "king of Akhaltsikhe, Tbilisi, Imereti, Lori, and Kakheti," is particularly telling of his perceived local influence.

In conclusion, this paper sheds light on how diplomacy, economic oversight, and the construction of local authority functioned together in Ottoman provincial politics through the example of İshak Pasha's relations with the Western Georgian principalities. His activities went beyond the classical duties of a governor-general, reflecting a multi-layered model of provincial leadership that was both aligned with the imperial center and responsive to local contexts. Thus, this study seeks to offer a new perspective on Ottoman-Georgian relations and contribute to a deeper understanding of the role of provincial actors in shaping Ottoman foreign policy.

Keywords: Ottoman Provincial Governance, Western Georgia, İshak Pasha, Local Principalities, Caucasus Diplomacy

OSMANLI POLİS TEŞKİLATINDA BİR AYKIRI FİĞÜR: PRİZRENLİ DESTAN EFENDİ'NİN MEMURİYET VE FİRAR HAYATI

AN UNCONVENTIONAL FIGURE IN THE OTTOMAN POLICE FORCE: THE CAREER AND ESCAPE OF DESTAN EFENDI OF PRIZREN

H. Baha Öztunç

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Tokat, Türkiye

baha.oztunc@gop.edu.tr

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenlik birimlerinden Zaptiye Teşkilatı'na bağlı olarak 1845'te kurulan Polis Teşkilatı, bir süre sonra etkinliğini yitirmiştir. Bu gelişmenin ardından, 1867'de oluşturulan Me'murin-i Teftişiye için hazırlanan nizamnamede, alınacak memurların nitelikleri, maaşları, görev ve yetkileri ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Ancak bu kurumun da beklentileri karşılayamaması üzerine, 1881 yılında Polis Teşkilatı adıyla kalıcı bir yapı olarak kurumsallaşmıştır.

Bu yeni teşkilatın mensuplarından birisi de çalışmanın odak noktasını oluşturan Prizrenli Destan Efendi'dir. Memuriyet hayatına başlangıcıyla ilgili hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamayan Destan Efendi hakkında, görev yeri olan Prizren'de soruşturma başlatılır. Kendisine yöneltilen suçlamalar arasında şunlar özellikle dikkati çekmektedir: "müfsit tavırlar", "bazı mefsedetler", "islahat kararları aleyhine hareket etmek" ve "zararlı cemiyetler kurmak". Üzerine atılı suçlarla ilgili hakkında yürütülen soruşturma neticesinde Destan Efendi görevinden ihraç edilir. Bu süreçte, yetkililerin uygulamalarını eleştiren yazılar kaleme aldığı bilinmektedir. Bu yazılardan birinde Destan Efendi'nin, Gora tarafında görevlendirilen Jandarma kumandanının maiyet kâtibi Mülazım Adem Bey'in "bakayâ-yı celb" bahanesiyle rüşvet almasına rağmen takip edilmemesi nedeniyle görev yerini terk edip firar ettiği belirtilmektedir. Kaçtığı yerdeki halkı da Jandarma kumandanına karşı kıskırttığı da ayrıca ifade edilir. Bu hareketlerinden dolayı kendisine nasihat edilmesinin gerekliliği de belirtilir. Polis Destan Efendi'nin mesleğinden el çektirilmesi Prizren'de yankı bulur. Prizren Mutasarrıfı'nın "müsta'celdir" bağlılığıyla Dahiliye Nezareti'ne 28 Ocak 1902 tarihinde gönderdiği telgrafta Polis Destan'ın istihdamıyla ilgili daha önce göndermiş olduğu telgrafına cevap alamadığını belirtir. Bundan dolayı şehir halkı arasında dedikoduların arttığı ve karışıklık çıkma ihtimalinin hissedildiğini de ifade eder. Bu telgraf üzerine Dahiliye Nezareti mektubi kaleminden Zaptiye Nezaretine gönderilen 4 Şubat 1902 tarihli bir yazıda gerekenin bir an evvel yapılması istenir. Burada dikkati çeken bir husus şudur ki hakkında bu kadar yazışma yapılan polis memuru Destan Efendi'nin istintak yani sorgu raporuna kayıtlarda rastlanamamıştır. Ayrıca kendisinin yaptığı şikayetlerle ilgili

herhangi bir soruşturmanın başlatıldığına dair de bir bilgiye rastlanmamış olması bir diğer dikkate değer husustur.

Polislikten ihraç edilen Destan Efendi daha sonra Selanik'te tutuklanır ancak bir süre sonra affedilerek görevine iade edilir. Yukarıda kendisinin göreve başlamasıyla ilgili yapılan yazışmaların sonuç verdiği, görevine döndüğü ve tutuklu bulunduğu 1901 yılının Eylül ortasından Kasım ortasına kadar geçen iki aylık süredeki alması gereken maaşın yarısının verilmesi gerektiği Dahiliye Nezareti'nden Kosova Vilayeti valiliğine bildirilir. Ancak bu durumu sürdüremeyen Destan Efendi, Karadağ'a, oradan da İstanbul'a kaçar. Burada tutuklanıp Diyarbakır'a sürgün edilir. Buradan oğluna gönderdiği bir mektupta kaçarak yanına geleceğini ifade eden Destan Efendi, nitekim sürgünden kaçarak farklı şehirlerde izini sürer ve çeşitli yollarla Prizren'e geri dönmeye çalışır. Destan Efendi'nin hakkında kaleme aldığı bir başka layiha da yine bazı görevlileri şikâyet ettiği görülmektedir. Gönderdiği ihbarname hakkında hiçbir işlem yapılmaması, Zulüm ve taaddisiyle meşhur olan Şemsi Paşa'nın hiçbir iş göremediği, Jandarmalardan bazılarının ve idare meclisi üyelerinden Şerif Efendi'nin asayiş ihlal eden hareketleri, Hristiyan kadınlara yaptıkları bazı fiiller layihada dile getirilen hususlardandır. Destan Efendi, bu kişilerin aldıkları rüşvetler, işledikleri cinayetler ortada iken hâlâ görevlerinde kalmalarını da vurgulamaktadır. Hapishanelerde haksız yere uzun süre tutulanların bulunduğunu da belirten Destan Efendi, Ortodoks halkına zulmedenlerin isimlerini şifahen söyleyebileceğini belirterek yine eski göreviyle Prizren'e iade olunur. İpekli Zeynel Bey ve Yakovalı Rza Bey gibi "hanedân-ı kadîme" mensup kişilerin teminatları altında istenirse Üsküp'e geleceğini ifade eder.

Yukarıda ana hatları ortaya ifade edilmeye gayret edilen bu çalışma, Destan Efendi'nin memuriyet hayatındaki faaliyetlerini ve ihraç edildikten sonra yaşadıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada, Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden ve konuyla ilgili literatürden faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Polis Destan, Prizren, Sürgün, Firar

ABSTRACT

The Police Force, established in 1845 as part of the Zaptiye Organization, one of the security units of the Ottoman Empire, lost its effectiveness after a short period of time. Following this development, the regulations prepared for the Me'murin-i Teftişîye, established in 1867, specified in detail the qualifications, salaries, duties, and powers of the officers to be recruited. However, as this institution also failed to meet expectations, it was institutionalized as a permanent structure under the name of the Police Organization in 1881.

One of the members of this new organization is Destan Efendi from Prizren, who is the focus of this study. Little is known about Destan Efendi's early

career, but an investigation is launched in Prizren, where he was stationed. The following allegations against him are particularly noteworthy: “corrupt behavior,” “certain misdeeds,” “acting against reform decisions,” and “establishing harmful societies.” As a result of the investigation into the charges against him, Destan Efendi is dismissed from his position. It is known that during this process, he wrote articles criticizing the actions of the authorities. In one of these articles, Destan Efendi stated that Lieutenant Adem Bey, the clerk of the gendarmerie commander assigned to the Gora region, had left his post and fled because he had not been prosecuted despite taking bribes under the pretext of “bakayâ-yı celb” (collecting taxes). It was also stated that he incited the people in the place where he fled against the gendarmerie commander. It was also stated that he needed to be advised because of these actions. The dismissal of Police Officer Destan Efendi from his profession caused a stir in Prizren. In a telegram sent by the Prizren Mutasarrıf to the Ministry of the Interior on January 28, 1902, marked “urgent,” he stated that he had not received a response to his previous telegram regarding the employment of Police Officer Destan. He also stated that this had led to increased rumors among the city's population and that there was a perceived risk of unrest. In response to this telegram, a letter dated February 4, 1902, was sent from the Ministry of the Interior to the Ministry of Public Security, requesting that the necessary action be taken immediately. It is noteworthy that no record of the interrogation report of police officer Destan Efendi, who was the subject of so much correspondence, can be found in the records.

It is also noteworthy that no information can be found indicating that any investigation was initiated regarding the complaints he made. Destan Efendi, who was dismissed from the police force, was later imprisoned in Thessaloniki but was pardoned after a while and reinstated to his position. As a result of the correspondence regarding his return to duty, the Ministry of the Interior informed the governor of the Vilayet of Kosovo that he should be reinstated and that he should be paid half of the salary he was due for the two-month period from mid-September to mid-November 1901, during which he was imprisoned. However, unable to endure this situation, Destan Efendi fled to Montenegro and then to Istanbul. He was arrested there and exiled to Diyarbakır. In a letter sent to his son from there, Destan Efendi stated that he would escape and join him. Indeed, he escaped from exile, traveled to different cities, and tried to return to Prizren by various means. Another petition written by Destan Efendi also shows that he complained about some officials. The petition he sent was ignored, Şemsi Paşa, notorious for his cruelty and tyranny, was unable to do anything, and the actions of some gendarmes and Şerif Efendi, a member of the administrative council, which violated public order, and certain acts they committed against Christian women are among the issues raised in the petition. Destan Efendi also mentions that these individuals remain in their positions despite the bribes they have taken and the murders they have committed. Stating that there were people unjustly detained in prisons for long periods, Destan Efendi indicated that he could

verbally name those who oppressed the Orthodox people. He was reinstated to his former position in Prizren and stated that he would come to Skopje if requested, under the guarantee of individuals belonging to the “prominent citizens” such as İpekli Zeynel Bey and Yakovalı Rza Bey.

This study, which attempts to outline the main points above, aims to reveal Destan Efendi's activities during his civil service career and his experiences after being expelled. The research will draw on documents from the Ottoman Archives of the Republic of Turkey and relevant literature on the subject.

Keywords: Police Destan, Prizren, Exile, Escape

FERİK SADEDDİN PAŞA'NIN RAPORLARINA GÖRE 1898 YENİPAZAR / BERANE İSYANI

YENİBAZAR/BERANE REBELLION OF 1898: ACCORDING TO THE REPORTS OF FERİK SADEDDİN PASHA

İsmail Asoğlu

Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Şanlıurfa, Türkiye

iasoglu@harran.edu.tr

ÖZET

Yenipazar sancağına bağlı Berane kazası, coğrafi konumu itibarıyla Osmanlı hudut siyasetinin hassas noktalarından biriydi. Karadağ Prensiği ile doğrudan sınırı olan bu bölge; Kolaşin, Akova, Ragova ve Tırgovişte kazalarıyla çevriliydi. Büyük çoğunluğu Hristiyan olmakla beraber, civar kasaba ve nahiyelerde Boşnak ve Arnavut Müslüman topluluklar yaşamaktaydı. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrası Karadağ'ın nüfuzu arttıkça, Berane'deki Hristiyan-Müslüman ilişkileri gerginleşmiş; vergi vermeyi reddeden, silahlanan ve memurlara karşı koyan gruplar, aynı zamanda bölgesel bir istikrarsızlık kaynağına dönüşen yapılar hâlini almıştı. Karadağ'ın Hristiyan ahaliyi isyana teşviki, sınır ihlalleri ve silahlandırma faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin egemenliğini tehdit ederken, Müslümanlara yönelik organize saldırılar Berane'deki asayiş ve denetimi de zorlaştırmıştı. 1898'deki olaylar, temelde dinsel bir çatışma görüntüsü verse de esasen Osmanlı egemenliğine karşı yürütülen bir sınır ihlali ve siyasal nüfuz mücadelesiyle ilişkiliydi. Müslüman köylere saldırılar düzenlenmiş, ticaret yolları kesilmiş, özellikle Karadağlı memurlar ve askerler bu isyana dolaylı veya doğrudan müdahil olmuşlardı. Hristiyan köylüler Osmanlı mahkemelerine başvurmak yerine Karadağ'a yönelmiş, vergiler ve diğer yükümlülükler konusunda Osmanlı idaresine karşı gelmişlerdi. Bu durum, hem Osmanlı merkezi otoritesinin zayıflığını gözler önüne sermekte hem de sınır bölgelerindeki halkın aidiyet noktasındaki eğilimlerini yansıtmaktaydı. Berane olayları, bölgedeki etnik ve dinî çeşitliliğin Karadağ'ın müdahaleleriyle birleşerek nasıl bir güvenlik krizine dönüştüğünü de göstermekteydi. Hristiyan halkın Karadağ tarafından gizlice silahlandırıldığı, sınır köylere cephane sevkiyatının yapıldığı ve yaralıların Karadağ hükümetince tedavi ettirildiği Osmanlı yetkililerince takip ediliyordu. Böylece Osmanlı tebaası olan Hristiyan köylüler, fiilen Karadağ'ın nüfuzu altına girmiş gibi görünüyordu. Osmanlı idaresini reddederek davalarını Karadağ makamlarına taşıyorlardı. Bu olaylar karşısında yerel Müslüman halkın tepkisi de artmaya başlamıştı. Müslüman köylüler; ticaret yollarının kesilmesi, mallarının gasp edilmesi ve sürekli saldırılara maruz kalmaları nedeniyle defalarca merkeze şikâyet dilekçeleri sunmuştu. Pazarların işlemez hale gelmesi ve hayvanların sık sık gasp edilmesi, bölge ekonomisini olumsuz etkiliyordu. Osmanlı bir yandan huduttaki asayiş ve düzeni

sağlamaya çalışırken bir yandan Berane'deki muhacirleri İstanbul ve Anadolu'nun farklı mahallerine iskân etmeye çalışıyordu. Bir başka sorun ise Hristiyan köylüler tarafından Osmanlı askerlerine yönelik silahlı saldırıların yol açtığı kargaşa ortamının, Müslümanlar tarafından yaratıldığı şayiasının önüne geçebilmektir. Dolayısıyla Osmanlı yönetimi bir yandan Hristiyan nüfusun Karadağ'ın etkisiyle artan saldırılarını, diğer yandan Müslüman nüfusun galeyana gelme ihtimalini kontrol altına almaya çalıştı. Bu arada hava koşullarından dolayı bölgedeki köprü, telgrafhane ve kışla gibi yapıların zarar görmesi ise kamu hizmetlerinin aksamasına yol açmıştı.

Bu gelişmeleri yerinde tespit etmekle görevlendirilen Ferik Sadeddin Paşa'nın hazırladığı raporlar; Osmanlı idaresinin askerî/diplomatik çözümlerini, sınır güvenliğini sağlama çabalarını ve yerel halkın kontrol altına alınması için başvurulan stratejileri gözler önüne serer. Berane ahalisinin ekseriyetle Hristiyan oluşu ve Karadağ'a eğilimli hale geldikleri raporlarda sıklıkla vurgulanırken; bu durumun siyasî anlamda Osmanlı için bir zafiyet yarattığı kaydedilmektedir. Bu tehditlere karşı bölgeye ek asker sevki, köprü ve kalelerin tahkimi, yerel eşrafın ikna edilmesi ve Karadağ üzerindeki baskının artırılması Paşa'nın çok yönlü önlemleri arasında sıralanmaktadır. Çalışmada, Karadağ'ın Berane'yi kendi nüfuz alanına katma yönündeki yayılcı girişimleri ile Osmanlı Devleti'nin egemenliğini tesis etme çabası arasındaki ikili mücadeleye odaklanılmaktadır. Bildiri, büyük ölçüde Ferik Sadeddin Paşa tarafından bölgeden gönderilen resmî telgraflara, tahkikat raporlarına ve müdahaleyle ilişkin taleplerin yer aldığı Osmanlı arşiv belgelerinin incelenmesine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sınır İhlali, Yenipazar, İsyan, Karadağ.

ABSTRACT

The Berane kaza, which is affiliated with the Novi Pazar sanjak, was one of the sensitive points of Ottoman border politics due to its geographical location. This region, which has a direct border with the Principality of Montenegro, was surrounded by the kazas of Kolašin, Akova (Bijelo Polje), Ragova, and Târgoviște. Although most were Christian, Bosnian and Albanian Muslim communities also lived in the surrounding towns and nahiyas. As Montenegro's influence grew after the 1877-78 Ottoman-Russian War, Christian-Muslim relations in Berane became tense. Groups that refused to pay taxes, took up arms, and resisted officials became a source of regional instability. Montenegro's incitement of the Christian population to rebellion, border violations, and arming activities threatened the sovereignty of the Ottoman Empire, and organized attacks on the Muslim population made public order and control in Berane difficult. Although the Berane incidents of 1898 appear to be primarily a religious conflict, they were related to a border violation and political influence against Ottoman sovereignty. Attacks were carried out on Muslim villages, trade routes were disrupted, and Montenegrin officials and soldiers became indirectly or directly involved in the uprising.

Christian villagers, instead of appealing to Ottoman courts, turned to Montenegro and openly defied the empire in matters of taxation and other obligations. This situation not only revealed the fragility of Ottoman central authority but also reflected the shifting sense of allegiance among borderland populations. The Berane incidents demonstrated how the region's ethnic and religious diversity, when combined with Montenegrin interventions, produced a profound security crisis. Ottoman authorities closely monitored the clandestine arming of the Christian population by Montenegro, the delivery of ammunition to border villages, and the treatment of wounded insurgents by Montenegrin officials. In effect, Christian villagers, though subjects of the empire, appeared to have fallen under Montenegrin influence, rejecting Ottoman jurisdiction and transferring their disputes to Montenegrin institutions. At the same time, the reaction of the local Muslim population was mounting. Muslim villagers repeatedly petitioned the imperial center, complaining about the disruption of trade routes, the looting of property, and their continuous exposure to attacks. The breakdown of local markets and the frequent seizure of livestock further undermined the regional economy. While attempting to restore order and security along the frontier, the Ottoman government simultaneously sought to resettle Muslim refugees from Berane into various localities in Istanbul and Anatolia. Another pressing concern was to counter rumors that the turmoil caused by armed assaults on Ottoman soldiers by Christian villagers had in fact been instigated by Muslims. The administration thus faced a dual challenge: containing the growing aggression of the Christian population under Montenegrin influence while preventing a Muslim backlash that could escalate into wider conflict. Meanwhile, the destruction of bridges, telegraph stations, and barracks due to harsh weather conditions further disrupted the provision of public services in the region.

The reports prepared by Ferik Sadeddin Pasha, who was assigned to detect these developments on site, reveal the Ottoman administration's search for military/diplomatic solutions, efforts to ensure border security, and strategies for controlling the local population. The reports emphasized that the majority of Berane's population is Christian and tends to favor Montenegro; it is also noted that this has weakened the political position of the Ottomans. In response to these threats, the Pasha's multifaceted measures include sending reinforcements to the region, fortifying bridges and fortresses, convincing local elites, and increasing pressure on Montenegro. The study focuses on the dual struggle between Montenegro's expansionist attempts to annex Berane to its sphere of political influence and the Ottoman State's efforts to establish its sovereignty. The study is mainly based on the examination of Ottoman archive documents, which include official telegrams sent from the region by Ferik Sadeddin Pasha, investigation reports, and requests for intervention.

Keywords: Border Violation, Yenipazar, Rebellion, Montenegro.

TÜTÜN TEKELİ VE TAŞRA HALKI: ANTAKYA'DA REJİ UYGULAMALARININ SOSYO-EKONOMİK SONUÇLARI (1883-1923)

TOBACCO MONOPOLY AND PROVINCIAL SOCIETY: SOCIO-
ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE RÉGIE PRACTICES IN ANTAKYA
(1883–1923)

Mustafa Dağ
Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Şanlıurfa, Türkiye
mustafadag@harran.edu.tr

ÖZET

Tütün Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde 17. yüzyılın başlarından itibaren tanınmaya ve tüketilmeye başlanmıştır. Osmanlı'da kısa süre içerisinde kullanımı artan tütün, yalnızca keyif verici madde değil, aynı zamanda gündelik yaşamın çeşitli alanlarına sirayet eden sosyo-kültürel bir meta olarak yaygınlık kazanmıştır. Söz konusu geniş kullanım alanı, tütünün zamanla sadece tüketilen bir madde olmaktan çıkıp, üretim, ticaret ve vergi politikaları açısından da dikkate değer bir ekonomik kalem hâline gelmesine neden olmuştur. Böylece tütün, hem kırsal kesimde yaşayan halk için geçim kaynağı oluşturan tarım ürünü, hem de imparatorluk hazinesi için mali kaynak yaratma potansiyeli taşıyan önemli bir emtia olarak Osmanlı ekonomisinde yerini almıştır. Özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren tütün, imparatorluk hazinesi için gelir getirici ticari ağın merkezine yerleşmiştir.

Tütünün ekonomik gücünden faydalanmak isteyen Osmanlı yönetimi, içinde bulunduğu mali darboğazdan çıkmak için çözüm üretmek amacıyla bu üründen elde edilen gelirleri arttırma yoluna gitmiştir. Bu çerçevede, dış borçların tahsilatını güvence altına almak üzere 20 Aralık 1881'de kurulan Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin denetimine bırakılan gelir kalemleri arasında tütün de yer almıştır. Fakat İdare, tütün üzerinden beklenen mali verimi sağlayamayınca, 27 Mayıs 1883'te kurulan Reji Şirketi, tütün tekeli yetkisiyle görevlendirilmiştir. Kâr amaçlı kurulan şirket, tütün gelirlerini arttırma hedefi doğrultusunda denetimci, müdahaleci ve yasaklayıcı politikalar benimsemiştir. Bu politikalar çerçevesinde tütün üretimi, alım-satımı ve dağıtımı gibi süreçler sıkı şekilde kontrol altına alınmıştır. Özellikle kırsal bölgelerde halkın geleneksel üretim ve ticaret biçimlerini ciddi biçimde kısıtlamıştır. Reji'nin uyguladığı düşük alım fiyatları, üreticilerin hareketini sınırlayan düzenlemeler ve yüksek vergilendirme politikaları, kırsal nüfusun geçim kaynaklarını daraltmıştır. Bu durum kayıt dışı ekonomik faaliyetleri kaçınılmaz hâle getirmiştir. Bu durum kısa sürede halk ile Reji arasında toplumsal gerilimin artmasına, çeşitli çatışmaların yaşanmasına ve nihayetinde merkezi otoriteye yönelik güvenin sarsılmasına yol açmıştır.

Reji'nin uygulamalarından dolayı oluşan bu tür sosyo-ekonomik etkilerin gözlemlendiği bölgelerden biri de Antakya'dır. Hem tütün üretim merkezi olması hem de Suriye ile Anadolu arasında stratejik bir geçiş güzergâhında bulunmasından dolayı Antakya, Reji uygulamalarından doğrudan etkilenmiştir. Buna rağmen literatürde Reji'nin Antakya'daki faaliyetlerini ele alan çalışmalar son derece kısıtlı olmuştur. Bu kapsamda Edip Gül tarafından kaleme alınan "II. Abdülhamid Zamanında Antakya'da Düyûn-ı Umûmiye Müdüriyeti ve Reji İdaresi" başlıklı çalışma, bu alanda yapılan ilk ve tek araştırma olarak tespit edilmiştir. Çalışmada Antakya'da Düyûn-ı Umûmiye Müdüriyeti'nin kuruluşu, faaliyetleri ve Reji İdaresi'nin kuruluş süreci ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Ancak Reji'nin Antakya'daki kurumsal örgütlenmesi, personel yapısı ve faaliyetlerine yeterince yer verilmemiştir. Söz konusu çalışmada, Reji İdaresi'nin personel yapısına dair bilgi aktarılırken sadece kontrol memuru Mığırđıç Arif Efendi ile müdür Yorgi Efendi'nin isimlerine yer verilmiştir. Faaliyetlerine dair 1900 yılında Antakya Müftüsü Abdülkadir Efendi tarafından Reji için kiralananan hanenin yanması, 1890'da tütün bedeli ödenmediği için şikâyette bulunan Hüseyin ile 1891'de Hacı Paşa Köyü halkının şikâyetleri gibi konulara temas edilmiştir. Kaçakçılıkla mücadele bağlamında, Kaş ve Antakya'nın ön plana çıktığı ve bu bölgelere kaçakçıların İzmir ile Hüdavendigâr üzerinden geldikleri ifade edilmiştir. Fakat bölgede meydana gelen kaçakçılık faaliyetlerine dair örnekler incelenmemiştir. Bu doğrultuda, çalışmamız Reji'nin Antakya'daki örgütlenme sürecini, 1883-1923 yılları arasında görev yapan idari personeli, bölgedeki tütün üretimini ve bu üretimin denetimi amacıyla uygulanan şirket politikalarını kapsamlı şekilde ele almaktadır. Ayrıca, söz konusu politikalara karşı üretici, tüccar ve tüketicilerin göstermiş olduğu tepkiler ile Reji'nin bu tepkilere karşı aldığı önlemler değerlendirilmektedir. Tüm bu süreçlerin sosyo-ekonomik sonuçları analiz edilmektedir.

Arşiv belgeleri ve vilayet salnameleri başta olmak üzere birincil kaynaklara dayalı olarak yürütülen çalışma, ilgili literatürden de faydalanılarak hazırlanmıştır. Çalışma, tarihsel bir olgunun belirli bir coğrafi ve kronolojik bağlamda analizini amaçlayan nitel araştırma yöntemine dayanarak oluşturulmuştur. Çalışmada ulaşılan temel bulgular, Reji'nin Antakya'daki uygulamalarının yalnızca ekonomik boyutla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda taşra toplumunun sosyal yapısı üzerinde de derin etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Şirketin benimsediği zorlayıcı alım politikaları, üreticinin pazarlık gücünü ortadan kaldırmıştır. Tütün alım fiyatlarının piyasa koşullarının oldukça altında belirlenmesi, kırsal kesimde halkın geçimini olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle küçük ölçekli tütün üreticileri, yüksek vergiler ve sınırlı satış imkânları karşısında ciddi ekonomik zorluklar yaşamış, bu durum tarımsal üretimde istikrarsızlığa yol açmıştır. Uygulanan baskıcı denetim mekanizmaları, üretim, satış ve nakliye süreçlerinde katı kurallar ve cezaî yaptırımlar, Antakya'da yaşayan halkın ekonomik özgürlüğünü kısıtladığı gibi, geleneksel üretim ve ticareti de büyük ölçüde sekteye uğratmıştır. Geçim kaynakları daralan halk, kaçakçılığa yönelmek zorunda kalmıştır. Kaçakçılık, sadece ekonomik bir

tercih değil, aynı zamanda yabancı sermayeye karşı bir tür direniş biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Reji ile halk arasında yaşanan anlaşmazlık, zamanla çatışmalara dönüşmüştür. Bu çatışmalar, Reji'nin halk nezdindeki meşruiyetini zayıflatmıştır.

Anahtar Kelimeler: Reji İdaresi, Tütün, Antakya, Kaçakçılık, Ekonomi

ABSTRACT

Tobacco began to be known and consumed within the borders of the Ottoman Empire in the early 17th century. Its use quickly spread and became not only a recreational substance but also a socio-cultural commodity embedded in various aspects of daily life. Over time, tobacco evolved from a mere consumable into a significant economic asset in terms of production, trade, and taxation. It became both a source of livelihood for rural populations and a valuable fiscal resource for the imperial treasury. By the early 19th century, tobacco had taken a central place in the empire's revenue-generating commercial network.

Seeking to benefit from the economic potential of tobacco and address its fiscal crisis, the Ottoman administration aimed to increase revenues generated from this product. Accordingly, tobacco was included among the revenue sources placed under the control of the Public Debt Administration (Düyyûn-ı Umûmiyye), established on 20 December 1881 to secure foreign debt repayments. However, when expected returns were not achieved, the Régie Company was founded on 27 May 1884 and granted a monopoly over tobacco. As a profit-driven enterprise, the Régie implemented strict, interventionist, and prohibitive policies to maximize revenue. These measures brought tobacco production, trade, and distribution under tight control, severely restricting traditional rural practices. Low purchase prices, restrictive regulations, and heavy taxation narrowed the economic means of rural populations, making informal economic activities inevitable. As a result, tensions between the populace and the Régie quickly escalated, leading to conflicts and a growing distrust in central authority.

One of the regions where the socio-economic impacts of the Régie's policies were most visible was Antakya, due to its role as a tobacco production center and its strategic location between Anatolia and Syria. Despite its significance, scholarly studies on the Régie's activities in Antakya remain limited. In this context, Edip Gül's work titled "The Public Debt Administration and the Régie Company in Antakya during the Reign of Abdülhamid II" stands out as the first and only study in the field. While the study focuses on the establishment of the Public Debt Administration and the early phases of the Régie, it provides little detail on the company's local organization, staff structure, and operational practices. Our study, by contrast, offers a comprehensive examination of the Régie's institutional development in the

Sanjak of Antakya between 1883 and 1923, the region's tobacco production, and the control mechanisms imposed by the company. It further analyzes the responses of producers, merchants, and consumers to these policies, as well as the socio-economic consequences of the resulting tensions.

This study is primarily based on archival documents and provincial yearbooks (vilayet salnames), supplemented by relevant scholarly literature. Employing a qualitative research methodology, it aims to analyze a historical phenomenon within a specific geographical and chronological context. The key findings of the study reveal that the Régie Company's practices in Antakya were not limited to economic dimensions but also had profound effects on the social structure of rural society. The company's coercive purchasing policies effectively eliminated the bargaining power of producers. Tobacco procurement prices were set significantly below prevailing market rates, adversely affecting the livelihoods of rural populations. Small-scale tobacco farmers, in particular, faced serious economic hardships due to heavy taxation and restricted opportunities for legal sale, leading to instability in agricultural production. The repressive inspection mechanisms implemented by the Régie, alongside strict regulations and punitive sanctions governing production, distribution, and transportation, not only constrained the economic freedoms of the population in Antakya but also severely disrupted traditional modes of production and commerce. As economic conditions deteriorated and legitimate income sources diminished, many residents were compelled to engage in smuggling activities. In this context, smuggling emerged not merely as an economic alternative, but also as a form of resistance against the dominance of foreign capital. The growing discontent between the Régie and the local populace gradually escalated into open conflict. These confrontations contributed to the erosion of the Régie's legitimacy in the eyes of the people and highlighted the broader socio-political consequences of its monopolistic practices in the region.

Keywords: The Régie Administration, Tobacco, Antakya, Smuggling, Economy

THE SHKODRA DISTRICT THROUGH THE EYES OF AHMED CEVDET PASHA

AHMED CEVDET PAŞA GÖZÜYLE İŞKODRA

Ilirjana Kaceli Demirlıka

University of Shkoder "Luıgj Gurakuqi", Faculty of Social Sciences, Department
of History, Shkoder/Arnavutluk
ilirakceli@gmail.com

ABSTRACT

Shkoder, one of the most important cities of the Albanian territories, during the 19th century served as the capital of the Vilayet of Shkodra and represented a key center in the administration and politics of the Ottoman Empire. In the second half of the century, within the framework of Sultan Abdulhamid II's reforms (1876–1909), the city experienced a notable urban and institutional transformation, with the establishment of schools, hospitals, administrative offices, barracks, markets, bridges, public fountains, and other facilities that gave Shkodra a modern profile.

Beyond its administrative and military role, Shkodra distinguished itself as a cultural and educational hub.

The work of Ali Emiri, dedicated to Shkodran poets, and the memoirs of Ahmet Cevdet Pasha provide valuable evidence of cultural life, traditions, intellectual figures, and social developments of the time.

Ottoman documents also highlight the opening of schools and efforts to establish educational institutions, turning Shkodra into a key center of knowledge dissemination in the region. This study aims to analyze the economic, social, and educational developments of Shkodra during the 19th century, drawing on Ottoman documents, reports, and the memoirs of contemporary officials, with particular emphasis on the testimonies of Ahmet Cevdet Pasha, in order to further illuminate the city's role in the urban and cultural history of the Ottoman Empire.

Keywords: Vilayet of Shkoder (Scutari), Memoirs of Ahmet Cevdet Pasha, Culture and Education

ÖZET

Arnavut topraklarının en önemli şehirlerinden biri olan İşkodra, 19. yüzyılda İşkodra Vilayeti'nin merkezi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresinde ve siyasetinde önemli bir rol üstlenmiştir. Yüzyılın ikinci yarısında Sultan II. Abdülhamid'in (1876–1909) reformları çerçevesinde şehir, okullar, hastaneler,

idari daireler, kırsallar, çarşılar, köprüler, çeşmeler ve diğer kamusal alanların inşasıyla belirgin bir kentsel ve kurumsal dönüşüm yaşamıştır.

İdari ve askeri rolünün ötesinde, İşkodra kültürel ve eğitimsel bir merkez olarak da öne çıkmıştır.

İşkodralı şairlere adanan Ali Emiri'nin eseri ve Ahmet Cevdet Paşa'nın hatıraları dönemin kültürel hayatı, gelenekleri, entelektüel şahsiyetleri ve toplumsal gelişmeleri hakkında değerli kanıtlar sunmaktadır. Osmanlı belgeleri, ayrıca, okulların açılışını ve eğitim kurumlarının kurulmasına yönelik çabaları yansıtarak İşkodra'yı bölgedeki önemli bir bilgi yayma merkezi hâline getirmiştir.

Bu çalışma, 19. yüzyılda İşkodra'nın ekonomik, sosyal ve eğitimsel gelişmelerini Osmanlı belgeleri, raporları ve dönemin devlet adamlarının hatıraları ışığında, özellikle Ahmet Cevdet Paşa'nın tanıklıklarına vurgu yaparak, şehrin Osmanlı İmparatorluğu'nun kentsel ve kültürel tarihindeki rolünü daha iyi aydınlatmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşkodra Vilayeti, Ahmet Cevdet Paşa'nın Hatıraları, Kültür ve Eğitim

ARNAVUTLUK TİRAN'DA EDHEM BEY CAMİİ'NİN OSMANLI SANATINDAKİ YERİ

THE PLACE OF THE EDHEM BEY MOSQUE IN TIRANA, ALBANIA,
IN OTTOMAN ART

Eser Çalikuşu

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat
Tarihi Bölümü, Balıkesir, Türkiye
ecalikusu@bandirma.edu.tr

ÖZET

Edhem Bey Camii, Arnavutluk'un başkenti Tiran'da kent merkezindeki İskender Bey Meydanı'nda yer almaktadır. Yanında Hacı Edhem Bey tarafından yaptırıldığı bilinen ve özellikle 19. yüzyılda birçok Osmanlı kenti ve kasabalarında yer alan saat kulesi bulunur. Cami kitâbesine göre H. 1208 / M. 1793-94'de yaptırılmıştır. Kare planlı cami, tek kubbeyle örtülüdür. Caminin kuzey ve doğu cephelerini çevreleyen revak kısımlarının ise H. 1238 / M. 1822-23 tarihinde yapıldığı bilinmektedir. Caminin kitâbesinde bâni olarak Molla Bey'in adı geçmektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi ise bir vakıf kaydından yapının bânisinin baba adının Şâban olduğunu yazmaktadır. Semavi Eyice, Molla Bey'in 1808 yılında vefat ederek, camiyi oğlu Hacı Edhem Bey'in H. 1238'de M. 1822-23 yılında tamamlattığını söylemektedir. Edhem Bey Camii, 1966 yılında ibadete kapatıldıysa da ülkedeki diğer yapılar gibi tahribata uğramamıştır. Cami bir süre müze olarak da kullanıldığından korunabilmiştir. Arnavutluk demokrasiye geçtikten sonra 1990'lı yıllarda ise yapı tekrar aslına döndürülerek cami olarak ibadete açılmıştır. Günümüzde ibadete açık olan cami son olarak, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nca (TİKA) tarafından 2018-2021 yılları arasında restore edilmiştir.

18. yüzyılda inşa edilen Edhem Bey Camii'nde Osmanlı camilerinde sıklıkla görülen tek kubbe ile örtülü kare plan şeması görülmektedir. Dıştan sekizgen kasnaklı kubbeğe geçiş ögesi olarak köşelerde tromplar kullanılmıştır. Yapının güney duvarında ise bir mihrap nişi yer alır. Mihrabın batısında ahşap bir minberi bulunur. Harim kısmında kuzey yönünde üzeri kalemişleriyle süslü ahşap bir kadınlar mahfili bulunmaktadır. Yapının minaresi asıl ibadet mekânının kuzey batı köşesine bitişik kare kaidelidir. Cami'nin kuzey ve doğu cephelerinde yer alan revaklı kısımların ise sonradan eklendiği bilinmekte olup, revakların üzeri dışarıya doğru ahşap saçaklı kırma çatı ile örtülüdür. Caminin kubbesi kurşunla, sekizgen kasnağının altında yer alan ana beden duvarının üzeri ve caminin kuzey ve doğusundaki L biçimindeki eklentisinin üstü ise alaturka kiremitle örtülüdür. Yapı asıl ibadet mekânı ve sonradan eklenen bölümüyle birlikte ise genel olarak dikdörtgen bir plan şeması gösterir. Dolayısıyla Erken Osmanlı dönemi camilerinde caminin kuzeyinde bulunan son

cemaat yeri uygulaması burada var olsa da, doğu cephesinde de camiye eklenmiş dikdörtgen ibadet alanı ve güneyde yer alan mihrabıyla birlikte bu camiye özgü bir plan şeması geliştirilmiştir. 1944'teki Alman işgalinde minaresinin yarısına kadar yıkıldığı fakat sonrasında onarım gördüğü bilinmektedir. Caminin harimi ve dış mekânı Barok ve Rokoko kalemışleri ve manzara resimleriyle süslüdür. Yapıdaki 19. yüzyıla ait kalemışı bezemeler tıpkı Üsküp Kalkandelen'deki Alaca Cami'nin bezemeleri gibi, iç mekânda ve dış cephede adeta boşluk kalmayacak biçimde, çok yoğun olarak görülebilmektedir. Cami'nin kuzeyde yer alan dış kapısı, yanındaki yuvarlak kemerli kısımlardan daha dar olup, lentoludur. Kapısının üzerinde kitabesi, kitabenin üzerinde ise sağ ve solda olmak üzere kabartmalı ve boyalı bitkisel süslemeler, onların üzerinde ise yuvarlak bir kemer bulunmaktadır. Yuvarlak kemerin içindeyse bir manzara resmi yer alır.

Çalışmanın amacı Edhem Bey Camii'nin plan şeması, mimari ve süsleme özelliklerini değerlendirerek Osmanlı sanatındaki yerini tespit etmektedir. Çalışmada kaynakların yanı sıra yerinde görülen yapıyla ilgili tespit ve izlenimler sunulacaktır. Edhem Bey Camii, Osmanlı mimarisinde sıklıkla kullanılan kare planlı ve tek kubbeli bir yapı olup, ihtiyaç üzerine kuzey ve doğu yönlerde yer alan L planlı ahşap revak kısmı yapıya eklenmiştir. Caminin ilk yapım tarihi ile revak kısmının eklenmesi arasında yaklaşık otuz yıl bulunmaktadır. Bu sebeple hem caminin harim kısmındaki bezemeler, hem de revak kısmında ve dış cephelerde bulunan süslemeler Geç Dönem Osmanlı sanatında görülen Barok ve Rokoko motifler ile manzara resimlerinden oluşmaktadır. Sonuç olarak bildiride Edhem Bey Camii'nin mimari ve bezeme özellikleri açısından Osmanlı sanatındaki yeri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk, Tiran, Edhem Bey Camii

ABSTRACT

The Edhem Bey Mosque is located in Skanderbeg Square in the city center of Tirana, the capital of Albania. Adjacent to it is a clock tower known to have been built by Hacı Edhem Bey, a feature found in many Ottoman cities and towns, particularly in the 19th century. According to the mosque's inscription, it was built in 1208 AH / 1793-94 AD. The square-plan mosque is covered by a single dome. The porticoes surrounding the north and east facades of the mosque are known to have been built in 1238 AH / 1822-23 AD. The mosque's inscription mentions Molla Bey as the benefactor. Ekrem Hakkı Ayverdi, however, records from a foundation record that the benefactor's father's name was Şâban. Semavi Eyice states that Molla Bey died in 1808, and his son, Hacı Edhem Bey, completed the mosque in 1238 AH / 1822-23 AD. Although the Edhem Bey Mosque was closed to worship in 1966, it was not damaged like other structures in the country. It was preserved because it was also used as a museum for a time. After Albania's transition to democracy in the 1990s, the structure was restored to its original condition and opened as a

mosque. The mosque, which remains open to worship today, was most recently restored by the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TİKA) between 2018 and 2021.

Built in the 18th century, the Edhem Bey Mosque features a square plan topped with a single dome, a common feature in Ottoman mosques. Squinches were used at the corners to transition from the exterior to the octagonal drum dome. A mihrab niche is located on the south wall of the building. A wooden pulpit stands west of the mihrab. A wooden women's gallery, decorated with hand-carved motifs, stands north of the prayer hall. The minaret has a square base adjacent to the northwest corner of the main prayer hall. It is known that the arcaded sections on the north and east facades of the mosque were added later, and the arcades are covered with a hipped roof with wooden eaves towards the outside. The mosque's dome is covered with lead, while the main main wall beneath the octagonal drum and the L-shaped extension on the mosque's north and east sides are covered with Turkish style tiles. The building, including the main prayer hall and the later additions, generally has a rectangular plan. Therefore, although the narthex located in the north of the mosque is a common practice in Early Ottoman period mosques, a plan scheme specific to this mosque was developed with a rectangular prayer area added to the eastern facade and a mihrab located in the south. It is known that half of the minaret was destroyed during the German occupation in 1944 but was subsequently repaired. The mosque's prayer hall and exterior are adorned with Baroque and Rococo hand-drawn ornaments and landscape paintings. The 19th-century hand-carved decorations, similar to those of the Alaca Mosque in Kalkandelen, Skopje, are densely displayed throughout the interior and exterior, leaving virtually no space. The mosque's northern exterior door is narrower than the adjacent round-arched sections and has a lintel. Above the door is an inscription, and above the inscription, on both sides, are relief and painted floral ornamentation, surmounted by a round arch. Inside the round arch is a landscape painting.

The aim of this study is to assess the Edhem Bey Mosque's plan, architectural, and decorative features to establish its place in Ottoman art. This study will present findings and impressions of the structure, as well as sources, as seen in situ. The Edhem Bey Mosque is a square-plan, single-domed structure frequently used in Ottoman architecture. L-shaped wooden porticos on the north and east sides were added to the structure as needed. Approximately thirty years separate the mosque's initial construction from the addition of the portico. Therefore, the ornamentation in the prayer hall, the portico, and the exterior facades are comprised of Baroque and Rococo motifs and landscape paintings common in late Ottoman art. Consequently, this paper will focus on the Edhem Bey Mosque's place in Ottoman art in terms of its architectural and decorative features.

Keywords: Albania, Tirana, Edhem Bey Mosque

OSMANLI SURİYE'SİNDE MODERN BİR KAMU YAPISI: ŞAM HAMİDİYE GUREBA HASTANESİ

A MODERN PUBLIC STRUCTURE IN OTTOMAN SYRIA: THE HAMİDİYE GUREBA HOSPITAL IN DAMASCUS

Büşranur Güleç Demirel
Düzce Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Düzce, Türkiye
busrademirel@duzce.edu.tr

ÖZET

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin merkezden taşraya uzanan modernleşme politikaları, özellikle kamu sağlığı alanında somut yapılar ve kurumlar aracılığıyla kendini göstermiştir. Tanzimat'tan itibaren gelişen bu süreç, yalnızca tıbbi hizmetlerin iyileştirilmesiyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda imparatorluğun taşra vilayetlerinde modern devletin mevcudiyetini gösteren mekânsal düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Şam Hamidiye Gureba Hastanesi, hem bir sağlık yapısı hem de modernleşme ideolojisinin temsil mekânı olarak dikkat çekmektedir.

Bildiride, II. Abdülhamid döneminde Şam vilayetinde inşa edilen ve 1889 yılında hizmete açılan bu hastane çok yönlü bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Araştırma, bir yandan yapının Osmanlı kent kurgusu içerisindeki mekânsal konumunu üst ölçekten analiz ederken, diğer yandan mimari, idari ve işlevsel özelliklerini tarihsel bağlamı içerisinde incelemektedir. Şam'ın 19. yüzyıl sonu kentsel dokusu içinde bu yapının nasıl konumlandığı, hangi arterlere yakın olduğu ve kent içindeki diğer kamu yapılarıyla ilişkisi, dönem haritaları ve şehir planları üzerinden değerlendirilmektedir. Hastane, Osmanlı kışlası, hükümet konağı, telgraphane gibi kamusal yapıların yoğunlukta bulunduğu bir bölgede, bu yapılarla mekânsal ve işlevsel ilişkiler kuracak biçimde inşa edilmiştir. Ayrıca sonradan inşa edilen Şam Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyesi de hastane bahçesinde yer almış ve bu yapı, mektebin uygulama hastanesi olarak kullanılmıştır. Bu sayede yapı, yalnızca sağlık hizmeti veren bir kurum değil, aynı zamanda katkı sunan kentsel modernleşmenin bir parçası olarak okunmaktadır.

Çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ve dönemin resmi yazışmalarının yanı sıra, yapıya ait fotoğraflar, kartpostallar ve şehir haritaları kullanılmaktadır. Bu görsel ve yazılı malzemeler, hastanenin kuruluş sürecini, mimari özelliklerini ve sağlık hizmetlerinin nasıl organize edildiğini aydınlatmaktadır.

Yöntem olarak tarihsel analiz ve mekânsal okuma birlikte yürütülmüştür. Çalışma, arşiv belgelerinin sistematik incelenmesinin yanı sıra kartografik veriler

üzerinden üst ölçekli kent analizlerini içermektedir. Harita okumaları ve görsel belgeler aracılığıyla yapı, kentsel bağlamı içinde konumlandırılmış; tıbbi işlevi kadar ideolojik temsiliyetine de odaklanılmıştır. Niceliksel belge okuma kadar niteliksel analiz yöntemleri de benimsenmiş; özellikle görsel malzeme ile yazılı arşiv belgeleri birlikte değerlendirilmiştir. Harita analizi yöntemiyle yapının kent içindeki mekânsal ilişkileri çözümlenmiş, dönemsel bağlam içerisinde yapı tipolojileriyle örtüşen veya ayrışan yönleri tartışılmıştır. Araştırmada yararlanılan başlıca kaynaklar arasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Fransız Ulusal Kütüphanesi'nin (BNF Gallica) dijital koleksiyonu, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi ve Library of Congress (LOC) gibi birçok arşiv bulunmaktadır. Bu kapsamlı veri seti, hastanenin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda yönetsel ve simgesel yönlerini de analiz etmeye olanak tanımaktadır.

Bu değerlendirme, merkez-periferi ilişkileri bağlamında sağlık yapılarının biçimlenişine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Şam Hamidiye Gureba Hastanesi örneği, yalnızca bu kente özgü bir sağlık yapısını ele almakla kalmayıp, gelecekte merkeze uzak vilayetlerdeki benzer yapılarla karşılaştırmalı çalışmalar yapılmasına olanak tanıyacak bir zemin sunması açısından da önemlidir. Çalışma yönüyle, Osmanlı'nın periferik Arap vilayetlerinde izlediği kentsel, mekânsal ve idari sağlık politikalarının daha geniş kapsamlı karşılaştırmalı analizlerine altlık oluşturabilecek niteliktedir. Çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok katmanlı mirasını ortaya çıkarmayı, bu mirası günümüze taşımayı ve bu alanda çalışan farklı disiplinlerden araştırmacılara yeni bir tartışma zemini sunmayı hedefleyen sempozyum amacına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Sonuç olarak bu bildiri, Şam Hamidiye Gureba Hastanesi'ni tarihsel bağlamı, kent içindeki yeri ve mimari özelliklerini ele alarak Osmanlı'nın geç dönem taşra modernleşmesinin çok katmanlı yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sağlık yapılarının yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda ideolojik, mekânsal ve temsili boyutlarını açığa çıkarmak, hem mimarlık tarihi hem de Osmanlı kent çalışmaları açısından yeni açılımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Mimarisi, Hamidiye Gureba Hastanesi, Şam

ABSTRACT

In the 19th century, the Ottoman Empire's modernisation policies, which extended from the centre to the provinces, manifested themselves through concrete structures and institutions, particularly in the field of public health. This process, which developed from the Tanzimat onwards, was not limited to improving medical services; it also introduced spatial arrangements that demonstrated the presence of the modern state in the provinces of the empire. In this context, the Damascus Hamidiye Gureba Hospital stands out as

both a health facility and a representative space of the ideology of modernisation.

The paper takes a multifaceted approach to this hospital, which was built in the Damascus province during the reign of Abdulhamid II and opened in 1889. The research analyses the spatial location of the building within the Ottoman urban structure on a large scale, while also examining its architectural, administrative, and functional characteristics within their historical context. The paper evaluates how this structure is positioned within the urban fabric of Damascus at the end of the 19th century, its proximity to major thoroughfares, and its relationship with other public structures in the city, using period maps and city plans. The building was constructed in a region densely populated with public structures such as hospitals, Ottoman barracks, government buildings, and telegraph offices, establishing spatial and functional relationships with these structures. Additionally, the later-built Damascus Medical School was located in the hospital garden, and this structure was used as the school's teaching hospital. As a result, the building is not merely seen as an institution providing healthcare services but also as a component of urban modernisation that contributed to the city's development.

The study uses documents from the Prime Ministry Ottoman Archives and official correspondence from the period, as well as photographs, postcards, and city maps related to the building. These visual and written materials shed light on the hospital's establishment process, its architectural features, and how health services were organised.

Historical analysis and spatial reading were conducted together as a method. The study includes a systematic examination of archival documents as well as large-scale city analyses based on cartographic data. Through map readings and visual documents, the building was positioned within its urban context, focusing on its medical function as well as its ideological representation. Qualitative analysis methods were adopted as well as quantitative document reading; in particular, visual material and written archival documents were evaluated together. The spatial relationships of the structure within the city were analysed using map analysis methods, and the aspects that coincided with or diverged from the typologies of the structures within the periodical context were discussed. The primary sources used in the research include the Prime Ministry Ottoman Archive, the digital collection of the French National Library (BNF Gallica), the Istanbul University Rare Books Library, and the Library of Congress (LOC), among many other archives. This comprehensive data set allows for the analysis of not only the physical aspects of the hospital but also its administrative and symbolic dimensions.

This assessment provides important clues about the formation of health structures in the context of centre-periphery relations. The example of the Hamidiye Gureba Hospital in Damascus is important not only because it

examines a health structure specific to this city, but also because it provides a basis for comparative studies with similar structures in provinces far from the centre in the future. In terms of its scope, the study has the potential to serve as a foundation for broader comparative analyses of the urban, spatial, and administrative health policies pursued by the Ottoman Empire in its peripheral Arab provinces.

The study aims to contribute to the symposium's goal of revealing the multi-layered heritage of the Ottoman Empire, bringing this heritage to the present day, and providing a new platform for discussion for researchers from different disciplines working in this field.

In conclusion, this paper aims to reveal the multi-layered structure of late Ottoman provincial modernisation by examining the historical context, urban location, and architectural features of the Hamidiye Gureba Hospital in Damascus. Revealing the ideological, spatial, and representational dimensions of healthcare structures, in addition to their functional aspects, offers new insights into both architectural history and Ottoman urban studies.

Keywords: Ottoman Architecture, Hamidiye Gureba Hospital, Damascus

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SAMSUN'UN KÜLTÜREL MİRASI: CANIK GUREBA/HAMİDİYE HASTANESİ (1902-2025)

THE CULTURAL HERITAGE OF SAMSUN FROM THE PAST TO THE PRESENT: CANIK GUREBA/HAMIDIYE HOSPITAL (1902-2025)

Yeşim Görmüş
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Samsun, Türkiye
yesim.gormus@omu.edu.tr

ÖZET

Anadolu Selçuklu Devleti'nde sağlık alanında hizmet veren yapılar darüşşifalardır. Osmanlı Beyliği de kervan yollarındaki bu yapılardan hizmet almıştır. Osmanlı Devleti'nin kurulması sonrası başta başkent Bursa olmak üzere külliye içinde orta avlulu medrese planlı Selçukluların darüşşifalarına benzer darüşşifalar inşa edilmiştir (Umar & Sarı, 2020). Osmanlı'da 1400 yılında inşa ettirilen ilk darüşşifa ise Bursa Yıldırım Beyazıt Darüşşifası'dır (Aksoy & Aydın, 2022). Zaman içinde inşa edilen birçok darüşşifa ile Osmanlılar kendi mimari özelliklerini oluşturmuştur. 18. yüzyıla kadar da Osmanlı Devleti'ndeki sağlık hizmetleri belli şehirlerdeki darüşşifa, şifahane, darülmerza, bimaristan ve gezici doktorlar tarafından yürütülmüştür. Yüzyılın sonlarına doğru ise artan salgınlar ve savaşlar nedeniyle bu hizmetler ihtiyaçları karşılayamaz hale gelmiştir. Sanayi devrimi ve batılılaşmanın etkisiyle sağlık alanındaki yeniliklerle birlikte darüşşifaların yerine modern hastaneler inşa edilmeye başlanmıştır (Yazıcı Metin, 2019; Atasoy, 2022; Aksoy & Aydın, 2022).

Lale Devri'yle başlayan batılılaşma hareketi sonrası Sultan III. Selim döneminde askeri alanda yenilikler yapılmış ve ilk düzenli ordu olan Nizam-ı Cedid Ordusu kurulmuştur (İnce & Atasoy, 2023). Ordunun kurulması ile Osmanlı Devleti "hastane" tabirini ilk kez bu ordu için 1793 yılında başkent İstanbul'da inşa edilen Tophane-i Amire Hastanesi'nde kullanmıştır. Bu hastane sonrası modern anlamda birçok askeri hastane daha açılmıştır (Karaaslan, 2015; Nizamoğlu, 2025). Askeri hastaneler darüşşifalardan modern hastane yapısına geçişi sağlayan yapılardır. Kamu alanındaki ilk "hastane" tabiri ise Edirnekapı'da 1837 yılında medrese yapısının Gureba hastanesine dönüştürülmesi ile hizmete açılmış olan Edirnekapı Gureba ve Bekar Hastanesi'dir. Bu yapı ile birlikte de ilk sivil hastane yapılarının oluşumu başlamıştır (Umar & Sarı, 2020). Bir süre hizmet veren yapı kurumsallaşamadan kapanmıştır (Mursal, 2017). Tanzimat'ın ilanı ile birlikte sağlık alanında modernleşme hareketleri önem kazanmıştır. İstanbul'da inşa edilen Bezm-i Alem Vakıf Gureba Hastanesi ilk önce klasik darüşşifa yapısı olarak 1847 yılında açılmış, daha sonra hızla modernleşerek imparatorlukta hastanelerin modernleşmesi yolundaki önemli bir örnek haline gelmiştir. Sivil hastaneler fakir ve kimsesizler için inşa edildiğinden dolayı "Gureba" adıyla

anılmıştır. Sultan II. Abdülhamit zamanında sağlık alanında modernleşme hareketleri hız kazanmış ve ihtiyaçlar doğrultusunda devletin birçok kazasında gureba hastaneleri açılarak “Hamidiye” adını almıştır (Karaaslan, 2015; Mursal, 2017; Sabırlı & Özşirin, 2023; Nizamoğlu, 2025).

Ülkenin birçok yerinde inşa edilmiş ve günümüze kadar ulaşan 17 adet sivil hastane buldukları şehrin bir kültürel miras yapısıdır. Günümüzde bu yapıların bir kısmı işlevsel olarak sürdürülebilirliğini devam ettirirken bir kısmı farklı işlevlerde kullanılmaktadır. Bazıları ise âtil bir haldedir (İnce ve Atasoy, 2023). Bu çalışmada ise 1902 yılında Trabzon Vilayeti'ne bağlı Canik Sancağı'nın merkez kazası Samsun'da Anadolu kervan yolu üzerinde yerleşim alanlarının batısında yüksek bir mevkiye bahçe içinde “T” plan şemasıyla kâgir olarak inşa edilmiş Canik Hamidiye Hastanesi'ne değinilmiştir. Sivil hastaneler arasında “T” plan şemasıyla günümüze ulaşan iki hastaneden biri olarak Geç Osmanlı ile Erken Cumhuriyet Dönemi arasında geçiş dönemi mimarisini yansıtan sayılı örnekten biridir. II. Abdülhamid'in padişah oluşunun 25. yılına izafeten hastaneye “Hamidiye” adı verilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası ise adı 1912 yılında Canik Gureba Hastanesi olmuştur. Hastanenin bulunduğu alan zamanla çekim merkezi haline gelmiş ve hastane yönüne doğru yerleşimler başlamıştır (Görmüş, 2024). Cumhuriyet'in ilk yıllarında Memleket Hastanesi (Yerli, 2022), 1940 yılında Samsun Millet Hastanesi, 1950 yılında da Samsun Devlet Hastanesi adını almıştır (Bayraktar, 2016). 1970 yılında hastane bugünkü Samsun Gazi Devlet Hastanesi binasına taşınmıştır. Mevcut yapı ise “Karadeniz Bölgesi Ruh Sağlığı” sonrasında “Karadeniz Bölgesi Ruh ve Sinir Hastanesi” adıyla hizmet vermiştir. 1980 yılında “Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi” adını alan yapı 2007 yılında çıkan yangın sonrası âtil hale gelmiştir. Âtil halde iken binada 2015 yılında bilinmeyen bir sebeple yangın çıkmış, yapı harap olmuştur. 2024 yılında restorasyonuna başlanan yapının “Aile Yaşam Merkezi” olarak işlevlendirilme çalışmaları devam etmektedir.

İnşa edildiği zaman şehirdeki kamu binalarından biri olan hastane, sağlık alanındaki modernleşmenin bir göstergesi niteliğindedir. Hastane hem dönemine ait sağlık politikalarının hastane yapıları üzerindeki işlevsel ve mimari dönüşümünü anlatan hem de Osmanlı'nın geleneksel yapı tarzı ile Batı'nın modern anlayışının harmanlandığı bir mimari anlayış olan Geç Osmanlı Dönemi mimarisinin somut bir örneğidir. Bu nedenle geleceğe aktarılması planlanan bu yapının tarihsel süreç içindeki yeri ve önemine değinilmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemini simgeleyen ve Samsun şehri için bir kültürel miras yapısı olan Canik Gureba/Hamidiye Hastanesi'nin tarihsel sürecini anlatan bu çalışmanın asıl amacı yapının mevcudiyetinin önemini toplum tarafından bilinmesini sağlayarak kültürel miras yapısı olarak tarihsel sürekliliğinin belgelenecek korunması ve kentsel bellekteki sürekliliği üzerine farkındalık oluşturmaktır. Bu amaçla öncelikle Osmanlı'da sağlık alanındaki modernleşme sürecinin başlangıcı ve dönüşümü ele alınmış, sonrasında Canik Gureba/Hamidiye Hastanesi ile ilgili arşiv belgelerinden, salnamelerden, görsel belgelerden (harita, fotoğraf vb.) ve çeşitli kaynaklardan (makale, kitap vb.) elde edilen bilgiler derlenerek hastanenin kurulmasında etkili olan dinamikler,

inşa süreci, mimari kurgusu, fiziksel dönüşümü ve kültürel mirasının sürekliliği üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Hastane ve Mimarlık, Batılılaşma, Kültürel Miras, Samsun

ABSTRACT

In the Anatolian Seljuk State and the subsequent Ottoman Beylik, healthcare services were provided by structures known as darüşşifas, often located along caravan routes and within charitable complexes (külliyes). The first Ottoman darüşşifa was constructed in Bursa in 1400 (Aksoy & Aydın, 2022). By the 18th century, however, existing institutions like darüşşifas, bimaristans, and mobile physicians became insufficient due to epidemics and wars. Under the influence of the Industrial Revolution and Westernization, modern hospitals began to replace these traditional structures (Yazıcı Metin, 2019; Atasoy, 2022). The modernization movement, accelerating after the Tanzimat reforms, profoundly impacted healthcare. The term "hastane" (hospital) was first used officially for the Tophane-i Amire Hospital, built in Istanbul in 1793 for the new Nizam-ı Cedid army, marking the rise of military hospitals that facilitated this architectural transition (Karaaslan, 2015; Nizamoğlu, 2025). The first civilian "hospital" was the Edirnekapı Gureba and Bekar Hospital, opened in 1837 by converting a madrasa, initiating the era of civil hospitals designed for the poor and solitary, hence the name "Gureba" (Umar & Sarı, 2020). During the reign of Sultan Abdulhamid II, this modernization accelerated, and many such hospitals built across the empire were named "Hamidiye" in his honor (Karaaslan, 2015; Mursal, 2017).

This research employs a historical and architectural analysis. It first outlines the transformation of Ottoman healthcare architecture. Subsequently, it compiles data from primary sources—including archival documents, yearbooks, maps, and photographs—and secondary literature to present a comprehensive case study of the Canik Gureba/Hamidiye Hospital. The analysis focuses on the factors behind its construction, its architectural narrative, and its physical evolution over a century. Seventeen civil hospitals from this period survive today as cultural heritage sites, though with varying states of use and preservation (İnce & Atasoy, 2023).

The subject of this study, the Canik Hamidiye Hospital, was built in 1902 in Samsun, then the central district of the Canik Sanjak. It was constructed in a garden on an elevated site west of the settlement areas on the Anatolian caravan route. Its masonry structure followed a "T-plan" scheme. Architecturally, it is a rare and tangible example of the Late Ottoman period's hybrid style, blending traditional elements with modern Western influences. It reflects the functional and architectural transformations driven by contemporary health policies. Named "Hamidiye" to commemorate the 25th

year of Sultan Abdulhamid II's reign, it was renamed Canik Gureba Hospital in 1912 following the Second Constitutional Era. The hospital's location became a focal point, spurring urban development in its direction (Görmüş, 2024). The hospital's history mirrors the region's socio-political changes. Following the foundation of the Republic, it was renamed Memleket Hastanesi (Homeland Hospital), later Samsun Millet Hastanesi (1940), and then Samsun Devlet Hastanesi (1950) (Bayraktar, 2016; Yerli, 2022). In 1970, medical services moved to a new building (now Samsun Gazi State Hospital), and the original structure was repurposed for psychiatric care under various names. After a fire in 2007 and another in 2015, it was left derelict. Currently, its restoration and conversion into a "Family Life Center" are underway.

This study concludes that the Canik Gureba/Hamidiye Hospital is more than a historical building; it is a symbol of Samsun's urban memory and a crucial witness to the transition from empire to republic. The primary objective is to ensure its significance is understood by the public, thereby fostering awareness that secures its preservation, documents its historical continuity, and solidifies its place in the city's cultural heritage and collective consciousness.

Keywords: Ottoman, Hospital and Architecture, Westernization, Cultural Heritage, Samsun

KAYNAKLAR:

- Aksoy, E., & Aydın, D. (2022). Hastane tasarımlarının geçmişten günümüze değişiminin hasta odaları üzerinden incelenmesi. *Bodrum Sanat ve Tasarım Dergisi*, 22(2), 221–240.
- Atasoy, S. (2022). Türkiye'deki geç dönem Osmanlı hastane binaları (1827–1923) [Yayımlanmamış doktora tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Bayraktar, M. S. (2016). Samsun'da Türk devri mimarisi. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Görmüş, Y. (2024). Samsun şehir merkezinin (Nefs-i Samsun) fiziksel dönüşümü (1839–1923) [Yayımlanmamış doktora tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- İnce, K., & Atasoy, S. (2023). Şanlıurfa Hamidiye Hastanesi ve Türkiye üzerinden geç dönem Osmanlı hastaneleri plan tipoloji denemesi. *Sanat Tarihi Dergisi*, 32(2), 825–863.
- Karaaslan, Y. Z. (2015). Osmanlı Devleti döneminde Bursa Hamidiye Gurebâ Hastanesi. *Hayat Sağlık ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 72–78.
- Mursal, S. (2017). Osmanlı Devleti'nde ilk Gurebâ hastaneleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Nizamoğlu, A. (2025). Balkanlarda bir Osmanlı sağlık müessesesi: Selanik Hamidiye Hastanesi (1904–1912). *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 15(2), 559–571.
- Sabırlı, T., & Özşirin, N. (2023). Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesinin kuruluş yılına ait ilaç sarfiyat defterinin değerlendirilmesi. *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan), 3036–3075.
- Umar, N., & Sari, F. Z. (2020). Geç dönem Osmanlı sağlık yapılarının gelişiminin Adana Vilayeti örneği üzerinden incelenmesi. *Art-Sanat*, 14, 469–493.
- Yazıcı Metin, N. (2019). Osmanlı'da Gurebâ hastaneleri: Canik / Samsun Gurebâ Hastanesi'nin inşa süreci ve kitabesi. *TÜBA-KED*, 19, 47–54.
- Yerli, H. (2022). Pertevniyal Valide Sultan'ın baniliği [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

ACCESSIBILITY FOR PEOPLE WITH DISABILITIES IN THE OTTOMAN-ERA HISTORICAL URBAN FABRIC OF PRIZREN: CHALLENGES AND STRATEGIES

PRİZREN'İN OSMANLI DÖNEMİ TARİHÎ KENTSEL DOKUSUNDA ENGELLİ ERİŞİLEBİLİRLİĞİ: SORUNLAR VE STRATEJİLER

Medina Çeko¹, Ejup Dullinja²,

¹AAB koleji, Mimarlık Fakültesi, Priştine, Kosova

¹medina.spahiu@universitetiaab.com

²AAB koleji, Mimarlık Fakültesi, Priştine, Kosova

²ejup.dollinja@universitetiaab.com

ABSTRACT

The interaction between humans and their physical environment arises from the need to meet spatial, physical, and socio-cultural requirements. This relationship evolves over time and is shaped by design processes that influence how individuals participate in urban life. In this context, historical urban areas should not be regarded solely as remnants of the past, but rather as active cultural landscapes that contribute to contemporary urban continuity, social interaction, and tourism. Ensuring accessibility in such areas is not only a matter of physical adaptation but also of promoting spatial justice, cultural inclusion, and social equity.

Prizren, a significant administrative and cultural center during the Ottoman Empire, stands today as one of the rare cities in the Balkans that has preserved much of its historical urban fabric. Architectural landmarks such as the Sinan Pasha Mosque, Stone Bridge, and Gazi Mehmet Pasha Hammam remain actively used in the city's historical core. However, most of these sites and surrounding public spaces lack adequate infrastructure to accommodate the needs of individuals with disabilities. This limitation not only restricts the full participation of local residents with mobility challenges but also hinders the ability of tourists with disabilities to access cultural heritage. Therefore, integrating accessibility measures into the conservation of Prizren's historical environment is essential to fostering both social inclusion and sustainable urban tourism.

This study is based on a literature review, on-site spatial observations, and assessments of existing accessibility practices. Its primary aim is to develop context-sensitive, applicable recommendations that enable individuals with disabilities to access Prizren's historical sites and public spaces without compromising the integrity of the city's heritage. The proposed strategies extend beyond physical interventions and include digital tools, participatory planning models, and governance-based approaches. Accessibility is thus

considered not merely in terms of mobility, but as a means to support social cohesion, cultural continuity, and a sense of belonging. Within the framework of the conservation–utilization balance, historical areas should be re-integrated into everyday life through adaptive reuse practices that align with contemporary needs. Universal design, in this respect, offers a bridge between the spatial constraints of heritage sites and the principles of inclusive urban development.

Key proposals include the installation of removable ramps made from materials that are compatible with the existing stone or wood textures, especially in frequently visited locations such as mosques, inns, and bridges. Additionally, the implementation of tactile signage with Braille, auditory guidance systems, and high-contrast visual cues is recommended to support independent navigation for individuals with visual impairments. In areas where uneven pavements and narrow, cobbled streets pose mobility challenges, non-slip surface treatments and gently sloped pedestrian pathways can improve accessibility. At the city scale, accessible sidewalks, adapted pedestrian crossings, and appropriately designed traffic signals should be incorporated. In terms of transportation, expanding the availability of low-floor, wheelchair-accessible public transit vehicles and alternative mobility services such as accessible taxis is critical.

In cases where physical interventions are limited due to conservation regulations, digital alternatives can provide meaningful solutions. Virtual tours, three-dimensional modeling, and augmented reality (AR) applications can offer individuals with disabilities immersive experiences of cultural sites without requiring physical presence. Moreover, ensuring long-term accessibility requires more than technical solutions; it demands ongoing collaboration between local authorities, NGOs, disability advocacy groups, and heritage institutions. Participatory planning and inclusive governance structures play a vital role in shaping locally responsive and sustainable accessibility policies. In conclusion, making historical urban areas more accessible contributes not only to physical equity but also to cultural participation, tourism quality, and urban livability. By embracing accessibility as a guiding principle in conservation strategies, Prizren can offer a more inclusive urban experience for all. The framework developed through this case study aims to serve as a model for similar Ottoman-era cities facing comparable challenges in balancing heritage preservation with inclusive urban transformation.

Keywords: Accessibility, Historical Environment, Prizren

ÖZET

İnsan ile mekân arasındaki etkileşim, bireyin fiziksel ve sosyo-kültürel gereksinimlerini karşılama ihtiyacına dayanmakta ve zamanla değişen toplumsal koşullarla birlikte biçim değiştirmektedir. Bu ilişki, kentlerin tasarım

süreçleriyle doğrudan bağlantılı olup, bireyin çevresine katılım düzeyini belirleyen temel bir faktör hâline gelmiştir. Bu bağlamda tarihî kentsel alanlar, yalnızca geçmişin izlerini taşıyan yapılar bütünü değil; aynı zamanda günümüz kent yaşamının, kültürel sürekliliğin ve turizm hareketliliğinin taşıyıcı unsurları olarak ele alınmalıdır. Özellikle bu tür alanlarda erişilebilirlik konusu, sadece fiziksel değil; aynı zamanda sosyal eşitlik, kültürel katılım ve mekânsal adalet ilkeleriyle birlikte değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir meseledir.

Bu çerçevede, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki önemli idarî ve kültürel merkezlerinden biri olan Prizren, tarihî kentsel dokusunu büyük ölçüde koruyan nadir şehirlerden biridir. Sinan Paşa Camii, Taş Köprü ve Gazi Mehmet Paşa Hamamı gibi yapılar, kentin merkezinde yer almakta ve bugün hâlâ aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak bu alanların önemli bir bölümü, engelli bireylerin erişimine uygun değildir. Bu durum, hem yerel halktan hareket kısıtlılığı yaşayan bireylerin kamusal yaşama katılımını hem de kenti ziyaret eden turistlerin tarihî çevreyle etkileşimini sınırlamaktadır. Dolayısıyla Prizren'in kültürel mirasını yaşatırken, erişilebilirlik kriterlerini karşılayan düzenlemeler geliştirilmesi, hem sosyal kapsayıcılık hem de sürdürülebilir turizm açısından önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışma, literatür incelemesi, mekânsal gözlemler ve mevcut erişilebilirlik uygulamaları üzerinden şekillendirilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, Prizren'in tarihî çevresine zarar vermeden, engelli bireylerin fiziksel ve kültürel anlamda kente eşit koşullarda katılımını sağlayacak çözüm önerileri sunmaktır. Geliştirilen öneriler, yalnızca yapısal müdahaleleri değil; aynı zamanda dijital teknolojiler, katılımcı planlama ve yönetim esaslı stratejileri de kapsamaktadır. Bu bağlamda erişilebilirlik, salt ulaşım kolaylığı değil; toplumsal bütünleşme, kültürel süreklilik ve yerel aidiyetin güçlendirilmesi açısından da ele alınmaktadır. Koruma-kullanma dengesi içinde, tarihî çevrelerin yalnızca muhafaza edilmesi değil; aynı zamanda çağdaş yaşam pratikleriyle uyumlu şekilde yeniden işlevlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada evrensel erişim anlayışı, tarihî alanlar ile günümüz kullanıcı ihtiyaçları arasında köprü kurma potansiyeline sahiptir.

Öneriler arasında, sökülebilir nitelikte, taş ya da ahşap dokuyla uyumlu geçici rampaların özellikle cami, köprü ve han gibi yoğun ziyaret edilen yapılara entegre edilmesi yer almaktadır. Bunun yanında, görme engelli bireylerin bağımsız hareketini desteklemek üzere Braille alfabeli yönlendirme panoları, sesli bilgilendirme sistemleri ve kontrastlı görsel işaretlemeler önerilmektedir. Bozuk zeminli kaldırımlar ve taş döşeli dar sokaklar için kaymaz yüzey kaplamaları ve düşük eğimli yürüyüş yolları geliştirilmelidir. Ayrıca, kent genelinde rampa sistemli kaldırımlar, erişilebilir yaya geçitleri ve uygun sinyalizasyon altyapısı uygulamaya alınmalıdır. Toplu taşıma sistemleri açısından da, alçak tabanlı ve rampalı araçların yaygınlaştırılması, alternatif servis ve taksi çözümleriyle desteklenmelidir.

Bazı tarihî yapılarda fiziksel müdahale mümkün olamayabilir. Bu gibi durumlarda dijital teknolojiler devreye girmelidir. Sanal turlar, üç boyutlu yapı modellemeleri ve artırılmış gerçeklik gibi araçlar, kültürel mekânlara erişimin yeni yollarını sunarak mekânsal eşitliği destekleyebilir. Öte yandan, erişilebilirliğin kalıcı ve sürdürülebilir olabilmesi için yalnızca teknik çözümler yeterli değildir; yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, engelli birey temsilcileri ve miras koruma kurumları arasında sürekli bir iş birliği ve katılımcı planlama süreci gerekmektedir.

Sonuç olarak, tarihî alanların erişime açık biçimde düzenlenmesi; kent yaşamında eşitlik, kapsayıcılık ve kültürel sürekliliği sağlamak açısından temel bir gerekliliktir. Prizren'in Osmanlı mirasını koruyarak çağdaş erişilebilirlik ilkelerini benimsemesi, hem kent sakinleri hem de ziyaretçiler için daha kapsayıcı bir yaşam çevresi oluşturabilir. Bu çalışma, Prizren özelinde geliştirilen çok boyutlu öneriler aracılığıyla, benzer nitelikteki tarihî kentler için uygulanabilir bir model sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erişilebilirlik, Tarihî Çevre, Prizren,

Kaynaklar:

- Ahunbay, Z. (1996). Tarihi çevre koruma ve restorasyon. Yem Yayın.
- Baç, S. (2012). Tarihi kentlerde koruma kavramının mekân-dizim yöntemi üzerinden araştırılması: Bergama örneği [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Council of Europe Development Bank. (2010). Heritage conservation and accessibility: Prizren case study [Rapor]. Council of Europe Development Bank. https://chwbkosova.org/wp-content/uploads/2014/09/Publication_2010_8.pdf
- Gurizi, G. (2015). Prizren'de şehirselleşme ve mekânsal değişim [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Gür, N., & Kahraman, Ö. (2024). Engelli bireyler için kentsel tarihî alanlarda erişilebilirliği artırmaya yönelik peyzaj tasarım yaklaşımları: Göbeklitepe Ören Yeri (Şanlıurfa) örneği. *Kırklareli Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 10(1), 29–53. <https://doi.org/10.34186/klujes.1416010>
- ICOMOS. (2011). Tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması ve yönetimiyle ilgili Valetta İlkeleri (15 Kasım 2018). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf
- Kahraman, E. D. (2023). Tarihsel çevrede terk edilmenin kentsel morfoloji ve erişilebilirlik endeksleri ile açıklanması [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Kılıç, E. (2025). Tarihî alanlarda erişilebilirlik: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihî Alan Müzeleri örneği [Yüksek lisans tezi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü].
- Koç, C., & Koç, A. (2022). Engelsiz parkların erişilebilirliği: Eskişehir ve Diyarbakır örnekleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(33), 161–188. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.902987>
- Liu, S., & Zhu, X. (2004). Accessibility analyst: An integrated GIS tool for accessibility analysis in urban transportation planning. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 31(1), 105–124.
- Marín-Nicolás, J., & Sáez-Pérez, M. P. (2022). An evaluation tool for physical accessibility of cultural heritage buildings. *Sustainability*, 14(22), 15251. <https://doi.org/10.3390/su142215251>
- Ministry of Culture, Youth and Sports of Kosovo. (2016). Management plan for the historic center of Prizren [Yönetim planı]. <https://www.mkrks-ks.org/repository/docs/PMQHP-eng.pdf>

- Ölmez, O. (2022). Tarihî yapılarda mekânın yeniden kullanımı ve erişilebilirlik: Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı incelemesi [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Spahiu, M. (2014). Engelliler için kent fiziki mekânının değerlendirilmesi: Kosova örneği [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Tankut, G. (2005). Doğal ve tarihi çevrenin korunması: Sorunlar ve olası çözümler. *Planlama*, 31, 9–12.
- Türkyılmaz, E., & İskender, E. (2018). Mimari tasarımda ulaşılabilirlik kavramının tekerlekli sandalye kullanıcıları açısından irdelenmesi. *Megaron*, 13(2), 297–323. <https://doi.org/10.5505/megaron.2018.26566>
- Yıldız, Z., Memişoğlu, D., & Durgun Kaygısız, A. (2013). Kosova–Prizren bölgesi turizminin SWOT analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 221–240.

ŞANTİYEE DÖNÜŞEN İSTANBUL: 16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA İNŞA FAALİYETLERİ

ISTANBUL TURNED INTO A CONSTRUCTION SITE: BUILDING ACTIVITIES IN THE SECOND HALF OF THE SIXTEENTH CENTURY

Kubilay Arpacı
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
İstanbul, Türkiye
arpacikubilay@gmail.com

ÖZET

1453 yılındaki fetihle birlikte İstanbul artık, Doğu Roma İmparatorluğu'nun değil Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. Bu dönemde kentin bayındırlık ve imar faaliyetleri üzerine yoğunlaşarak Hassa Mimarlar Ocağı ile kurumsal yapı oluşturulmaya ve uygulanan iskân politikalarıyla da hedeflenen başkent kimliği şekillendirilmeye başlanmıştır. Ne var ki, 1509'da meydana gelen deprem ve çeşitli zamanlarda görülen yangınlar bu inşaa faaliyetlerini büyük ölçüde sekteye uğratmıştır.

Sultan I. Selim döneminde (1512-1520) yapılan seferler Osmanlı'nın hem coğrafi açıdan sınırlarını genişletmiş hem de hazine bakımından zenginliğini artırmıştır. Diğer yandan halifeliğin Osmanlı hanedanına geçmesiyle birlikte kent aynı zamanda hilafetin de başkenti konumuna gelmiştir. Sultan I. Süleyman döneminde (1520-1566) ise Mimar Sinan gibi bir dehanın varlığı özellikle Osmanlı mimarisinde imparatorluk üslubunun şekillenmesinde etkili olmuştur ve gerek topografya üzerindeki konumlanışı gerekse içerdiği birimlerle "kent prototipi" kimliğinde sayılabilecek Süleymaniye Külliyesi'nin inşası da bu üslubun adeta imzası niteliğindedir.

Anadolu ve Balkanlar'ın yanı sıra Akdeniz liman kentleri ile ticari bağlantıları ve buna bağlı meydana gelen iktisadi şartlar bir cazibe merkezi olan İstanbul'un çehresini günbegün değiştirmiş, aynı zamanda nüfusunun artmasında da rol oynamıştır. Bu durumun bir sonucu olarak kentin ihtiyaçlarını (dini, sosyal vb.) karşılayacak yeni yapılar inşaa etme gereği doğmuştur. 16. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de inşaa edilen Piyale Paşa Külliyesi, Zal Mahmud Paşa Külliyesi, Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi, Kılıç Ali Paşa Külliyesi, Atik Valide Külliyesi, Mesih Mehmed Paşa Külliyesi, Nişancı Mehmed Paşa Külliyesi, Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi, Molla Çelebi Külliyesi ve Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi gibi eserler bu ihtiyaçları karşıladığı gibi aynı zamanda kentin genişlediği alanı da göstermiştir.

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ivme kazanan inşaa faaliyetleri İstanbul'da bir "kentsel dönüşüm" başlatmıştır. Öyle ki özellikle Suriçi'nde, Haliç'in iki

yakasında, Galata bölgesinde ve Üsküdar'da külliyelerin inşa edilebilmeleri için yapılan tesviye, yıkım vb. çalışmalar, bu çalışmaların birbirine yakın tarihlerde ya da aynı dönemde gerçekleşmesi, kentin çeşitli yerlerinde devam eden diğer inşa faaliyetleri (saray, köşk, çeşme, su yolları vb.) ve ayrıca onarım çalışmaları kenti neredeyse bir şantiye alanına dönüştürmüştür. Hatta bu durum 16. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'u ziyaret eden bazı insanların kalemine dahi yansımıştır. Örneğin, Stephan Gerlach'ın (1546-1612) İstanbul'a dair 1576 yılındaki aktarımına göre yakın civarlardan kente mermerler taşınmış ve bunlar padişahların, paşaların inşaatlarında, saraylarda ve konaklarda kullanılmıştır. Onun "27 Mart tarihinde Sakızlı eczacı, Jacob Reiner ve Sebald aramızda anlaşarak Anadolu yakasında gezintiye çıktık. Eczacının acemioğlanı bize rehberlik yaptı. Önce padişahın sık sık eğlenmek için gittiği en güzel süs bahçesine gittik. Bu bahçe tam Konstantinopolis'in karşısına düşüyor. Zeytin ağaçları arasından geçerek bir tepeye tırmandık. Bahçeye girince, ortalıkta sadece taş kıran işçilerin çalışmaları duyuluyordu, çünkü mermerden ve beyaz taşlardan havuzlar ve bazı yapılar inşa ediliyordu." şeklindeki ifadeleri dikkat çekici niteliktedir.

Gerlach'tan birkaç yıl sonra, 1579'da İstanbul'a gelen Hans Jacob Breüning'in (1552-1616) "Biz Ayasofya Camii'nin yakınında oyalanırken, dolaylardaki bir inşaatta çalışan, taş, kireç ve kum taşıyan, ayakları prangalı köleler arasından iki kişi yanımıza geldi ve Alman olduklarını, birinin Hessen, diğerinin Meissen doğumlu olduğunu, burada çok sefalet çektiklerini söyleyip bizden yardım istediler, bir Hıristiyan olarak, kendilerine bir bağışta bulunmamızı rica ettiler." şeklindeki sözleri ise İstanbul'daki inşa faaliyetlerine değindiği gibi yabancı esirlerin/işçilerin de bu faaliyetlerde görev aldığını gözler önüne sermektedir.

Bu çalışmanın amacı, 16. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un inşa faaliyetlerindeki mimari özellikleri anlatmak ve/veya deskriptif tanımlamalar yapmaktan ziyade kentteki inşa sürecini ele almaktır. Çalışmada literatür taraması, doküman analizi ve saha araştırması yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili çeşitli arşiv kaynakları da çalışmaya dahil edilmiştir. Özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısıyla başlayarak İstanbul'da inşa faaliyetlerinin yoğunlaştığı ve kentin adeta bir şantiye alanına dönüştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 16. Yüzyıl, Osmanlı, İstanbul, Mimari, İnşa

ABSTRACT

With the conquest of 1453, Istanbul ceased to be the capital of the Eastern Roman Empire and became the capital of the Ottoman Empire. In this period, the city's focus shifted to public works and construction activities; an institutional structure was established with the Hassa Mimarlar Ocağı, and through the settlement policies that were implemented, the intended capital identity began to be shaped. However, the earthquake that occurred in 1509

and the fires that broke out at various times significantly disrupted these construction activities.

During the reign of Sultan Selim I (1512–1520), the campaigns undertaken expanded the Ottoman Empire's geographical boundaries and increased its treasury's wealth. On the other hand, with the transfer of the caliphate to the Ottoman dynasty, the city also acquired the status of the capital of the caliphate. In the reign of Sultan Süleyman I (1520–1566), the presence of a genius such as Mimar Sinan played a decisive role in shaping the imperial style of Ottoman architecture, and the construction of the Süleymaniye Complex -through both its siting on the topography and the units it contained- constituted virtually the signature of this style, qualifying it as an archetype of the “urban prototype.”

In addition to Anatolia and the Balkans, the commercial connections with the Mediterranean port cities and the economic conditions that arose therefrom gradually changed the appearance of Istanbul, which was a center of attraction, while also contributing to its population growth. As a result, there arose the need to construct new buildings to meet the city's requirements (religious, social, etc.). With the second half of the sixteenth century, complexes such as the Piyale Pasha Complex, Zal Mahmud Pasha Complex, Şemsi Ahmed Pasha Complex, Kılıç Ali Pasha Complex, Atik Valide Complex, Mesih Mehmed Pasha Complex, Nişancı Mehmed Pasha Complex, Azapkapı Sokollu Mehmed Pasha Complex, Molla Çelebi Complex, and Kadırga Sokollu Mehmed Pasha Complex were constructed in Istanbul and the Bilâd-ı Selâse; these not only met the aforementioned needs but also indicated the areas into which the city expanded.

The construction activities, which gained momentum beginning in the second half of the sixteenth century, initiated an “urban transformation” in Istanbul. Indeed, especially within the city walls, on both shores of the Golden Horn, in the Galata district, and in Üsküdar, the leveling, demolition, and similar works carried out to enable the construction of these complexes -occurring in close chronological proximity or in the same period- together with the other ongoing construction activities throughout the city (palaces, mansions, fountains, aqueducts, etc.) and repair works, almost transformed the city into a vast construction site. This situation even drew the attention of some individuals who visited Istanbul in the second half of the sixteenth century. For example, according to Stephan Gerlach's (1546–1612) 1576 account, marble was transported to the city from nearby regions and used in the construction projects, palaces, and mansions of sultans and pashas. His statement “*On March 27, the pharmacist from Chios, Jacob Reiner, and Sebald, came to an agreement among us, and we set out for an excursion on the Anatolian side. The pharmacist's apprentice guided us. First we went to the most beautiful ornamental garden where the sultan often went for pleasure. This garden lies exactly opposite Constantinople. Passing through the olive trees, we climbed a hill. When we entered the garden, all that could be heard was the labor of*

the stone-breaking workers, for pools and some structures were being constructed of marble and white stones.” is particularly noteworthy.

A few years after Gerlach, Hans Jacob Breüning (1552–1616), who came to Istanbul in 1579, also referred to the construction activities: *“While we were lingering near the Hagia Sophia Mosque, two men came up to us from among the slaves working at a nearby construction site—slaves carrying stone, lime, and sand, their feet shackled. They told us they were Germans, one born in Hesse and the other in Meissen, and that they were suffering greatly here, asking us for help and requesting, as Christians, that we give them alms.”* His words not only describe the construction works in Istanbul but also indicate that foreign captives/workers were employed in these activities.

The aim of this study is not so much to describe the architectural characteristics of the construction activities in Istanbul in the second half of the sixteenth century or to provide descriptive definitions, but rather to examine the construction process itself. The study employs methods of literature review, document analysis, and field research. In addition, various archival sources related to the subject have been incorporated into the study. It has been concluded that, beginning in the second half of the sixteenth century, construction activities in Istanbul intensified to such an extent that the city effectively turned into a vast construction site.

Keywords: Sixteenth Century, Istanbul, Ottoman, Architecture, Construction

DENİZYOLU ULAŞIMININ İSTANBUL KENTİNİN SOSYAL YAŞAMINDAKİ ETKİLERİNE DAİR TARİHSEL BİR OKUMA

A HISTORICAL READING ON THE EFFECTS OF MARITIME TRANSPORT ON SOCIAL LIFE OF THE CITY ISTANBUL

Özgün Arın

İstanbul Okan Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık
Bölümü, İstanbul, Türkiye
ozgun.arin@okan.edu.tr

ÖZET

İstanbul kenti, tarihsel sürecinde şekillenen yaşam alanları ile çok katmanlı bir kimliğe sahiptir. Bu kimliğin kamusal yönü ile görünürlük kazanan açık alanları ise farklı alan kullanımları ile ziyaretçileri için birer sosyalleşme mekânı olarak anlam kazanmıştır. Çalışmada, kent tarihinde kamusal açık alan niteliği ile ziyaretçilerine rekreasyon ortamı oluşturan mesire alanlarının erişilebilirliği tarihsel bir bakış açısı ile incelenmektedir. İncelemede, Tanzimat Dönemi (1839-1876) öncesinden Erken Cumhuriyet Dönemi'ne değin (1923-1950) kentte yaşanan idari, toplumsal ve fiziksel gelişmelere bağlı olarak denizyolu ulaşımı odağında mesirelere erişimde yaşanan değişim ve gelişmeler arşiv belgeleri, dönemin tarih yazıcıları, tarihi harita ve fotoğraflar üzerinden analiz edilmektedir.

Sınırlarını doğal arazi yapısının izlerinin belirlediği mesireler çeşitli açık alan etkinliklerine evsahipliği yaparak toplumun çok kültürlü yapısı ile etkileşim halinde olmuştur. Çeşitli sosyal aktiviteler ile doğa ve insan etkileşiminin bir yansıması olan bu alanlar aynı zamanda birer kültürel peyzaj örneği olarak ziyaretçilerine gününbirlik ya da birkaç gün konaklama olanağı sağlayan alanlardır. Sosyal açıdan bakıldığında, mesirelerin kamu ziyaretine açılması tarihte kademeli olarak gerçekleşmiştir. Kentin açık yeşil alanlarının Bizans Dönemi'nden itibaren başta yönetici kesimin yaşam alanları olmasından yola çıkılarak bu alanların kamuya açılışının Osmanlı Dönemi'nde 17. yüzyıldan itibaren ağırlık kazandığı söylenebilir. İlk başta gününbirlik ziyaret amacı taşıyan bu alanlara erişim ise, kentte yaşanan idari, toplumsal ve fiziksel değişim/dönüşüm ile bağlantılı olarak çeşitlilik gösterir. Kent tarihinde ulaşımın öncelikle denizyolu üzerinden sağlanmasından yola çıkarak kayak, pereme vb. ulaşım araçları ile sağlandığı bilinmektedir. 18. yüzyılda etkisini hissettirmeye başlayan Batılılaşma faaliyetlerinin ulaşım alanındaki yansımaları 19. yüzyıl ortalarında Tanzimat Dönemi ile etkisini gösterir. 1851 yılında Şirket-i Hayriye'nin kuruluşu ile vapur seferlerinin etkin hale gelişi kent için önemli bir dönüm noktasıdır. Denizyolu ulaşımında yeni olanaklarının yaratılması, bu dönemden önce varılması nispeten zor olan mesirelere ulaşımında kolaylık sağlayarak kentlilerin yeni yerler keşfetmesini sağlayan önemli bir süreçtir.

Çalışmada, denizyolu ulaşımının mesirelere erişimdeki doğrudan ve dolaylı etkileri 19. yüzyıl öncesinden Erken Cumhuriyet Dönemi'ne değin yaşanan süreçler üzerinden araştırılarak kentin tarihi yeşil alan niteliğine sahip bu alanlarda ulaşımına bağlı değişen ziyaret tercihlerinin tarihsel bir okuması gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda çalışmada, kentin Anadolu Yakasında Kadıköy (Fenerbahçe Parkı) ile Beykoz (Beykoz Çayırı) yerleşimleri arasında kalan Boğaziçi kıyısı yakın çevresindeki mesireler denizyolu ulaşımı ile ilişkilendirilerek incelenmektedir. Yapılan çalışmada, 19. yüzyıl öncesinde arazi koşullarının, zaman faktörü de göz önüne alındığında güvenli bir yolculuğa engel teşkil ettiği yerlerin özellikle Üsküdar'dan Boğaziçi'nin kuzey tarafında Beykoz Çayırı'na kadar olan mesireler olduğu görülmektedir. Söz konusu alanlara erişim, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Şirket-i Hayriye vapurları ve kurulan iskeleler ile ziyaret edilebilir hale gelmiştir. Aynı durum, Kadıköy tarafındaki mesireler için de hemen hemen aynı zaman diliminde denizyolunda yaşanan gelişmelere ilave olarak karayolu ulaşımında demiryolu ve tramvay seferleri ile pekiştirilerek etkili olmuştur. Vapurların etkin olmasından önce "geleneksel" olarak nitelendirilebilecek kayık, mavna, pereme, pazar ve piyade kayıklarıyla sağlanan denizyolu ulaşımı, yerini zamanla yabancı ülkelerde inşa edilerek İstanbul'a getirilen vapurlara bırakmıştır. Kayık ve benzeri geleneksel deniz araçları ile küçük ölçekli iskeleler üzerinden sağlanan ulaşım, vapurlarla birlikte yerini yeni kurulan iskelelere bırakmıştır. Bir diğer konu ise, 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başında yaşanan savaş dönemlerinde askeri alan olarak kullanılan bazı mesirelerin bulunduğu yerleşimlere belirli dönemlerde kullanılmak üzere iskele, rıhtım ve demiryolu (dekovil hattı) hatlarının kurulmasıdır. Bu hatlar, genellikle mühimmat taşımak amacıyla kurulan iskeleler ve rıhtımlar (vapur iskelelerinden ayrı yapılardır) ile bağlantılı olacak şekilde düzenlenmiştir (Fenerbahçe'deki İhracat İskelesi).

Çalışmada, incelenen alanların ait oldukları yerleşimlerde faaliyete geçen iskeleler ve vapurların kronolojik bir değerlendirmesi yapıldığında ortaya çıkan sonuç, ağırlığı 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk yılları arasında devreye giren iskele ve vapurların iskele bazında Beykoz (1909), Çubuklu (1912) ve Moda'da (1916/17) 20. yüzyılın başında faaliyete geçtiği; vapur bazında ise Sultaniye ve Küçüksu'da 1910 yılında hizmete girmiş olmasının tespitidir. Diğer alanlardaki faaliyetler ise, Üsküdar ilk olmak üzere sırasıyla Çengelköy, Beylerbeyi ile Göksu, Kandilli ve Kanlıca'da gelişmiştir. Denizyolu ulaşımındaki gelişmelerin kronolojik süreci mesireler özelinde yorumlandığında, Boğaziçi'nin kuzey taraflarına erişimin 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başında mümkün olabildiği ortaya çıkar. Bu durum, tarihte "İstanbul" olarak tanımlanan Tarihi Yarımada ve çevresine dönüşün zorluğu nedeniyle gününbirlik ziyaret edilen mesirelerde mecburi konaklama durumunu ortadan kaldıran ve bir anlamda kentlinin yaşam kalitesini yükselten bir gelişme olarak yorumlanabilir. Sonuç olarak, kentte denizyolu ulaşımında görülen gelişmelerin dolaylı olarak mesire ziyaretleri üzerinde olumlu yönde etkili olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mesire, Şirket-i Hayriye, İstanbul

ABSTRACT

The city of Istanbul possesses a multi-layered identity shaped by living environments throughout its historical process. Open spaces that embody public dimension of this identity have acquired meaning as sites of sociability for their visitors through varied modes of use. This research analyses the accessibility of mesires, which historically functioned as public open spaces offering environment of leisure, through a historical perspective. It focuses on the transformations in access to these areas, particularly in relation to maritime transportation, in connection with administrative, social, and physical developments before Tanzimat Period (1839-1876) to the Early Republican Period (1923-1950). Archival documents, contemporary historiography, historical maps and photographs constitute the primary sources of this research.

Defined by the traces of natural terrain, mesires hosted a variety of open-air activities and thus engaged dynamically with the City's multicultural society. These sites, as being reflections of the interaction between nature and human, simultaneously served as examples of cultural landscapes, providing opportunities for day-long recreation as well as short-term stays. Socially, opening of them to the public occurred gradually throughout history. Beginning with the Byzantine Period, open green areas largely served as domains of the administrative class. Their gradual transformation into public spaces, however, gained significance during the Ottoman Period, particularly from the seventeenth century onwards. Initially intended for daily trips, access to these areas varied in line with administrative, social, and physical changes within the City. Transportation in the City was primarily provided by maritime routes such as traditional small-scale watercraft with small craft, pereme, and similar boats. Westernization efforts that started to be seen in the eighteenth century found notable expression in the field of transportation during Tanzimat Period. Foundation of Şirket-i Hayriye in 1851, which initiated regular steamship services, marked a critical turning point for the City. Emergence of new maritime transportation opportunities facilitated easier access to previously hard accessible mesires, with enabling city dwellers to explore new recreational sites.

The research examines direct and indirect effects of maritime transportation on access to mesires, within a historical reading of changes in recreational preferences from pre-nineteenth century to the Early Republican Period. Within this scope, the analysis focuses on mesires along the Bosphorus shore between Kadıköy (Fenerbahçe Park) and Beykoz (Beykoz Praire) on the Anatolian side of Istanbul, situating them in relation to maritime transport. Findings indicate that, prior to the nineteenth century, the challenging topography and travel time created significant obstacles for safe trips, particularly to mesires from Üsküdar to Beykoz Praire the northern Bosphorus. However, Şirket-i Hayriye steamships and newly constructed piers enabled these destinations more accessible at the second half of the nineteenth

century. For Kadıköy side, access improved around the same period through a combination of maritime development with the land-based systems such as railways and trams. Traditional maritime access, once dependent on small boats and makeshift piers, gradually gave way to larger-scale steamships imported from abroad.

The research also focuses on the transformation of some mesires into military zones during the war periods of the nineteenth and early twentieth centuries, which led to the temporary construction of specialized piers, wharfs, and narrow-gauge railway lines (dekovil line). These lines are generally arranged to connect with piers and docks that are distinct from passenger piers and established for the purpose of transporting ammunition (Export Pier in Fenerbahçe).

A chronological evaluation of the piers and steamship lines reveals that, most became operational between the late nineteenth and early twentieth centuries. On the pier level, for instance, Beykoz (1909), Çubuklu (1912), and Moda (1916/17) became functional in the early twentieth century, while steamship services were introduced to Sultaniye and Küçüksu in 1910. Other locations, Üsküdar being the first and later including Çengelköy, Beylerbeyi, Göksu, Kandilli, and Kanlıca, experienced similar developments. These chronological patterns highlight that, access to the northern Bosphorus mesires only became accessible by the late nineteenth and early twentieth centuries. This development eliminated the necessity of overnight stays in day-trip destinations with the difficulty of returning to the Historical Peninsula (defined as "Istanbul" in its historical context) and consequently contributed to the enhancement of urban life quality. In conclusion, the research demonstrates that developments in maritime transportation in the City have an indirect positive effect on the visit of mesires.

Keywords: Mesire, Şirket-i Hayriye, Istanbul

YAPAY KAYA UYGULAMALARI VE OSMANLI BAHÇELERİNDE KULLANIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

AN EVALUATION OF ARTIFICIAL ROCKWORK AND ITS USE IN OTTOMAN GARDEN DESIGN

Didem Çolak-Büyüksoy¹, Drağsan Uğuryol², Işıl Özsait-Kocabaş³

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım
Bölümü, İstanbul, Türkiye

colak.didem@gmail.com

²Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım
Bölümü, İstanbul, Türkiye

drahsankaramik@gmail.com

³İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım
Bölümü, İstanbul, Türkiye

@isilozsait@gmail.com

ÖZET

Bahçe sanatında doğayı taklit etme anlayışı, tarihsel süreçte farklı dönemlerde çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır. 18. yüzyılda İngiliz bahçesi anlayışının gelişmesiyle yapay kaya estetiği, tasarıma özgün bir kimlik kazandırmıştır. Bu dönemde doğaya benzer, rastlantısal görünümlü manzaralar oluşturma eğilimi öne çıkmış; kayalık yamaçlar, mağaralar ve dere yatakları gibi doğal görünen ama insan yapımı öğeler kullanılmıştır. Başlangıçta gerçek kayaların harçla birleştirilmesiyle yapılan tasarımlar (De Bruyn ve Lombaers, 2021:61) 19. yüzyılda endüstrileşmenin hız kazanması ve çimentonun yaygınlaşmasıyla teknik dönüşüm geçirmiştir (Mazeran, 2018: 132). Geleneksel taş ustalığına dayalı yöntemlerin yerini tel örgü ve harç kaplama tekniklerinden oluşan yapay kaya uygulamaları almış (Historic England, 2008: 8; De Bruyn, 2018: 30), böylece hem doğa formunun taklidi hem de yapısal bütünlük sağlanmıştır.

Yapay kayalar İngiltere'de James Pulham&Sons firmasının geliştirdiği özel formüllü "Pulhamite" çimento harcıyla kamu parklarından özel mülklere kadar doğal görünümlü yapılar üretmek için kullanılırken (Komara, 2004: 7; De Bruyn, 2018: 29; De Bruyn ve Lombaers, 2021: 61-62; Historic England, 2008: 22-33; Hitching, 2012), aynı dönemde Fransa'da rocailleur olarak bilinen zanaatkarlar benzer şekilde yapay kayalarla el işçiliğine dayalı peyzaj öğeleri üretmiş ve özgün bir ustalık geliştirmişlerdir (De Bruyn ve Lombaers, 2021: 59). Bu süreçte botanik bilimindeki gelişmeler, yapay kayaların yalnızca biçimsel değil, bitki yerleşimine ve su akışına olanak tanıyan geçirgen yüzeylerle

¹ Bu bildiri, Prof. Dr. Işıl Kocabaş ve Doç. Dr. Drağsan Uğuryol danışmanlığında Didem Çolak Büyüksoy tarafından İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Koruma, Yenileme ve Restorasyon Doktora Programında hazırlanmakta olan doktora tezinden üretilmiştir.

doğaya uyumlu hale gelmesini sağlamıştır (Historic England, 2008: 8-9; De Bruyn, 2019: 13, Komara, 2004: 6).

Osmanlı bahçecilik geleneği, doğayla uyumlu, su öğeleriyle zenginleştirilmiş simetriden uzak alanlar oluşturmayı amaçlamıştır. Batılılaşma hareketiyle simetrik ve süsleyici (Barok) bir düzene girmiş, 19. yüzyılın ikinci yarısında ise pitoresk peyzaj anlayışı benimsenmiştir (Aslanoğlu Evyapan, 1974: 49; Akdoğan, 1995: 11-14). Bu dönemde saraylardan sivil konutlara kadar uzanan bahçelerde görülen yapay kaya ve grotto örnekleri hem modern peyzaj anlayışını hem de yeni inşa tekniklerini yansıtır. Genellikle su öğeleriyle ilişkili olarak, grottolar veya yürüyüş yolları boyunca küçük pitoresk dekoratif unsurlar şeklinde konumlandırılmışlardır (Uğuryol, 2022).

Günümüze ulaşan yapay kayaların çoğu, çimento harcın taş, tuğla ve tel örgüyle ustaca birleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Mala, fırça gibi el aletleriyle yapılan detaylı yüzey modellemeleri zanaatın özgünlüğünü korumuştur (Oliveira 2017'den aktaran Magalhães, 2017: 45; Historic England, 2008: 8). Doğal taşlara benzetmek için boyanan yüzeyler zamanla solmuş, sarmaşık gibi bitkiler yapay görünümü gizleyerek doğal bir etki yaratmıştır (André, 1879: 513-514; De Bruyn, 2018: 32; Magalhães, 2017: 23; De Bruyn ve Lombaers, 2021: 62).

Hatalı restorasyon ve bakımsızlık, yapay kayaların özgünlüğünü bozmakta; kontrolsüz bitki gelişimi ve metal korozyonu çatlaklara yol açmaktadır. Doğal etkenler de yapının bütünlüğünü tehdit etmektedir. Koruma çalışmalarında bu öğeler, yalnızca estetik değil, malzeme bilgisi ve zanaatkarlığın birleştiği özgün yapılar olarak ele alınmalıdır.

Yapay kayaların tasarım ve malzeme özelliklerinin belgelenmesi, özgünlüklerinin korunması açısından oldukça önemlidir. Bu öğeler yalnızca estetik değil, aynı zamanda dönemin yapım tekniklerini ve Batı etkilerini yansıtır. Özellikle geç Osmanlı dönemi bahçelerindeki yapay kaya uygulamalarının belgelenmesi, bu tekniklerin imparatorluk bağlamındaki yorumunu anlamak açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, yok olma riski altındaki yapay kaya örneklerini belgeleyerek uygun koruma yaklaşımlarına katkı sağlamaktır. Bu kapsamda karşılaştırılabilir örneklerin bulunduğu, kamuya açık ve özel izin gerektirmeyen alanlar tercih edilmiş, yüzey harçları müdahale görmüş ancak özgünlüğünü koruyan bazı bahçeler ise malzeme tespiti dışında bırakılarak değerlendirilmeye alınmıştır. Çalışma alanı olarak Yıldız Sarayı Dış Bahçesi, Şehzade Köşkü Bahçeleri, Hamidiye Cami ile Çamlıca Bahçesi, Abraham Paşa, Fethi Paşa, Cemile Sultan ve Küçük Çamlıca Koruları seçilmiştir. Seçilen alanlardaki yapay kayalar; konumları, kullanılan malzemeler, harç kalınlıkları, renk özellikleri ve yüzey dokuları (görsel ve mikroskobik düzeyde) açısından incelenmiştir. Ayrıca tarihi haritalar ve arşiv fotoğraflarıyla bahçe içindeki konumları ve tasarım özelliklerine dair ek veriler elde edilmiştir. Böylece bahçeler arası tasarım benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırılmıştır.

Kaya bahçeciliği sanatı 19. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkmış ancak teknik açıdan Fransa’da gelişim göstermiştir (De Bruyn ve Lombaers, 2021: 59). Her ne kadar Fransa’daki uygulamalar 18. yüzyılda Aydınlanma Çağı ile doğal manzara tasarımına yaklaşılsa da biçimsel ve dekoratif uygulamalar daha yaygındır (De Bruyn ve Lombaers, 2021: 61). İngiliz tarzı ise daha sade ve doğaldır. Bu çalışmada incelenen yapay kayalarda da bu yalın estetik gözlemlenmekte; bu da İngiliz tarzının benimsendiğini göstermektedir. Nitekim II. Mahmud döneminde saray bahçivani Sester’in İngiliz peyzaj modelini Osmanlı bahçelerine uygulamaya başlaması bunu desteklemektedir (Türker, 2023: 94-95).

Çamlıca Bahçesi, Yıldız Hamidiye Camii ve Malta Köşkü çevresindeki alanlarda yapay kayalar daha küçük ölçekli tasarlanırken, diğer incelenen alanlarda su yolları boyunca daha büyük ölçekli uygulamalara yer verilmiştir. Çekirdek kısmında genellikle kaya parçaları kullanılmış; ancak Has Ağllar ve Fethi Paşa Korusu’nda tuğlanın kaya parçalarıyla birlikte kullanıldığı belirlenmiştir. Metal kullanımına yalnızca Şehzade Köşkleri bahçesi ve Küçük Çamlıca Korusu’nda rastlanmıştır. Çekirdek kısmın üzerinde ise yapay kayalar için karakteristik olan çimento harcı kullanıldığı düşünülmektedir.

Harç kalınlıklarının doğal kaya görünümünü taklit edecek şekilde değişken uygulandığı, aynı yüzeyde dahi farklılıklar gösterdiği gözlemlenmiştir. Hafif dokulu yüzeylerde, mikroskop altında iri agregalar belirginleşmiştir. Bu durum, üretim aşamasında yüzey uygulamaları yoluyla agregaların bilinçli olarak öne çıkarıldığını, ancak zamanla malzemenin aşınmasıyla daha da belirginleşmiş olabileceğini düşündürmektedir. Renk ölçüm sonuçlarının aritmetik ortalamalarına göre yapay kayalar üç grupta toplanmıştır:(1)Yıldız Sarayı Dış Bahçesi, Cemile Sultan Korusu;(2)Fethi Paşa ve Abraham Paşa Korusu;(3)Şehzade Köşkleri Bahçesi ve Küçük Çamlıca Korusu. Bu farklılıklar kullanılan pigmentlerin ve agregaların çeşitliliğinden (André, 1879: 33; Historic England, 2008: 8), çevresel koşullardan veya zamanla oluşan patina etkisinden kaynaklanıyor olabilir. Elde edilen bulgular, geç Osmanlı bahçeciliğinde yapay kaya uygulamalarının estetik anlayış, teknik gelişim ve kültürel etkileşimin birleştiği özgün bir peyzaj ögesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymakta; aynı zamanda bu öğelerin korunmasına yönelik çalışmalara da katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dönemi, Tarihî Bahçe, Bahçe Elemanları, Yapay Kayalar

ABSTRACT

The concept of imitating nature in garden art has evolved throughout history. With the rise of the English garden style in the 18th century, artificial rockwork gained a unique identity. Nature-like, random-looking landscapes were created using man-made features such as rocky slopes, caves, and stream

beds. Initially made by combining real rocks with mortar (De Bruyn, 2018: 29), these structures underwent a technical shift in the 19th century due to industrialization and the use of cement (Mazeran, 2018: 132). Traditional stone masonry gave way to wire mesh and mortar techniques (Historic England, 2008: 8), ensuring both natural imitation and structural stability.

In England, "Pulhamite," a special cement mortar by James Pulham&Sons, was used for rockworks in various settings (Komara, 2004: 7). In France, rocailliers crafted similar elements by hand and developed a unique craftsmanship (De Bruyn & Lombaers, 2021: 59). Botanical advancements enabled more natural integration through permeable surfaces that supported plant growth and water flow (Historic England, 2008: 8–9).

Ottoman garden design focused on asymmetrical, water-rich spaces in harmony with nature. Westernization introduced a Baroque order, followed by a picturesque style in the late 19th century (Aslanoğlu Evyapan, 1974; Akdoğan, 1995). Artificial rockworks and grottos from this era, in both palace and civilian gardens, reflect modern landscaping and new techniques. These were usually placed along water features or walkways as decorative elements (Uğuryol, 2022).

Most surviving artificial rockworks were built by skillfully combining cement mortar with stone, brick, and wire mesh. Hand tools shaped the surfaces, preserving craftsmanship (Oliveira 2017, cited in Magalhães, 2017: 45). Surfaces painted to mimic stone faded over time, while climbing plants softened the artificial look (André, 1879: 513).

Improper restoration and neglect compromise the authenticity of artificial rockworks; uncontrolled plant growth and metal corrosion cause cracks. Natural factors also threaten the structural integrity. In conservation efforts, these elements should be treated not only as aesthetic features but as unique structures combining material knowledge and craftsmanship.

Documenting the design and materials of artificial rockworks is essential. These structures reflect construction techniques and Western influences of the period. In late Ottoman gardens, documentation reveals how such techniques were interpreted imperially. This study aims to support conservation by recording endangered examples. Public areas with comparable features were selected, while altered sites were reviewed visually only. The study focuses on Yıldız Palace Outer Garden and Şehzade Residences Garden, Hamidiye Mosque Garden, Çamlıca Garden and the groves of Abraham Paşa, Fethi Paşa, Cemile Sultan and Küçük Çamlıca. Artificial rocks were examined for location, materials, mortar thickness, color, and surface texture (visual and microscopic). Historical maps and photographs provided additional context for comparing design similarities and differences.

Rock gardening began in 19th-century England and advanced technically in France (De Bruyn & Lombaers, 2021: 59). Though 18th-century France leaned toward naturalism, decorative styles prevailed (De Bruyn & Lombaers, 2021: 61). The English style was simpler and more natural, as seen in the examples studied. Court gardener Sester's use of the English model in Ottoman gardens during Mahmud II's reign supports this (Türker, 2023: 94–95).

In gardens of Çamlıca, Malta Pavilion and Yıldız Hamidiye Mosque, artificial rockworks were designed on a smaller scale, while larger-scale applications were used along water channels in other sites. The core was generally formed using rock fragments; however, in Has Ağıllar and Fethi Paşa Grove, bricks were also used alongside rocks. Metal elements were observed only in Şehzade Residences Garden and Küçük Çamlıca Grove. It is believed that a characteristic cement mortar was applied over the core structure.

The thickness of the mortar was applied in varying degrees to mimic the appearance of natural rock, even within the same surface. On lightly textured surfaces, large aggregates became more visible under the microscope. This suggests that aggregates were deliberately emphasized during the production phase through surface techniques, but became more pronounced over time due to material erosion. Based on the arithmetic averages of color measurements, artificial rockworks were grouped into three categories: (1)Yıldız Palace Outer Garden and Cemile Sultan Grove; (2)Fethi Paşa and Abraham Paşa Groves; (3)Şehzade Residences Garden and Küçük Çamlıca Grove. These differences may result from the variety of pigments and aggregates used (André, 1879: 33; Historic England, 2008: 8), environmental conditions, or the patina effect developed over time. The findings suggest that artificial rockworks in late Ottoman gardening should be considered unique landscape elements shaped by aesthetic values, technical advancements, and cultural influences, while also informing future conservation efforts.

Keywords: Ottoman Period, Historical Garden, Garden Elements, Artificial Rockworks

KAYNAKLAR:

- Akdoğan, G. (1995). "Dünden Bugüne Bahçe Kültürümüz", *Sanat Dünyamız*, 58(20), 7-14.
- André, É. (1879). *L'art des jardins: Traité général de la composition des parcs et jardins*, Jeanne Laffitte, Paris.
- Aslanoğlu Evyapan, G. (1974). *Tarih İçinde Formel Bahçenin Gelişimi ve Türk Bahçesinde Etkileri*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- De Bruyn, O. (2018). "L'art de la rocaille: une longue histoire (II)", *Demeures historiques & Jardins*, 198, 29-35.
- De Bruyn, O. (2019). "L'art de la rocaille: une longue histoire (IV)", *Demeures historiques & Jardins*, 202, 13-20.
- De Bruyn, O., & Lombaers, F. (2021). "L'art de la rocaille de l'Antiquité romaine à nos jours", *Bruxelles Patrimoines*, 34, 59-65.

- Historic England, (2008). *Durability Guaranteed: Pulhamite rockwork- Its conservation and repair*, English Heritage, Londra.
- Hitching, C. (2012). *Rock Landscapes: The Pulham Legacy: Rock Gardens, Grottoes, Ferneries, Follies, Fountains and Garden Ornaments*", Garden Art Press, Suffolk.
- Komara, A. (2004). "Concrete and the engineered picturesque: the Parc des Buttes Chaumont (Paris, 1867)", *Journal of Architectural Education*, 58(1), 5-12.
- Magalhães, C. (2017). "Obras rústicas e ornamentos: os artífices e a técnica da rocaille para jardins e parques urbanos no Brasil entre o final do século XIX e o início do XX", *Anais do Museu Paulista: História e Cultura Material*, 25, 19-57.
- Mazeran, F. (2018). "L'ornementation en faux bois et rocaille dans le département de l'Hérault", *Patrimoines du Sud*, 8, 131-157.
- Oliveira, E. G. (2017). "Jardins esquecidos", Caxambu.
- Türker, D. (2023). *The Accidental Palace: The Making of Yıldız in Nineteenth-Century Istanbul*, The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania.
- Uğuryol, D. (2022). "Yıldız Sarayı Bahçelerinde Kullanılan Kaya İşİ Öğelerin Değerlendirilmesi", *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, 26, 73-103.

OSMANLI TOPRAKLARINDA BİR MİSYONER PEDAGOJİSİ: LANCASTER EĞİTİM SİSTEMİ DENEYİMİ

A MISSIONARY PEDAGOGY IN OTTOMAN TERRITORIES: THE LANCASTER EDUCATION SYSTEM EXPERIENCE

Muhsin Önal

Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
Yalova, Türkiye

muhsinmenguslu@hotmail.com

ÖZET

19. yüzyılın ilk çeyreğinde Joseph Lancaster tarafından geliştirilen Lancaster eğitim sistemi, kısa sürede İngiltere'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde önemli bir öğretim modeli olarak yaygınlık kazanmıştır. Bu sistemin temelinde, daha bilgili öğrencilerin öğretmen gözetiminde arkadaşlarına ders vermesi esasına dayalı "monitorial" yöntem yer almaktaydı. Öğretmenler, sınıftaki en başarılı öğrenciler arasından birkaç monitör seçiyor, onlara dersi özel olarak aktarıyor, monitörler ise yaklaşık on kişilik gruplara aynı bilgiyi iletliyordu. Böylece aynı anda yüzlerce öğrenciye temel okuma ve yazma becerileri kazandırılıyordu. Az öğretmenle çok sayıda öğrenciye eğitim verilmesi, düşük maliyet, hızlı öğrenme ve disiplinin kolay sağlanması, bu yöntemin cazip yönleri arasında yer almaktaydı. Ayrıca, bu sistem öğrencilere erken yaşta sorumluluk bilinci kazandırmakta ve onların liderlik yeteneklerini geliştirmelerine katkıda bulunmaktaydı. Ayrıca Lancaster modeli, dönemin hızla sanayileşen toplumlarının ucuz iş gücüne ihtiyaç duymasıyla da örtüşmekteydi. Bu model verimlilik, düzen ve gözetim ilkeleriyle adeta fabrikasyon üretimin eğitim alanındaki karşılığı olarak görülmekteydi. Bu nedenle yalnızca pedagojik bir yenilik değil, aynı zamanda dönemin ekonomik ve toplumsal zihniyetini yansıtan bir uygulama olarak kabul edilmekteydi. Ek olarak, bu sistemin pratikliği, misyonerlerin çeşitli coğrafi ve toplumsal koşullara hızlı adaptasyon sağlamasına olanak tanımaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ilk yarısında yabancı misyonerlerin eğitim faaliyetleri hız kazanmış, özellikle Rum ve Ermeni cemaatleri arasında Protestan misyoner okulları dikkat çekici bir ilgi odağı olmuştu. Yukarıda zikredilen gerekçeler mucibince bu okullarda Lancaster sistemi kısa sürede yaygınlaşmış, düşük maliyetli oluşu ve hızlı sonuç vermesi nedeniyle tercih edilmişti. Bu çerçevede, misyonerlerin temel hedefi kısa sürede ve verimli bir şekilde geniş öğrenci kitlelerine okuma-yazma becerisi kazandırmaktı. Çünkü Protestan eğitim anlayışına göre bireyin ilk görevi kendi ana dilinde okumayı öğrenmektir. Böylece kişi, ana dilinde kaleme alınmış olan İncil'i doğrudan okuyarak dini bilgiyi edinme ve kilise pratiklerini bizzat tecrübe etme imkânına sahip olacaktı. Lancaster sistemi de tam olarak bu ihtiyaca cevap veren en uygun yöntem

olarak görülüp uygulanmıştı. Aynı zamanda bu sistem sayesinde misyoner okulları öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirmelerine ve cemaatler arası iletişim kanallarının güçlenmesine de katkı sağlamışlardı.

Lancaster sisteminin Osmanlı'daki uygulaması, pedagojik açıdan olduğu kadar sosyo-kültürel etkileri bakımından da önemlidir. Bu sistem sayesinde eğitim daha erişilebilir hale gelmiş, özellikle kırsal kesimde okuryazarlık oranlarında artış gözlenmişti. Sistemin disiplin ve gözetim temelli yapısı, öğrencilerin belli bir düzen ve otorite içinde yetişmesini sağlamıştı. Misyoner okullarında öğrencilere verilen bu tür eğitim, modern okul düzenlerinin şekillenmesine de katkıda bulunmuştu. Böylece sistem, yalnızca bireysel öğrenimi geliştirmeye değil, geniş toplumsal yapıları dönüştürmeye yönelik bir araç olarak da işlev görmüştü.

Bununla birlikte, bu çalışmada misyonerlere ait belgeler ile doğrudan bu eğitim sürecinde yer alan aktörler tarafından hazırlanmış birincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu kaynakları üç ana grup altında toplamak mümkündür. İlk grubu, Osmanlı topraklarında görev yapan misyonerlerin son derece düzenli bir şekilde ve neredeyse günlük olarak tuttıkları mektuplar oluşturmaktadır. Bu yazışmalar, Amerika Birleşik Devletleri'nin en etkili Protestan misyoner örgütlerinden biri olan Amerikan Board'un resmî yayın organı kabul edilen Missionary Herald dergisinde yayımlanmıştır. Bir diğer grubu ise yıllara göre hazırlanmış istasyon raporları teşkil etmektedir. Misyonerler tarafından kaleme alınan bu raporlar, ağırlıklı olarak sayısal verilere ve istatistiklere dayanmaktadır. Son grubu ise, söz konusu mektuplar ve istasyon raporlarından hareketle derlenen teşkilat kayıtları meydana getirmektedir. Bu yıllık nitelikli kayıtlar, misyonerlik faaliyetlerini şehir şehir, istasyon istasyon ayrı başlıklar altında toplayarak en ayrıntılı biçimde okuyucuya sunmaktadır. Bu kaynaklar, eğitim yönteminin uygulanışı, öğrenci profilleri, toplumsal tepkiler ve misyonerlerin amaçları hakkında doğrudan gözlemler sunmaktadır. Ayrıca konunun gerektirdiği durumlarda Osmanlı arşiv belgelerine de müracaat edilmiş, yerli yahut yabancı araştırmacılara ait ikincil kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Bütün bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde bu çalışmanın en önemli hedefi, misyoner kaynakları ile Osmanlı belgelerini birlikte değerlendirerek Lancaster sisteminin yalnızca bir eğitim tekniği değil, aynı zamanda dönemin toplumsal dönüşüm dinamiklerini yansıtan bir araç olduğunu ortaya koymak olmuştur. Ayrıca bu sistemin incelenmesi, eğitim tarihinin yanı sıra Osmanlı toplumundaki kültürel ve dini etkileşimlerin anlaşılmasına da katkı sunacaktır. Bu sayede, farklı etnik ve dini gruplar arasındaki etkileşim süreçleri, eğitim metodolojileri ile toplumsal değişim arasındaki bağlar daha net bir şekilde ortaya konulabilecektir.

Sonuç olarak, Lancaster eğitim sistemi Osmanlı'daki yabancı misyoner okullarında hem pedagojik hem de sosyo-kültürel açıdan önemli bir rol oynamıştır. Okuryazarlığın hızla yayılması, dini metinlerin bireysel olarak

okunabilmesi, farklı cemaatler arasında yeni bir bilinç oluşturmuştur. Osmanlı yönetimi ise bu süreci dikkatle izlemiş ve eğitim üzerindeki kontrolünü artırma yoluna gitmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Lancaster Eğitim Sistemi, Misyonerlik, 19. Yüzyıl, Osmanlı Devleti, Amerika Birleşik Devletleri

ABSTRACT

In the first quarter of the 19th century, the Lancasterian education system, developed by Joseph Lancaster, quickly gained prominence as an important teaching model in England and the United States. At its core was the “monitorial” method, whereby more knowledgeable students taught their peers under the supervision of a teacher. Teachers selected a few of the most capable students, provided them with the lesson, and the monitors then conveyed the same knowledge to groups of approximately ten pupils. In this way, hundreds of students could simultaneously acquire basic reading and writing skills. The method's appeal lay in its ability to educate large numbers of students with few teachers, its low cost, rapid learning, and ease of discipline. Additionally, the system instilled a sense of responsibility in students from an early age and contributed to the development of their leadership skills. Moreover, the Lancaster model aligned with the industrializing societies' demand for cheap labour, and with its principles of efficiency, order, and supervision, it was perceived as the educational counterpart of factory-style production. Therefore, it was regarded not only as a pedagogical innovation but also as a reflection of the economic and social mindset of the era. Furthermore, the system's practicality allowed missionaries to adapt quickly to various geographical and social contexts.

In the first half of the 19th century, foreign missionary educational activities intensified in the Ottoman State, with Protestant missionary schools attracting particular attention among the Greek and Armenian communities. For the reasons mentioned above, the Lancaster system quickly became prevalent in these schools and was preferred due to its low cost and rapid results. In this context, the primary goal of the missionaries was to provide large numbers of students with literacy skills rapidly and effectively. Within the framework of Protestant educational thought, the individual's foremost duty was to learn to read in his or her native language. In this way, one could directly access the Bible written in the mother tongue and personally experience religious knowledge and church practices. The Lancaster method was therefore embraced as the most suitable approach to fulfil this need. At the same time, the system contributed to the development of students' social skills and strengthened communication channels between communities.

The implementation of the Lancaster system in the Ottoman context was significant both pedagogically and socio-culturally. It made education more

accessible, particularly increasing literacy rates in rural areas. Its discipline- and supervision-based structure ensured that students were educated within a framework of order and authority. Education provided in missionary schools also contributed to the shaping of modern school structures. Consequently, the system functioned not only for improving individual learning but also as a tool for transforming broader social structures.

At the same time, this study draws upon missionary documents and primary sources authored by the direct participants of the educational process. These sources can be classified into three main categories. The first consists of letters systematically and almost daily recorded by missionaries working in Ottoman territories. These letters were published in the *Missionary Herald*, the official organ of the American Board, one of the most influential Protestant missionary organizations in the United States. One another category includes annual station reports, written by missionaries and primarily containing statistical data. The final category is composed of organizational records compiled based on these letters and station reports. These records, often in the form of yearbooks, present missionary activities city by city and station by station, offering readers the most detailed accounts of the work carried out. These sources provide direct observations on the implementation of educational methods, student profiles, societal responses, and missionaries' objectives. Additionally, where necessary, Ottoman archival documents and secondary sources by local and foreign scholars were consulted.

Considering all this, the primary aim of this study was to demonstrate, by evaluating missionary sources alongside Ottoman documents, that the Lancaster system was not merely an educational technique but also a tool reflecting the societal transformation dynamics of the period. Examining this system also contributes to understanding both the history of education and cultural and religious interactions within Ottoman society. In this way, interaction processes among different ethnic and religious groups and the connections between educational methodologies and social change can be more clearly discerned.

In conclusion, the Lancaster education system played an important pedagogical and socio-cultural role in foreign missionary schools in the Ottoman State. The rapid spread of literacy, the ability to read religious texts individually, and the creation of new awareness among different communities were notable outcomes. The Ottoman administration closely monitored this process and took steps to increase control over education.

Keywords: History, Lancaster Education System, Missionary, 19th Century, Ottoman State, The United States

KOSOVA'DA GELENEKSEL GİYİM

TRADITIONAL CLOTHING IN KOSOVO

Kybra Alemdar¹, Nilgün Becenen²

¹Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Görsel Kültür Anabilim Dalı
Edirne, Türkiye

¹kybraalemdar2@gmail.com

²Trakya Üniversitesi, Edirne Teknik Bilimler MYO, Giyim Üretim Teknolojisi
Edirne, Türkiye

²nilgunbecenen@trakya.edu.tr

ÖZET

Kosova, Balkanlar'ın ortasında, tarih boyunca birçok farklı milletin kültürel etkileşimine ev sahipliği yapmış zengin bir coğrafyadır. Roma, Bizans, Osmanlı gibi büyük uygarlıkların izlerini taşıyan bu topraklar, Arnavutlar, Sırp, Türkler, Boşnaklar, Romanlar ve Gorallılar gibi çeşitli milletlerin bir arada yaşadığı renkli bir kültürel yapı sunmaktadır. Köklü bir gelenekle modern dünyanın talepleri arasında dengede bir yaşam sürdürülmektedir. İnsanların hayatları doğayla uyumlu, geleneklere bağlı ve toplumsal ilişkiler açısından güçlüdür. Bu bağlamda, halk sadece Kosova'nın değil, genel olarak Balkanlar'ın kültürel zenginliğini ve çeşitliliğini temsil eden önemli bir topluluktur. Kosova'nın geleneksel giysileri, farklı milletlerin kimliklerini yansıtan, ama aynı zamanda da ortak yaşamın izlerini taşıyan önemli kültürel öğelerdendir. Çalışmanın amacı, Kosova'nın geleneksel giysilerini Kosova'da yaşayan milletlerin kültürel etkileri ile birlikte inceleyerek bu giysilerin yalnızca estetik yönlerini değil, aynı zamanda tarihsel anlamlarını ve sosyal değerlerini ortaya koymaktır. Kosova'nın geleneksel kıyafetleri, özellikle kadın ve erkeklerin giydiği kıyafetler, hem günlük yaşamda hem de özel günlerde farklılık göstermektedir. Kadınlar genellikle uzun elbiseler ve zarif bir şekilde işlenmiş ceketler giyerler. Bu kıyafetler, bölgenin farklı etnik gruplarının kültürel etkilerini yansıtarak birbirinden farklılık gösterse de, çoğunlukla ortak bir stil ve zarafet taşımaktadır. Elbiseler, ince ve detaylı işçilikle bezeli olup, özellikle düğünlerde ve özel günlerde daha gösterişli hale gelir. Ayrıca, geleneksel elbiseler pamuk, yün ve keten gibi doğal liflerden yapılmış olup, mevsime ve kullanıcının ekonomik durumuna göre farklılıklar gösterir. Kadınların kullandığı başörtüsü veya şal, Kosova'nın geleneksel kıyafetlerinde önemli bir yer tutar. Hem dini hem de kültürel bir anlam taşımaktadır. Başörtüsü, kadının yaşadığı bölgeye göre renk, desen ve kullanılan kumaş olarak farklıdır. Kadının toplumsal rolünü ve kültürel kimliğinin bir simgesidir. Kosova'nın geleneksel erkek kıyafetleri, pratiklik ve şıklığı bir arada sunan bir yapıya sahiptir. Erkekler, genellikle beyaz veya sarı renkte, uzun kollu ve rahat gömlekler giyerler. Gömlekler, günlük kullanımda veya özel günlerde rahatlık sağlamak için yün, pamuk gibi doğal elyaflardan yapılır. Bunun yanında, kıyafetlerini sabitlemek ve vücutlarını sarmak için dar

veya geniş kuşaklar kullanır. Kuşaklar, erkeklerin kıyafetlerini tamamlayıcı bir unsurdur. Pantolonlar genellikle yün kumaşlardan yapılırlar ve zaman zaman deri detaylarla desteklenir. Pantolonlar, hem dayanıklı hem de kışın soğuktan korunma sağlamak amacıyla tercih edilir. Ayakkabı olarak erkekler, çoğunlukla deri çizme veya basit sandaletler giyerler. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kosova'ya hâkim olduğu yüzyıllar boyunca, geleneksel kıyafetler hem dokusal hem de tasarımsal olarak büyük bir değişim geçirmiştir. Osmanlı'nın getirdiği dokuma teknikleri ve ipek gibi lüks kumaşlar, Kosova'daki giyim anlayışını derinleştirdi. Tırq denilen şalvar benzeri pantolonlar, işçilikte Osmanlı etkisinin en belirgin örneklerinden biridir. Bu pantolonlar beyaz keçeden yapılırlar ve ince işlenmiş siyah şeritlerle süslenir. Kadınların giyiminde ise mintan, entari ve zengin süslemelerle bezeli başlıklar öne çıkmaktadır. Altın ve gümüş takılar, bu dönemde kıyafetlerin tamamlayıcısı haline gelmiş, kadınların zarafetini ve ailelerinin statüsünü simgeler olmuştur. Çalışmada yapılan araştırmalar ile geleneksel giysilerdeki kumaşlar, motifler, renkler, incelenerek, bu unsurların toplumsal kimlik üzerindeki etkileri, kültürel etkileşimlerin bu giysilere yansıyan ortak yönleri ve farklılıkları tespit edilmiştir. Görsel kültür unsurlarından geleneksel giysilerin özellikle kültürel çeşitliliğin yoğun olduğu bölgelerde, toplumsal barış ve bir arada yaşam için önemli bir etken olduğu, gelecek nesillere ulaştırılması için kayıt altına alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kosova, Geleneksel Giyim

ABSTRACT

Kosovo is a rich geography in the middle of the Balkans, which has hosted the cultural interaction of many different nations throughout history. These lands, bearing the traces of great civilizations such as the Roman, Byzantine and Ottoman, offer a colorful cultural structure where various nations such as Albanians, Serbs, Turks, Bosnians, Roma and Gorani live together. A life is lived in balance between a deep-rooted tradition and the demands of the modern World. A life is lived in balance between a deep-rooted tradition and the demands of the modern world. People live in harmony with nature, are steeped in tradition, and have strong social ties. In this context, the people are a significant community representing the cultural richness and diversity not only of Kosovo but of the Balkans in general. Kosovo's traditional clothing is a significant cultural element that reflects the identities of different nations, yet also bears traces of shared life. The aim of this study is to examine Kosovo's traditional clothing alongside the cultural influences of the nations living in Kosovo, revealing not only its aesthetic aspects but also its historical meaning and social value. Kosovo's traditional clothing, particularly that worn by men and women, varies widely both for everyday use and for special occasions. Women typically wear long dresses and elegantly embroidered jackets. Although these garments vary from one another, reflecting the cultural influences of the region's different ethnic groups, they mostly share a

common style and elegance. The dresses are adorned with intricate and detailed workmanship, making them particularly spectacular at weddings and special occasions. Traditional dresses are also made of natural fibers such as cotton, wool, and linen, and vary depending on the season and the wearer's financial situation. The headscarf and shawl worn by women play a significant role in Kosovo's traditional attire, carrying both religious and cultural significance. The headscarf varies in color, pattern, and fabric used depending on the region a woman lives in. It symbolizes a woman's social role and cultural identity. Kosovo's traditional men's clothing combines practicality and elegance. Men typically wear loose-fitting, long-sleeved shirts, typically white or yellow. Shirts are made of natural fibers like wool and cotton for comfort, whether for everyday wear or special occasions. They also use narrow or wide belts to secure their clothing and hug their bodies. Belts are a complementary element to men's attire. Trousers are typically made of wool and sometimes feature leather accents. Trousers are preferred for both durability and protection from the winter cold. For footwear, men usually wear leather boots or simple sandals. During the centuries that the Ottoman Empire ruled Kosovo, traditional clothing underwent significant changes in both texture and design. The Ottomans' introduction of weaving techniques and luxury fabrics like silk deepened the Kosovar dress code. The shalwar-like trousers, known as *tirq*, are one of the most prominent examples of Ottoman craftsmanship. These trousers are made of white felt and decorated with finely embroidered black ribbons. The women's clothing features a mint, a loose-fitting gown, and richly decorated headdresses. Gold and silver jewelry became complementary to clothing during this period, symbolizing women's elegance and their families' status. The fabrics, motifs and colors in traditional clothing were examined through research, and the effects of these elements on social identity and the common aspects and differences of cultural interactions reflected in these clothes were determined. It has been concluded that traditional clothing, one of the visual culture elements, is an important factor for social peace and coexistence, especially in regions where cultural diversity is intense, and that it should be recorded to be passed on to future generations.

Keywords: Ottoman, Kosovo, Traditional Clothing

Kaynaklar:

- Adalı, E. A., & Işık, A. T. (2017). Bir tedarikçi seçim problemi için SWARA ve WASPAS yöntemlerine dayanan karar verme yaklaşımı. *International Review of Economic Management*, 5, 1–15.
- Belkaid, L. (1968). Albania. In J. Condra (Ed.), *Encyclopedia of National Dress: Traditional Clothing Around the World* (Vol. 1). California.
- Bittel, K., & Otto, K. (1939). *Demirci-Hüyük*. Berlin.
- Bogdani, R. (2008). Kumtime etnofolklorike dhe etnologjike. *Univers*, 10(10), 79–90.
- Bogdani, R. H. (2002). Vëzhgime etnokoreografike (Nga Revista e Folklorit Burimor Shqiptar) (Drenasi–Kosovë, 9–13 korrik, 2002). *Kultura Popullore*, (1–2), 132–154.
- Friedman, F. (1997). The Bosnian Muslims: The making of a Yugoslav nation. In M. Bokovoy, J. Irvine, & C. Lilly (Eds.), *State–Society Relations in Yugoslavia, 1945–1992* (pp. 85–110).
- Gjini, G. (1986). *Skopsko-Prizrenska biskupija kroz stoljeća*. Zagreb.

- Jelavich, B. (2016). *Balkan tarihi: 18. ve 19. yüzyıllar*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Malcolm, N. (1990). *Kosova* (Çev. Ö. Arıkan). İstanbul: Sabah Yayınları.
- Museum Europäischer Kulturen. (2023, November 6). Dimija. <https://smb.museum-digital.de/object/103729>
- Radet, G. (1895). *En Phrygie: Rapport sur une mission scientifique en Asie Mineure*. Nouvelles Archives des Missions Scientifiques et Littéraires.
- Scarce, J. M. (2013). Lord Byron (1788–1824) in Albanian dress. *Ars Orientalis*, 47, 158–177.
- Sota, J. (2009). Kontributi i mërgimtarëve kosovarë për historinë dhe kulturën e Myzeqesë (1912–1945). *Kosova*, (31–32), 303–326.
- William, A. (2013). Fortification and landscape transformation in Late Antique Pessinus. *Journal of Mediterranean Archaeology*, 26(1), 45–68.
- Zeqiri, A. (2022, August 11). Reuters shkruan për transformimin e nuses nga Çikago në dasmë tradicionale në Kosovë. *Dukagjini*. <https://www.dukagjini.com/reuters-shkruan-per-transformimin-e-nuses-nga-cikago-ne-dasme-tradicionale-ne-kosove/>

BATI'DA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN TEMSİLLERİ: FRANSIZ BASININDA II. ABDÜLHAMİD PORTRESİ

REPRESENTATIONS OF THE OTTOMAN EMPIRE IN THE WEST: THE PORTRAIT OF ABDULHAMID II IN THE FRENCH PRESS

Hatice Rumeysa Dursun¹, Selim Argun²

¹Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Sakarya, Türkiye

rumeysadursun@sakarya.edu.tr

²Diyanet İşleri Başkanlığı

ÖZET

Bu çalışma, Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'in iktidara gelişinin Fransız basınındaki temsillerini incelemektedir. Bu temsillerin analizi, Batı'nın Osmanlı İmparatorluğu ve Doğu algısını daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır. Bu çalışma, L'illustration, Le Journal Illustré, Le Monde Illustré, L'Univers Illustré ve Le Petit Journal gibi seçilmiş Fransız gazetelerinin yanı sıra diğer ikincil kaynakların (makaleler ve kitaplar) analizine dayanmaktadır. Eleştirel bir söylem analizi kullanarak, bu çalışma Batı'nın, özellikle de Fransız basınının, II. Abdülhamid ve Osmanlı İmparatorluğu'nu nasıl konumlandığını ve zaman içinde nasıl evrildiğini anlamayı amaçlamaktadır. II. Abdülhamid'in tahta çıkışı ve sonrasında padişah olarak portresinin ele alınışının analizi, yalnızca Avrupa güçlerinin (özellikle Fransa ve İngiltere) Osmanlı İmparatorluğu üzerinde egemenlik kurma mücadelesini değil, aynı zamanda Fransız basınının II. Abdülhamid hakkındaki oryantalist söylemini de ortaya koymaktadır. II. Abdülhamid'in tahta çıkış törenine ilişkin haberler, Sultan ve Osmanlı İmparatorluğu hakkında hem olumlu hem de olumsuz temsiller içerirken, II. Abdülhamid'in Avrupa güçlerine karşı bir denge politikası benimsemesi nedeniyle, iktidara geldikten sonra portresine ilişkin haberler çoğunlukla olumsuz bir yaklaşım benimsemiştir. Genel olarak, II. Abdülhamid ve Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin Fransız tasvirleri, 19. yüzyılın başında Avrupa güçleri arasında Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki rekabete ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Osmanlı İmparatorluğu, Fransız Basını, Oryantalizm, Doğu Sorunu, Batı

ABSTRACT

This study examines the representations of Ottoman Sultan Abdulhamid II's accession to the throne in the French press. Analyzing these representations helps us better understand the Western perception of the Ottoman Empire and the Orient. The study is based on an analysis of selected French newspapers such as L'illustration, Le Journal Illustré, Le Monde Illustré, L'Univers

Illustré, and Le Petit Journal, as well as other secondary sources including scholarly articles and books. Employing a critical discourse analysis, it aims to explore how the West—particularly the French press—positioned Abdulhamid II and the Ottoman Empire, and how these representations evolved over time.

The analysis of the coverage of Abdulhamid II's enthronement and his subsequent portrayal as sultan reveals not only the struggle of European powers—especially France and Britain—to assert dominance over the Ottoman Empire, but also the orientalist discourse embedded in the French press's depiction of Abdulhamid II. While reports on his enthronement ceremony contain both positive and negative representations of the Sultan and the Ottoman Empire, coverage of his image after his accession is predominantly negative, largely due to his policy of balancing European powers. Overall, French depictions of Abdulhamid II and the Ottoman Empire shed light on the rivalry among European powers over the Ottoman realms in the late nineteenth century.

Keywords: Abdulhamid II, Ottoman Empire, French Press, Orientalism, Eastern Question, West

GEÇ OSMANLI'DAN ERKEN CUMHURİYET'E: İBRAHİM EDHEM PAŞA AİLESİNİN KÜLTÜREL ORTAMI VE MODERN TÜRKİYE'NİN İNŞASINDAKİ ROLÜNE DAİR ALTERNATİF BİR OKUMA

FROM THE LATE OTTOMAN EMPIRE TO THE EARLY REPUBLIC: AN
ALTERNATIVE READING OF THE CULTURAL MILIEU OF İBRAHİM
EDHEM PASHA'S FAMILY AND ITS ROLE IN THE CONSTRUCTION OF
MODERN TURKEY

Elif Tektaş
Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü
Ankara, Türkiye
eliftektas@gazi.edu.tr

ÖZET

Beyin araştırmalarının sosyal bilimlerle kesişmesi, fen bilimlerinin sınırlarını aşarak tarih, siyaset, hukuk, felsefe, etik, sosyoloji ve sanat gibi alanları da etkilemiştir. Disiplinlerarası yaklaşımların çoğalmasıyla, nörotarih, nörososyoloji, nörohukuk, nörofelsefe, nöropolitika ve nöroetik gibi 'nöro-' önekiyle tanımlanan birçok yeni alan doğmuştur (Uzbay, 2016). Nörotarih, geçmişe dair anlayışımızı derinleştirmek amacıyla nörobilimin sunduğu içgörülerini tarihsel verilerle bütünleştiren yeni bir alan olarak tanımlanmaktadır (Russell, 2012). Uluslararası alanda da oldukça yeni sayılan bu disiplin, güncel araştırmalara yönelik çağrılara konu olmaktadır. Tarihin ve tarihsel aktörlerin değerlendirilmesinde nörobilimden hangi kavram, teori ve yöntemlerin yararlanılabileceği hususundaki araştırma yönelimi de oldukça yeni bir girişimdir. Bu gelişmeler, sosyal bilimlerin çerçevesinde geçmişte yaşamış bireylerin dünyasını daha bütüncül anlamaya çalışan tarihçilerin de ilgisini çekmektedir. Bu doğrultuda günümüzde insan ve deneyimini inceleyen araştırmalarda, öğrenme süreçleri, bilişsel-algisal mekanizmalar, hafıza, empati, davranış ve kuşaklararası aktarım gibi oluşumlara dair nörobilimsel çalışmalar, tarih yazımına da yeni açılımlar sunabilir. Nitekim tarihî figürlerin duygusal, düşünsel ve estetik yönelimlerini anlamak, belgeler ve kurumsal arka planın ötesinde algısal-bilişsel süreçler, bedensel tepkiler ve içselleştirilmiş davranış örüntüleri üzerinden de mümkün olabilir. Tarihi belgelerin ve anlatıların yanında geçmişte ne gibi bir deneyim olduğunu anlamaya çalışmaya yardımcı olabilir. Tarihsel aktörün o dönemde ne hissettiğini, ne yapmak istediğini anlamaya çalışarak yeni soruların türemesi de olanaklı hale gelebilir. Özellikle mimarlık, sanat ve kültür tarihi gibi üretimin yoğun biçimde duyu ve hafıza yoluyla şekillendiği alanlarda, nörobilimsel yaklaşımlar kültürel bilgiyi üreten, şekillendiren, çeşitli alanlarda kullanan ve tarihsel sürekliliğini sağlayan aktörleri anlamamıza yardımcı olabilir. Bu çalışma, tarihsel figürlerin üretimlerinin dönemin -sosyal, ekonomik, politik vb.- koşullarının yanı sıra biyolojik süreçler aracılığıyla da şekillendiğini; bu nedenle farklı eksenlerden ele alınması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda

bildirinin amacı, Osmanlı'nın son dönemlerinden erken Cumhuriyet dönemine uzanan süreçte etkin olmuş ve farklı disiplinlerde üretim gerçekleştirmiş İbrahim Edhem Paşa ve aile üyelerinin kültürel birikimini, bu birikimin mesleki üretim biçimlerine etkilerini ve kuşaklararası aktarımını, nörobilimsel çalışmalar ışığında değerlendirmektir. İbrahim Edhem Paşa ailesi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde oluşturduğu kültür ortamı ve biriktirdiği entelektüel sermaye aracılığıyla sanat, tarih, müzik, arkeoloji, koruma ve mimarlık alanları başta olmak üzere ülkenin modernleşme dinamiklerini şekillendiren önemli bir odak olmuştur. İbrahim Edhem Paşa'nın Batı kültürü etkisi altında yetişmesi, yalnızca kendi kuşağını değil, çocuklarının, torunlarının ve hatta sonraki kuşakların da bu doğrultuda eğitim almalarını yönlendirmiştir. Onun sağladığı entelektüel ortam, kendinden sonra gelen nesillerin tarihsel ve kültürel açıdan zenginleşmesine, ayrıca birden fazla dili öğrenmelerine imkân tanımıştır. Yenileşme hareketlerinin hız kazandığı bir dönemde İbrahim Edhem Paşa, Osmanlı yaşantısını dönüştüren çalışmaların merkezinde yer almıştır. Osmanlı modernitesinin ilk temsilcilerinden olan Edhem Paşa ailesi, entelektüel aydın topluluğu içinde yer almış ve erken Cumhuriyet döneminde birçok alanın şekillenmesinde belirleyici roller üstlenmiştir. Bu anlamda Osman Hamdi Bey, Halil Edhem Eldem, Mübarek Galib Eldem, Cemal Reşit Rey, Vedat Eldem ve Sedad Hakkı Eldem gibi aile üyeleri resim, müzik, tarih, koruma, müzecilik, arkeoloji, iktisat ve mimarlık alanlarında özgün üretimler gerçekleştirmiştir (Eldem, 2008). Bu bireyler arasındaki ortak yönelimler, ailenin sağladığı eğitim ve kültürel çevrelerin yanı sıra genetik-epigenetik aktarım, aynalama süreçleri, plastisite ve hafıza kavramları çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışma, tarih yazımı ve kültürel ortam tartışmalarına nörobilimsel bir perspektif ekleyerek, arka plandaki biyolojik ve duyuşal boyutları görünür kılmaktadır. Söz konusu bildiri metni, tarih araştırmalarını beyin tabanlı çalışmalara dayandıran yeni bir yöntemsel açılım önermekte, modernleşme sürecindeki kültürel ortamı ve aktarımı farklı bir boyutta değerlendirmeye imkân tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet Dönemi, Tarih, Kültür, Nörobilim, Nörotarih

ABSTRACT

The intersection of brain research with the social sciences has transcended the boundaries of the natural sciences, influencing fields such as history, politics, law, philosophy, ethics, sociology, and the arts. With the proliferation of interdisciplinary approaches, numerous new fields defined by the prefix neuro—such as neurohistory, neurosociology, neurolaw, neurophilosophy, neuropolitics, and neuroethics—have emerged (Uzbay, 2016). Neurohistory is defined as a new field that integrates insights from neuroscience with historical data in order to deepen our understanding of the past (Russell, 2012). This discipline, still relatively new at the international level, has become the subject of calls for contemporary research. The orientation toward investigating which concepts, theories, and methods from neuroscience can

be applied to the study of history and historical actors is likewise a relatively recent development. These advances have also attracted the attention of historians who, within the framework of the social sciences, seek to understand more holistically the world of individuals who lived in the past. In this regard, neuroscientific studies on phenomena such as learning processes, cognitive-perceptual mechanisms, memory, empathy, behavior, and intergenerational transmission in contemporary research on human experience may also offer new perspectives for historiography. Indeed, understanding the emotional, intellectual, and aesthetic orientations of historical figures may be possible not only through documents and institutional contexts but also through perceptual-cognitive processes, bodily responses, and internalized behavioral patterns. Alongside historical documents and narratives, such approaches may assist in grasping what kinds of experiences occurred in the past. By attempting to discern what historical actors felt and intended at a given moment, the emergence of new research questions also becomes possible. Especially in fields such as architecture, art, and cultural history—where production is profoundly shaped by perception and memory—neuroscientific approaches may help us to better understand the actors who generate, shape, and employ cultural knowledge in various domains and ensure its historical continuity. This study underscores that the productions of historical figures were shaped not only by the social, economic, political, and other conditions of their time but also by biological processes; hence, they should be examined from multiple perspectives. In this context, the aim of the paper is to evaluate, in light of neuroscientific studies, the cultural capital of İbrahim Edhem Pasha and his family members—who were active from the late Ottoman period to the early Republican era and contributed across multiple disciplines—together with the influence of this capital on their professional practices and its intergenerational transmission. Through the cultural milieu they created and the intellectual capital they accumulated during the transition from the Ottoman Empire to the Republic, the family of İbrahim Edhem Pasha became a significant focal point in shaping the dynamics of the country's modernization, particularly in the fields of art, history, music, archaeology, preservation, and architecture. İbrahim Edhem Pasha's upbringing under the influence of Western culture directed not only his own generation but also his children, grandchildren, and even subsequent generations toward education along similar lines. The intellectual environment he fostered enabled later generations to become enriched historically and culturally, while also acquiring proficiency in multiple languages. At a time when reform movements were gaining momentum, İbrahim Edhem Pasha stood at the center of the efforts that transformed Ottoman life. As one of the first representatives of Ottoman modernity, the Edhem Pasha family belonged to the intellectual elite community and played decisive roles in shaping numerous fields during the early Republican period. In this regard, family members such as Osman Hamdi Bey, Halil Edhem Eldem, Mübarek Galib Eldem, Cemal Reşit Rey, Vedat Eldem, and Sedad Hakkı Eldem produced original contributions in the fields of painting, music, history, preservation, museology, archaeology, economics, and architecture. The

common orientations among these individuals can be examined not only in relation to the education and cultural environments provided by the family but also within the framework of genetic–epigenetic transmission, mirroring processes, plasticity, and memory. By adding a neuroscientific perspective to discussions of historiography and cultural milieu, this study brings to light the underlying biological and sensory dimensions. The paper proposes a new methodological approach that grounds historical research in brain-based studies, thereby enabling the cultural milieu and its transmission within the modernization process to be analyzed from a different dimension.

Keywords: Late Ottoman, Early Republican Period, History, Culture, Neuroscience, Neurohistory

Kaynaklar:

Eldem, E. (2008). “Sedad Hakkı Eldem olunmaz, doğulur (mu?)”. In E. Eldem, B. Tanju, & U. Tanyeli (Eds.), *Sedad Hakkı Eldem, I, Gençlik Yılları* (pp. 10–40). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Russell, E. (2012). Neurohistory. https://www.carsoncenter.uni-muenchen.de/download/staff_and_fellows/projects/project_russel.pdf

Uzbay, T. (2016). Beyni anlamak sadece nörobilim ile mümkün mü? Beyin yüzyılında nörolojik bilimlerden sosyal bilimlere yeni açılımlar, yeni yaklaşımlar. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 119–155.